

# **LA LLEIDA DELS PROGRESSISTES (1840-1843)**

Autor: Quintí Casals Bergés

Tesi Doctoral llegida el 15 de desembre de 1997 (revisada i corregida, octubre 2002)

## ÍNDEX

LA LLEIDA DELS PROGRESSISTES .....	1
INTRODUCCIÓ .....	10
LA “REVOLUCIÓ BURGESA”, EL MOTOR DEL CANVI LIBERAL .....	15
PRIMERA PART:	
LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DEL VIUT-CENTS .....	42
CAPÍTOL 1	
LLEIDA DURANT EL TRIENNI D’ESPARTERO .....	43
L’URBANISME .....	43
CAPÍTOL 2	
LA DEMOGRAFIA LLEIDATANA EN LA PRIMERA MEITAT DEL XIX.....	55
L’EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LA CIUTAT .....	55
L’EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LA PROVÍNCIA .....	61
EL PAPER JERÀRQUIC DE LLEIDA EN LA PROVÍNCIA.....	64
CREIXEMENT NATURAL DE LLEIDA EN EL PERÍODE 1840-1845 .....	68
EL REPARTIMENT DE LA POBLACIÓ PER SEXE, EDAT I ESTAT CIVIL.....	72
L’EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LLEIDA EN EL CONTEXT CATALÀ I ESPANYOL.....	76
ALGUNES CONCLUSIONS SOBRE EL RITME DEMOGRÀFIC LLEIDATÀ.....	81
CAPÍTOL 3	
L’ESTRUCTURA SOCIOPROFESSIONAL.....	83
UN TALL HORIZONTA L A LA LLEIDA DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX.....	83
L’ESTRUCTURA SOCIOPROFESSIONAL DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DE SEGLE XIX...	86
LES DADES .....	92

COMPARACIÓ AMB ALTRES CENSOS.....	95
LES RENDES .....	99
ANÀLISI DELS MAJORS CONTRIBUENTS DE LA CIUTAT (1834-1853).....	99
EL RITME ECONÒMIC ENGEGAT PER LA REVOLUCIÓ LIBERAL DES DE LA PERSPECTIVA DE LES CONTRIBUCIONS DE LA POBLACIÓ (1834-1844).....	109
EL SUBSIDI INDUSTRIAL I COMERCIAL DELS ANYS 1843-1844.....	121
L'ANTIC RÈGIM I L'ESTAMENT, VERSUS LA REVOLUCIÓ LIBERAL I LES CLASSES SOCIALS ..	125
LA BURGESIA, LES CLASSES MITGES I EL PROLETARIAT LLEIDATÀ. COMPARACIÓ AMB ALTRES CASOS.....	139
ELS GRUPS SOCIOPROFESSIONALS DE LA CIUTAT DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX .....	143
PROPIETARIS I NOBLES.....	143
GRUP CAMPEROL .....	147
PROFESSIONS LIBERALS.....	154
FUNCIONARIS .....	162
EL COMERÇ.....	171
EL SECTOR MENESTRAL.....	179
ECLESIASTICS .....	201
MILITARS.....	205
ALTRES.....	207
DISTRIBUCIÓ MORFOLÒGICA PROFESSIONAL DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DE SEGLE XIX.....	207
EL SECTOR DEL COMERÇ I LA MENESTRALIA.....	207
PROFESSIONS LIBERALS:.....	215

PROPIETARIS: .....	217
PAGESOS: .....	218
LES RESIDÈNCIES DELS MAJORS CONTRIBUENTS .....	219
CAPÍTOL 4	
LA PROPIETAT DE LA TERRA DURANT LA REVOLUCIÓ BURGESA (1834-1844) .....	220
ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT .....	221
PARCEL·LACIÓ .....	227
QUI POSSEIA LA TERRA .....	231
INFLUÈNCIA POLÍTICA I PROPIETAT .....	237
CONCLUSIÓ FINAL .....	241
ANNEXOS (PART 1) .....	245
SEGONA PART:	
EL TRIENNI PROGRESSISTA D'ESPARTERO .....	255
CAPÍTOL 1	
EL SUPORT DEL PROGRESSISME: EL PODER MUNICIPAL I LA MILÍCIA NACIONAL .....	257
El personal polític de l'època liberal .....	258
L'anàlisi sociològica dels ajuntaments liberals (1833-1843) .....	261
El pilar social del liberalisme, la Milícia Nacional .....	265
Les fases de consolidació de la Milícia Nacional: 1833-1839 .....	267
La sociologia de la Milícia Nacional (1839) .....	271
Els líders i els bàndols de la Milícia Nacional .....	275
L'evolució de la Milícia Nacional .....	278
Milícia Nacional: comparació amb altres ciutats .....	281

Política local i Milícia Nacional .....	282
CAPÍTOL 2	
LES TENSIONS LIBERALS: ORIGEN DEL PRONUNCIAMENT PROGRESSISTA DE L'1 DE SETEMBRE DEL 1840 .....	284
L'acabament de la guerra carlina a l'estiu del 1840 .....	284
La sagnant guerra entre carlins i liberals .....	286
Les conseqüències de la guerra. Els enfrontaments entre l'Ajuntament i els oficials de l'exèrcit.....	288
Les darreres operacions militars i la resistència desesperada dels carlins .....	293
La visita de les reines al juny del 1840.....	298
Exaltació del progressisme lleidatà: exposició davant la regent Maria Cristina i principis de govern local .....	300
CAPÍTOL 3	
LA REVOLUCIÓ DE SETEMBRE DEL 1840.....	307
Madrid pren la iniciativa .....	308
El pronunciament lleidatà.....	316
Consolidació del pronunciament .....	323
L'anhel de la Junta Central.....	328
Una primera escaleta en el progressisme. El congrés del 1841 (19 de març-21 d'agost).....	335
CAPÍTOL 4	
EL PROGRESSISME: IDEAL POLÍTIC D'UN GOVERN LOCAL (1841-1842).....	338
La consolidació del progressisme.....	338
La normalització política. El govern local en els anys 1841 i 1842 .....	341
Les bases ideològiques .....	343
Els problemes amb els delegats de govern central .....	347

La hisenda municipal. Tipus d'ingressos .....	350
L'educació de la població: una prioritat.....	354
La beneficència i les obres piadoses.....	383
L'higiene i l'urbanisme .....	385
CAPÍTOL 5	
L'OPOSICIÓ AL PROGRESSISME.....	404
El pronunciament moderat de l'octubre de l'any 1841 .....	404
La reacció de les classes populars. El republicanisme .....	408
La segona legislatura progressista (del desembre de 1841 al juliol de 1842).....	413
La defensa de la població per damunt de tot (el govern local de 1842) .....	415
Els rumors d'una suposada rebel·lió.....	420
La relació del progressisme amb l'església .....	425
Les despeses eclesiàstiques .....	437
La rebel·lió de barcelona del 1842 viscuda des de Lleida .....	441
Els fets de barcelona del novembre de 1842 .....	443
Lleida davant el bombardeig de Barcelona .....	453
CAPÍTOL 6	
LA CAIGUDA D'ESPARTERO .....	458
El pronunciament contra Espartero a l'estiu del 1843.....	458
El pronunciament frustrat de Lleida.....	472
El general Serrano pren la iniciativa .....	481
El pronunciament de Lleida .....	486
El triomf de la rebel·lió i la caiguda final d'Espartero .....	495

La proposta de reunió de la Junta Central .....	502
CAPÍTOL 7	
FALLIDA DEL PROGRESSISME I REACCIÓ MODERADA.....	517
La rebel·lió centralista continuava.....	517
La passivitat lleidatana .....	528
La resolució del moviment centralista.....	531
La reacció moderada i la caiguda del Partit Progressista .....	556
El canvi polític moderat a Lleida.....	560
CONCLUSIONS.....	569
FONTS UTILITZADES: .....	577
BIBLIOGRAFIA CITADA.....	579

ABREVIATURES UTILITZADES.

<b>BOP</b>	Boletín Oficial de la Provincia (Lleida)
<b>ACA</b>	Arxiu de la Corona d'Aragó
<b>ACD</b>	Arxiu del Congrés dels Diputats
<b>ACL</b>	Arxiu Capitular de Lleida
<b>ADL</b>	Arxiu de la Diputació de Lleida
<b>AHL</b>	Arxiu Històric de Lleida
<b>AIEI</b>	Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs
<b>AML</b>	Arxiu Municipal de Lleida
<b>INE</b>	Instituto Nacional de Estadística (Delegació de Lleida)



“Lérida es llamada por su posición, por la abundancia de sus aguas, y por los numerosos saltos que puedan emplearse como fuerza motriz, á ser una de las poblaciones industriales de más nota. No se ha desarrollado el movimiento industrial por falta de capitales, y acaso más singularmente por carácter de brazos, y por los altos precios de los jornales. Sin embargo de su numeroso vecindario, esencialmente agricultor, ha de proveerse de los pueblos comarcanos de infinidad de peones y pares de labor para cultivar sus tierras; pero ventajas que ofrece este suelo, pingües resultados coronarían sus empresas.”<sup>1</sup>

“Pues no teneis más que mirar la mayor parte de las industrias locales (de Lleida). Ahí teneis la viticultura, la fabricación de aceites, y la misma producción de cereales y otras entre las agrícolas; la fabricación de lienzos bastos, la ferretería, la fabricación de jabones, la alfarería, etc, entre las otras industrias, y después de estudiar el poco impulso y desarrollo que entre nosotros han tenido, dígame si hay alguna diferencia entre lo que producen hoy y producían hace dos y cuatro y más siglos. Nosotros vemos todavía en muchas de las industrias que hemos enumerado, la mano experta, sí, de los romanos y los árabes, pero expertas para sus respectivas épocas (...) y nosotros si no hemos retrocedido, fuerza es decir que tampoco hemos adelantado gran cosa, cuando nos comparamos con los otros.”<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña II, Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, Barcelona, 1985, p. 82. Versió original de l'any 1848.

<sup>2</sup> J. Pleyan de Porta, *Memoria acerca de las causas de la decadencia mercantil é industrial de Lérida*, Arxiu I.E.I., Llegat Pleyan de Porta. Manuscrit sense paginar i sense datar (data probable al voltant de 1875)..

## **INTRODUCCIÓ**

La revolució burgesa (1833-1843) fou el procés històric amb el qual es liquidà l'antic règim tardofeudal i absolutista per un Estat liberal amb un nou sistema productiu que pretenia assumir el capitalisme econòmic.

Per això, la primera part del treball pretén copsar l'evolució socioeconòmica de la ciutat de Lleida en la primera meitat del segle XIX. La recerca posa especial èmfasi en les dècades centrals de la centúria passada perquè foren els anys en què s'operà el canvi del sistema absolutista d'antic règim al nou Estat de tipus liberal. A diferència de la majoria d'estudis duts a terme fins ara, amb un enfocament macroeconòmic, aquest treball pren com a punt de referència a l'home en particular, amb el conglomerat de variables que el podien determinar (professió, propietat, canvis polítics, rendes...etc.), per aproximar-nos a una visió de conjunt en base al sumatori de les individualitats.

Altrament, en la segona part de la recerca es vol mostrar que hi hagué una proposta política, identificable en la pràctica a partir del 1840, que se superposà, contraposà o, simplement, fou diferent al projecte engegat a partir del canvi de sistemes polítics impulsat l'any 1833 en què, després de la mort de Ferran VII, nasqué el múltiplement esmentat, per la bibliografia historiogràfica nacional, pacte d'elits entre els oberturistes de l'antic règim i els liberals que havien assetjat el govern durant els anys de la Guerra de la Independència (1808-1812) i del Trienni Liberal (1820-1823).

El projecte liberal triomfador a Espanya, a partir de l'any 1833, era d'elit, això avui en dia no sembla que pugui ésser rebutat, però feia falta esbrinar, i això ens vam proposar, fins a quin punt tingué la virtut d'obrir una escletxa a la participació creixent d'un ampli ventall de sectors socials, fins aquell moment exclosos, en les petites ciutats espanyoles, i com oferí una renovació legislativa suficientment destacable perquè en poc temps es comencessin a notar uns canvis revolucionaris que tingueren una plasmació política immediata.

Per tant, el plantejament de l'estudi del Trienni Progressista s'havia d'abordar des d'un doble procés, és a dir, de forma general dins l'àmbit d'estudi d'una societat en transició, que tenia el seu punt de partida en la caiguda de l'antic règim absolutista i volia assolir el model polític liberal; però també respectant l'autonomia d'un període que presentà uns trets històrics nous de lluita social i control polític per part de l'estat.

L'aproximació al coneixement de la conflictivitat sociopolítica s'havia de confrontar, també, amb una doble anàlisi que havia de contemplar la recerca local del cas concret de Lleida i paral·lelament no havia d'oblidar llur comparació amb el procés polític global d'Espanya. Aquest enfocament permeté constatar que el liberalisme encara estava en una fase de consolidació a Espanya, per la qual cosa va presentar una enorme feblesa a l'hora d'enfrontar-se, ho féu mitjançant la simple repressió violenta per part de les institucions de control que tenia, a la protesta popular que es desenvolupà en aquells anys.

Al mateix temps, es va poder delimitar un tipus de reivindicació diferent en els casos de les ciutats, com Lleida, on hi havia un tipus d'economia agrària tradicional al que es produí en les ciutats amb un cert component industrial, com Barcelona, on l'aparició de les relacions capitalistes en el món laboral féu que es comencessin a presentar les primeres contradiccions de classe entre dos grups antagònics, els explotadors dels mitjans de producció i els explotats en la seva força de treball, que havien de trobar l'equilibri en les seves relacions mitjançant un llarg procés de lluita de classes.<sup>3</sup>

No obstant això, la qüestió principal de l'anàlisi del Trienni Progressista (1840-1843), o d'Espartero per a qui li resulti més còmode, radicava en la seva inclusió en un procés històric de llarga durada en un lloc concret, Lleida, per veure si hi havia un "procés lògic" de causa-efecte que expliqués perquè s'arribà a un moment en què el progressisme governà el país, quan, efectivament, aquest no semblava ser l'objectiu polític inicial de la revolució burgesa, i com determinà aquest període la reacció moderada que es produí posteriorment. L'anàlisi del Trienni Progressista ha permès completar historiogràficament les fases polítiques de la revolució burgesa a Lleida, i resta a l'espera de propers

---

<sup>3</sup> Per al concepte classe social, tal com s'entén en el present treball, vegeu a E. P. Thompson, *La formació històrica de la classe obrera*, Barcelona, 1977, p. 11; i, *Tradición, Revuelta y Consciencia de clase*, Barcelona, 1979, p. 37.

estudis d'altres àmbits que acabin d'omplir els buits que queden sobre la formació i la consolidació de l'Estat liberal en l'esmentada ciutat.<sup>4</sup>

A banda, l'estudi monogràfic autònom del Trienni Progressista, tot deslligant-lo del període de govern immediatament anterior, pretén ser una contribució al coneixement concret d'un període "excessivament oblidat" per la historiografia espanyola. A pesar que a nivell específic han aparegut alguns treballs,<sup>5</sup> el cert és que a nivell d'història local aquest període ha estat molt perjudicat per l'enorme atractiu que oferia als historiadors la confrontació entre carlins i liberals o l'adveniment del capitalisme mitjançant l'esmentada revolució burgesa, temes que han originat un prolífic debat bibliogràfic des de la dècada dels 70.<sup>6</sup>

Els anys del trienni ens mostraren que hi hagué, almenys en el cas de Lleida, un projecte polític progressista que pretenia l'assumpció d'una societat més justa i igualitària que la que pretenien els moderats, i que volia potenciar l'economia en els aspectes en els quals era més deficitària. Aquells dies, també ens descobriren un doble procés de posicionament polític en la societat lleidatana i espanyola, ja que mentre el grup moderat se les enginyava per aconseguir recuperar el poder i mantenir-lo sense dependre de les altres faccions liberals en el nou Estat assolit, els progressistes s'apressaren a posar en pràctica un govern local que tenia com a eixos programàtics l'educació universal, l'impuls urbanístic i higiènic, la intenció d'atansar més el govern municipal a la població i la preocupació per afavorir els grups més dèbils de la societat.

La confrontació entre ambdós bàndols, salvant honrosos atansaments, fou constant en la primera època del liberalisme espanyol fins al Sexenni Revolucionari (1868-1874). En les petites ciutats espanyoles, com era el cas de Lleida, l'enfrontament probablement s'articulà al voltant de l'intent de continuar manant per part d'uns (el bloc moderat que ocupà els llocs de més responsabilitat en el

---

<sup>4</sup> M. Lladonosa, *Carlins i Liberals a Lleida (1833-1840)*, Lleida, 1992; i, J. M<sup>e</sup> Pons, *El poder polític a Lleida. 1843-1854 Eleccions i Pronunciaments*, Lleida, 1998.

<sup>5</sup> Entre aquests treballs, cal subratllar els de M. J. Risques, "La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social", a *Recerques*, Barcelona, 1980; J. M. Ollé Romeu, *El moviment obrer a Catalunya 1840-1843. Textos i documents*, Barcelona, 1973; i, F. Curet, *La Jamància, 1842-1843*, Barcelona, 1966.

<sup>6</sup> Un estat de la qüestió molt apropiat sobre el tema de la "revolució burgesa" fins a finals de la dècada dels 70 és el de J. S. Pérez Garzón, "La revolución burguesa en España: los inicios de un debate científico, 1966-1979", a *Historiografía española contemporánea. X coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y resumen*, Madrid, 1980, ps. 91-147; també vegeu J. M. Jover Zamora, "El siglo XIX en la historiografía española contemporánea (1939-1972)", a *El siglo XIX en España: doce estudios*, Barcelona, 1974, ps. 9-151.

govern municipal durant l'antic règim), amb el d'assolir el poder definitiu per part dels altres (el bloc progressista). Tot i que la permeabilitat social descoberta en la societat lleidatana de mitjan segle XIX ens ha ensenyat que la mobilitat social, adquirir més diners i propietats era sinònim d'aconseguir més drets polítics, fou molt més intensa que en l'antic règim, i, per tant, els blocs de poder no foren inamovibles.

En conjunt, el període de la revolució burgesa anà bastint una progressiva obertura política, més intensa a partir del 1837, en la ciutat de Lleida, que culminà en el anys de govern del Trienni Progressista. L'evolució política que experimentà el poder local en aquells anys fou vista de forma lògica pels dirigents d'aquell partit, que sembla ser, falta confirmar-ho amb més recerques, un tret comú en altres ciutats espanyoles; si bé no sembla que, des del centre, els polítics professionals i l'exèrcit ho veiessin de la mateixa forma que ho feren els líders perifèrics.

Altrament, l'estudi del projecte polític progressista, plasmat en una capital de província com era Lleida, s'havia de contrastar amb la cultura "juntista" que generà el trienni en els distints moments en què el poble es féu l'amo del carrer i qüestionà els governs estatals. L'anàlisi del "juntisme" d'aquells anys mostra com hi hagué un anhel superador peculiar dels ens locals, que comptaven amb el suport dels sectors més humils de les ciutats i en oposició als propòsits d'ordre de les direccions de les diverses faccions dels polítics progressistes, en el seu afany per regenerar i assumir el control polític del país.

Els pronunciaments i revolucions que hi hagué durant el trienni també ens permeteren descobrir el fort arrelament polític de la població liberal en defensa de les seves institucions, ja que, tot i que la majoria foren promoguts o provocats per aixecaments militars i conspirats per polítics, la resposta popular fou immediata quan els governs de María Cristina i Espartero atemptaren contra la representativitat de la nació i governaren en profit seu o d'un grup o camarilla determinat.

El Trienni Progressista, en fi, se'ns presenta com una etapa que se superposà, en els objectius polítics, a les anteriors en què s'anà configurant la revolució burgesa a Espanya entre el 1833 i el 1843. El projecte, en si mateix, si més no en les petites ciutats, presentà un desig democràtic universal que va fer témer alguns sectors socials acomodats, que fins llavors s'havien mantingut propers al progrés, per la seva estabilitat.

El seguiment dels esdeveniments dels mesos finals del 1843 posa al descobert, d'una banda, que el decenni de la revolució burgesa acabà quasi igual com havia començat, amb un pacte: l'any 1833 per canviar un sistema tardofeudal d'antic règim pel nou Estat liberal, i el 1843 per reconduir el liberalisme cap a posicions possibilistes que no atemptessin l'ordre social establert, que havia de defensar els grans propietaris i majors contribuents en contraposició amb la resta de la població. D'una altra banda, aquells dies també mostraren la impotència del progressisme per reaccionar davant la presa de posicions dels dirigents del Partit Moderat en el seu anhel per imposar un model d'Estat més fort, ja que el seu projecte havia defraudat les expectatives dels sectors burgesos que li donaren suport en el seu moment, que evolucionaren cap a posicions moderades atemorits pel radicalisme "juntista", i les d'una part de les classes populars urbanes, que donaren suport al recentment creat Partit Republicà perquè en el seu programa començava a parlar d'una cosa que tots els poderosos temien i elles desitjaven: el sufragi universal masculí.

**LA “REVOLUCIÓ BURGESA”, EL MOTOR DEL CANVI LIBERAL**

El historiador, como el juez, rechaza el testimonio aislado. A sus ojos, sólo la frecuencia en la repetición confiere al documento subjetivo su grado de significación objetiva. La historia espiritual de una sociedad no puede fundarse más que sobre el *texto en serie*. No significa ello que la obra fuera de serie (y menos aún la obra maestra) esté más allá de la historia. Sino que la expansión en el espacio social de un *tema* intelectual, el éxito que le reserva un público, las facilidades de difusión que se le ofrecen, miden la fuerza colectiva de una inquietud, de un interés, de una voluntad. Toda agrupación cronológica atenta de *textos-serie*, todo hallazgo de afinidades en el caos de publicaciones forma parte, pues, de los buenos instrumentos de la investigación histórica. Existe un análisis *coyuntural* de las producciones del espíritu.<sup>7</sup>

J. S. Pérez Garzón, en el desè col·loqui de Pau (1979), féu un dels primers intents per posar al dia l'anàlisi historiogràfica espanyola en relació a la revolució burgesa. De la seva síntesi es desprèn que la preocupació, en aquells anys de transició política de la dictadura de Franco al nou Estat democràtic, se centrava en delimitar cronològicament el procés en sí mateix i, també, en el debat de si realment aquella revolució aportà un canvi en les relacions de producció de manera que es pogués parlar d'una anihilació definitiva del feudalisme. Però l'autor ja apuntava la necessitat, per a la historiografia, de delimitar la transformació social que es generà, la qual, en la seva opinió, considerà que fou radical.<sup>8</sup>

En els últims anys, s'han presentat altres síntesis sobre la revolució burgesa i de les seves conseqüències polítiques, econòmiques i socials.<sup>9</sup> De la lectura dels textos es desprèn que el debat resta encara obert, ja que si bé sembla estar plenament acceptat que es produí el canvi a nivell institucional de l'antic règim pel nou Estat liberal, no sembla tan clar que la historiografia s'acabi de posar d'acord, sobre les conseqüències que aquest canvi generà en la societat resultant, en cap dels tres nivells esmentats anteriorment. La qüestió discordant sobre la qual giren totes les hipòtesis continua

---

<sup>7</sup> P. Vilar, *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, 1964, p. 347.

<sup>8</sup> Efectivament, l'autor afirmava que “No obstante, por nuestra parte y concediéndole la importancia debida a los conceptos, consideramos más pertinente el concepto marxista de revolución social, que también utilizan estos autores (Fontana, Tuñón, etc.), pero recuperando su sentido originario de cambio cualitativo histórico, sin restringirlo sólo a una de las vías de transición (...) consideramos que hubo una revolución social en cuanto destruyeron las relaciones de producción feudales dominantes y se abrió el paso hacia el dominio del modo de producción capitalista”. J. S. Pérez Garzón, “La Revolución burguesa...”, p. 123.

<sup>9</sup> J. Álvarez Junco, “A vueltas con la revolución burguesa”, *Zona abierta*, núm. 39-37 juliol-desembre 1982, p. 81-106; M. Pérez Ledesma, “Las Cortes de Cádiz y la sociedad espanyola”, *Las Cortes de Cádiz. Ayer I*, 1991, editat per Miguel Artola, ps. 167-206; M. E. Martínez Quinteiro, “Del Antiguo Régimen a la Revolución burguesa. En torno al supuesto fracaso de la Revolución Liberal”, *La historia Contemporánea de España*, Salamanca, 1992; P. Ruíz Torres, “Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación”, *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*. (vol. I), Madrid, 1994; J. A. Piqueras, “La revolución burguesa española. De la burguesía

sent en si realment es produí una transformació radical de la societat, d'acord amb les reformes liberals impulsades per la revolució burgesa.

M. Artola, un dels més veterans historiadors espanyols, fou el primer que esmentà el caràcter revolucionari i radical dels canvis engegats per “la burgesia revolucionària” en els nombrosos estudis que ha realitzat sobre aquest tema:<sup>10</sup>

“Las posiciones de ambos partidos aparecían como mutuamente excluyentes; la monarquía se consideraba incompatible con unas Cortes representativas, la organización clasista lo era con la sociedad estamental, la Iglesia se creía amenazada de destrucción e incluso la nobleza pensó en su primer momento que el cambio perjudicaba a sus intereses. Por consiguiendo el triunfo de un partido lanza al otro a la acción clandestina y al conflicto apolítico, es decir sin sujeción a normas”.<sup>11</sup>

En la breu exposició de M. Artola s'apunten de forma clara les posicions polítiques de la primera meitat del segle XIX entre absolutistes i liberals. Si ens atenim a aquestes, el canvi o la transformació social que resultà del procés descrit entre 1808 i 1840 fou radical, ja que el que realment plantejava Artola, des del primer moment, era que es produí el canvi de la societat estamental per la classista. Si acceptem aquest com l'objectiu bàsic de les pretensions burgeses de la primera meitat del segle XIX, haurem de concloure que el canvi realment fou radical i exclouent per a molts sectors socials de l'antic règim.

En aquest sentit, M. E. Martínez Quinteiro va demanar, en el seu moment, neutralitat a l'hora d'avaluar els canvis aconseguits pel liberalisme del segle XIX i proposà comparar els objectius pretesos amb els aconseguits al final del procés per part del grup revolucionari.<sup>12</sup> Canvis que, seguint P. Ruíz Torres, s'haurien de delimitar a les pretensions que tenia un grup ja consolidat econòmicament en el si de l'antic règim, de forma que la revolució burgesa “no tenía en realidad que implantar el

---

sin revolución a la revolución sin burguesía”, a *Historia social*, núm. 24, València, 1996, ps. 95-132; i, I. Castells, “La rivoluzione liberale spagnola nel recente dibattito storiografico”, *Studi storici*, núm. 1, Roma, gener-març 1995, ps. 127-161.

<sup>10</sup> M. Artola, *Los afrancesados*, Madrid, 1953; *Los orígenes de la España contemporánea* ( 2 vols.), Madrid, 1959; *La burguesía revolucionaria, 1808-1874*, Vol V de “Historia de España”, de Alfaguara, Madrid, 1973; i, *Antiguo Régimen y Revolución Liberal*, Barcelona, 1978. Amb tot, el concepte categoria social “burguesia revolucionària”, tal com l'ha entès la historiografia espanyola, no s'adaptaria del tot al cas lleidatà, on el predomini de l'economia agrària tradicional limitava l'existència d'aquest grup als grans propietaris rústics; tot i que és evident que hi hagué un grup de liberals, pertanyent a les classes mitjanes, que féu costat i impulsà, des del primer moment, a la revolució burgesa. Tanmateix, s'ha respectat, en el diàleg entre autors del present estat de la qüestió, la identificació global de la classe social burgesa com a revolucionària del procés, d'acord amb la uniformitat en el tractament del tema que han fet els historiadors espanyols.

<sup>11</sup> M. Artola, *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*, p. 8.

<sup>12</sup> M. E. Martínez Quinteiro, “Del Antiguo Régimen...”, p. 102.



capitalismo, sino más bien que encargarse de eliminar ciertos obstáculos institucionales que impedían su desarrollo y el de la burguesía”.<sup>13</sup>

El plantejament d’anàlisi de P. Ruíz era exactament el mateix que el desenvolupat en el seu dia per M. Artola, que, tanmateix, temporalitzava el procés en incidir que el seu estudi devia rebre un enfocament de llarga durada; això volia dir que, a part dels canvis que s’havien generat en el si de l’antic règim, també s’havia de seguir l’evolució històrica posterior al triomf del liberalisme en la confrontació bèl·lica amb els carlins per avaluar les conseqüències històriques generades en els anys següents.

La cronologia proposada per M. Artola diferí de la que presentà, uns anys més tard, B. Clavero, per a qui el canvi radical es produí de forma ràpida entre 1835 i 1837. Les dates apuntades per B. Clavero emmarcarien estrictament la revolució jurídica que transformà de rel el tardofeudalisme pel liberalisme i, conseqüentment, van implantar les relacions capitalistes, a diferència del que deia M. Artola per a qui aquelles ja hi eren presents des de l’antic règim. La visió de B. Clavero era eminentment pràctica i només tenia en compte l’aparició de tot el conjunt legislatiu que donà raó de ser al nou Estat liberal, que s’oposà al de tipus feudal, emmarcat pel senyoriu, que donà consistència a l’antic règim. Per aquest autor la revolució burgesa fou “la transformación social que introduce históricamente las condiciones -orden civil igualitario, Estado representativo- de un modo de producción capitalista; la transformación social que genera nuestro mundo contemporáneo”.<sup>14</sup> El canvi, per tant, fou de sistemes, i per dur-lo a terme va fer falta una revolució. Així, el sistema feudal de l’antic règim deixà pas a la creació de l’Estat de tipus liberal que regulà les noves condicions econòmiques de caràcter capitalista.<sup>15</sup>

Abans hem parlat, fent-nos ressò de l’opinió de M. E. Martínez, que calia delimitar els objectius concrets que es proposaren a l’hora d’engegar la revolució com una qüestió fonamental a l’hora d’abastar el problema de forma correcta i neutral. En aquest sentit, J. Hernández Montalbán situà els objectius revolucionaris en la desvinculació, l’acumulació de capital, la potenciació del canvi en les

---

<sup>13</sup> P. Ruíz Torres, “Del Antiguo al Nuevo...”, p. 161.

<sup>14</sup> B. Clavero, “Intereses de una temática: política y ciencia social”, a *Estudios sobre la revolución burguesa en España*, Madrid, 1979, p. 3.

relacions de producció i no pas en la resolució del problema del camperolat, ja que els revolucionaris no van tenir cap intenció de fer una reforma igualitària a nivell agrari.<sup>16</sup> Per a ell, l'abolició dels senyoriis (Llei de 1837) fou fonamental perquè el senyor passés a ser el propietari únic de les terres sobre les quals tenia en l'antic règim el domini directe i no les hagués de compartir, si ell no volia, amb els camperols, que fins llavors, amb la legislació feudal, podien qüestionar-li el domini útil d'aquestes en treballar-les amb contractes molt avantatjats de per vida o en emfiteusi per a la família (traspàs del domini útil de pares a fills), circumstància que implicà un canvi en el sistema de propietat però no en la propietat en la seva forma estructural.<sup>17</sup>

Tant B. Clavero com J. Hernández Montalbán mostraren de forma concloent que el sistema feudal fou substituït jurídicament pel sistema liberal. No pot ser que ho entenguem d'una altra manera. Tota la legislació del període que va de 1835 a 1841 tendeix a abolir el sistema feudal de l'antic règim per substituir-lo per un de liberal-capitalista. Més endavant s'analitzaran les conseqüències d'aquest canvi juridico-legislatiu, però convé fixar una base inicial afirmant que hi hagué un interès revolucionari en canviar el sistema feudal pel liberal i que aquest interès, impulsat pel grup dirigent que controlà la revolució, aconseguí canviar les relacions econòmiques feudals per les de tipus capitalista.

La revolució jurídica no tenia perquè comportar, necessàriament, una subversió social espectacular, ja que els senyors feudals, que tenien el control eminent de la seva terra i al mateix temps la seva jurisdicció en l'organització feudal de l'antic règim, només perderen les prerrogatives jurídiques sobre la seva propietat després de la revolució liberal. D'altra banda, refermaren el domini directe de les seves possessions en perdre els pagesos, amb la reforma, el domini útil de la propietat, perquè aquest era un tret inherent a qualsevol individu propietari en una societat organitzada en base al capitalisme, i ells ja ho eren per natura des del lloc econòmic preminent que ocupaven en l'antic règim.<sup>18</sup>

---

<sup>15</sup> B. Clavero, "Intereses de...", p. 7.

<sup>16</sup> J. Hernández Montalbán, "La cuestión de los señoríos en el proceso revolucionario burgués", *Estudios sobre la Revolución Burguesa en España*, p. 128.

<sup>17</sup> J. Hernández Montalbán, "La cuestión de...", p. 129.

<sup>18</sup> Vegeu una excel·lent síntesi sobre la historiografia desenvolupada sobre la noblesa i sobre l'Edat Moderna, en general, a Catalunya a R. Fernández, "Historia social, historia en construcción. Una década de historia social en el modernismo catalán", *Historia Moderna. Historia en construcción. Sociedad, política e instituciones*, Vol. II, Lleida, 1999, p. 24.

Aquest era el canvi que volia l'aparell dirigent que governà els primers anys de la revolució burgesa i sembla clar que el varen aconseguir. La dinàmica apuntada queda encara molt més reforçada si es té en compte que la base econòmica d'Espanya era de tipus agrari, i les reformes que es pretengueren fer van voler beneficiar, globalment, aquesta branca econòmica. Això no volia dir que els altres sectors econòmics del país no es veiessin afavorits pel canvi. Així, el comerç, amb l'articulació d'un mercat interior que afavorí l'intercanvi de productes agrícoles, i la indústria, que sovint xocava amb les velles ordenances gremials, tingueren una oportunitat de desenvolupament més gran que la que havien tingut en l'economia de l'antic règim.<sup>19</sup>

De tota manera, el canvi polític generat per la revolució burgesa no va tenir un efecte immediat en l'explotació agrària de tipus tradicional que predominava sota el tardofeudalisme. És evident que res no semblava canviar a "nivell tècnic" en les explotacions agràries si es comparaven a les existents fins llavors. L'evidència pràctica d'aquest fet portà a confusió una part de la historiografia recent del nostre país, que va creure que poca cosa havia canviat en les relacions agràries postrevolucionàries en comparació amb les existents amb anterioritat, però com apuntà P. Ruíz, en la brillant síntesi que realitzà sobre el tema, no era el mateix parlar d'economia agrària tradicional si predominaven les relacions de tipus feudal o les de tipus capitalista en l'agricultura.<sup>20</sup>

Com es deia mes amunt, la pervivència aparent d'un tipus d'economia agrària tradicional féu pensar als historiadors influïts per l'escola d'estudi històric marxista, que el canvi impulsat pel grup dirigent en el poder fins 1833 fou per a la simple pervivència política del grup, de forma que quedava per fer una reforma democràtica agrària que beneficiés el camperolat. El plantejament marxista s'originà per la creença que l'única forma correcta de fer una revolució burgesa era la francesa (1789), que, cal recordar-ho, provocà el desmantellament de tot l'aparell feudal, inclosa l'aristocràcia, en benefici de les classes populars. Llavors, la revolució burgesa que es desenvolupà a Espanya durant la primera meitat del segle XIX es presentava com a inacabada, per l'ala "revisionista" de la historiografia d'esquerres marxista, en els propòsits finals que devia tenir, opinió que compartiren una

---

<sup>19</sup> P. Ruíz Torres, "Del Antiguo al Nuevo...", p. 162; per a alguns exemples concrets del cas lleidatà en aquests sectors econòmics vegeu Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 137-156.

<sup>20</sup> P. Ruíz Torres, "Del Antiguo al Nuevo...", p. 163.

part del “republicanisme històric” i dels intel·lectuals progressistes que reforçaren la militància antifranquista a partir de la dècada de 1950. Aquesta percepció la trobem, a grans trets, en historiadors com P. Vilar, M. Tuñón de Lara o R. Tamames,<sup>21</sup> i era el resultat de la identificació entre revolució burgesa i la consecució de la democràcia, procés que havia d’originar, inevitablement, el repartiment de terres entre el camperolat i el desenvolupament del capitalisme industrial. En conjunt, la revolució havia de portar el país a la seva modernització econòmica.<sup>22</sup> La intel·lectualitat progressista i d’esquerres justificà, d’aquesta manera, la frustració política, econòmica i social que li produí el fracàs de les dues repúbliques en el seu intent per assolir de forma estable la democràcia política, el repartiment equitatiu “de la riquesa” i l’assumpció per part de l’Estat d’una organització social “més equilibrada amb l’individu”.

La identificació, per part de la historiografia marxista i revisionista, d’un ideal revolucionari burgès que havia d’ocasionar una revolució industrial fou un dels punts que crearen més confusió a les dècades dels cinquanta i dels seixanta en els corrents historiogràfics espanyols i exiliats, ja que continuaven sense reconèixer la incidència real de la revolució burgesa en els canvis generats en unes noves relacions de producció dins l’economia agrària tradicional espanyola.

El cas paradigmàtic de la revolució industrial a Gran Bretanya fou considerat com l’exemple correcte a seguir per a la modernització econòmica que havia d’assolir al país, pas previ de la conscienciació de les masses obreres per forçar canvis polítics (negociació de les condicions de treball) o revolucionaris (subversió social). Un exemple de la identificació entre revolució burgesa i revolució industrial el trobem en l’obra de Jordi Nadal, *El fracaso de la revolución industrial en España 1814-1915*, on, ja d’entrada, el títol no deixava lloc a dubtes sobre els propòsits argumentals de l’autor. J. Nadal, tot analitzant les desamortitzacions del sòl i del subsòl, va concloure que aquestes malbarataren les bases naturals (agrícoles i industrials) del país sobre les quals s’hagués hagut d’assentar la revolució industrial. A part d’això, l’autor incidí en el problema del deute d’hisenda, que afectà en les lleis desamortitzadores perquè restringiren el mercat de capitals per invertir en negocis

---

<sup>21</sup> P. Vilar, *Historia de España*, Barcelona, 1978; M. Tuñón de Lara. “Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista, 1834-1860”, *Estudios de Historia Contemporánea*, Barcelona, 1976, i *La España del siglo XIX (1808-1914)*, París, 1961; i R. Tamames, *Estructura económica de España*, Madrid, 1960.

industrials, i la realitat d'una infraestructura viària inadequada del país, que configurà, tot en conjunt, una situació de retard econòmic a Espanya.<sup>23</sup>

Enfront de la concepció derrotista sobre els fracassos de la revolució burgesa i industrial a Espanya s'aixecà en el seu dia M. Artola, que argumentà el seu desacord amb les posicions crítiques que identificaven una causalitat directa de la revolució burgesa com a vertebradora de la revolució industrial en el plantejament teòric del fet històric. Convé recordar les paraules de M. Artola per la seva clarividència i perquè, encara avui en dia, són un punt de referència clau per enfocar correctament l'estudi del canvi generat per la revolució burgesa:

“La revolución liberal-burguesa, tanto en Inglaterra como en el continente, precede cronológicamente a la revolución industrial y no puede, por consiguiente, admitirse ningún tipo de influencia de ésta en el desencadenamiento de aquélla. La revolución se produce, sin excepción conocida, en el seno de sociedades que mantienen una economía agraria tradicional y tiene como meta cambiar estas relaciones sociales, sin que quepa imaginar que lo que trataban de hacer era implantar un sistema económico que por entonces ni siquiera apuntaba en el horizonte. En nuestros días la historiografía ofrece habitualmente una imagen crítica y negativa de la revolución burguesa, atribuyéndole todos los males surgidos de la combinación de ambas revoluciones, debido a que ignora el hecho fundamental de que la revolución liberal corresponde a una etapa agraria de la historia económica y que su pretensión de crear una sociedad más justa conoció indudables éxitos”.<sup>24</sup>

L'autor continuava explicant que la finalitat del liberalisme econòmic fou la d'eliminar els propietaris que no treballessin bé els seus mitjans de producció i primar els que així ho fessin, la qual cosa no volia dir que el joc del mercat capitalista hagués d'afavorir o perjudicar cap grup social concret, tot i que, és evident, no tothom partia amb les mateixes condicions socioeconòmiques, ni les mateixes possibilitats d'èxit, en el punt de sortida per fer-se un lloc preminent en el nou Estat de tipus liberal.

Malgrat les aportacions que feia M. Artola per comprendre la naturalesa del canvi, més important fou la identificació en la formulació teòrica del seu plantejament en concebre el procés de revolució liberal burgès com un procés natural de canvi en el si de les societats agràries tradicionals europees. És a dir, la revolució burgesa a Espanya fou un procés comparable a les altres que s'havien produït a la resta d'Europa.

---

<sup>22</sup> J. S. Pérez Garzón, “La Revolución burguesa...”, p. 88 i ss.

<sup>23</sup> J. Nadal, *El fracaso de la revolución industrial en España. 1814-1915*, Barcelona, 1975.

<sup>24</sup> M. Artola, *Antiguo Régimen y Revolución Liberal*, p. 158.

En aquest sentit, P. Ruíz ha manifestat que, seguint els plantejaments d'E. J. Hobsbawm,<sup>25</sup> el cas espanyol de revolució burgesa moderada no diferí gaire del que es produí a França en la dècada dels anys trenta del segle passat. Per a aquest autor

“l'objectiu de les revolucions va ser la construcció d'estats amb sistemes institucionals que podrien definir-se, en sentit ampli, com a “liberals”. La conseqüència de les revolucions fou l'orientació general de les respectives societats envers una economia capitalista, que va tenir graus diversos d'èxit. El grup hegemònic que en resultà era una classe capitalista, ja que eixa economia es recolzava en un grup d'individus d'aquestes característiques, qualsevol que fos la importància de la protecció i la promoció de l'estat en el desenvolupament econòmic”.<sup>26</sup>

Caldrà seguir amb atenció els progressos de la història comparada amb altres països europeus per tal d'establir els paral·lelismes i diferències entorn a les revolucions burgeses del segle passat. Tanmateix, seguint amb els plantejaments de P. Ruíz pel cas espanyol, cap a finals de la dècada dels setanta hi hagué una nova proposta d'anàlisi de la revolució burgesa que obrí noves perspectives de recerca en la historiografia espanyola:

“Junto con los proyectos políticos para lo que entonces se llamo la “transición a la democracia”, la historiografía poco a poco fue abandonando la imagen radical “regeneracionista” de la revolución democrática, inserta por necesidad en el proceso histórico de cambio social (...) A fines de los setenta, la nueva coyuntura de escepticismo frente a la posibilidad misma del hecho revolucionario, valoraba cada vez más la idea de un proceso “modernizador” o de “transición”, con distintas etapas, que introducía la novedad de caracterizar la economía y la sociedad del siglo XIX de un modo “dual”, puesto que en este período se yuxtaponían rasgos antiguos y modernos”.<sup>27</sup>

En aquest sentit, fou d'enorme transcendència la publicació dels estudis de G. Lefebvre i A. Soboul a França i de J. Fontana a Espanya, que rectificaren el plantejament unívoc que hi havia fins llavors de causa-efecte en l'anàlisi teòric dels processos revolucionaris burgesos, segons el qual aquests havien de desembocar obligatòriament en la consecució de la democràcia política i en un repartiment de terres equitatiu per al camperolat en identificar altres formes de revolució burgesa diferents a les preestablertes pel paradigmàtic model francès del 1789.<sup>28</sup>

L'evolució científica aconseguida amb l'aparició d'aquells treballs fou determinant perquè la Revolució Francesa es presentés com una de les vies de revolució burgesa, la revolució “camperola-burgesa” de tipus democràtic, enfront d'una altra possibilitat de “reforma agrària liberal”, concepte encunyat per J. Fontana per concretar el cas espanyol.

---

<sup>25</sup> E. J. Hobsbawm, “La revolución”, *La revolución en la historia*, R. Porter i M. Telith (eds.), Barcelona, 1990.

<sup>26</sup> P. Ruíz Torres, “Liberalisme i revolució a Espanya”, *Recerques*, núm. 28, p. 59.

<sup>27</sup> P. Ruíz Torres, “Del Antiguo al Nuevo...”, p. 172.

<sup>28</sup> G. Lefebvre, *El gran pánico de 1789. La Revolución Francesa y los campesinos*, Buenos Aires, 1986; A. Soboul, *Problemas campesinos de la Revolución 1789-1848*, Madrid, 1980; i, *Comprender la Revolución Francesa*, 1983; i J. Fontana, *Cambio económico y aptitudes en la España del XIX*, Barcelona, 1973, ps. 149-161.

L'avenç fet per la historiografia espanyola en identificar dos models revolucionaris interpretatius, com a mínim, ja fou, per ell mateix, prou clarificador per explicar el canvi de la societat estamental-absolutista a la liberal-classista. A partir d'aquell moment, el debat avançà un pas i se centrà en la negació o en l'afirmació sobre el caràcter transformador que havia pogut originar la revolució burgesa en la societat del segle XIX a Espanya.

Tal com es posà de manifest a finals dels setanta, en la síntesi de J. S. Pérez Garzón, hi hagué dos enfocaments globals en el debat historiogràfic espanyol a l'hora d'avaluar si els canvis socials ocasionats per la revolució burgesa a Espanya foren revolucionaris o no. A pesar de l'avenç en l'anàlisi que significà la publicació dels treballs de J. Fontana en els quals marcà, per primer cop, els trets definitoris de l'especificitat de la via espanyola en el trànsit del feudalisme al capitalisme o, si es vol dir políticament, de l'absolutisme al liberalisme, hi hagué alguns autors que no acceptaren totalment aquest plantejament i altres, com J. S. Pérez Garzón, que criticaren la resistència del mateix J. Fontana a acceptar el caràcter transformador social de la revolució burgesa a Espanya.<sup>29</sup>

“Esboza (J. Fontana) por primera vez lo que denomina con criterio científico los rasgos fundamentales de la “vía española” de transición del feudalismo al capitalismo; pero, aun reconociéndole el carácter revolucionario al proceso ejecutado por la burguesía española, aplica el concepto de revolución social a la vía francesa, dejando implícito que en el caso español no hubo tal revolución social, o bien utilizando de modo diferente al clásico marxista dicho concepto”.<sup>30</sup>

Per a J. Fontana, el procés que conduí a la revolució burgesa es basà en un pacte entre l'aristocràcia terratinent i les emergents classes burgeses liberals tenint com a àrbitre la Monarquia. Mitjançant aquesta aliança, l'aristocràcia, sobretot els més poderosos del grup, es convertiren en burgesos a costa de la pretesa “revolució camperola”, que no es va dur a terme.<sup>31</sup> El pacte, segons l'autor, va tenir l'origen en l'actitud dels camperols quan decidiren deixar de pagar les càrregues feudals als seus senyors en no poder fer-les efectives, originant la progressiva erosió del sistema estamental. L'actitud del sector agrari més humil, que ja es donà en els anys que anaren del 1814 al 1820 i s'intensificà del 1823 al 1833, provocà, al mateix temps, la presa de consciència progressiva de l'aristocràcia, que veié la inviabilitat econòmica de l'explotació feudal.<sup>32</sup> J. Fontana va cloure la seva hipòtesi tot dient que la

---

<sup>29</sup> J. Fontana, *La crisis del Antiguo régimen (1808-1833)*, Barcelona, 1979, ps. 18 i 20-21.

<sup>30</sup> J. P. Pérez Garzón, “La Revolución burguesa...”, p. 105.

<sup>31</sup> J. Fontana, *La crisis...*, p. 161 i ss.

<sup>32</sup> J. Fontana, *La Revolución Liberal (Política y Hacienda) (1833-1845)*, Madrid, 1977.

revolució burgesa, fruit d'aquest pacte entre l'aristocràcia i la burgesia liberal, tendí a fer-se en profit d'aquest nou grup burgès i a costa del camperolat.<sup>33</sup>

La interpretació teòrica de J. Fontana fou assumida per una ala historiogràfica tremendament crítica, encapçalada per M. Tuñón de Lara, que els hi serví per argumentar la negació total sobre la possible transformació social que s'hagués pogut generar amb la revolució burgesa. Ambdós historiadors, J. Fontana i M. Tuñón, plantejaren la reforma en un "nivell històric" de llarga durada, en això no diferien d'Artola, però per a ells els canvis a nivell jurídic i institucional no comportaren la transformació social a Espanya, sinó que, ben al contrari, contribuïren a consolidar el "bloc de poder" existent. M. Tuñón reconegué, de la mateixa manera que J. Fontana, l'evidència dels canvis liberals, però no acceptà el canvi polític com a revolucionari en l'aspecte social en mantenir-se part de l'aristocràcia, la més rica i poderosa, en el poder originat per la revolució burgesa. Per a aquest autor no deixa d'ésser

“un grave motivo de reflexión el hecho de que, por ejemplo, el duque de Medinaceli, el del Infantado o el Fernán Núñez, se acostaran una noche siendo cuerpo y alma de la nobleza feudal española y se levantaran al día siguiente siendo burgueses, porque sus señoríos territoriales (y territorios jurisdiccionales) han pasado a ser propiedad desvinculada (...) ¡Extraña burguesía esa!”.

M. Tuñón, atenint-se a l'afirmació anterior, reafirmà la notable especificitat revolucionària espanyola i introduí la reflexió que afirmava que la ideologia de l'aristocràcia no canvià de la nit al dia per les reformes liberals.<sup>34</sup> Segons el model interpretatiu de M. Tuñón, reforçat per treballs com els de J. M. Jover, la societat de mitjan segle XIX estaria a mig camí entre l'antic i el nou règim en identificar, per part d'un sector de la historiografia espanyola, el grup aristocràtic terratinent com el motor del canvi liberal.<sup>35</sup> Això portà altres historiadors, com A. Gil Novales, a afirmar, que la revolució burgesa espanyola fou una revolució incompleta i,<sup>36</sup> al mateix temps, plantejava l'interrogant de si aquesta va acabar realment amb les restes del tardofeudalisme. La qüestió naixia, segons A. Gil, de la suposada debilitat de la burgesia de l'antic règim, que afavorí la seva aliança amb l'aristocràcia

---

<sup>33</sup> J. Fontana, *Cambio económico...*, p. 162.

<sup>34</sup> M. Tuñón de Lara, "Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista", *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX. VI Coloquio de Pau. De la crisis del antiguo régimen al franquismo*, Madrid, 1977, ps. 15-16.

<sup>35</sup> J. M. Jover Zamora, "El siglo XIX en...; i, *Política, diplomacia y humanismo popular en la España del siglo XIX*, Madrid, 1976.

<sup>36</sup> A. Gil Novales, "Del Antiguo al Nuevo Régimen de España. Ensayo de interpretación", M. Tuñón de Lara, A. Gil Novales, D. Ruíz, J. R. Aynes, i altres; *Crisis del antiguo régimen e industrialización...*, p. 40.



per la confluència ideològica d'ambdós grups. La connexió dels interessos burgesos i nobiliaris s'accentuà després de l'experiència liberal del trienni 1820-1823, en què ambdós grups experimentaren mútuament el perill del desbordament revolucionari de les masses populars. L'autor conclouïa que la burgesia, amb aquestes perspectives, es tornà reaccionària i cercà l'ordre per damunt de les reformes antifeudals.<sup>37</sup>

A. Gil Novales, en un treball més recent, ha posat de manifest que els darrers estudis que han aparegut no l'han influït gaire en la visió històrica que tenia sobre la revolució burgesa espanyola. Tot i que reconeix la transformació burgesa, matisa que aquesta es produí “con un miedo desorbitado a la revolución francesa, al socialismo, después. Estas son las coordenadas de nuestra revolución burguesa. España en el siglo XX llegará a ser un país moderno, es decir burgués, aunque con notables restos feudales y una gran dependencia exterior”.<sup>38</sup>

L'opinió d'A. Gil és compartida per M. Kossok que, tot i que no vol utilitzar el concepte “revolució des de dalt”, atribueix unes particularitats als elements “obrantes desde arriba”, d'acord amb dos tipus de “contrarevolució” que actuaren contra aquest “bloc” de dirigents:

“Por un lado, aquella contrarevolución de carácter aristocrático, orientada hacia el *Status quo ante*, es decir el Antiguo Régimen y el absolutismo tradicional; por el otro lado aquella nueva forma de contrarevolución al estilo burgués en la cual se reflejó el viraje antiprogresista de las capas dirigentes de la burguesía moderada, dirigiéndose contra el movimiento popular y preparando el compromiso político con el orden tradicional”.<sup>39</sup>

Per a M. Kossok, el reformisme polític i legislatiu dels anys que anaren del 1836 al 1841 demostrà l'intent de la burgesia per guanyar poder i representativitat dins el nou sistema liberal, per la qual cosa refusà la lluita oberta contra l'aristocràcia i cercà la confluència d'interessos mútua.<sup>40</sup>

Si bé és cert que existí aquest viratge global dels grans comerciants, hisendats i industrials cap a posicions més moderades, d'acord amb un més que possible temor al desbordament revolucionari de les classes populars, el plantejament de M. Kossok i A. Gil Novales deixa de banda una qüestió fonamental, que no és altra cosa que la del control de l'estat. Aquest, en aquells anys, ja estava en

---

<sup>37</sup> A. Gil Novales, “Del Antiguo..., p. 34 i ss; *Las sociedades patrióticas (1820-1823)*, Madrid, 1975; i, *El trienio liberal*, Madrid, 1980.

<sup>38</sup> A. Gil Novales, “Las contradicciones de la revolución burguesa española”, *La Revolución Burguesa*, Madrid, 1985, p. 56.

<sup>39</sup> M. Kossok, “El ciclo de las revoluciones españolas en el siglo XIX. Problemas de investigación e interpretación a la luz del método comparativo”, *La revolución burguesa en España*, Madrid, 1985, p. 18.

<sup>40</sup> M. Kossok, “El ciclo de las..., p. 23.

mans de la burgesia i dels liberals, i, per tant, qui havia d'atansar-se i confluïr en les regles del nou joc polític engegat havia d'ésser l'aristocràcia i no a l'inrevés.

La revolució burgesa havia transformat l'Estat absolutista estamental en liberal classista per introduir, a part del capitalisme, la jerarquització social en base al diner. La pèrdua del privilegi estamental per part de l'aristocràcia no significà, evidentment, la pèrdua del seu poder econòmic ni de la seva propietat, la qual cosa, per tant, va possibilitar la instal·lació, sense problemes, dels poderosos del grup aristocràtic en el vèrtex més alt de la nova escala social que s'originà.

El conglomerat social triomfador després del procés revolucionari es distingí dels altres individus de la societat com el grup de persones que posseïen els instruments de treball o de capital, treballaven amb els seus recursos i no depenien dels altres, la qual cosa per a alguns d'aquests individus, els nobles, només tenia una diferència en comparació amb la seva situació en l'antic règim, el privilegi. La burgesia defensà un model organitzatiu d'Estat que li proporcionés el lliure desenvolupament de l'explotació i les lliures relacions de producció entre el propietari i el treballador.

El sistema capitalista, seguint a M. Artola, s'anà desenvolupant en el si de l'antic règim i topà, inevitablement, amb l'ordenament jurídic del sistema estamental imperant, que defensava les prerrogatives feudals agràries i gremials. El senyor feudal era propietari com el burgès, però tenia el privilegi de l'estament que, entre altres coses, li permetia el control polític tant a nivell local com nacional;<sup>41</sup> en contra, tenia la impossibilitat de cobrar unes contribucions més elevades per l'immobilisme de rendes feudals. Per tant, amb la revolució burgesa era l'aristocràcia qui perdia l'exclusivitat de l'estatus social preeminent, però al mateix temps ningú no els podia discutir la condició de propietaris i la possibilitat d'aconseguir la negociació d'uniques condicions econòmiques més avantatjoses vers els seus "empleats".<sup>42</sup>

---

<sup>41</sup> J. M. Torras, *Els municipis catalans de l'antic règim*, Barcelona, 1983.

<sup>42</sup> Entre les obres que han ajudat a comprendre el caràcter del feudalisme de l'antic règim, la naturalesa dels canvis engegats pel procés desamortitzador i desvinculador, i la creació d'un nou bloc dirigent cal destacar A. M. Bernal, *La propiedad de la tierra y las luchas agrarias andaluzas*, Barcelona, 1975; *La lucha por la tierra en la crisis del Antiguo Régimen*, Madrid, 1979; "La disolución del régimen señorial, la propiedad de la tierra y la conformación del actual sistema agrario andaluz" *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX*; E. Sebastià, "Crisis de los factores mediatizantes del régimen feudal. Feudalismo y guerra campesina en la Valencia de 1835", *La cuestión agraria en la España contemporánea. VI coloquio de Pau*, Madrid, 1976; E. Sebastià, J. A. Piqueras, *Pervivencias feudales y revolución democrática*, València, 1981; P. Ruíz Torres, *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano. 1650-1850*, València, 1981; M. Baldó Lacomba, "Mendizábal y la disolución del feudalismo", *Crisis del antiguo régimen e industrialización en la España del siglo XIX*; J. S. Pérez Garzón, *Milicia nacional y revolución burguesa, el prototipo madrileño. 1808-1874*, Madrid, 1985, p. 56.

El fet que s'arribés a un consens entre l'aristocràcia més poderosa i la burgesia emergent en l'antic règim vingué determinat per tres raons fonamentals:

1.- La gran aristocràcia, com a propietària, no perdé l'estatus en la jerarquia social. A partir de llavors havia de compartir el poder perquè havia perdut el privilegi feudal, però com que no perdé la propietat, segons la importància que aquesta tenia, podia continuar exercint una influència important en comunió amb els "burgesos" en les decisions locals i nacionals, ja que l'Estat liberal, creat a partir del 1833, concedí majors drets polítics en relació al poder econòmic de cada individu.

2.- La burgesia va poder introduir el nou model d'Estat liberal, però havia de respectar l'estatus social de la noblesa, la qual cosa significà la pervivència, a grans trets, de l'economia agrària tradicional a Espanya.

3.- El pacte deixava de banda les classes populars (obrers i jornalers, sobretot), l'església i els petits nobles amb poques o cap propietat, encara que aquests sectors socials no acceptaren fàcilment la nova situació política sense fer, cadascú en la seva parcel·la d'influència, una ferma oposició.

El punt de trobada dels més poderosos, com s'ha dit, no fou consentit d'antuvi per tots els elements socials que operaren de 1808 a 1843. En primer lloc, és cert que de la nit al dia els nobles Medinacelli, Infantado o Gomar no canviaren ideològicament com va dir Tuñón de Lara i, en segon lloc, el grup liberal burgés experimentà diferents postures polítiques, segons el moment històric, durant el temps que durà la revolució burgesa. El pacte no fou possible del tot fins que no s'aconseguí un temps de repòs polític, i aquest no arribà fins el 1844. Els deu anys de govern moderat que van de 1844 a 1854, amb el suport definitiu de la major part de les forces productives del país, foren fruit del joc polític experimentat durant els anys de la revolució burgesa de 1808 a 1843. En aquell moment, els futurs aliats aristòcrates i burgesos experimentaren, cadascú en la seva esfera d'influència social, el govern per separat, amb coalicions amb altres sectors socials, en un procés de reequilibri que tingué alguns atansaments entre ells (1833, 1837 i 1843), però també ruptures dramàtiques, tant de signe revolucionari (1808, 1820, 1840) com contrarevolucionari (1814, 1823). De tota manera, el període immediatament anterior a l'any 1844, és a dir el Trienni Progressista del 1840 al 1843, posà al descobert totes les contradiccions de l'aristocràcia i de la burgesia en el seu afany per governar sols.

M. Kossok té la raó quan afirma que hi hagué un viratge conservador de la burgesia espanyola durant els anys que van del 1836 al 1843, la qual cosa no vol dir que s'hagi de parlar de contrarevolució. El viratge fou fruit de l'entesa entre els més poderosos per la necessitat de controlar l'alternativa política que assoliren els sectors més humils de la societat espanyola sota l'empara d'un règim polític que contemplava majors llibertats, i per la debilitat de la burgesia, que intentà governar amb el suport de les classes populars urbanes, com de l'aristocràcia, que ho intentà amb el de la Corona, per fer-se amb el poder i amb el control del país per separat. El Trienni Progressista, com es veurà més endavant, demostrà que hi havia una part de la burgesia, que nodrí les files del Partit Liberal Progressista, disposada a la consecució d'un model capitalista capaç de modernitzar el país, enfront d'una altra part, que eren majoria en el bloc burgès, que des de 1833, sota els dictats del Partit Moderat, sempre es mantingué conservadora. La llei d'ajuntaments proposada pel Partit Moderat, amb el suport de Ma. Cristina, fou el punt culminant d'una sèrie de pràctiques polítiques tendents a alentir el procés reformador liberal, i que ocasionà la ruptura del 1840. El trencament de les dues vies liberals portà a l'exili la reina regent i gran part dels dirigents del Partit Moderat, en el qual hi havia identificats gran part dels grans terratinents nobles espanyols. Una ruptura d'aquest tipus no s'hagués produït si no fos perquè hi havia en cada grup un model polític diferent que es volia imposar mútuament a l'altre.<sup>43</sup> L'experiència política del trienni, amb les greus crisis populars ocorregudes el 1842 i el 1843, establiren les bases per l'acord entre la burgesia progressista més poderosa i la moderada davant la por de la radicalització de la protesta de les masses urbanes, que podia posar en perill l'única cosa amb la qual ambdós grups estaven d'acord, la conservació de la propietat.

És evident que en la part final del procés revolucionari burgès, que abraçaria el període que va del 1833 al 1843, hi hagué diferents fases polítiques d'acord amb els grups que van controlar el poder

---

<sup>43</sup> El programa dels liberals moderats es resumia en: sobirania compartida entre el rei i les Corts, ordre centralitzat amb una força al servei de l'estat com fou la creació de la Guàrdia Civil, centralització municipal on l'alcalde era com un delegat de govern, sufragi censatari restringit als més grans contribuents (els que pagaven més de 400 rals de billó), confessionalisme de l'Estat en base a un compromís amb l'Església, bicameralisme, amb una cambra alta formada per nobles, i proteccionisme econòmic. Els liberals progressistes defensaren: una Monarquia parlamentària en base a la sobirania nacional, l'autonomia dels cossos de seguretat de defensa del liberalisme en base a la consolidació de la Milícia Nacional, l'autonomia municipal on el poder havia de sorgir de la comunitat i havia de fer arribar al govern els problemes de cada ciutat o poble, el sufragi més ampli, que abraçava les classes mitjanes (els que pagaven més de 200 rals de billó), la separació de l'Església i de l'Estat, en base a la submissió de la primera enfront del segon, la divisió de poders (executiu, legislatiu i judicial) amb autonomia pròpia, i el lliurecanvisme econòmic. J. Mestre Campi, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1985, ps. 305-331.

polític estatal i local. Aquells foren anys que marcaren el caràcter ideològic de la revolució burgesa espanyola i varen delimitar els seus marges reformadors. Després dels deu anys de lluita entre les diferents faccions del liberalisme, cap a finals del 1843 hi hagué un atansament definitiu entre els dos blocs ideològics que representaven els interessos dels poderosos davant la força creixent que el republicanisme, el socialisme i la democràcia estaven aconseguint entre les capes populars urbanes. La ideologia penetrava en sectors socials que fins llavors s'havien mantingut aliens a la lluita política per separat, cosa que els hi permeté qüestionar la jerarquització social en base només a la propietat, que era uniformadora, al mateix temps, de la heterogènia burgesia creada a rel de la revolució liberal.

El pacte, per tant, tal com es formulà a partir de 1844, no tenia res a veure amb el tímid assaig reformador protagonitzat per una part del bloc dirigent, des de les posicions oberturistes de l'antic règim, el 1833, a conseqüència de la qüestió dinàstica encetada per la mort de Ferran VII sense un descendent de sexe masculí. Del 1833 al 1843 hi hagué proves de força entre els diferents grups alineats sota el liberalisme, revolucions no previstes encapçalades per les elits liberals locals (1834-1835) i trencaments traumàtics entre els dos partits liberals, progressistes i moderats, (1840); en definitiva, hi hagué un "posicionament" i una presa de consciència del grup burgès, globalment, del nou lloc que ocupaven en la societat liberal generada per la revolució burgesa. L'aristocràcia terratinent prengué el rol de la burgesia, acceptà compartir el poder amb els grups burgesos originats en l'antic règim i deixà de banda la contrarevolució. Aquells burgesos, d'altra banda, deixaren de jugar la carta de les classes mitjanes i populars per establir-se al cantó de l'antiga aristocràcia, i aconseguir finalment el control polític compartit per assegurar l'ordre social establert que permetés el desenvolupament dels seus interessos econòmics.<sup>44</sup>

J. Millán, en un estudi sobre les conseqüències socials de la revolució burgesa, ha plantejat aquesta qüestió de forma encertada subratllant que "es tractaria de plantejar l'anàlisi de la classe burgesa com un possible protagonista col·lectiu i, tot recordant Thompson, no s'ha d'identificar, d'antuvi, amb una categoria o model previst, sinó que a partir de circumstàncies específiques és capaç de fer-se a si mateix, d'adoptar una configuració determinada com a agent social d'acord amb activitats i decisions

---

<sup>44</sup> Q. Casals, "Absolutismo y revolución liberal en Lleida (1716-1868). La lucha social por la toma de la Paeria", comunicació presentada

històriques”.<sup>45</sup> De tota manera, si s’accepta la dinàmica política i social exposada, queda encara una qüestió a discutir: ¿es pot parlar de revolució o transformació radical, a nivell social, als canvis generats per la revolució burgesa durant la primera meitat del segle XIX?

De nou cal recórrer a J. Millán perquè de forma sintètica resumeixi el que ha succeït en la historiografia espanyola contemporània a l’hora d’avaluar la transformació social generada per la revolució burgesa.

“Al cas espanyol, tot i que s’imposa el reconeixement de la inadequació dels termes com ara “endarreriment” o “immobilisme” econòmic, predomina encara una interpretació que contraposa l’espectacularitat dels canvis polítics al seu abast, aparentment limitat, en el terreny del canvi social. Moltes visions sintètiques i de llarga durada accentuen la importància decisiva del moderantisme i el posen en contacte amb l’etapa de la Restauració canovista, fins a configurar una imatge socialment conservadora i continuista de tot el segle XIX. Alhora, el pes d’altres corrents polítics queda reduït al de simples episodis, incapaçs d’influir de manera apreciable en l’evolució social”.<sup>46</sup>

Aquesta és la imatge que sens dubte ha predominat en gran part de la historiografia espanyola contemporània, a la qual ja ens hem referit anteriorment. Els historiadors alineats a l’ala “revisionista” i “marxista” lligaren la pervivència de l’economia agrària tradicional a l’afirmació, tot seguit, que aquesta havia de comportar una nul·la o mínima transformació social.<sup>47</sup>

Un exemple del que diem el trobem en l’opinió de S. Julià per a qui

“hubo tantas restauraciones como revoluciones, lo que quiere decir, por una parte, que no hubo ninguna revolución -si por tal se entiende la liquidación de una estructura de poder político para la construcción de un orden social diferente- (...) Los intereses rurales, aristocráticos y terratenientes, acabarán siempre predominando y absorbiendo en sus fauces a los más débiles intereses de la industria, el comercio y las profesiones”.<sup>48</sup>

Llavors, on radicava la diferència de la societat de l’antic règim a la nova sorgida després de la revolució liberal? La resposta cal cercar-la en dues direccions d’anàlisi que poden permetre copsar l’abast dels canvis.<sup>49</sup>

1.- El reformisme de pacte engegat en 1833, o abans dins mateix de l’antic règim, fracassà enfront de la via revolucionària radicalitzada per la guerra civil entre carlins i isabelins.<sup>50</sup> L’oberturisme des de

---

al *Congreso Internacional: La Revolución Liberal española en su diversidad peninsular (e insular) y americana*, Madrid, 2000, ps. 67-86.

<sup>45</sup> J. Millán, “Burguesia i canvi social a l’Espanya del segle XIX (1843-1875)”, *Recerques*, núm. 28, p. 76.

<sup>46</sup> J. Millán, “Burguesia i...”, p. 72.

<sup>47</sup> En un altre sentit, els recents estudis d’història agrària mostren que al llarg del segle XIX es millorà, a nivell tècnic, la productivitat agrària. Un exemple del que es diu es pot trobar en R. Garrabou i J. Pujol, “El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX”, *Recerques*, núm. 19, ps. 35-83. Aquests autors conclouen que, d’acord amb el creixement demogràfic català, hi hagué una millora en l’aprofitament dels recursos agraris, que es plasmà en una expansió de terres conreades, millor ús del sòl mitjançant l’utilització d’adobs i la introducció del regadiu, distribució de conreus, implantació de noves explotacions i una especialització en el producte conreat segons la zona. Totes aquestes mesures contribuïren a augmentar i millorar la producció, garantint, d’aquesta manera, l’alimentació de l’excedent demogràfic, la qual cosa es contraposaria a la imatge d’immobilitat que es presenta de l’economia rural d’aquell moment.

<sup>48</sup> S. Julià, “Transiciones a la democracia en la España del siglo XX”, *Sistema*, núm. 84, 1986, p. 28.

posicions absolutistes hagué de cedir terreny al liberalisme dels ens locals, que es féu l'amo de la situació i provocà, al mateix temps, una transformació social radical que comportà la substitució definitiva del sistema d'antic règim pel nou Estat liberal burgès.

2.- La revolució jurídica, apuntada per Clavero, fou el punt de partida del final de la revolució burgesa. Els canvis jurídics foren, per si sols, una transformació revolucionària radical a nivell social, “porque lo político no aparecía entonces como si fuera una “superestructura” institucional que podía combinarse sin producir transformaciones importantes en la estructura de la sociedad. No era ciertamente la misma sociedad, la que se fundamentaba en el privilegio estamental y la que pretendía organizarse en torno al derecho liberal”.<sup>51</sup>

Hi va haver, per tant, dues posicions oposades a l'hora d'emprendre el canvi en la burgesia de començaments de la dècada dels trenta: d'un cantó, els continuistes o partidaris del reformisme des de dalt, preconitzat com el procés triomfador per A. Gil Novales, M. Kossok, M. Tuñón de Lara i J. Fontana, i, d'un altre cantó, els revolucionaris disposats a acabar definitivament amb l'antic règim, que provocaren el reformisme jurídic dels anys que van del 1835 al 1841. La divisió política de la burgesia en dos grans blocs “només es va poder resoldre a base de reduir els efectius de cadascun d'aquests extrems i acostar-los a una posició intermèdia. Fou justament això el que acabà compartint la major part de la burgesia als anys trenta”.<sup>52</sup>

El govern oberturista de Martínez de la Rosa de 1833 culminà amb l'intent d'imposar una carta atorgada a l'estil francès de Lluís Felip. El programa legislatiu del sector reformador de la burgesia que governà en els primers anys de l'Estat liberal fracassà a Espanya quan intentaren imposar el “justo-medio” que, segons A. M. García Rovira, no diferí gaire d'un programa polític emparat en un despotisme il·lustrat. El document, titulat amb el nom d'Estatut Reial, el que pretenia, justament, era evitar el constitucionalisme en base a accontentar certs sectors socials, tot i que l'aixecament de les

---

<sup>49</sup> P. Ruíz Torres, “Del Antiguo al Nuevo...”, p. 183.

<sup>50</sup> A. M. García Rovira, *La revolució liberal a Espanya i les classes populars (1823-1835)*, Vic, 1989, ps. 47 i 55.

<sup>51</sup> P. Ruíz Torres, “Del Antiguo al Nuevo...”, p. 183.

<sup>52</sup> P. Ruíz Torres, “Liberalisme i...”, p. 60.

classes urbanes d'algunes ciutats, Madrid i Barcelona principalment, en 1835, convertí aquest estatut reial en l'avançada de la Constitució de consens de 1837.<sup>53</sup>

El canvi social originat a partir de la renovació jurídica engegada entre el 1835 i el 1841 permeté la permeabilització de la societat que s'anava originant en la revolució burgesa. La possibilitat d'un ascens ràpid en l'escala social i, a l'ensem, d'una caiguda fou, sens dubte, la transformació social radical d'aquesta revolució.

En la societat d'antic règim el control social restava en mans dels dos estaments privilegiats, Església i aristocràcia, i el reconeixement d'alguns individus per la seva condició com a doctors en dret i medicina i com a militars d'alta graduació, enfront d'un calaix de sastre anomenat tercer estat on hi cabia tot tipus d'individu que no podia ésser catalogat en aquell primer grup. Si bé fou cert que molts dels individus del tercer estat que es projectaren socialment dins la societat estamental tendiren a aproximar-se ideològicament als privilegiats i a compartir, mitjançant la compra de terres, el model econòmic agrari tradicional, també ho va ser que la gran majoria continuaren els seus negocis mercantils o semiindustrials, cosa que topà d'arrel amb l'organització administrativa, jurídica, comercial i social del privilegi estamental.

La contradicció socioeconòmica esclatà definitivament entre el 1808 i el 1840. Tot i les reaccions absolutistes de 1814 i 1823, la caiguda del sistema estamental de l'antic règim estava cantada, cosa que aproximà sectors de nobles terratinents cap a postures oberturistes de confluència d'interessos amb la burgesia de tendències liberals. El procés d'erosió de l'antic règim apuntat per J. Fontana, amb el progressiu abandonament del pagament de rendes al senyor per part del camperolat, degué convèncer molts nobles grans terratinents que el canvi cap a una reforma liberal no era tan dolent per als seus interessos.

La impossibilitat de la reforma davant la contrarevolució carlina i la radicalització popular empenyé el grup de "notables"<sup>54</sup> originat per l'oberturisme del període 1833-1835 a afrontar un canvi revolucionari que atenués el descontent popular, de forma que, d'aquesta manera, s'aconseguís el suport de les classes populars urbanes per guanyar la guerra a la reacció tradicionalista dels carlins.

---

<sup>53</sup> A. M. García Rovira, *La Revolució...*, ps. 47-48.



Els canvis liberals realitzats durant la Revolució burgesa provocaren la continuïtat d'una part de l'ordre social establert, sustentat pel poder econòmic dels individus que el componien, però, al mateix temps, permeté que qualsevol persona, mitjançant el seu treball, adquirís la condició de notable en la seva localitat amb una certa rapidesa. Quan un individu assolía una condició de gran contribuent accedia, també, a l'esfera d'influència política a nivell local o nacional. L'ascensió d'un individu comportava, pels percentatges dels censos electorals elaborats en base a les contribucions que pagaven, que un altre perdés les condicions polítiques que el primer guanyava.<sup>55</sup> J. Millán considera prioritari centrar l'anàlisi en

“com la revolució va permetre o va accentuar aquesta mobilitat, que havia afavorit l'ascens d'alguns sectors populars o d'unes capes mitjanes relativament diversificades. El factor polític -la “fallida de la monarquia absoluta”, però també un cert “assalt a l'estat” entre 1835 i 1843- hagué de tenir una importància notable, en la mesura que a l'Espanya del segle XIX la consolidació de la societat burgesa es féu en absència d'un poder arbitral de l'estat àmpliament reconegut, a diferència dels casos britànic i alemany”.<sup>56</sup>

L'autor proposa estudiar els canvis socials originats en el si dels diversos grups socials (burgèsia, aristocràcia, Església...etc.) de forma particularitzada en cada categoria social. L'anàlisi ha de permetre copsar l'heterogeneïtat d'interessos que hi havia entre els elements que formaven part de cada sector i, també, de la diferent influència que tingueren les reformes liberals en cada cas particular.<sup>57</sup>

L'estudi del cas lleidatà mostra que en el control local de la ciutat hi hagué una gran mobilitat social a nivell polític. Les rendes de les classes mitjanes augmentaren en el període comprès entre el 1834 i el 1844, i atorgà a aquests grups socioprofessionals una representativitat més gran a la sustentada fins llavors en l'antic règim. Els menestrals, els comerciants, els professionals liberals i, en menor mesura, alguns propietaris mitjans de terra van ser els beneficiats d'aquest procés. L'Església, el camperolat i els petits nobles locals perderen influència. Finalment, l'aristocràcia terratinent i els grans propietaris mantingueren la seva posició hegemònica dins l'esfera local en mantenir les seves propietats.<sup>58</sup>

---

<sup>54</sup> Terme que s'agafa d'I. Burdiel, *La política de los notables (1834-1836)*, València, 1987, per denominar el grup burges en el poder.

<sup>55</sup> Q. Casals, *La Lleida dels Progressistes (1840-1843)*, Tesi Doctoral, Lleida, 1997, ps. 357-391.

<sup>56</sup> J. Millán, “Burgèsia i...”, p. 78.

<sup>57</sup> J. Millán, “Burgèsia i...”, p. 78.

<sup>58</sup> Q. Casals, *Canvi...*, p. 83.

De tota manera, els canvis provocats per la revolució burgesa es visqueren de forma molt diferent dins d'un mateix grup social. Els individus que arribaren ben col·locats a aquest moment històric (menestrals que treballaven en oficis amb projecció, grans i mitjans comerciants, hisendats mitjans..., etc.) reforçaren el seu poder econòmic i social, ja que foren els que pogueren invertir en la compra de béns desamortitzats o en noves inversions relacionades amb el seu ofici, però, també, es varen detectar enriquiments espectaculars en alguns individus (dedicats sobretot a les professions liberals, a l'administració i al comerç), que remarcarien un caràcter molt més permeable de la societat originada amb el liberalisme que la que existí en l'antic règim.

La indubtable possibilitat de progrés social provocà en el si del grup burgès liberal una forta divisió en els anys del Trienni Progressista (1840-1843). Els moderats i els progressistes representaren les ales polítiques del liberalisme, però també foren el punt de referència de dos grups d'individus molt definits.<sup>59</sup>

1.- Els moderats. Fou el partit dels més rics i poderosos, era el grup burgès que ja sortí ben col·locat de l'antic règim, acostumat a mantenir privilegis i, fins i tot, podríem afegir que era un grup generacional madur en què, en molts casos, els seus membres enfonsaven les seves arrels en la tradició nobiliària.

2.- Els progressistes. Fou el partit de les classes mitjanes ansioses de poder. El seu component social estigué format per individus joves amb afany de projecció individual a nivell social, que no dubtaren en engegar activitats econòmiques diferents a les habituals. Fou un grup debilitat per la fugida cap al moderantisme d'alguns dels membres que el compongueren, els que s'havien enriquit, després del desencís provocat pels avalots ocorreguts durant la regència d'Espartero.

El joc polític del liberalisme d'aquests anys de la revolució burgesa fou clau per entendre el canvi social que s'originà. Per tant, seguint J. Millán, “sembla més útil recuperar el sentit de les dissidències internes del liberalisme que no continuar subratllant la presumpta continuïtat de la camarilla dels moderats fins a la Restauració”.<sup>60</sup> Dissidències que, com ha remarcat P. Ruíz, probablement foren

---

<sup>59</sup> G. Barnosell, *Industrialització, Revolució Liberal i classes populars a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX. Les societats d'ofici*, Tesi Doctoral, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1996, ps. 200-201.

<sup>60</sup> J. Millán, “Burgèsia i...”, p. 78.

força complexes i que cal avaluar en el si de cada societat local concreta. Hi va haver moltes maneres de viure l'abolició dels privilegis jurídics de l'antic règim per part de cada sector social, i la divisió fou evident a nivell polític i en la formació de cada consciència de classe.<sup>61</sup>

Cal fer una anàlisi dels diferents grups socials en conjunt i dels individus que els compongueren en particular, tenint en compte tots els condicionants que podien determinar la seva posició política durant la revolució burgesa i la guerra civil entre carlins i liberals, en cada lloc concret per copsar qui va sortir beneficiat i qui perjudicat. La clau de volta per entendre la transformació social que representà l'assoliment definitiu del liberalisme seria la d'identificar els guanyadors i els perdedors del procés en un primer moment. Aquest era el canvi a la fi, perquè si tot havia de continuar igual com estava no s'hagués engegat cap reforma, transformació, pacte, revolució o transició, tant se val com se li vulgui dir. És cert el que diuen P. Ruíz i J. Millán, hi havia una gran atomització social en les capes que impulsaren el canvi, per la qual cosa no podien tenir, d'entrada, una consciència de classe uniforme perquè la majoria tenien interessos econòmics diferents. En aquesta revolució, tot i que tenien projeccions socials distintes, hi cabien terratinents, industrials, rendistes, funcionaris, comerciants... i el poble urbà menestral que poblava les classes mitjanes i esperava projectar-se econòmicament en l'esdevenidor immediat del país.

El complex i heterogeni grup que portà el pes revolucionari de 1833 a 1843 degué unir-se més d'una vegada contra les seves intencions per una raó evident: la unió de la contrarevolució, entre 1833 a 1840, fou molt més ferma en base a la defensa d'un sistema estamental i d'una economia agrària tradicional de caràcter tardofeudal ja existents i assumits pels sectors socials que els defensaren. La unió posterior, en 1843, nasqué de la necessitat, després de moltes provatures polítiques, ruptures, la contrarevolució i davant el perill creixent d'una revolució democràtica del baix poble que qüestionés l'ordre social dels propietaris. La propietat, en diverses formes, era el nexa d'unió de l'aparell burgès que sortí triomfador de la revolució burgesa, la qual, per tant, havia de ser defensada enfront de posicions polítiques més o menys avançades socialment.<sup>62</sup>

---

<sup>61</sup> P. Ruíz Torres, "Del Antiguo al Nuevo...", p. 189.

<sup>62</sup> J. Fontana, *Crisis del Antiguo Régimen (1808-1833)*, Barcelona, 1979, ps. 48-49.

El liberalisme conservador cercà el pacte amb l'Església a partir de 1844 per debilitar el bloc progressista oposat al seu plantejament polític. Segons B. Clavero, l'Església i l'Estat compartiren el poder en la societat de l'antic règim i eren com “unos estados gemelos, pero no iguales”.<sup>63</sup> B. Clavero es plantejà, fins i tot, la qüestió de si la monarquia, professada catòlica, no era una part més de l'Església.<sup>64</sup> Tanmateix, fos com fos la qüestió, la posició jurídica de l'Església en l'Estat liberal varià de la que tenia en l'antic règim. Efectivament, aquell era “un sistema sin poder de cambio. No había cuestión porque no cabía entre las posibilidades y el horizonte de unos sujetos políticos, los dichos de unas soberanías que lo que se encontraban realmente eran sujetas a derecho”.<sup>65</sup> El canvi cap a un sistema polític liberal conduí a la creació pròpia del poder legislatiu:

“Ahora tenemos el poder político de hacer el cambio, poder de conformar la sociedad mediante ante todo y sobre todo el instrumento legislativo, un poder capaz, como bien dice el texto, de fundar “la nueva organización social”, de determinar nada menos que una cosa como ésta. Algo antes impensable, literalmente inconcebible”.<sup>66</sup>

L'Església, altrament, visqué un particular “via crucis” en solitari durant els anys que durà la revolució burgesa (1833-1843).<sup>67</sup> Ella fou la que pagà el preu més alt del canvi del sistema estamental al classista - amb la crema de convents, persecució de frares i els efectes de la desamortització - que provocaren la radicalització del descontent popular urbà i la legislació liberal tendent a posar terres en moviment comercial per pagar el deute d'Hisenda.<sup>68</sup> En aquest context, no fou estrany que el grup religiós experimentés una consciència de classe nova davant la situació que li tocà viure. Molts elements d'aquest col·lectiu abraçaren l'ideal contrarevolucionari carlí en la confrontació civil dels anys que anaren del 1833 al 1840.<sup>69</sup> La derrota de la causa carlina reconduí la posició política de la

---

<sup>63</sup> B. Clavero, “El cambio político a examen clásico de la diarquía jurisdiccional a la monarquía constitucional”, *Homenaje a Miguel Artola*, p. 133. Aquest autor recull la idea d'Artola, expressada en el seu llibre: *Antiguo Régimen y Revolución Liberal*, p. 121, on afirma: “El Antiguo Régimen se caracteriza en primer término por la consistencia, no exenta de fricciones de una dualidad de instituciones -Estado, Iglesia- que se pretenden soberanas y en buena medida actúan como tales”.

<sup>64</sup> B. Clavero, “El cambio político...”, p. 132.

<sup>65</sup> B. Clavero, “El cambio político...”, p. 133.

<sup>66</sup> B. Clavero, “El cambio político...”, p. 133.

<sup>67</sup> F. García Cortázar, “La disputa de la nación”, a *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, en un passatge de la seva ponència diu: “Por vez primera la Iglesia española veía alzarse contra ella no ya a los poderes públicos como en el medioevo o la Época Moderna, exigentes en cuanto a sus prerrogativas o ingresos, sino a los mismos fieles en un movimiento descontrolado de violencias y revanchas (...). En 1834 los incendiarios discursos del parlamento ceden el paso a las teas populares que se ensañan con los conventos de la capital antes de extenderse a Aragón, Cataluña y Murcia”, p. 152.

<sup>68</sup> J. Fontana, *La revolución...*

<sup>69</sup> F. García Cortázar creu que el pacte de l'aparell religiós i el carlisme fou una cosa evident a partir de l'aliança de Ma. Cristina i els moderats, la qual cosa provocà la solitud de l'Església massa compromesa ideològicament: “Destruídas por la fuerza las disposiciones aprobadas por el constitucionalismo gaditano para hacer efectivas la separación entre las dos potestades, una parte de la Iglesia vuelve sobre

majoria d'individus d'aquest grup cap al moderantisme liberal davant la por al radicalisme dels sectors urbans. El pacte entre l'Església i l'Estat que es produí a partir de 1844 sorgí per una mútua necessitat:

1.- L'Estat governat pel Partit Moderat no volia agreujar més l'Església, que acceptà el nou rol social que li tocava en l'Estat liberal a canvi dels béns desamortitzats que no s'havien venut. Això li conferí la possibilitat de normalitzar les relacions amb el Vaticà, trencades per les reformes liberals del període 1833-1843, i netejar la seva consciència catòlica.

2.- L'Església, davant l'experiència política dels anys que anaren del 1833 al 1843, que fou extremadament negativa per als seus interessos, cercà l'aliança amb els moderats perquè era l'únic grup polític liberal que respectà part de la seva preeminència social i, al mateix temps, els va tornar les propietats alienades durant la revolució liberal.<sup>70</sup>

El pacte va acabar de donar la imatge conservadora i immobiliària de la societat moderada originada a partir del 1844, però fou molt important a nivell ideològic per acabar de donar cohesió a un Estat que, segons alguna opinió, era extremadament dèbil.

Efectivament, B. de Riquer ha remarcat l'enorme atomització del poder en l'Estat liberal que s'imposà. L'autor ha assenyalat que el model moderat triomfador a partir del 1844 fou excessivament centralista, i que el poder només s'exercí en una direcció, del centre a la perifèria. L'acció de control estatal comportà que el contacte entre les institucions de govern només funcionés com a transmissor de la legislació generada des de les Corts i la Corona cap a les províncies, mentre que la comunicació de les necessitats de la perifèria al centre fou inexistent. Aquesta situació originà la persistència del localisme polític, de forma que "los circuitos de identidad y de solidaridad primaria que regían a pueblos, comarcas e incluso regiones enteras persistieron y resistieron a la débil acción

---

sus pasos colaborando estrechamente con los reaccionarios (...). Si el sacerdote guipuzcoano Manuel Santa Cruz, debido a su acometividad guerrillera en la segunda guerra carlista, pasa por modelo de compromiso político de la Iglesia española es porque muchos eclesiásticos - antes y después- se arrojaron a la arena con armas en la mano, cuando lo juzgaron preciso. La imagen del cura trabaucare y carlistón consolidada en el siglo XIX entra en el siglo siguiente como expresión del fanatismo religioso y de la proclividad del clero a ponerse al frente de las reivindicaciones políticas de su clientela", a "La disputa de la nación", p. 151. D'altra banda, hi ha opinions com la de J. A. Gallego, "La historiografía religiosa", a *La historia contemporánea de España*, p. 219, que afirmen que hi ha una pluralitat política molt més gran del que s'ha cregut fins ara a l'Església entre 1800 i 1850.

<sup>70</sup> F. García Cortázar ha apuntat també la divisió del liberalisme en el tracte amb l'Església en senyalar que el progressisme volia la submissió dels eclesiàstics i el moderantisme el pacte, ja que els segons pretengueren la unitat religiosa d'Espanya, F. García Cortazar, "La disputa de la nación", p. 152.

nacionalitzadora impulsada desde el Estado”.<sup>71</sup> Això comportà, en un procés de llarga durada, la consolidació dels nacionalismes perifèrics.

En el cantó oposat a B. de Riquer se situà J. Trías Vejarano, per a qui la construcció d’un estat-nació fort fou un dels eixos programàtics de la revolució burgesa. El sufragi censitari, assumit per moderats i progressistes en major o menor mesura, fou la línia divisòria que marcà els ciutadans amb drets polítics enfront dels que no els tenien. Altres trets identificats del model liberal d’estat-nació, seguint J. Trías, foren la centralització del poder estatal per debilitar el municipal, la creació d’una força repressiva al servei de l’estat, la Guàrdia Civil, en contraposició a la Milícia Nacional i una política educativa al servei de la formació de veritables espanyols.<sup>72</sup> J. Trías identificà com una consecució fonamental de la revolució burgesa la transformació institucional que provocà el pas de la comunitat, a nivell local i regional, a l’Estat-nació. La nova estructura política permeté l’anihilació del feudalisme per una economia de caràcter capitalista, pretengué assolir l’articulació d’un mercat nacional i, al mateix temps, una cultura identificativa de nació.<sup>73</sup>

L’opinió de J. Trías, que incidí en el fet que la construcció de l’Estat a Espanya es va deure a la revolució burgesa, no fou compartida per F. Tomás y Valiente, per a qui la monarquia absoluta fou la primera manifestació històrica d’estat.<sup>74</sup> Aquest autor creia que la qüestió de la formació de l’Estat és un dels talons d’Aquil·les de la historiografia actual, per la raó, sobretot,

“que no conocemos bien lo que ese poder asumido por la burguesía revolucionaria hizo en orden a la construcción del Estado liberal. Conocemos bien la peripecia, esto es, la repentina mudanza de la situación política, en su doble vertiente bélica y revolucionaria, y el proceso de los orígenes de la España contemporánea hasta su plasmación en la Constitución de Cádiz. No es que sobre ello este dicho todo, pero sí es cierto que conocemos la toma de poder por los revolucionarios y lo que en ejercicio de un poder constituyente hicieron en 1812. Pero como es obvio, no podemos confundir la toma de poder y el ejercicio inicial del mismo, con la efectividad de la revolución, en este caso la burguesa, pues una revolución no es efectiva o triunfante sino cuando se consolidan los cambios profundos en la esfera socio-económica y en la estructura del Estado que ese mismo movimiento revolucionario se propuso durante su génesis y en la etapa de la toma de poder, producida por un golpe de estado no necesariamente cruento”.<sup>75</sup>

---

<sup>71</sup> B. de Riquer i Permanyer, “Nacionalidades y regiones. Problemas y líneas de investigación en torno a la débil nacionalización española del siglo XIX”, a *La historia contemporánea en España*, p. 81. També recull aquesta opinió J. Pablo Fusi Aizpurría. “La organización territorial del Estado”, a *España. Autonomías*, V. V, Madrid, 1989.

<sup>72</sup> J. Trías Vejarano, “Los diferentes modelos de Estado-nación en el ciclo revolucionario español del siglo XIX”, a *La revolución burguesa en España*, p. 151 i ss.

<sup>73</sup> J. Trías Vejarano, “Los diferentes...”, p. 151.

<sup>74</sup> F. Tomás y Valiente, “Lo que no sabemos acerca del Estado Liberal (1808-1868)”, a *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, p. 138.

<sup>75</sup> F. Tomás y Valiente, “Lo que no sabemos...”, ps. 137-138. També és d’aquesta opinió M. Esther Martínez Quinteiro, “Del Antiguo Régimen...”, p. 101.

Les paraules de F. Tomás y Valiente reflectien, de forma resumida, línies d'investigació obertes tant en el camp jurídic com en l'històric, cosa que hauria d'afavorir la dedicació d'un esforç, en forma d'estudis monogràfics, en la delimitació dels conceptes de nació i de representació política en el marc del constitucionalisme del període que va de 1808 a 1845.<sup>76</sup> Al mateix temps, les reflexions de F. Tomás y Valiente marquen els punts de debat i futura investigació entorn de la creació o transformació de l'Estat a Espanya durant gran part del segle XIX. La constitució de l'Estat liberal espanyol fou un procés que, a primer cop d'ull, no seguí unes pautes preestablertes. L'atzar dels esdeveniments polítics i socials del país, en un procés de llarga durada que anà de 1808 a 1845, marcaren els trets ideològics de la burgesia revolucionària que engegà el procés.

A la Constitució de Cadis del 1812, que fou extremadament avançada en els seus propòsits sociopolítics, seguí la Constitució del 1837, de caràcter més moderat que l'anterior. Aquesta constitució pretengué ser de consens entre les faccions liberals (moderats i progressistes) en un moment polític de confrontació bèl·lica,<sup>77</sup> i fou fruit d'una evolució en el pensament revolucionari burgès en dos sentits: d'una banda, les reaccions absolutistes del 1814 i el 1823 desenganyaren part dels liberals, els que elaboraren la Constitució de 1812, que optaren per moderar la seva postura; mentre que, d'altra banda, les ruptures del 1820 i el 1835 convenceren molts absolutistes moderats i reformistes de la necessitat d'assolir un canvi pactat. Aquest era un "pacte de mínims",<sup>78</sup> apuntat per P. Ruíz, que anà conformant la consciència de classe de la burgesia, en aquell moment sí, en 1844, instal·lada en el poder.

Definitivament, el període polític progressista dels anys que anaren del 1840 al 1843 acabà de modelar la idea política d'Estat que volien aconseguir els burgesos, com a classe, en el poder. La

---

<sup>76</sup> F. Tomás y Valiente, "Lo que no sabemos...", p. 141. Segons F. Tomás y Valiente caldria esbrinar si els polítics del moment entenen el mateix per nació i representació política entre ells i si aquest concepte variaria entre els diferents models constitucionals de la primera meitat del segle XIX (1812, 1837 i 1845).

<sup>77</sup> A. Bahamonde i J. Martínez, *Historia de España*, Madrid, 1994, p. 210. Aquests autors creuen que en la Constitució de 1837 s'intentà crear un document intermedi entre la Constitució de 1812 i l'Estatut Reial de 1834. També és d'aquesta opinió, J. C. Gay Armenteros, "Los moderados, entre la revancha y la reflexión", al recull en homenatge al professor Cepeda Adan titulat, *Del Antiguo al Nuevo Régimen*, p. 136, diu que "ciertamente, el momento histórico de 1837 fue uno de los más interesantes de la época de las regencias. Parecía que se superaba el conflicto entre los liberales españoles, simbolizado por la estrechez del Estatuto Real de 1834, de un lado, y el historicismo radical de la Constitución gaditana, de otro". J. Mestre i Campi, "Elecciones i revoltes populars. Les dues cares de la política liberal a Barcelona (1837-1843)", *L'Avenç*, núm. 87, p. 50, creu que la Constitució de 1837 pretenia el consens entre les famílies liberals i "definir un sistema polític plenament d'acord amb els principis que regien altres sistemes constitucionals d'Europa Occidental". També ho creu així R. Carr, *España 1808-1939*, Barcelona, 1983, p.182.

inestabilitat política del període, amb un pronunciament moderat el 1841, radicalitzacions populars urbanes en els anys 1841, 1842 i 1843 i un pronunciament de pacte entre el Partit Moderat i el Progressista el 1843 per destituir de la regència Espartero, acabà de convèncer gran part de l'aparell burgès més avançat de la impossibilitat de governar, de forma estable, tenint en contra la burgesia més conservadora i sense poder aconseguir les creixents demandes democràtiques de les classes populars.

El pronunciament de pacte del 1843 permeté un nou atansament entre el grup o partit moderat i part, els més rics i poderosos econòmicament, dels progressistes. L'aproximació, fatal per als interessos de les classes mitjanes, configurà de forma definitiva l'elit dirigent conservadora que s'imposà a partir del 1844 i que governà fins a 1854. La Constitució de l'any 1845 només fou una conseqüència de l'ideal d'Estat que volia aquest nou equip dirigent, que, per primer cop, presentà una homogeneïtat d'interessos o presa de consciència de classe, tant fa com es vulgui dir, que no era altra cosa que la constitució d'un Estat fort, en el sentit repressiu de la paraula, que assegurés la propietat i la projecció econòmica del grup.

Com es pot apreciar, el tema de la revolució burgesa i la creació de l'Estat liberal són qüestions que, encara avui en dia, presenten línies obertes de debat i de recerca. Els treballs monogràfics d'història local han de permetre precisar amb més exactitud totes les hipòtesis de treball aquí apuntades. Els canvis i les transformacions de la revolució burgesa no es visqueren, pel que sembla, en tots els llocs de la mateixa manera.<sup>79</sup> Cada societat (segons les ciutats, pobles o regions) presentà peculiaritats força contrastades: d'una banda, fou important la col·locació sociopolítica dels grups humans d'acord amb les relacions socioeconòmiques que presentaven en el moment en què començà la revolució burgesa, i, d'una altra banda, les conseqüències generades per aquest canvi, d'acord amb la major o menor radicalització del joc polític engegat per la citada revolució.

---

<sup>78</sup> P. Ruíz Torres, "Del Antiguo Régimen al Nuevo...", p. 190.

<sup>79</sup> P. Ruíz Torres, "Del Antiguo Régimen al Nuevo...", p. 189. A Castelló, per exemple, el grup progressista que controlà la política municipal durant el trienni fou d'un gran poder econòmic, mentre que el moderat fou molt modest econòmicament. Tot el contrari del que succeí a Lleida on 8 dels 12 primers contribuents del 1845 foren polítics moderats entre 1844 i 1854, mentre que els progressistes aconseguiren la seva matèria primera entre els contribuents de les classes mitjanes, un cas similar al d'Alacant. O. Martí, *Un Liberalismo de clases medias. Revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)*, Castelló, 1998, p. 174; P. Díaz, "Burguesia i ciutat. La política urbana a Alacant durant la Dècada Moderada (1844-1854)", *Recerques*, núm 36, Barcelona, 1998, p. 82; Q. Casals, "La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'antic règim", comunicació presentada a les Terceres Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als països catalans, *Control social i quotidianitat*, Alguaire, 1999.



El treball que es presenta pretén donar a conèixer una d'aquestes realitats: la d'una ciutat amb uns forts lligams amb l'economia agrària tradicional, però que presentava el desenvolupament autònom propi d'una ciutat que havia d'oferir al mateix temps uns serveis a una àrea d'influència geogràfica molt més gran.<sup>80</sup> El cas de Lleida no era l'únic en una Espanya plena de contrastos urbans i rurals, i és un exemple de com s'organitzà el poder local d'una ciutat d'una grandària mitjana, envoltada de vastes extensions d'explotació rural, arran dels canvis liberals engegats per la revolució burgesa.

---

<sup>80</sup> A. Balcells, "La revolució burgesa a Catalunya", *Història dels països catalans*, Barcelona, 1985, p. 227.

**PRIMERA PART:**

**LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DEL VIUT-CENTS**

## CAPÍTOL 1

### LLEIDA DURANT EL TRIENNI D'ESPARTERO

#### L'URBANISME

La ciutat de Lleida es trobava, a la dècada dels quaranta del segle passat, en un procés d'estancament i renovació alhora. La ciutat conservava, pràcticament, la morfologia de finals del segle XVIII,<sup>81</sup> però les forces interiors, que semblaven haver despertat amb el procés de renovació engegat pel que la historiografia convencional coneix com a “revolució burgesa”, s'aprestaven, una vegada acabada la guerra amb els carlins, a iniciar una renovació integral de la ciutat. Els canvis engegats pel liberalisme es concentraren tant en els aspectes externs que la ciutat podia oferir als visitants com en els interns, cosa més difícil doncs s'havien de renovar velles mentalitats ancorades en el passat de l'antic règim. Tanmateix, la imatge que oferia Lleida l'any 1840, per causa de la guerra entre els carlins i els liberals<sup>82</sup> que paralitzà la projecció de la ciutat en tots els aspectes, recordava més l'aspecte físic del segle passat, que no pas el d'una ciutat moderna que tenia la intenció d'entrar en la “irresistible fuerza del siglo” XIX que els polítics i pensadors liberals del moment pronosticaven.<sup>83</sup>

D'entrada, la ciutat continuava closa en l'opressió de les muralles que, si bé tenien una funció defensiva en moments de guerra, en l'aspecte urbanístic eren uns obstacles contraproductius per al

---

<sup>81</sup> El darrer període reformador de l'estructura morfològica de la ciutat fou el que tingué com a corregidor a Lluís de Blondel des de l'abril del 1786 al maig del 1794. El marquès de Blondel féu una ingent obra urbanística al més pur estil il·lustrat. Les obres més importants que es realitzaren sota la seva supervisió foren: la construcció d'un amplit que protegí les cases del carrer Major i de la Plaça de Sant Joan de les avingudes del Segre; la urbanització del passeig anomenat, des de llavors, de la Carretera o Banqueta, entre el riu i la part posterior del carrer Major i el de Sant Antoni, que descarregà del pas obligat dels viatgers que transitaven per la ciutat pel carrer Major; acabà les obres del dipòsit d'aigua en la part alta de la ciutat i de millora de les clavegueres, ja planificades i engegades amb anterioritat; la construcció de moltes fonts, i la urbanització de la major part del Pla dels Gramàtics i de la zona de la parròquia de la Magdalena.<sup>81</sup> De finals del segle XVIII fins al període liberal poca cosa, urbanísticament parlant, es va fer, i la ciutat havia guanyat, en aquells anys, en pobresa visual. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, Tàrraga, 1974, ps. 649-657; J. Ganau, *La idea de ciutat a Lleida*, Lleida, 1992, ps. 41-50.

<sup>82</sup> Vegeu pel cas de Lleida a M. Lladonosa, *Carlins i liberals a Lleida*, Lleida, 1993.

desenvolupament higiènic i progressista que preparava l'arquitectura contemporània.<sup>84</sup> Els carrers i les cases lleidatans restaven amuntegats al voltant del Turó de la Seu, i la majoria d'ells tenien, per tant, un gran desnivell. La sinuositat de l'eix viari feia, al mateix temps, difícil la travessia per dins de la ciutat als seus habitants, que es movien amb el transport habitual de l'època: rucs, bous i un ventall il·limitat de carruatges.

La vida pública de la comunitat girava a l'entorn d'un seguit de carrers de la part baixa que configuraven la seva artèria principal. El rovell d'ou de la urbs anava des de la porta de la Magdalena, passant pel carrer del mateix nom; seguia per la Plaça de la Sal, carrer Estereria, Plaça de Sant Joan, Pòrtics de baix i de dalt, Plaça Paeria, carrer Major i arribava a la Porta de Sant Antoni on s'acabava el trajecte per l'eix central de la vila. Enmig, la Plaça de Sant Joan, que en aquella època rebia el nom general de Plaça Major perquè era la més gran de la ciutat;<sup>85</sup> els Pòrtics de dalt i de baix, la Plaça de la Paeria, on se situava l'Ajuntament, i, sobretot, l'entrada de la porta del Pont,<sup>86</sup> per on penetraven la majoria de visitants i de carruatges; conferia a aquest punt concret la categoria de centre neuràlgic. Allí se situaven els comerços de més categoria i, concretament, en la Plaça Major es desenvolupava el mercat de gra i altres productes agraris dos dies per setmana: dilluns i dijous.<sup>87</sup>

La formació del centre urbà assenyalat data de l'època baix medieval, segle XV, ja que fins aquell moment el centre de poder laic i eclesiàstic es trobava en la Suda i en els carrers de la part alta de la

---

<sup>83</sup> La frase és del marquès de Miraflores (Manuel Pando y Fernández de Pineda): *Memorias del Reinado de Isabel II*, Madrid, 1963 (1843), p. XXII.

<sup>84</sup> L'enderroc de les muralles es discutí durant el Trienni Progressista (1840-1843), però la manca de recursos econòmics fou determinant perquè no es pogué dur a terme. AML, Llibre d'actes, acords, cartuari i altres documents de l'Ajuntament de Lleida (1842-1843), sessions del 6 i 7 d'agost de 1843. No va ser fins l'any 1861 que es dugué a terme la demolició de les muralles sota el mandat de l'alcalde Manuel Fuster i Arnaldo, que l'any 1842, també des l'alcaldia de la ciutat, ja havia plantejat aquesta qüestió a la Diputació com a urgent. AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l'Ajuntament de Lleida a la Diputació del 30 de març de 1842. A Barcelona, en aquella època, també hi havia una forta discussió sobre la necessitat d'enderrocar les muralles d'aquella ciutat "per l'empitjorament de les condicions higièniques i les dificultats de la circulació viària". À. Solà, "Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació", *L'avenç*, núm. 87, 1985, ps. 32-33.

<sup>85</sup> També se li deia Plaça de la Constitució i del Mercat.

<sup>86</sup> El Pont Vell era l'únic que travessava per damunt del riu Segre i estava gravat amb l'impost de pas, que havia de pagar qualsevol individu que volgués entrar en la ciutat. També es carregava el trànsit amb la contribució de la imposició, que gravava l'entrada de mercaderies en la ciutat. D'aquest darrer impost estaven exempts els individus que anaven de pas a altres localitats i els que comerciaven amb blat, mill, calç, farina i guix. Vegeu per al Set-cents; Ll. Pla, i À. Serrano, *La societat de Lleida al set-cents*, Lleida, 1995, ps. 259-304.

<sup>87</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña ...*, p. 69.

ciutat, prop de la Seu Vella, on hi havia el palau del rei, el palau del bisbe, el dels Montcada, la Cancelleria i nombroses cases dedicades a institucions religioses.<sup>88</sup>

Tanmateix, el centre econòmic s'anà formant més allevant, paral·lel al riu Segre (carrers Major, Sant Antoni, Magdalena...), després de la reconquesta, i es reforçà, socialment, per la construcció dels palaus d'algunes cases nobles (els Sanaüja, els Montcada, els Carcasonna...) i de la majoria de burgesos del moment. Finalment, el trasllat de la Paeria al palau dels Sanaüja, en el segle XIV, seu de l'actual Ajuntament de Lleida, acabà de configurar el nou centre de poder social i econòmic de la ciutat.<sup>89</sup>

Les cases, a molt allargar, eren de tres i quatre pisos i d'aparença antiga.<sup>90</sup> Els baixos, en els carrers que continuaven per un i altre cantó del centre neuràlgic, estaven ocupats per tallers d'artesans i menestrals que es confonien amb petites botigues, a conseqüència que també es dedicaven al comerç dels productes que elaboraven. A la resta dels carrers, que eren les zones residencials dels individus que es dedicaven a l'activitat agrària, la part baixa de la llar estava dedicada a magatzem de pagès, activitat que era, encara en aquella època, l'ocupació bàsica del 54 % de la població de la ciutat de Lleida.

Les muralles tenien cinc portes que en cas de guerra es reduïen a tres o dos segons l'estat dels enfrontaments. Les cinc obertures de l'emmurallat es repartien de la següent forma: la porta principal era la del Pont; a dreta i esquerra, en un trajecte recte, dels carrers que seguien a l'artèria principal que partia des del centre, s'arribava a les portes de la Magdalena i Sant Antoni, respectivament; finalment, a la part alta de la ciutat estaven ubicades les portes de Sant Martí i la de Boters.<sup>91</sup> Durant la guerra amb els carlins (1833-1840) les portes tancades variaren segons la pressió que feia l'enemic, però les primeres que es cloïen eren les de Sant Martí i la Magdalena, per aquest ordre; mentre que les de Sant Antoni, Boters i la del Pont només foren tancades en casos excepcionals.

---

<sup>88</sup> J. Bolòs, "Urbanisme i organització del treball a Lleida a la Baixa Edat Mitjana", *Lleida: la ciutat Baix Medieval (segles XIV i XV)*, Lleida, 1998, p. 16.

<sup>89</sup> La Paeria es traslladà en el segle XIV des del carrer Cavallers, prop de la parròquia de Sant Andreu, al palau dels Sanaüja, vora la plaça de Sant Joan, on encara es troba situat l'Ajuntament avui en dia. J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 16.

<sup>90</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 68.

La guerra amb els carlins acabà al maig del 1840, però la porta de Sant Martí no s'obrí de nou per al pas regular dels habitants fins al 17 de setembre de 1841.<sup>92</sup> El perllongament del tancament havia ocasionat les contínues queixes dels pagesos que vivien en la part alta de la ciutat, per raó que tenien que sortir per la porta de Boters que estava més allunyada i oferia un pas més estret i tortuós per als seus carruatges i animals. A part, a conseqüència dels continus estats d'excepció en què visqué la ciutat, l'horari d'obertura i tancament de les altres portes es reduïa considerablement, les obrien a les nou del matí i les tancaven a les sis de la tarda, amb la qual cosa la pagesia, sobretot a l'estiu, no podia aprofitar tot l'horari solar per a dedicar-se a les seves tasques habituals.

L'enclaustrament de la ciutat, per tant, havia d'influir, en aquell moment, en la mentalitat dels seus veïns, que veien com aquesta iniciava un redreçament demogràfic important entre el 1840 i el 1857. L'augment continuat de població provocà l'acumulació excessiva d'habitants. En conseqüència, la ciutat no podia donar cabuda, en condicions normals, al volum de persones que s'hi aplegaven; ni tampoc podia oferir els serveis necessaris que requeria una planificació urbanística higiènica. El problema fou captat pels dirigents liberals i progressistes locals, que durant el trienni esbossaren els primers plans d'enderroc de les muralles, els quals no es dugueren a terme per manca de pressupost i de temps material (només governaren del setembre del 1840 al juny del 1843).

La vida dels poc més de 13.000 ciutadans que en aquells moments poblaven Lleida es desenvolupava, bàsicament, en el recinte emmurallat de la ciutat amb la consegüent falta d'espai per fer qualsevol tipus d'acte públic.

Les places feien una funció necessària d'espai obert, però les que hi havia en aquell moment eren extremadament petites. L'única que destacava per una certa amplitud era la de Sant Joan, però la resta només eren una petita ampliació de l'espai viari a l'empara d'un edifici més gran i emblemàtic. Per això, en cada una de les quatre esglésies que eren la seu de les parròquies del municipi (Sant Llorenç, Sant Joan, Sant Andreu i Santa Magdalena) i els edificis civils principals (Paeria, Hospital de Santa Maria...) hi havia una plaça.

---

<sup>91</sup> En la baixa edat medieval hi havia un portal més que en la primera meitat del vuit-cents. Així, es podien localitzar els portals de Boters, Sant Antoni, Sant Martí, el del Pont i el del Pintat i Sant Gili al nord, que en el transcurs del temps esdevingué en un únic portal anomenat més endavant com el de la Magdalena. J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 14.

La plaça esdevenia lloc de reunió habitual per als ciutadans, que s'aplegaven per celebrar actes festius, religiosos, les fires de la urbs, les activitats econòmiques de treball i, sobretot, d'intercanvi. En aquells espais hi solia haver una font que, llavors, tenia una funció primordial per als habitants perquè no havia aigua corrent en les cases. La majoria de fonts eren abastades pel dipòsit, en la part alta de la ciutat, sota la plaça que portava el seu mateix nom, que fou acabat pel corregidor Lluís de Blondel a finals del segle XVIII, però eren nombroses, també, les cases que comptaven amb un pou d'aigua propi.<sup>93</sup> L'existència del dipòsit construït pel marquès de Blondel permetia als veïns de Lleida abastar-se d'aigua potable amb una total seguretat, ja que fins llavors havien de beure i utilitzar l'aigua del riu Segre, que tot i tenir aigües “muy puras y saludables cuando vienen claras, eran nocivas cuando turbias” i provocaven “calenturas”.<sup>94</sup>

D'altra banda, es conservava una distribució morfològica dels carrers ben delimitada per la majoria de grups socioprofessionals de la ciutat segons fos la seva dedicació laboral. Així, del carrer de Sant Antoni a la Plaça Paeria se situaven la majoria de tallers menestrals de la ciutat, que en la majoria de casos eren també la botiga on els artesans venien els productes elaborats per ells mateixos. Els carrers que tocaven a aquests principals estaven ocupats també en la seva part baixa per menestrals, destacant entre ells per la seva vitalitat el carrer Cavallers. En un altre sentit, els baixos dels carrers que anaven de la Plaça Paeria a la Plaça de Sant Joan estaven ocupats pels “botiguers”,<sup>95</sup> els adroguers i els quincallers. Finalment, la part inferior dels edificis de la Plaça de la Sal al carrer Magdalena tornaven a estar ocupats per menestrals, però amb menys quantitat que en els carrers citats en primer lloc, mentre que la resta de vies eren la zona residencial de la pagesia lleidatana.

L'activitat frenètica de treball i comerç que transpirava la vila estava reforçada, ¡diàriament!, amb les parades d'un mercat ambulant, de tota classe de productes, que es realitzava arbitràriament pels venedors al llarg dels principals carrers de la ciutat. L'espontaneïtat d'aquest mercat afavoria el borbolleig de gent intercanviant productes, comprant, venent o discutint per ocupar un millor lloc per

---

<sup>92</sup> AML, Llibre d'acords, actes, cartuari i escriptures de l'Ajuntament de Lleida. 1840-1841, sessió del 17 de setembre de 1841.

<sup>93</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya ...*, p. 73. L'autor deia: “Son diferentes las casas de las calles de la Magdalena y Curtidores que tienen pozos de agua potable y sabrosa, desde cuyo antepecho se oye la corriente que viene de la falda del castillo”.

<sup>94</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya ...*, p. 73.

<sup>95</sup> Amb aquest nom es coneixien els comerciants de draps i roba al detall.

vendre, i ens traslladaria a un ambient més proper a passades èpoques musulmanes o medievals que no pas al d'una ciutat de mitjan segle XIX. Lleida ofería, en paraules d'un observador com Pascual Madoz, una visió poc vista i sorprenent pel visitant de torn que es deixava caure per la ciutat:

“Entrando en Lérida por la carretera de Barcelona y al atravesar la puerta, se disfruta de un espectáculo que raras veces pueden dar las modernas poblaciones. Al frente y a la izquierda pórticos que elevando sus robustas agivas abrigan numerosas tiendas: a la derecha el gentío en la plaza mayor o de la Constitución, y si se coloca el observador junto al lienzo de mediodía mirando a la fuente, tendrá un punto de vista deliciosísimo, en el cual sobre el movimiento de la muchedumbre que llena la plaza”.<sup>96</sup>

Si interessant era la descripció de Madoz, en la que feia esment del deliciós caos d'un dia normal de mercat a Lleida; més interessant era el que apuntava unes ratlles més avall:

“Todas las calles de la capital están animadas por un movimiento continuo, que desde luego caracteriza la tendencia de la industriosa población catalana (...). Mejor regulador sería el increíble número de tiendas de géneros y comestibles, bastando decir que en la calle paralela al Segre, y en las de Caballeros y la Palma es muy difícil encontrar una sola puerta que no se halle ocupada por tiendas o talleres de artesanos”.<sup>97</sup>

Més endavant s'entrarà a fons en la descripció detallada dels grups socioeconòmics que componien l'edifici social de la ciutat de Lleida, però, de moment, ens quedarem amb el realç comercial i laboral que els mateixos contemporanis assenyalaven. El desenvolupament econòmic autònom va fer de Lleida i altres ciutats que es trobaven en la mateixa situació d'aïllament, uns “centres aglutinadors d'àrees econòmiques independents de Barcelona, que quedava massa distant per als mitjans de transport de l'època”.<sup>98</sup>

A la Lleida de mitjan segle XIX no s'ha de buscar la gran i moderna indústria, en aquell moment històric emergent en altres ciutats, però sí que cal dir que el grup d'artesans i menestrals de la ciutat encara gaudia de bona salut professional en la majoria de casos, i això, sens dubte, era el resultat de la demanda que hi havia dels seus productes per part de la població de la ciutat i rodalies. Durant aquesta primera meitat de segle es pot dir que Lleida es consolidà com una àrea amb una vitalitat econòmica i un desenvolupament de serveis important en les terres de Ponent.<sup>99</sup>

---

<sup>96</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya ...*, p. 68. El mateix Madoz informava que en la Plaça de Sant Joan es feia el mercat de grans i cereals dos dies per setmana.

<sup>97</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 69.

<sup>98</sup> A. Balcells, “La revolució burgesa a Catalunya”, *Història dels països catalans*, Barcelona, 1985, p. 227.

<sup>99</sup> Sobre el qualificatiu de la zona d'influència econòmic-administrativa de la capital lleidatana, s'ha triat el de Ponent amb la intenció de descriure una zona administrativament lleidatana i l'àrea aragonesa que l'indava i l'indava amb la frontera de la província. R. Pujades, I. Aldomà i J. R. Enciso, “Una primera reflexió: l'àmbit territorial de l'anàlisi”, dins “La dinàmica econòmica de la ciutat de Lleida”, a *Nota d'economia*, núm. 51, 1995, ps. 107-121.



L'Ajuntament va fer públic un ban,<sup>100</sup> entre l'abril i el maig del 1842, que tenia la intenció de reorganitzar la ubicació de les parades de venda ambulants de la ciutat (quadre 1). El document és d'enorme interès per conèixer com s'organitzava un mercat d'aquest tipus a mitjan segle XIX, i perquè ens fem una idea de l'aglomeració de gent que es produïa en les artèries principals de la ciutat, barrejada amb el transport de carruatges de tir animal i el frec del regateig de la venda ambulants en uns carrers que, tot i que eren els més amples de la ciutat, no destacaven per ser molt espaiosos.

L'ordre del consistori intentava solucionar una situació conflictiva de fet causada per l'augment de parades del mercat. Això pogué ser conseqüència del creixement demogràfic de la població, combinat amb una bona conjuntura econòmica per al comerç i la menestralia, que en conjunt degué provocar problemes espacials per a tot el conglomerat de venedors del mercat. Les situacions exactes que tenien assignades els paradistes per a cada tipus de producte anaven al llarg de l'eix principal de la ciutat de punta a punta; és a dir, de la Plaça de Sant Antoni a la de Sta. M<sup>a</sup> Magdalena. Per tal de complementar el quadre 1, que indicava els llocs on es situaven els venedors del mercat ambulants ens ha semblat convenient incloure el plànol 1 (Llistat de carrers) que recull els carrers, edificis més importants, portes, fonts i altres llocs d'interès perquè, d'aquesta manera, es tingui una idea exacta de la ciutat en l'any 1844.<sup>101</sup>

---

<sup>100</sup> AML, Llibre d'acords, ... 1842-1843, ban d'abril o maig de 1842. Hi ha diferents notes sobre la redacció definitiva del ban d'aquells dos mesos, però el text final no porta data.

<sup>101</sup> Per tal d'elaborar el plànol 1: *Llistat de carrers*, ens hem servit de les dades que donava M. Olives i Roca, "Lérida en la primera mitad del siglo XIX, *Ilerda*, núm. II-Fascicle I, Lleida, 1944, ps. 35-67; i P. Madoz, *El principado de Cataluña* ..., ps. 68-69

- **Quadre 1:** mercat de parades ambulants a Lleida (1844).

<b>PRODUCTES</b>	<b>UBICACIÓ</b>
Mules, cavalls, rucs i bous	Plaça Magdalena
Cànem	Plaça Carnisseries
Peix fresc, bacallà en remull, cansalada	Plaça de Sant Francesc
Gallines, pollastres i ous. (Revenedores)	Pòrtics baixos-Escaletes Martús. Peu del Romeu
Verdures, blat, ordi, etc.	Cantonada Sant Joan a Casa Guiu
Llumins, alls i caragols	Plaça de la Sal a Coberts
Taules de serrallers, clavetaires, navallers, vidriers, terrissaires i vaixelles fines i bastes	Cantonada de la Catedral a la Font
Flequeres	Cantonada de Guiu, seguint la línia de la paret de Sant Joan
Perdius, conills i caça diversa	A la Barra
Oli i fruits secs	Del Pilar de Martús a Casa Ciutat
Carbó, guix i cal	Plaça de Sant Lluís
Palla, porcs, vencills	Plaça nova Sant Antoni
Llenya	Del Pont a Ferran
Pales, forques, etc.	De Casa Gil a Casa Grau
Capaços, serres, paners, cistelles, graneres	De Casa Bernat a Casa Ciutat
Quincalleria	Pòrtics de dalt
Parades de calçoners, espartenyers i sabaters	De Casa Gomar a Casa Mostany
Roba vella	Porxos de la Ribera

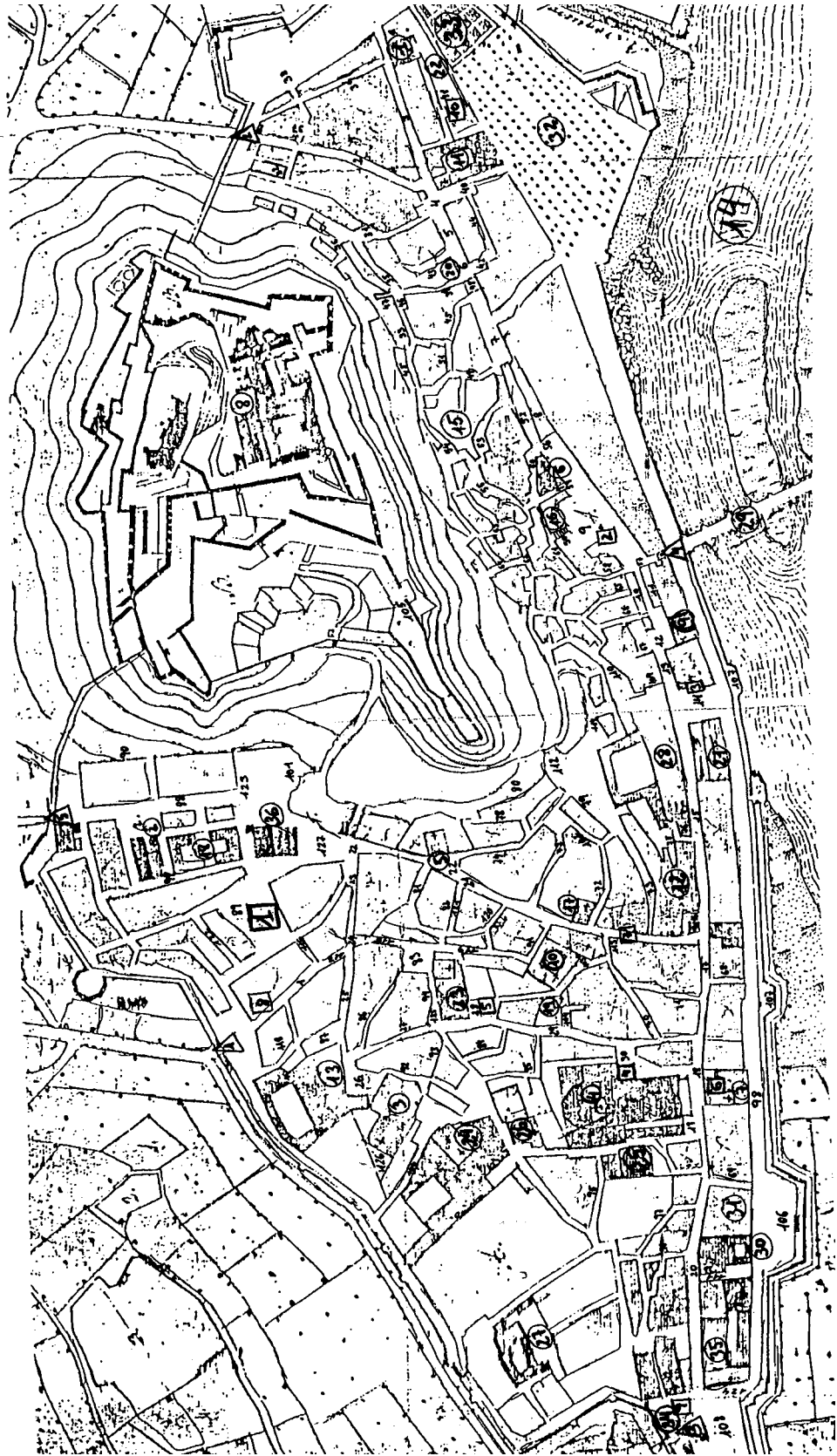
Font: elaboració pròpia a partir de les dades que dona el ban d'abril-maig de l'Ajuntament del 1842.

Però tornant a la descripció del mercat ambulant, cal dir que els productes que es venien eren alimentaris, d'un cantó, i per al treball agrari i vida quotidiana, d'un altre. Dels alimentaris, cal destacar que eren mercaderies que, bàsicament, es recollien de les explotacions agràries pageses. Els aliments dels lleidatans de mitjan segle XIX configuraven una dieta de tipus mediterrani molt equilibrada en productes frescos vegetals i animals, tot i que la cuina ilerdense, pel que semblava, era molt picant.<sup>102</sup> El comerç del bacallà i de cansalada, així com el de peix fresc de mar i de riu, completaven els queviures que es posaven a la venda en el mercat lleidatà. El comerç de bestiar domèstic de tota espècie es feia dins el recinte emmurallat, costum que ocasionava que les condicions higièniques dels llocs destinats a aquest tipus de comerç no fossin les ideals i que la ciutat es ressentís de la brutícia que hi quedava. El problema s'agreujava perquè el sòl dels carrers principals no estava enllosat i el de la Plaça Sant Joan no es dugué a terme fins l'any 1842, cosa que en època de pluges devia fer encara més difícil la mobilitat pels estrets carrers lleidatans.

<sup>102</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 66.

Altrament, el treball de gran part d'artesans i menestrals tenia la sortida ideal dels seus productes amb la venda al mercat, que possibilitava la subsistència del sector més humil d'aquest grup professional. Els productes elaborats que es venien eren els primordials per desenvolupar la vida quotidiana dels veïns (claus, graneres, recipients, etc.), i els bàsics pel treball agrari que ocupava a la majoria de la població de la ciutat (forques, pales, cistelles, etc.). En aquest sentit, la ciutat havia arribat a un equilibri entre l'oferta i la demanda dels diferents grups professionals que en ella hi treballaven. Així, el menestral venia els productes que elaborava i podia comprar els alimentaris que l'hortolà conreava i venia en el mateix mercat en un procés d'intercanvi mutu. Només els botiguers de roba i algunes menestralies (adroguers, barreterers, xocolaters,...) tenien botiga fixa per vendre els productes de llur comerç. El carrer, per tant, esdevenia l'element clau de la vida quotidiana i un factor decisiu de socialització de la ciutat, ja que en ell s'hi realitzaven la majoria d'actes dels seus habitants.

PLÀNOL 1: ELS CARRERS, MONUMENTS, FONTS I PORTES D'ENTRADA DE LA CIUTAT DE LLEIDA A MITJAN SEGLE XIX.



**CARRERS I PLACES:** (números en color negro)

1.- C/ Boters	36.- C/ Endiano	71.- C/ Carnisseries	106.- Pl. de Sant Lluís
2.- C/ Magdalena	37.- C/ Bafart	72.- C/ Dolors	107.- “Murmuraderos”
3.- C/ Carne	38.- Pl. Magdalena	73.- C/ Sant Cristòfol	108.- Pl. Sant Antoni (Font de les Sirenes)
4.- Pl. Vega o Crucifixe	39.- C/ Creu de la Magdalena	74.- C/ Companyia	109.- C/ Relotger
5.- C/ Adobers Alts	40.- C/ Portalet	75.- C/ Jueria	110.- C/ Borràs
6.- Pl. Peixateria	41.- C/ Font de l'aiguardent	76.- Costa del Jan	111.- C/ Rastro
7.- Pl. de la Sal	42.- C/ Adobers baixos	77.- C/ Maranyosa	112.- Pl. Empresari
8.- C/ Estereria (Porxos Carcasona)	43.- C/ Daniel	78.- C/ Gairoles	113.- C/ Cavalls
9.- Pl. Sant Joan	44.- C/ Clot de les monges	79.- C/ Scala Dei	114.- C/ Guitarrer
10.- Pòrtics alts	45.- C/ Nolius	80.- C/ Sant Andreu	115.- C/ Ereta a 4 cantonades
11.- Pòrtics baixos	46.- C/ Sant Gil	81.- C/ La Galera	116.- C/ Boters a Sant Martí
12.- Pl. Paeria	47.- C/ Galano	82.- C/ Alsamora	117.- C/ Tallada a Boters
13.- C/ Sabaters	48.- Arc de Gabelo	83.- Pl. de l'Ereta	118.- C/ Boters a Palau
14.- Pl. Sant Francesc	49.- C/ Lamarca	84.- C/ Llopis	119.- Travesia de Dominics a Ereta
15.- C/ Major	50.- Costa de Sant Joan	85.- C/ Nou	120.- C/ Timbalers
16.- Peu del Romeu	51.- C/ Hortet	86.- C/ Palau / Palau a Ereta	121.- De Cadena a Ereta
17.- C/ Llinaceria	52.- C/ Pilota	87.- C/ Cotxera / Palau a Tallada	122.- Darrera del Dipòsit
18.- C/ Hospital	53.- C/ Fosà de Sant Joan	88.- C/ Sant Martí	123.- De Casernes a Panera
19.- Pl. Hospital	54.- C/ Darrera Fosà de Sant Joan	89.- Pl. Dipòsit	124.- De Sant Antoni a Carretera
20.- C/ Sant Antoni	55.- Travesia de la Redola	90.- C/ Darrera Sant Martí	125.- Plaça Meseta
21.- C/ Cavallers	56.- Cantonada de Guiu	91.- C/ del Roser	126.- Plaça Sant Llorenç
22.- C/ Cadena	57.- Cantonada Boer	92.- C/ de la Mesquita	127.- Plaça Casernes
23.- C/ Estudios	58.- C/ del General	93.- Escales de Sant Llorenç	
24.- C/ Quatre cantonades	59.- C/ Botera de Sant Joan	94.- C/ Monges / Palma a Ereta	
25.- C/ Tallada o Palau	60.- C/ Redola de Sant Joan	95.- C/ Obradors	
26.- Pl. Palau	61.- C/ Mossèn Fragà	96.- C/ Plateria	
27.- C/ Juseu	62.- C/ Redola	97.- C/ Arajol	
28.- Pl. Font de les monges	63.- Travesia 1a. de Sant Joan	98.- C/ Carretera	
29.- C/ La Palma	64.- Travesia 2a. de Sant Joan	99.- C/ Panera	
30.- Pl. Font de la Catedral	65.- C/ Calvis o Sagarra	100.- C/ Sant Crist	
31.- C/ La Parra	66.- C/ Clavell	101.- Pla dels Gramàtics	
32.- Costa de la Magdalena	67.- C/ Mossèn Amich	102.- C/ Seminari Vell	
33.- C/ Canyeret	68.- C/ Baró Casa Fleix	103.- C/ Darrera Roser	
34.- C/ Turull	69.- C/ Correu Vell	104.- C/ Sant Pau	
35.- C/ Vilaseca	70.- C/ Caldereries	105.- C/ Llengua de Serp	

**EDIFICIS IMPORTANTS I MONUMENTS:** (números encerclats)

- |  |  |  |
|--|--|--|
| 1.- Sta. Maria Magdalena               | 13.- Palau Episcopal i oficines<br>Hisenda Pública | 25.- Carmelites Descalços              |
| 2.- Sant Martí                         | 14.- Riu Segre                                     | 26.- Sta. Clara                        |
| 3.- S. Llorenç                         | 15.- Cementiri de Sant Joan                        | 27.- Caputxins / Presons               |
| 4.- La Catedral                        | 16.- Almodí  | 28.- Convent Sant Francesc / Diputació |
| 5.- Sant Andreu                        | 17.- Església dels Dolors                          | 29.- Pont principal                    |
| 6.- Sant Joan                          | 18.- Panera  | 30.- Mercedaris                        |
| 7.- Hospital Sta. Maria                | 19.- Església de Sant Pau                          | 31.- Fonda de Sant Lluís               |
| 8.- La Seu Vella                       | 20.- Capella de Sant Jaume                         | 32.- Passeig Ferran                    |
| 9.- Paeria                             | 21.- Sant Pere                                     | 33.- Jardí Ferran                      |
| 10.- Roser / Convent dels<br>Dominics  | 22.- Casa de Banys / Convent<br>Carmelites Calçats | 34.- Font de les Sirenes               |
| 11.- Borderia / Hospici / Trinitaris   | 23.- Ensenyança                                    | 35.- Escorxador                        |
| 12.- Teatre / Convent dels<br>Agustins | 24.- Carmelites Descalços /<br>Beneficència        | 36.- Casernes Cavalleria               |

**FONTS:** (números enquadrats)

- |                           |                        |                                     |
|---------------------------|------------------------|-------------------------------------|
| 1.- Dipòsit aigua         | 5.- Font de la Palma   | 9.- Font de Sant Antoni             |
| 2.- Font de Sant Joan     | 6.- Font de l'Hospital | 10.- Font de l'Aiguardent / Cardona |
| 3.- Font de Sant Francesc | 7.- Font de Cavallers  |                                     |
| 4.- Font de la Catedral   | 8.- Font de Piques     |                                     |

**PORTES:** (números en un triangle)

- |                 |                |
|-----------------|----------------|
| 1.- Boters      | 4.- El Pont    |
| 2.- Magdalena   | 5.- Sant Martí |
| 3.- Sant Antoni |                |

## CAPÍTOL 2

### LA DEMOGRAFIA LLEIDATANA EN LA PRIMERA MEITAT DEL XIX

#### L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LA CIUTAT

Jordi Nadal situà l'inici de l'embranchida demogràfica espanyola al llarg del segle XVIII,<sup>103</sup> després de quatre segles de “mortalitat catastròfica” que feren que la població espanyola quedés pràcticament estancada. Certament, el recompte veïnal de 1719,<sup>104</sup> quadre 1, era força significatiu del descens demogràfic experimentat no solament per Lleida sinó per tota Catalunya. Les xifres que donava aquest recompte eren molt baixes, ja que Lleida, juntament amb la resta del Principat català, fou fortament reprimida per les tropes borbòniques que castigaren així l'adhesió de la major part de municipis catalans a la causa dels Àustria en la guerra de Successió de primeries del segle XVIII.

Entre el 1718 i el 1787, l'augment de la població de Lleida ciutat fou espectacular. Concretament, es passà dels 2.716 habitants de la primera data als 10.390 de la segona,<sup>105</sup> que en tants per cent significava un increment del 394'48 %. Realment, es pot concloure que la ciutat de Lleida, com la resta de Catalunya, inicià durant aquest període un redreçament prou important a nivell demogràfic i

---

<sup>103</sup> J. Nadal, *La población española. Siglos (XVI-XX)*, Barcelona, 1988, ps. 87-137.

<sup>104</sup> Cal dir que Lluïsa Pla i Àngels Serrano, *La societat...*, donen més validesa al recompte veïnal de 1718, amb 2.262 habitants (2.273 després d'un segon recompte més detallat), i al fet per Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, que basant-se en una *Descripció del Principat*, per l'any 1718, que es conserva a la Biblioteca de l'Audiència de la Història, donava un resultat de 2.353 habitants (p. 20). Per la nostra part mantindrem les xifres que donaven Pla i Serrano pel segle XVIII per detallar l'evolució demogràfica de la ciutat. D'aquesta manera pretenem donar una visió de consens a l'hora d'afrontar l'avaluació d'aquest tema, però cal matisar que hi ha altres recomptes que donen xifres dispars. Així, pel 1717 un recompte veïnal donava 2.716 habitants per la ciutat. Altrament, Enric Vicedo, fent-se ressò del cens de Floridablanca dona en el seu treball, *Producció, propietat i renda a les terres de Lleida*, Tesi doctoral, Bellaterra, 1987, ps. 96-97, un recompte de 10.714 habitants pel 1787 i, finalment, Manuel Lladonosa es fa ressò d'un recompte veïnal per 1795 que elevava la xifra a 12.000 habitants (*Carlins i liberals*, p. 78), tot i que l'autor ens avisa de la poca fiabilitat d'aquesta dada.

<sup>105</sup> J. Iglèsies, *El cens del Compte de Floridablanca*, Barcelona, 1969-1970, ps. 115-118

que les epidèmies, les crisis de subsistència i les guerres, causes de les mortalitats catastròfiques,<sup>106</sup> la varen respectar. De tota manera, un recompte veïnal del 1725 donava una xifra de 3.972 habitants, amb la qual cosa cal concloure que en aquells sis primers anys posteriors al conflicte de successió degueren tornar molts lleidatans a la ciutat i, paral·lelament, es degué produir un creixement vegetatiu important per raó de la tornada dels homes que havien anat al front, originant el consegüent augment de matrimonis i naixements retardats per la guerra.<sup>107</sup>

La darrera part del segle XVIII, si es segueixen les conclusions de la historiografia tradicional, semblà confirmar la tendència al creixement demogràfic de Lleida fins a concentrar un nou augment del 29% per al període 1771-1800, que només seria explicable per la més que probable arribada d'immigrants.<sup>108</sup> Tanmateix, el cens de l'any 1793, realitzat amb els càlculs de Pla-Serrano en base al recompte del nombre de contribuents que apareixien en el cadastre d'aquell any multiplicat per 4'5, donava una població total de 9.711 habitants per la capital.<sup>109</sup> El còmput d'habitants de Pla-Serrano, confirmat per una estadística municipal del 1802 que donava 9.621 habitants, trencaria la tendència al creixement demogràfic que s'apuntava per darreries del XVIII,<sup>110</sup> de forma que en els darrers anys de l'última dècada del vuit-cents s'inicià una etapa d'estancament i/o retrocés.<sup>111</sup>

L'atur demogràfic es perllongà en els primers 15 anys del segle XIX, tal com posa de manifest un nou càlcul de Pla-Serrano pel 1815 que computaven una població de 9.643 habitants. El cas de Lleida, lluny d'ésser aïllat en aquell període, anava paral·lel al que s'estava produint a Catalunya i a Espanya. Les causes del retrocés cal cercar-les en els conflictes bèl·lics amb França i Anglaterra, les crisis de

---

<sup>106</sup> J. Nadal, *La població...*, p. 86. L'autor precisa: "Hemos visto como los hombres de los siglos XVI y XVII vivieron en régimen de mortalidad catastrófica. Las epidemias pestíferas, por un lado, la falta de alimentos, por el otro, confluían periódicamente en la anulación del excedente humano acumulado durante los años normales".

<sup>107</sup> Tal com es veurà més endavant pel període 1840-1845, posterior a la guerra entre carlins i liberals, es produí un augment en matrimonis i en naixements. Tot i que potser caldria matisar que les dades poblacionals de la ciutat durant els anys 1716-1719 són molt dubtoses i podria ser que en aquell moment hi hagués més població de la que reflectien els censos de l'època. De tota manera, E. Vicedo ja apuntà que la guerra degué retardar els matrimonis i la natalitat. E. Vicedo, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents. Producció, propietat i renda*, Lleida, 1991, ps. 20-21.

<sup>108</sup> M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 59, i J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 652.

<sup>109</sup> Ll. Pla i À. Serrano, *La societat de Lleida...*, p. 38.

<sup>110</sup> Ll. Pla i À. Serrano, *La societat de Lleida...*, p. 39; i, també, E. Vicedo, *Producció, propietat i renda a les terres de Lleida*, ps. 96-97.

<sup>111</sup> Sembla ser que el període comprés entre finals del XVIII i començaments del XIX fou molt rigorós climatològicament, amb hiverns molt freds que glaçaven els camps de conreu i estius molt calorosos que els secaven, cosa dramàtica per a una ciutat d'economia agrícola i que depenia totalment dels canvis climàtics. AML, interrogatorio político, caixa 1607.



subsistència originades per les males collites del canvi de centúria i les catàstrofes particulars,<sup>112</sup> com l'explosió del polvorí de la Suda pel cas de Lleida en 1812.<sup>113</sup> Tots aquells fets determinaren l'esmentat descens fins l'any 1815, tot i que els recomptes del governador francès A. Villeneuve el 1809 (10.091 h.) i el 1812 (9.908 h.), ja anaven assenyalant la gradual davallada de la població de la ciutat.<sup>114</sup> Del 1815 al 1833 s'engegà una nova etapa de creixement poblacional que situà el nombre d'habitants de Lleida en 12.500. Del 1815 al 1829, Lleida guanyà 1.450 habitants en termes absoluts i un 12'6 % en relatiu, o el que era el mateix una mitjana d'augment de l'1,00058 % per any, que era perfectament comparable amb el que es donà en un altre període d'estabilitat posterior com el que anà de 1840 a 1845. En aquells anys, el creixement es situà al voltant d'un 1,6 % anual, tal com es veurà més endavant, que fa pensar que aquella devia ser la mitja natural d'augment en condicions normals en la primera meitat de segle per a la ciutat.

Però més important fou l'augment que es va donar entre els anys 1829-1833, en què la població de la capital pujà 1.407 habitants, d'11.093<sup>115</sup> a 12.500,<sup>116</sup> en termes absoluts i un 11'51 % en termes relatiu. Aquelles xifres només es poden explicar amb una major emigració cap a la ciutat de Lleida, ja que segons les estadístiques de natalitat (analitzades amb detall més endavant i que s'han mencionat anteriorment del període 1840-1845) en un any excepcional a Lleida, mitjançant l'augment natural, es podia guanyar un màxim d'un 3 % de població. Amb aquesta premissa, si s'agafa la pujada relativa que s'experimentà entre el 1829 i el 1833, un 11'51 %, i es fa el càlcul de la taxa de creixement de

---

<sup>112</sup> J. Nadal, *La població...*, ps. 127-130. L'autor, sobre el cas català, concretament diu: "No es que se diluyan el ideal y políticas poblacionistas, sino que vuelven a escena una serie de factores adversos llamados a frenar la marcha ascendente de la población". El fenomen fou extensible a altres poblacions properes a les catalanes. Per exemple, a Castelló de la Plana es passà d'11.900 habitants pel 1794 als 9.096 habitants de 1816. O. Martí, *Un liberalismo de clases medias. Revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)*, Castelló de la Plana, 1997, p. 189.

<sup>113</sup> El famós cronista lleidatà Josep Pleyan de Porta, en el seu llibre *Història de Lleida*, narrà els esdeveniments de la nit del 15 de setembre de 1812 com un episodi més de la lluita de l'exèrcit liberal espanyol contra la dominació francesa napoleònica, que en aquells moments patia Lleida, però que causà unes conseqüències dramàtiques per a la població de la ciutat: "Así es que Lacy irritado con tan odioso gobierno y para acabar de una vez con él, en septiembre de 1812, dió una orden por la cual mandaba no se diese cuartel a ningún soldado de la guarnición de Lérida, mientras gobernase esta plaza el tiránico Enriot: y no es extraño tampoco que para concluir más pronto con tanta concusión, de acuerdo Lacy con el hijo del guarda almacén, consintiera en hacer volar los almacenes de pólvora situados en la antigua azuda árabe, causando tantos estragos en la ciudad y aquella noche horrorosamente pavorosa". AIEI, Servei d'Arxius i Llogats, Llogat Pleyan de Porta, J. Pleyan i Porta, *Historia de Lérida*, p. 298.

<sup>114</sup> Recomptes d'A. Villeneuve, citats per M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*p. 81.

<sup>115</sup> Recompte veïnal, citat per M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 82

<sup>116</sup> M. Olives, *Colección de Noticias...*, ps. 159-170. Nomenclatura de los pueblos de la provincia de Lérida. Les dades que donava Marià Olives per a l'any 1840 eren exactament les mateixes (12.634) que les que donava el Butlletí Oficial de la Província del 12 de març de 1842. L'autor considerava que en haver la guerra entre carlins i liberals la població de la ciutat no havia pujat gens des de 1833 a 1840.

població anual, s'assoleix un resultat que situaria la pujada mitjana en un 2'99 % anual.<sup>117</sup> La taxa d'aquells anys era, en principi, difícil d'aconseguir només amb el creixement natural i ens fa pensar que l'augment de població es degué reforçar amb un incipient moviment migratori de les rodalies cap a la capital. El nou redreçament demogràfic experimentat per Lleida entre el 1815 i el 1833 li permeté, amb prou esforços, situar-se per damunt de la barrera dels 12.000 habitants, que pel que sembla podia haver estat assolida a finals del segle XVIII, però un nou esdeveniment havia de trencar la tendència a l'alça que s'havia experimentat. La guerra carlina que assolà els camps i ciutats catalanes entre el 1833 i el 1840 significà un retrocés importantíssim a tots nivells per tot Catalunya.

---

<sup>117</sup> De tota manera, cal anar molt en compte amb les xifres que es poden recollir de recomptes veïnals de la ciutat de Lleida durant el segle XIX, ja que solen ser més aviat indicatives que científiques.

- **Quadre 1:**<sup>118</sup> evolució de la població de Lleida ciutat 1719-1860. Índex 100: 1840

<i>ANY</i>	<i>POBLACIÓ</i>	<i>ÍNDEX 100</i>	<i>TAXA DE CREIXEMENT INTERCENSAL %<sup>119</sup></i>
<b>1719</b>	2.353 hab.	19'23	Acabament de la guerra de successió
<b>1725</b>	3.972 hab.	32'46	+ 8'73
<b>1787</b>	10.390 hab.	84'91	+ 1'55
<b>1793</b>	9.711 hab.	79'36	- 1'12%
<b>1802</b>	9.621 hab.	78'63	- 0'103
<b>1809</b>	10.091 hab.	82'46	+ 0'68.
<b>1812</b>	9.908 hab.	80'97	- 0'61.
<b>1815</b>	9.643 hab.	78'80	- 0'903
<b>1820</b>	10.675 hab.	87'24	+ 2'03
<b>1829</b>	11.093 hab.	90'65	+ 0'42
<b>1833</b>	12.500 hab.	102'16	+ 2'99
<b>1840</b>	12.236 hab.	<b>100</b>	- 0'304.
<b>1841</b>	12.634 hab.	103'25	+ 3'21
<b>1844</b>	13.293 hab.	108'63	+ 1'69
<b>1848</b>	14.022 hab.	114'59	+ 1'33
<b>1855</b>	18.298 hab.	149'54	+ 3'802
<b>1857</b>	19.627 hab.	160'40	+ 3'505
<b>1860</b>	19.557 hab.	159'83	- 0'12

\* Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de les fonts citades en la nota núm. 40.

Lleida no escapà a aquesta tendència, i les xifres ens parlen prou clarament a l'hora d'explicar l'estancament i inclús descens que experimentà la població de la ciutat durant aquells anys. Dels comptes de Marià Olives, que situaven la població de Lleida el 1833 al voltant dels 12.500 habitants; es passa als de Pascual Madoz,<sup>120</sup> que donava per a Lleida 12.236 habitants per a l'any 1840. Les

<sup>118</sup> Fonts: Índex 100, s'agafen les dades que dona el diccionari de Pascual Madoz per l'any 1840, p. 65; pel 1719 dades que dona Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, p. 20; AML, Veïnat del 1725, (993 veïns per 4) caixa 1606; pel 1787, Cens de Floridablanca, INE (Delegació de Lleida); AML, Estadística del 1802, caixa 1607; pel 1793 i 1815, càlculs de Lluïsa Pla i Àngels Serrano, *La societat de Lleida al set-cents*, p. 38; pel 1809 i 1812, A. De Villeneuve (1813), *Memorie estadistique, historique et administrative, presentant le tableau de l'Administration du Departament des Bouches de l'Ebre avant la guerre, les changements qu'elle a éprouvé depuis la Guerre et sa situation*, A.C.A., Dominació Napoleònica, caixa 1.; 1833, Ministerio de la Gobernación (1836), *Guía del Ministerio de Gobernación para el presente año de 1836*, Madrid, p. 354; pel 1829, recompte veïnal, AML, caixa 1606; pel 1833, càlculs de Marià Olives, *Colección de Noticias o sea Memorias para formar la historia de la antiquísima i nobilísima ciudad de Lérida*, ps. 159-170; pel 1841, recompte dut a terme pels municipis que tenien registre civil, BOP, 12.03.1842; pel 1844, cens de les eleccions municipals de l'any 1844, AML, caixa 1619; pel 1848, cens de consums, AML, sèrie censos i eleccions, caixa 1662. Concretament, el cens municipal d'aquell any, encarregat per l'intendent, donava una xifra de 3.496 cases obertes amb la descripció de l'economia global dels veïns que l'ocupaven. Aquesta xifra de veïns s'utilitzà amb posterioritat per la contribució de consums de l'any 1851. Finalment, pel 1855, cens municipal, AML, caixa 1608; i pels anys 1857 i 1860, *Censo de la població de España*, INE (Delegació de Lleida), format microfita.

<sup>119</sup> La taxa de creixement intercensal de cada període s'ha calculat amb la fórmula següent:

$x = \text{Logaritme neperià de (població final / població inicial) / temps transcorregut en cada cas (100)}$

<sup>120</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 65.

xifres contrastaven una pèrdua de 264 habitants entre ambdós recomptes en termes absoluts i d'un 2'16 % en termes relatius. La guerra, per tant, ocasionà una sagnant pèrdua en vides humanes, paralitzà l'activitat econòmica i social quotidiana de la ciutat i afectà, paral·lelament, a altres factors demogràfics (una minva dels casaments, de la natalitat i un augment de la mortalitat).

A partir de l'any 1840 i fins al 1857, el creixement de la població de la ciutat de Lleida fou constant i important, de forma que es consolidà com una de les més grans del Principat. Segons el recompte estadístic efectuat pel govern en 1857,<sup>121</sup> la població de la vila era de 19.627 habitants amb un creixement de 5.605 habitants en termes absoluts i d'un 39'97 % en termes relatius en relació a l'anterior cens del qual es disposa, de l'any 1848, que donava una població de 14.022 habitants.

El creixement mitjà anual del període 1844-1857 fou del 2'99 %, <sup>122</sup> que s'aturà en relació al cens de 1860.<sup>123</sup> En aquell any, els resultats del recompte donaven 19.557 habitants per la ciutat, cosa que indicava que Lleida en aquells tres anys havia perdut 70 habitants en termes absoluts i un 0'57 % de població total. L'augment demogràfic del període que va anar entre 1844 i 1857 fou tremendament positiu, no tant sols pels percentatges, sinó pel llarg interval de temps (13 anys) en què es donà. Aquest només era explicable per un creixement natural sense "sobresalts catastròfics" i, en menor mesura, per la més que probable immigració cap a la ciutat d'individus provinents de les rodalies.

Finalment, a partir del 1840 i fins al 1857, es produí un creixement continuat que confirmà a la capital lleidatana com un focus autònom d'atracció de població durant la primera meitat del segle XIX, cosa ben difícil en el territori català per la proximitat d'una gran ciutat amb enormes atractius i un paper aglutinant a tots nivells en l'esdevenidor proper del Principat com era Barcelona.

---

<sup>121</sup> "Censo de la población de España" (según el recuento verificado el 21-05-57 por la Comisión Estadística general del Reino), INE (Delegació de Lleida).

<sup>122</sup> La taxa de creixement del període 1844-1857 ha estat calculada amb la fórmula:

$x = \text{Logaritme neperià de: (població de l'any 1857 / població del 1844) / temps transcorregut (13 anys)}$

<sup>123</sup> "Censo de la población de España" (según el recuento verificado en 1860 por la Comisión Estadística General del Reino), INE (Delegació de Lleida).

No obstant això, cal insistir en el fet que un grup de ciutats catalanes, com era el cas de Lleida, escaparen inicialment a l'absorció de Barcelona i pogueren desenvolupar una identitat pròpia prou important, encara que amb grans lligams amb la capital catalana.<sup>124</sup>

Lleida, a mitjan segle XIX, féu un paper aglutinant similar, en menor escala, al de Barcelona, de forma que es consolidà com un centre urbà que ofería una sèrie de serveis bàsics administratius i d'intercanvi comercial per als seus habitants, per als de l'horta i per als dels pobles propers. Tanmateix, demogràficament parlant, però, l'embranchida no es va consolidar fins que no es va arribar al 1840, a conseqüència de les contínues calamitats i guerres que patí la ciutat durant els primers 40 anys del segle XIX. Del 1840 al 1857, la població de la capital ilerdense creixé, com es veurà més endavant, sense entrebancs a un ritme similar al de la majoria de les ciutats catalanes més grans. L'embranchida, però, no tingué la mateixa continuïtat a partir del 1857, tal com mostra el cens del 1860, que assenyalava una pèrdua de 70 habitants. La causa de l'estancament cal cercar-la en el fet que la puixança dels anys anteriors s'havia produït en una part important per un creixement extensiu basat en els recursos naturals, preferentment agraris, de la ciutat, i per això quan arribà al límit de les seves possibilitats s'aturà l'embranchida. Amb tot i amb això, el moviment demogràfic lleidatà no fou una excepció en l'àmbit general de la Catalunya interior, ja que en aquells tres anys hi hagué només una lleugera pujada poblacional global que es concentrà, bàsicament, en les contrades rurals.<sup>125</sup>

## **L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LA PROVÍNCIA**

La població de la província va augmentar durant aquest període en dos ritmes ben diferenciats: en menor mesura que la capital, Lleida, de l'any 1719 al 1787; i d'una forma similar, fins i tot una mica per damunt de la mitjana de la ciutat, de l'any 1787 al 1860. Així, entre el 1718 i el 1787 la població

---

<sup>124</sup> Segons Albert Balcells: "Malgrat que Barcelona ja resultava una capital massa absorbent, eren encara moltes petites ciutats de menestrals amb una vida mercantil, política i cultural pròpies i vigoroses, encara no aclaparades pel poder i la seducció de Barcelona". A. Balcells, "La revolució...", p. 227.

<sup>125</sup> A. Jové, *Estructura social i conjuntura econòmica a Lleida (1880-1892)*, Tesi de Llicenciatura, EGL, Lleida, 1987, p. 67. Concretament, Figueres passa de 10.370 habitants el 1857 a 10.082 en 1860, Girona de 14.615 a 14.341, Valls de 13.588 a 13.139, Reus de 28.171 a 27.702, Vic de 13.712 a 13.036, Igualada de 14.000 a 11.896 i Olot de 10.452 a 10.262.

de la província es duplicà en termes generals,<sup>126</sup> mentre que a la comarca del Segrià es donà un augment pràcticament similar al de la seva capital i, per tant, es quadruplicà.<sup>127</sup>

Per al període que va del 1787 al 1830 la població total de la província va créixer en 35.436 habitants (un 22'63%).<sup>128</sup> El Segrià guanyà durant el mateix període un 28'61%<sup>129</sup> de població i, seguint aquesta tònica, la ciutat de Lleida participà del creixement de la província en augmentar la seva població en 2.110 habitants absoluts, que significà un 20'31 % en termes relatius (de 10.390 habitants de l'any 1787 als 12.500 de l'any 1833). L'augment demogràfic global, una mica major en la comarca i la província, fa pensar que es degueren repoblar zones de la plana de Lleida i rodalies amb més incidència que a la pròpia capital. “Més que un gran creixement de la ciutat de Lleida, els efectius humans es reparteixen entre les poblacions de 500 i 1.000 habitants”<sup>130</sup> de la comarca i la província.

De tota manera, cal concloure “que el primer terç del segle XIX és una de les pitjors èpoques de la demografia lleidatana”,<sup>131</sup> ja que, com s'ha vist, tant en la capital com en la província amb penes i esforços augmentaren discretament la població que assoliren a finals del segle XVIII. L'estancament es féu extensible a la dècada posterior que va del 1830 al 1840, sobretot en els anys 1833-1840 de la confrontació carlina-liberal. L'exemple més significatiu es pot trobar en la ciutat de Lleida, que tingué, fins i tot, unes pèrdues de 264 habitants en el total de la població (de 12.500 a 12.236).

Aquest fou, junt a la pèrdua demogràfica que es donà de 1757 a 1760, l'últim descens important que patí la ciutat de Lleida en els primers seixanta anys del segle XIX, ja que a partir de l'any 1840 la seva població pujà sense cap tipus d'entrebancs fins el 1857 per dues causes principals: d'una banda, el creixement natural i, en menor mesura, a la incipient immigració.

---

<sup>126</sup> Es passà de 71.382 hab. a 148.428.

<sup>127</sup> Al Segrià es passà dels 6.469 habitants de l'any 1718 als 28.978 del 1787, la qual cosa ens donaria un augment important, per aquest període, en què la població es multiplicà per 4'47.

<sup>128</sup> Es passa dels 156.564 habitants del 1787 als 192.000 del 1830.

<sup>129</sup> Es passà dels 28.978 habitants de l'any 1787 als 37.298 del 1830.

<sup>130</sup> C. Solsona, *La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida*, Tesi Doctoral, Lleida, 1995, p. 161.

<sup>131</sup> C. Solsona, *La desamortització...*, p. 156. L'autora, més endavant, diu “Ara bé, si Catalunya el 1830 ja estava recuperada demogràficament dels conflictes bèl·lics, les comarques lleidatanes no notaren encara cap augment de població”, p. 158.

El creixement de la població a la resta de la província entre el 1830 i el 1860, si es compara amb el de la capital, seguí unes pautes similars.<sup>132</sup> Així, mentre la capital augmentà un 67'92 %, la província ho féu en un 78'27 % (quadre 2). D'aquesta forma, es dibuixaren dos ritmes prou definits en l'època global que va del 1719 al 1860. Mentre que pel període 1719-1787 la població de la capital augmentà per quatre i la de la província per dos, pel que va del 1787 al 1860 l'augment fou similar en ambdós casos, ja que la població de la capital augmentà un 88'23 % i el de la província ho féu en un 100'9 %. En aquest mateix sentit, la població de la comarca del Segrià augmentà en un 107'57 % per al període 1787-1857, concentrant una pujada del 61'26 % per a l'interval concret que anà de 1830 a 1860.

**Quadre 2:** augment de la població de Lleida capital, el Segrià i la província.

	1787	AUGMENT INTERCENSAL (1787-1833)	1833	AUGMENT INTERCENSAL (1833-1860)	1860
LLEIDA	10.390	20'31 %	12.500	67'92 %	19.557
SEGRÌÀ	28.978	28'71 %	37.298	61'26 %	60.150
PROVÍNCIA	156.564	22'63 %	192.000	78'27 %	314.531

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de Floridablanca (1787), de les dades de Pascual Madoz per l'any 1833 i del INE pel 1860. Índex 100: any 1787.

Les dades evolutives dels tres ens geogràfics analitzats venen a mostrar que la base de l'augment poblacional que es produí en el període que va del 1787 al 1860, fou, en primera instància, conseqüència del creixement extensiu de les possibilitats agràries de la província. Això vol dir que la població augmentà mentre hagué terres per conrear, cosa que determinà una pujada poblacional similar per a totes les zones de la província, amb una major incidència, per raons òbvies, a les de les

<sup>132</sup> P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, ps. 52-54. De tota manera, si s'agafa el "diccionari" de Pascual Madoz, no acaba de quedar clara quina era la xifra d'habitants de la província de Lleida a la dècada dels anys 40. D'una banda, tenim les dades oficials de l'any 1842 que situaven la població de Lleida en 152.740 habitants i, d'una altra banda, una estadística judicial de l'any 1843 que deia que la població total de la província era de 192.769 habitants. Finalment, el cens de 1860, molt més fiable i modern que tots els anteriors, informava que la província havia passat a tenir 314.531 habitants. Cens 1860, INE (Delegació de Lleida). A primer cop d'ull, semblarien molt més fiables les dades de l'estadística judicial, tenint en compte els ritmes de creixement natural catalans, però per veure-ho més clar cal que passem les dades a termes relatius. Si aquestes dades es comparen amb els ritmes de creixement que experimentava Lleida ciutat en aquell mateix període, ens adonarem del total paral·lelisme que existia entre els dos casos assenyalats. Entre el 1843 i el 1860 la població de la província creixé, en termes relatius, un 78'27 %, mentre que Lleida ciutat, que cap al 43 tindria uns 13.000 habitants i al 1860, 19.557, experimentaria un augment del 67'92 %. El paral·lelisme de les dades de la capital i de la província, en un moment de creixement extensiu de base agrària de la població, fa suposar que la xifra correcta seria la de l'any 1843 de 192.769 habitants, ja que si s'agafés la xifra del 1842 de 152.746 habitants ens donaria un augment de 103'34 %, que creiem és forassenyat pel període. Per una altra banda, si aquesta xifra la comparem amb la de l'any 1830 que donava Carme Solsona, *La desamortització...*, p. 154, de 146.593 habitants ens sortiria una xifra d'augment de la població fora de context per al període que va de 1830 a 1843; sobretot si tenim en compte que entre els anys 1833-1840 hi hagué la guerra entre carlins i liberals que, com s'ha vist en el cas de Lleida ciutat, va determinar un estancament i fins i tot retrocés de la seva població. Per això, cal concloure que la població dels anys 30 degué ser molt similar a la de l'any 1843, o inclús superior; si tenim en compte l'avís que feia Pascual Madoz per aquest període en matèria d'ocultacions: "conocemos perfectamente el número de habitantes de muchas poblaciones

contrades rurals.<sup>133</sup> Aquest fet no ha de passar per alt, com veurem en el següent subapartat, ja que la capital aconseguí mantenir un ritme evolutiu similar al de la província, mentre que en les altres ciutats importants lleidatanes no es produí el mateix fenomen demogràfic.

### ***EL PAPER JERÀRQUIC DE LLEIDA EN LA PROVÍNCIA***

La ciutat de Lleida, des de l'acabament de la guerra de Successió (1716) fins a l'any 1860, es consolidà com el centre demogràfic més important de la província, vegeu quadre 3, en relació amb els altres nuclis urbans. El nou Estat liberal la confirmà com a capital administrativa de la província en 1833,<sup>134</sup> i un seguit de millores infraestructurals com la instal·lació de la Diputació (1836),<sup>135</sup> de centres educatius de primer i segon ensenyament, de l'escola normal per formar mestres (1841-1842), junt amb la creació, en totes les capitals provincials, de la junta d'alineació de béns eclesiàstics per dur a terme la desamortització (1837)...etc., fomentaren, cada cop de forma més clara, el paper hegemònic de la ciutat ilerdense enfront a les altres ciutats més destacades de la província.<sup>136</sup>

La comparació de les dades entre els municipis lleidatans (quadre 3) demostra que Lleida va tenir un augment continuat entre l'any 1718 i el 1860. Si es té en compte que s'ha optat per situar l'índex 100 en la data del 1787 (ja que està just al bell mig del període escollit), les dades relatives resultants de la comparació que donaven els tants per cent de l'any 1718 ens indiquen que Lleida partí amb el segon percentatge més baix (22'64 %) de tots els municipis que el 1787 tenien més de 1500 habitants, per arribar el 1860 amb l'índex més alt de creixement (188'90 %) de tots aquells centres poblacionals. En aquest context, només fou similar el creixement de la Seu d'Urgell (185'83), que feia una funció aglutinant similar a la de Lleida en la part pirinenca del nord de la província.

---

de la provincia de Lérida; sabemos que en noticias estadísticas dirigidas al Gobierno campean las ocultaciones como en la que más". P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 54.

<sup>133</sup> Vicens Vives senyalà la data del 1860 com el moment de màxima plenitud demogràfica catalana en el XIX. J. Vicens Vives, *Industrials i Polítics*, Barcelona, 1958, ps. 7 i 12-14.

<sup>134</sup> Vegeu J. Burgueño, *Reordenament territorial a l'Espanya contemporània: la província de Lleida (1800-1850)*, Lleida, 1995, p. 54.

<sup>135</sup> J. Lladonosa, *Història de la Diputació de Lleida*, Lleida, 1974, ps. 311-316

<sup>136</sup> La instal·lació de totes aquestes institucions reforçà, en gran mesura, el paper administratiu de Lleida en la zona de Ponent com a focus d'atracció de població. La ciutat, llavors, oferia als nous habitants unes noves possibilitats laborals, d'un cantó, o la possibilitat de fer les transaccions concretes per als seus interessos, d'un altre. Especialment significatiu va ser el paper de la junta de béns desamortitzats a Lleida, ja que, a part de formar un personal negociant nou, posà en venda una quantitat de terres considerable que, com qualsevol altre negoci, va atreure a un nucli de població interessat en la seva explotació. C. Solsona, *La desamortització...*



El creixement constant de Lleida en aquells cent cinquanta anys va determinar el reforçament jeràrquic de la capital per sobre dels municipis de la resta de la província. El fet era encara més remarcable si s'observa el creixement de les ciutats lleidatanes que tenien més de 2.000 habitants l'any 1787 (Balaguer, Tàrraga, Solsona, Cervera i Agramunt) amb el de la capital, ja que la següent que va tenir un augment més significatiu fou Tàrraga, amb una pujada del 32'32 %, a cinquanta-sis punts de diferència del que experimentà Lleida. D'aquesta manera, mentre el 1787 Lleida multiplicava per 2 la població de la segona ciutat de la província (llavors Cervera), el 1860 ho feia, pràcticament, per 4 (Balaguer en aquest segon cas). En l'altre cantó de la balança, l'exemple més tangible de pèrdua de jerarquia urbana el representava Cervera, que del 1787 al 1860 va minvar 303 habitants en termes absoluts i un 6'55 % en relatius. La causa principal del retrocés fou el trasllat de la universitat cerverina, el 1837, a la ciutat de Barcelona. Lleida, per tant, reforçà el seu paper hegemònic en aquells anys a costa de les ciutats més properes i es consolidava com el centre urbà més important de les terres de Ponent. D'altra banda, les ciutats del nord de la província, en no tenir tant a prop l'influx de Lleida, podien experimentar un creixement força similar al de la capital, que va ser molt més evident entre el 1787 i el 1860 que no pas entre el 1718 i el 1787. A pesar del que s'ha dit més amunt, la tendència a un creixement poblacional similar experimentat fins el 1857 entre les grans ciutats catalanes<sup>137</sup> i les contrades agràries es frenà en els tres anys que anaren del 1857 al 1860.<sup>138</sup>

---

<sup>137</sup> J. Iglèsies, "El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años", dins *Memorias de la Real Acadèmia de Ciencias y Artes de Barcelona*, V. XXXIII, Barcelona, 1961, p. 365.

<sup>138</sup> A. Jové, *Estructura social...*, p. 67.

- **Quadre 3:** evolució de la població dels principals municipis lleidatans (1718-1860)

	1718		1787 (índex 100)		1841		1860	
	Núm.	%	Núm.	Índex	Núm.	%	Núm.	%
Lleida	2.353	22'64	10.390	100	12.634	121'59	19.557	188'22
Cervera	2.112	45,63	4.628	100	4.090	88'37	4.325	93'45
Balaguer	1.620	43,60	3.802	100	4.635	121'90	4.895	128'74
Tàrraga	1.028	35,38	2.905	100	4.020	138'38	3.844	132'32
Solsona	1.593	57,90	2.751	100	2.006	72'91	2.480	90'14
Agramunt	548	28'14	1.947	100	2.503	128'55	2.789	143'24
Borges Blanques	468	27'68	1.691	100	-	-	3.048	180'24
Torres de Segre	213	12'96	1.643	100	-	-	1.691	102'92
Seu d'Urgell	1.276	79,94	1.596	100	2.950	184'83	2.966	185'83
Serós	447	32'53	1.374	100	-	-	2.819	205'16
Tremp	736	55	1.338	100	1.700	127'05	2.238	167'26
Sanaüja	555	42'66	1.301	100	-	-	1.353	103'99
Verdú	603	46'38	1.300	100	-	-	1.980	152'3
Almenar	292	23'1	1.264	100	-	-	2.448	193'67
Castelló Farfanya	426	33'81	1.260	100	-	-	1.741	138'17
Aitona	448	35'73	1.254	100	-	-	2.095	167'06
Guimerà	444	35'63	1.246	100	-	-	1.592	127'76
Alguaire	161	13'25	1.215	100	-	-	2.259	185'92
Arbeca	546	48'32	1.130	100	-	-	2.713	240'09
Granadella	310	27'63	1.122	100	-	-	2.050	182'7
Bellpuig	470	43'12	1.090	100	-	-	1.684	154'49
Juneda	263	26'67	986	100	-	-	1.858	188'43
Guissona	602	63'97	941	100	-	-	2.175	231'14
Alcarràs	97	11'24	863	100	-	-	2.119	245'54
Vielha	-	-	756	100	1.200	158'73	1.019	134'78
Sort	694	101,01	687	100	990	144'10	1.241	180'64

Font: Elaboració pròpia amb els censos generals corresponents (INE) i BOP del 12.03.1842 per l'any 1841.

Tot i que en termes absoluts la població va créixer lleugerament a Catalunya i a Espanya<sup>139</sup> en perjudici, bàsicament, de les ciutats de la Catalunya interior, l'augment es concentrà en les zones rurals. El fenomen era normal si atenem al fet que la població catalana i espanyola continuava creixent, almenys fins l'any 1860, de forma extensiva tradicional; és a dir, colonitzant les zones on hi

<sup>139</sup> A Espanya es passà de 15.464.078 habitants en 1857, a 15.673.481 en 1860; mentre que a Catalunya es passà de 1.652.291 habitants en 1857, a 1.673.842 en 1860. Font INE (Delegació de Lleida), Censos 1857 i 1860 (format microfitxa).

havia més bones possibilitats de conrear noves terres. En aquest sentit, el quadre 3 mostra, clarament, que els municipis lleidatans que estaven entre els 900 i els 2.000 habitants en 1787, tingueren un augment poblacional major que els que estaven entre els 2.000 i els 5.000 habitants, situant-se en un llinar percentual pròxim, i en alguns casos superior, al de la capital de la província. El desenvolupament d'aquests municipis anava directament relacionat a la seva capacitat expansiva, com ja s'ha dit, per la intensificació del conreu de les terres cultivables de cada terme en qüestió en el marc d'una producció agrària tradicional.<sup>140</sup> L'agrupament humà en municipis i ciutats de la província de Lleida seguí dues pautes contrastades des de l'any 1787 al 1860: d'una banda, hagué un creixement important de la capital per raó de ser un centre que ofería serveis a la província i per la seva capacitat extensiva en el conreu de noves terres (de l'any 1840 al 1844 en els Llibres del Cadastre Municipals hi ha reflectit el cultiu de 395 nous jornals de terra);<sup>141</sup> mentre que, d'una altra banda, els petits municipis agraris, que el 1787 tenien entre els 900 i els 1.500 habitants, també experimentaren un creixement similar al de la capital, ocasionat en aquest cas només per l'expansió agrària de cada municipi, cosa que els permeté, en molts casos, duplicar la seva població entre el 1787 i el 1860.<sup>142</sup> En aquest sentit, els petits nuclis rurals que el 1787 tenien entre 100 i 800 habitants foren els que experimentaren les pujades percentuals més significatives del període.<sup>143</sup> Finalment, els nuclis urbans intermedis de la província, el 1787 entre els 2.000 i els 5.000 habitants, romangueren estables amb mínimes pujades poblacionals molt per sota de la mitja catalana i provincial lleidatana.

El tret poblacional contemporani, que es caracteritzà per concentrar un nombre creixent d'habitants en les ciutats en perjudici dels municipis rurals, només s'apuntava en algunes urbs catalanes com era el cas de Lleida. Tot i que el creixement de la capital era una mica inferior, fins i tot, al global de la

---

<sup>140</sup> T. Vidal Benito, "El poblament", dins *Gran Geografia comarcal de Catalunya*, Barcelona, V. XVII, 1983 i A. Jové, "Crecimiento económico y transformaciones sociales en Lleida (1840-1920)", dins *Congrés de l'Associació d'Història Econòmica*, Vol. IX, Girona, 1997, p. 217-234

<sup>141</sup> En aquest sentit, A. Jové, "Propiedad de la tierra y crecimiento agrario en Lérida", dins *La regió agrària de Lleida. Jornades d'estudis agraris*, Lleida, 1993 ps. 117-138, ha notat un augment evident entre el nombre de jornals conreats entre el 1840 i el 1845, p. 131

<sup>142</sup> Vegeu, sobre les característiques del poblament tradicional i modern a R. Nicolau, "Els factors demogràfics del creixement econòmic", a DDAA, *Història econòmica de la Catalunya contemporània, segle XIX. Població i agricultura*, Barcelona, 1990, p. 25.

<sup>143</sup> El fet era encara més palpable si es comparen les xifres d'augment de població de municipis que per l'any 1787 presentaven nivells de població inferiors als 500 habitants. Així, per exemple, Mollerussa guanyà un 501'04 % entre el 1787 i el 1857 (de 193 a 967 hab.); Almacelles un 589'58 % (de 192 a 1.132 hab.); Maials un 805'74 % (de 209 a 1.684 hab.); Torregrossa un 217'5 % (de 623 a 1.355 hab.); Bellcaire un 592'17 % (de 217 a 1.285 hab.), i Bellvis un 545'61 % (de 285 a 1.555 hab.) A. Jové, "Crecimiento económico y ...", p. 230

província, la comparació amb la realitat dels altres municipis propers més poblats mostra com hi hagué un augment important que barrejaria les seves fonts en el creixement tradicional de tipus extensiu, però, també, amb una incipient atracció per a alguns grups de població concrets que cercaven la satisfacció d'unes necessitats laborals i de serveis determinades.

### CREIXEMENT NATURAL DE LLEIDA EN EL PERÍODE 1840-1845

Com s'ha pogut observar en el quadre 1, el Trienni Progressista, que anà del setembre de 1840 a primeries del 1844, fou molt profitós per a la recuperació demogràfica de la ciutat, ja que en, més o menys, quatre anys guanyà 1.057 habitants en termes absoluts i un 8'63 % en termes relatius.

- **Quadre 4:** casaments bruts<sup>144</sup> de la ciutat de Lleida durant el període 1841-1845.

ANYS	CASAMENTS	‰
1841	168	13'44 ‰
1842	118	9'24 ‰
1843	105	8'06 ‰
1844	120	9'03 ‰
1845	131	9'66 ‰
TOTAL	642	9'96 ‰ <sup>145</sup>

Font: dades d'un document municipal que reflexa els casaments de 1840-1845, AML, caixa 1608.

- **Quadre 5:** creixement vegetatiu brut de Lleida durant el període 1841-1845.

Anys	Nats	‰ (taxa bruta)	Morts	‰ (taxa bruta)	Creix. Abs.	Creix. ‰ (taxa bruta)
1841	512	40'96 ‰	386	30'88 ‰	126	10'08 ‰ 1'008 %
1842	581	45'51 ‰	398	31'18 ‰	183	14'33 ‰ 1'43 %
1843	540	41'44 ‰	142	10'89 ‰	398	30'54 ‰ 3'05 %
1844	492	37'01 ‰	384	28'89 ‰	108	8'12 ‰ 0'81 %
1845	486	35'85 ‰	390	28'77 ‰	96	7'08 ‰ 0'708 %
Totals	2.611	40'49 ‰ <sup>146</sup>	1.700	26'36 ‰	911	14'13 ‰ 1'41 %

Font: E. p. amb les dades d'un document de nats i morts del període 1841-1845, AML, caixa 1608.

<sup>144</sup> La fórmula que s'ha emprat és la següent:  $x = \text{núm. casaments} \times 1000 / \text{població estimada per cada any (resultat del sumatori entre la població de l'any anterior i de la divisió de la diferència entre la població de l'any 1844 i el 1840 per 4, que dona un creixement de 264'25 individus a l'any)}$

<sup>145</sup> La mitja de casaments anual s'ha calculat amb la fórmula:  $x = \text{núm. casaments total (1841-1845)} / \text{temps transcorregut (5)} \times 1.000 / (\text{població calculada per a començaments de l'any 1841} + \text{població calculada per a finals de 1845} / 2)$

<sup>146</sup> Les taxes mitges de natalitat, mortalitat i creixement natural han estat calculades mitjançant la fórmula:

$x = \text{núm. total de nats o morts o diferència entre les dues dades (1841-1845)} / \text{temps transcorregut (5)} \times 1.000 / (\text{sumatori de població calculada per començaments de l'any 1841 i per finals de 1845} / 2)$

El creixement fou, en gran part, fruit del moviment vegetatiu de la ciutat. L'acabament de la guerra, el 1840, propicià un augment de casaments que provocà, al mateix temps, una major natalitat en els anys immediatament posteriors a 1840 (quadres 4 i 5).<sup>147</sup>

Les dades del quadre 5 ens diuen que en un any normal, del quinquenni 1841-1845, la ciutat de Lleida guanyava, de forma natural, una mitja de 182 persones, però aquest no era l'únic barem que feia augmentar la població lleidatana. Així, de la diferència entre el creixement total de la població de la ciutat i el natural sorgiria el saldo migratori. Madoz deia que en la Lleida de finals del 1840 hi havia 12.236 habitants i que pel 1845, amb el creixement habitual de l'època, hi devia haver al voltant dels 13.557 ciutadans, la qual cosa ens dóna un creixement total de 1.321 individus per al període, o el que era el mateix, un augment de 20'49 ‰ per a cada any.<sup>148</sup> Si a aquesta dada se li restava el 14'13 ‰ de creixement natural del quinquenni, surt un saldo migratori del 6'36 ‰<sup>149</sup> per aquell moment, que representava un augment mitjà anual de 82 persones que venien d'altres contrades a viure a la ciutat de Lleida.

---

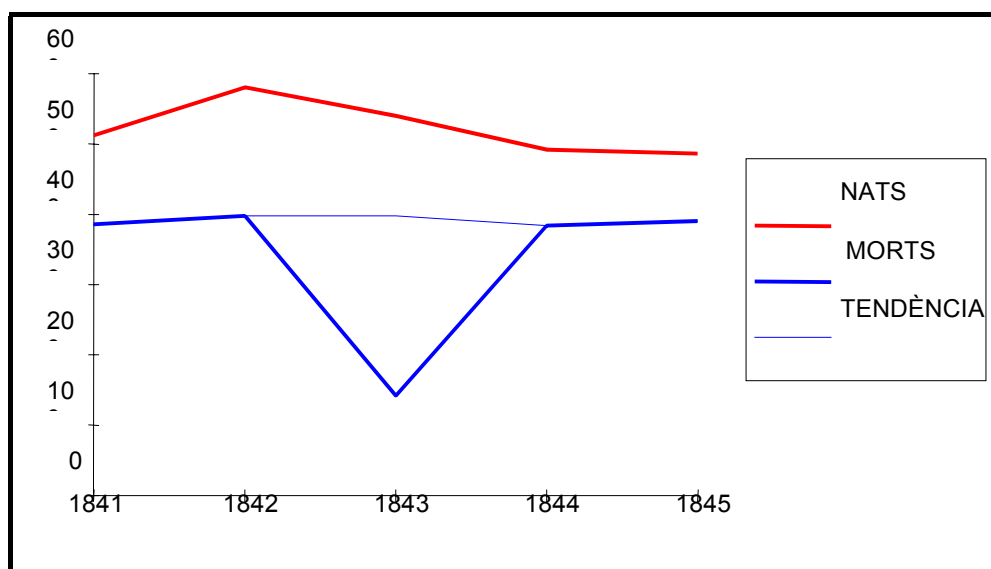
<sup>147</sup> Es passà dels 12.236 habitants que donava Madoz per al 1840 als 13.293 d'un cens municipal. AML, sèrie censos i eleccions, caixa 1619.

<sup>148</sup> El creixement total del període ha estat calculat amb la fórmula:

$x = \text{núm. total d'individus entre els dos censos (1841-1845)} / \text{temps transcorregut (5)} \times 1.000 / (\text{sumatori de població calculada per a començaments de l'any 1841 i per a finals de 1845} / 2)$

<sup>149</sup> Saldo migratori = Creixement total (20'49‰) – Creixement natural (14'13‰)

**Gràfic 1:** tendència demogràfica de Lleida ciutat durant el període 1840-1845.



Font: e. p. amb les dades d'un document de nats i morts del període 1840-1845. AML, caixa 1608.

Com s'ha vist més amunt, el nombre més elevat de casaments es donava l'any 1841, que fou l'immediatament posterior a l'acabament de la guerra entre carlins i liberals, amb un nombre total de 168 noces i un de relatiu de 13'44 ‰. Tal com mostra el quadre 4, els anys següents a aquest inicial presentaren una tendència més baixa a la referida i totalment homogènia, amb un mínim de 8'06 ‰ pel 1843 i un màxim de 9'66 ‰ pel 1845. La mitjana del quinquenni 1841-45 es situaria, per tant, en un 9'96 ‰.

Conseqüència immediata del moviment de casaments era la taxa de natalitat. Cal suposar que quan acabà la guerra carlina a començaments de l'estiu del 1840, a les terres de Lleida i degué haver un augment important de casaments al segon semestre de l'any, la qual cosa no podem constatar estadísticament ja que no es disposa de les dades de l'any 1840. La tendència continuà durant l'any 1841, que com s'ha pogut observar fou excepcional en nombre de casaments. Per tant, els dos anys posteriors (1842 i 1843) presentaren la taxa de natalitat més elevada (45'51 ‰, el primer, i 41'44 ‰, el segon) de tots els que s'han analitzat, conseqüència evident, com s'ha dit abans, de l'acabament de la guerra que ocasionà la tornada de molts homes del front, i que provocà l'augment de casaments retardats per les circumstàncies anormals que havia comportat la confrontació civil.

Després del sostre que es donà l'any 1842, la taxa de natalitat tendí a la baixa, a causa de la disminució de casaments, fins arribar als índexs normals que es donaven a la resta de Catalunya.

En aquest sentit, Jordi Nadal calculà per al cas català una mitjana de natalitat bruta, entre finals del segle XVIII i mitjan segle XIX, que aniria des del 44'2 ‰ per l'any 1787 al 37'4 ‰ del 1860.<sup>150</sup> Si es fa un càlcul aproximat de la tendència per l'any 1845, ens donaria que la mitjana de natalitat a Catalunya hauria d'anar al voltant del 38'73 ‰. Aquesta xifra és perfectament comparable a les dades que es presenten per a Lleida durant el quinquenni 1841-45, ja que la mitjana de natalitat resultant se situaria en el 40'49 ‰, molt engreixada per les dades dels primers anys després de la guerra. Per això, si es comparen les taxes lleidatanes dels anys 1844 i 1845 (37'01 ‰ i 35'81 ‰) amb les que s'han calculat per Catalunya (38'73 ‰ per l'any 1845), es pot comprovar que són totalment equiparables amb una tendència catalana generalitzada a la baixa.

En el cas de la mortalitat es pot observar que en anys normals, com són els estudiats, la tendència a la baixa també existia amb una taxa mitjana per al quinquenni del 26'36 ‰, que era una mica enganyosa a causa que l'any 1843 fou estranyament benèvol i respectuós amb les morts que es donaren a Lleida. El decreixement que apuntaven aquestes dues variables demogràfiques en el cas de Lleida foren una tònica constant al llarg del segle XIX per tot Espanya.

De la diferència entre la taxa de natalitat i la de mortalitat sorgeix el creixement vegetatiu de la ciutat en aquells anys, que poden ser considerats com a normals quant a moviment demogràfic per a mitjan segle XIX. Aquest aniria entre un mínim del 7'08 ‰ per l'any 1845 i un màxim excepcional del 30'54 ‰ per l'any 1843. La taxa mitjana de creixement vegetatiu d'aquests anys es situaria en el 14'13 ‰, enganyosa si es té en compte l'any 1843 que, com s'ha dit, fou de creixement excepcional a conseqüència de l'enorme diferència entre una natalitat normal i una mortalitat molt inferior a la que presentava Lleida habitualment en aquella època.

Per tal de contrastar la fiabilitat de les dades dels censos municipals, s'ha afegit a la xifra d'habitants que donava Pascual Madoz a finals del 1840, de 12.236 habitants, el creixement natural de cada any estudiat entre el 1840 i el 1844. Seguint aquests càlculs, ens trobem que Lleida, només amb creixement natural de la seva població, es situaria l'any 1844 amb 12.964 habitants. Si aquesta xifra es compara amb el recompte veïnal fet per l'Ajuntament de Lleida per a les eleccions municipals del

---

<sup>150</sup> J. Nadal, *La població...*, p. 190.

1844 de 13.293 habitants ens donaria una diferència de 329 habitants (els immigrants), que mostraria, en conjunt, la fiabilitat de les dades que s'han utilitzat.<sup>151</sup>

### ***EL REPARTIMENT DE LA POBLACIÓ PER SEXE, EDAT I ESTAT CIVIL.***

El coneixement del balanç quantitatiu de la població lleidatana de la primera meitat del segle XIX és bàsic per determinar els canvis de la seva estructura al llarg del període proposat.

#### *Distribució per sexes*

La distribució per edats i sexes de Lleida en el període que va del 1802 al 1857, quadre 6, ens informa d'un canvi substancial. En 1802 havia una proporció major de dones que d'homes, mentre que en 1857 es produïa l'efecte contrari, havia més homes que dones. La primacia que apuntaven les dones en el 1802 en una primera anàlisi global, es confirmava en una de més detallada. Així, en el grup d'edat que anava de 26 a 40 anys, el que majoritàriament treballava, també era superior el nombre de dones que el d'homes, cosa que mostrava una nul·la immigració cap a la ciutat des de les rodalies. Altrament, l'anàlisi dels grups d'edats del 1857 confirmava el cas contrari, ja que en el grup d'edat de 16 a 25 anys hi havia una diferència de 1.136 homes més que dones. Així mateix, dels 26 als 40 anys també hi havia una superioritat, en aquest cas mínima, del sector masculí enfront al femení. L'excés dels homes el 1857, només visible en les edats en què s'assolia la primera o la segona feina laboral, confirmava una incipient immigració cap a la ciutat protagonitzada per homes molt joves.<sup>152</sup>

---

<sup>151</sup> La raó que es faci aquesta precisió rau en què entre la historiografia local sempre hi ha hagut molts dubtes sobre la validesa dels censos de població de l'època que va de l'any 1787 i el 1857, anys en que es feren el Cens de Floridablanca i el primer estadístic del segle XIX. Per exemple, per l'any 1845 l'Ajuntament donava una població de 10.411 habitants o pel 1853 d'11.544, que eren totalment forassenyades per als dos anys en qüestió. AML, sèrie estadística, caixes 1608 i 1609.

<sup>152</sup> J. Nadal, *La población...*, p. 100.



- **Quadre 6:** distribució per edats i sexes. Lleida ciutat, 1802-1857.

Grups d'edat Any	HOMES	DONES	TOTAL
	1802 - 1857	1802 - 1857	1802 - 1857
Fins a 7 anys	815 - 1.574	895 - 1.585	1.710 - 3.159
De 8 a 15	791 - 1.512	662 - 1.449	1.453 - 2.961
De 16 a 25	522 - 2.834	790 - 1.698	1.312 - 4.532
De 26 a 40	1.064 - 2.446	1.179 - 2.395	2.243 - 4.841
De 41 a 50	619 - 905	476 - 937	1.095 - 1.842
+ de 50	645 - 1.134	544 - 1.158	1.189 - 2.292
Vidus no compten	157 -	462 -	619 -
TOTAL	4.613 - 10.405	5.008 - 9.222	9.621 - 19.627

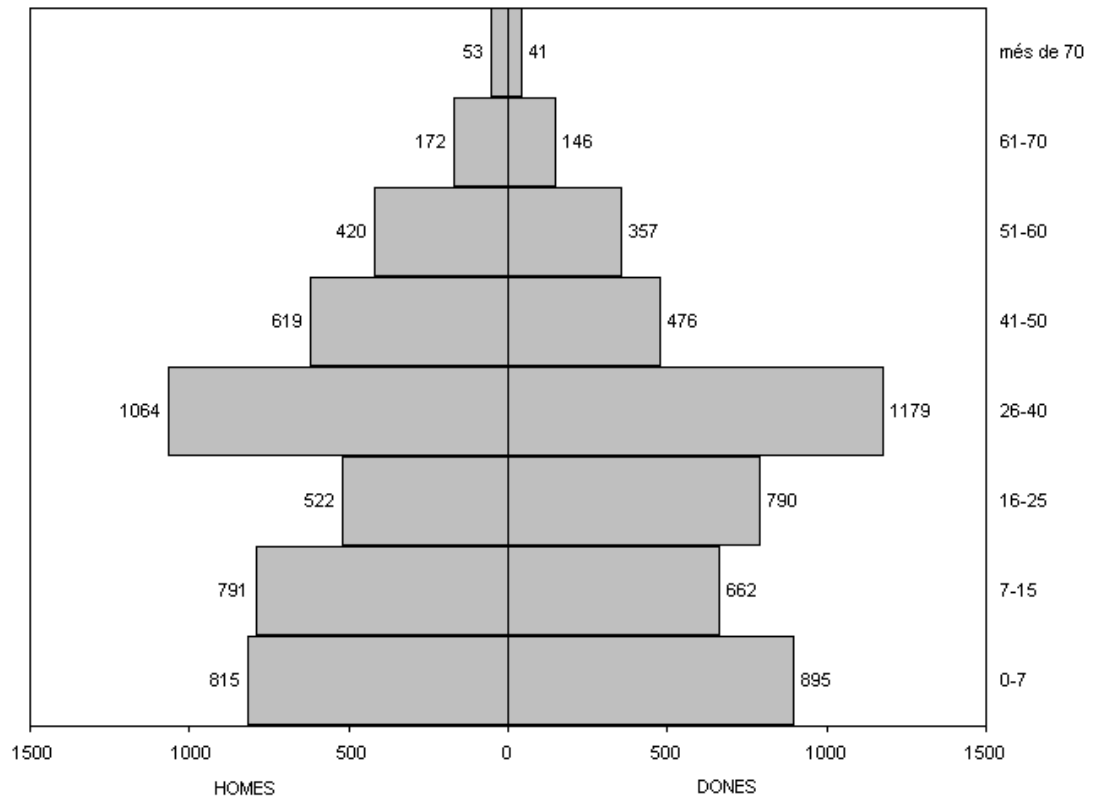
Font: elaboració pròpia amb les dades de l'estadística del 1802, AML, caixa 1607 i Cens del 1857, INE.

*Distribució per edats*

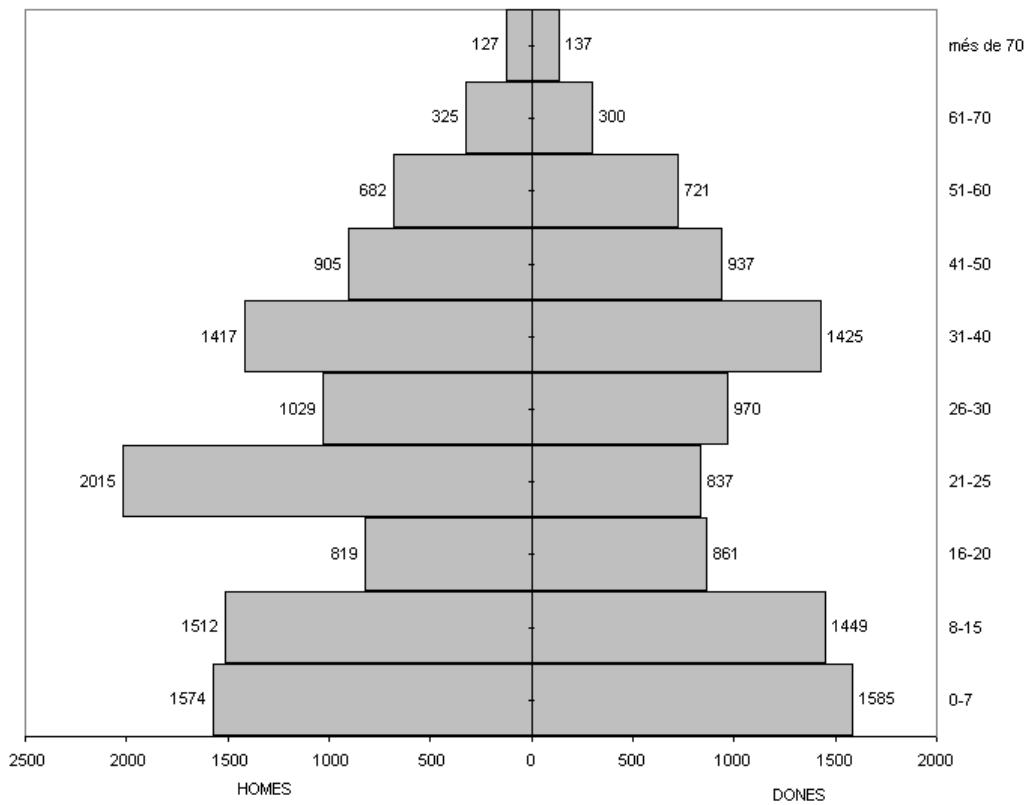
La distribució per edats, gràfics 2 i 3, de la població lleidatana de la primera meitat del XIX presenta una estructura típica d'una societat amb un component d'edat molt jove. La juvenesa era perceptible perquè les bases de les piràmides s'eixamplen a mesura que es baixen esglaons d'edat, però el fet és molt més remarcable en el segon cas estudiat, el 1857, que no pas en el primer. El 1802, any posterior a unes crisis de subsistències (detallades amb posterioritat) provocades pels forts canvis climàtics que malmetieren les collites de tres anys, presenta una piràmide amb una silueta molt suau i equilibrada entre els diferents grups d'edats i sexes amb una lleugera tendència a l'eixamplament en els esglaons inferiors i una superioritat, mínima, de les dones en relació als homes. En certa manera, la piràmide palesa que la ciutat, a començaments del XIX, es trobava en un moment d'estancament demogràfic.

En un altre sentit, la piràmide del 1857 ressalta per un major eixamplament dels esglaons que assenyalen el grup d'edat que va dels 0 als 15 anys, fruit d'un creixement demogràfic important engegat en el Trienni Progressista (1840-1843), una vegada acabà el conflicte bèl·lic entre els carlins i els liberals. D'un altre cantó, l'esglaó d'edat que va dels 16 als 20 anys presenta una profunda entrada per raó que aquest grup era el que havia nascut en els anys de l'esmentat conflicte bèl·lic entre carlins i liberals.

**Gràfic 2: Piràmide d'edats, Lleida ciutat 1802**



**Gràfic 3: Piràmide d'edats, Lleida, 1857**



A diferència de la piràmide d'edats del 1802, en la del 1857 no existeix un equilibri entre les dones i els homes que formaven part de la població lleidatana. El tret distintiu principal rau en què el grup d'edat dels 21 als 25 anys presenta un nombre d'homes molt superior al de les dones, conseqüència immediata de la immigració masculina en edat de treballar que experimentava la ciutat.

### *Distribució per estat civil*

La distribució de la població lleidatana segons el seu estat civil indica que hi havia un nombre superior d'individus solters que de casats en els dos casos analitzats, quadre 7.

- **Quadre 7:** distribució de la població per estat civil, Lleida, 1802-1857.

Estat civil	Homes		Dones	
	1802	1857	1802	1857
Solters/es	2.387 51'74 %	6.496 62'43 %	2.457 49'06 %	4.860 52'71 %
Casats/des	2.069 44'85 %	3586 34'46 %	2.089 41'71 %	3.515 38'11 %
Vidus/es	157 3'41%	323 3'11 %	462 9'23 %	847 9'18 %

Font: elaboració pròpia amb les dades de l'estadística del 1802, AML, caixa 1607 i Cens del 1857, INE.

De tota manera, la concentració de solters era molt superior en 1857 que no pas en 1802. La raó cal cercar-la en les explicacions que s'han donat anteriorment per a l'anàlisi per grups d'edat. És a dir, un nombre superior d'individus en els estrats inferiors, de 0 a 15 anys, per una major natalitat en un període d'expansió demogràfica i un major nombre d'homes immigrants en l'estrat de 16 a 20 anys sense possibilitats de casar-se per manca de dones en la ciutat.

Tal com va constatar J. Nadal per finals del XVIII, hi ha una relació directa entre un nombre superior d'homes en edat matrimonial i uns índexs de matrimoni més elevats de les dones del que hagués estat normal.<sup>153</sup>

Finalment, destaca l'enorme diferència entre la viduïtat masculina en relació a la femenina, ja que la segona triplicava a la primera. Això es deu a una major probabilitat de mortalitat entre els homes

<sup>153</sup> J. Nadal, *La població...*, p. 100.

que entre les dones, per raó d'una major exposició a les mortalitats alienes a les causes naturals (guerres, morts per treball...).

### **L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE LLEIDA EN EL CONTEXT CATALÀ I ESPANYOL**

Lleida, com s'ha dit més amunt, es confirmà com un dels nuclis demogràfics més importants de Catalunya durant el XIX, ja que en 1830 ocupava el quart lloc amb 12.500 habitants,<sup>154</sup> el mateix que continuava ocupant en 1860.

Com es pot observar, en els creixements percentuals de les ciutats més grans de Catalunya (quadre 8) hi hagué una tònica global de creixement important en el període 1787-1860, que es situaria al voltant del 80-120 %. Tot i la gran pujada conjunta, la tendència a l'alça poblacional es concentrava, majoritàriament, en els municipis del Barcelonès i en les ciutats satèl·lits que l'envoltaven, les tres grans ciutats tarragonines, Figueres i com a cas excepcional per Catalunya, tenint en compte que no era ciutat litoral ni propera a Barcelona, Lleida.

---

<sup>154</sup> A. Balcells, "La revolució...", p. 227.

- **Quadre 8:** classificació de les principals ciutats catalanes i altres espanyoles (1718-1860).

Lloc 1860	CIUTAT	POBL. 1718	% INTERCENSAL	POBL. 1787 Índex 100	% INTERCENSAL	POBL. 1860
1	BARCELONA	34.000	36'81 %	94.880	205'60 %	189.948
2	REUS	1.972	13'48 %	14.454	186'61 %	27.257
3	TORTOSA	5.343	39'58 %	13.500 <sup>155</sup>	182'97 %	24.702
4	LLEIDA	2.716	22'65 %	10.714	188'22 %	19.557
5	TARRAGONA	4.752	50'24 %	8.899	203'36 %	18.443
6	MATARÓ	5.918	59'87 %	9.885	167'96 %	16.603
7	MANRESA	5.647	67'82 %	8.327	194'96 %	16.193
8	GIRONA	4.473	49'13 %	8.014	157'52 %	14.341
9	SABADELL	1.145	51'21 %	2.236	635'68 %	14.214
10	VALLS	3.116	37'66 %	8.273	158'82 %	13.139
11	VIC	4.783	51'44 %	9.298	140'20 %	13.036
12	VIL. GELTRÚ	1.771	28'43 %	6.230	196'22 %	12.225
13	IGUALADA	1.631	32'54 %	5.013	237'30 %	11.896
14	OLOT	2.627	28'51 %	9.214	111'37 %	10.262
15	FIGUERES	1.862	33'73 %	5.521	182'61 %	10.082
16	TERRASSA	1.835	62'5 %	2.936	302'21 %	8.873
17	S. FELIU LLO.	1.543	30'05 %	5.135	125'29 %	6.434
CIUTATS ESPANYOLES PROPERES A LLEIDA						
	MADRID	105.069	67'07 %	156.648	190'51 %	298.426
	VALÈNCIA	39.600	37'54 %	105.492	102'09 %	107.703
	ALACANT	5.827	32'55 %	17.899	174'09 %	31.162
	CASTELLÓ	5.049	42'17 %	11.972	170'63 %	20.428
	SARAGOSSA	30.525	65'74 %	46.434	145'21 %	67.428
	OSCA	3.653	48'97 %	7.460	136'19 %	10.160
	TEROL	3.311	50'09 %	6.609	165'41 %	10.932
	PAMPLONA	10.642	70'22 %	15.156	151'06 %	22.896

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de Campoflorido (1717-1721), Floridablanca (1787) i Censo de la Población de España (1860). INE (Delegació de Lleida).

El creixement demogràfic català d'aquella època fou, també, com en el cas estudiat pels municipis lleidatans, de tipus extensiu i, en els casos de les grans capitals, per la intensificació administrativa,

comercial<sup>156</sup> i l'emergent indústria. L'exemple més clar del que es diu era la mateixa capital del principat, Barcelona, que presentava uns percentatges similars als de la resta de ciutats catalanes. El creixement urbà de tipus modern, la ciutat creix en perjudici del camp, no es produí fins a l'últim terç del segle XIX. Els casos de les ciutats espanyoles també era similar al català, tot i que les pujades relatives eren inferiors per raó d'un creixement demogràfic global de la resta d'Espanya inferior al del Principat.

El grau de concentració urbana dels municipis catalans i espanyols més propers a Lleida, quadre 9, corroboraria la hipòtesi que l'augment poblacional de tota Espanya, en aquells anys, era, encara, de tipus extensiu.

El resultat final del quadre 9 mostra com tots els municipis tenien uns percentatges similars en els dos casos analitzats (1787-1860), amb una lleugera tendència a la baixa de la concentració demogràfica urbana a nivell general en benefici de la ubicada en contrades rurals, que tenia com a exponents més visibles els casos de Barcelona, Madrid, València i Saragossa.

---

<sup>155</sup> Població suposada a partir dels càlculs de la població que tenia en 1860

<sup>156</sup> Sobre l'articulació dels canals comercials catalans vegeu J. Fontana, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, especialment el capítol: "Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la burguesía", Barcelona, 1973, ps. 13-53.

- **Quadre 9:** grau d'urbanització dels municipis catalans i els espanyols propers a Lleida (1787-1860)<sup>157</sup>

MUNICIPI	% POBL. PROVINCIAL 1787	% POBL. PROVINCIAL 1860
MATARÓ	2'82 %	2'29 %
SABADELL	0'64 %	1'96 %
TERRASSA	0'84 %	1'22 %
FIGUERES	2'87 %	3'24 %
S. FELIU LLOBREGAT	2'67 %	2'07 %
GIRONA	4'72 %	4'60 %
VALLS	4'42 %	4'08 %
VILANOVA GELTRÚ	1'78 %	1'68 %
TARRAGONA	4'84 %	5'72 %
REUS	7'8 %	8'47 %
TORTOSA	7'21 %	7'67 %
VIC	2'65 %	1'79 %
IGUALADA	1'43 %	1'64 %
MANRESA	2'38 %	2'23 %
OLOT	4'79 %	3'3 %
BARCELONA	27'09 %	26'14 %
LLEIDA	6'64 %	6'17 %
SARAGOSSA	7'56 %	7'27 %
OSCA	1'21 %	1'1 %
PAMPLONA	6'74 %	8'83 %
MADRID	75'18 %	60'99 %
TEROL	1'08 %	1'18 %
VALÈNCIA	13'67 %	8'44 %
ALACANT	2'51 %	2'44 %
CASTELLÓ	1'55 %	1'61 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de Floridablanca (1787) i Censo de la Población de España (1860). INE (Delegació de Lleida).

Cal insistir, per tant, que l'època global estudiada (1787-1860), presentava una tendència al creixement demogràfic de Catalunya i Espanya, en aquest darrer cas amb uns percentatges inferiors, de caire extensiu. Això era, que l'augment es produïa de forma general, tant en les ciutats com en el camp, pel creixement vegetatiu de la població de cada zona concreta i anava lligat a l'aprofitament dels recursos naturals que tenia cada municipi, encara que cal exceptuar d'aquest desenvolupament a les grans poblacions industrials com Barcelona i altres centres propers.

<sup>157</sup> Els resultats són els quocients de la divisió entre la població del municipi en qüestió i el seu total provincial %. En els casos dels municipis aragonesos i valencians el resultat és el quocient entre la població dels municipis i els seus totals regionals, ja que en el cens de Floridablanca (1787) no apareixen detallats els totals provincials.

Tanmateix, si s'observen les taxes de creixement comparades de la població de Lleida ciutat, Lleida província, Barcelona, Catalunya i Espanya entre el període que va de l'any 1718 al 1860, quadre 10, es poden apreciar com a mínim tres factors evolutius de la seva demografia diferents:

1.- La població espanyola, entre el període 1718-1860, es multiplicà per 2'086. És a dir, doblà la seva població i una mica més. Però el creixement fou més intens entre l'any 1787 i el 1860, ja que en aquell període augmentà un 52'35 % enfront al 36'92 % de l'època que anà del 1718 al 1787.

2.- El cas de Catalunya, per contra, era ben diferent. La seva recuperació es pot considerar excepcional, ja que multiplicà els seus efectius per 4'11 entre els esmentats anys que van del 1718 al 1860.<sup>158</sup> A diferència del cas global d'Espanya, l'augment demogràfic fou més intens en la primera època estudiada (1717-1787), en què guanyà un 97'05 %, que en la segona (1787-1860), en què guanyà un 88'78 %.

- **Quadre 10:** comparació de la població lleidatana, catalana i espanyola (1718-1860).

	1718		1787 índex 100	1830-1835		1860	
	Població	Índex	Població	Índex	Població	Índex	Població
<b>LLEIDA CIUTAT</b>	2.716	26'14	10.714	120'31	12.500	188'23	19.557
<b>LLEIDA PROVÍNCIA</b>	71.382	45'59	148.428	122'63	192.000	200'9	298.922
<b>BARCELONA</b>	34.000	35'83	94.880	124'36	118.000	200'17	189.948
<b>CATALUNYA</b>	407.000	45'9	802.000	117'44	1.041.222	188'78	1.674.000
<b>ESPANYA</b>	7.500.000	73'03	10.269.000	116'49	11.962.767	152'35	15.645.000

Font: Elaboració pròpia a partir dels censos dels anys 1718, 1787 i 1860 (INE) i de les dades del Diccionari de Pascual Madoz pel 1830-1835. Índex 100 per l'any 1787.

La província de Lleida, en concret, superà la mitjana catalana i multiplicà la seva població entre el 1718 i el 1860 per 4'41. Les seves dades no tan sols eren perfectament comparables a les que globalment presentava Catalunya, sinó que eren bastant superiors. A diferència dels casos del Principat i del Regne, la província de Lleida tingué un augment molt més continuat i estable, car pujà un 107'93 % entre el 1718 i el 1787 i un 100'9 % entre el 1787 i el 1860.

<sup>158</sup> J. Nadal, *La població...*, p. 192. L'autor diu: "El caso catalán es, de todos el más contrastado. Durante la primera mitad del Ochocientos, la población del Principado llega a duplicar sus efectivos, situándose en primerísimo lugar por la rapidez del crecimiento".



3.- Lleida ciutat tingué un creixement notable entre el 1718 i el 1860, ja que multiplicà la seva població per 7'21. Tal com es pot observar, la població de Barcelona també creixé per damunt de la mitjana catalana, però no deixa de sorprendre que fos superada en termes relatius pel creixement experimentat per Lleida en el període que va del 1718 al 1860 (720'07 % per 558'67). Tanmateix, en l'època assenyalada hi ha un doble ritme demogràfic que cal especificar. En el primer dels casos (1718-1787), l'envol de la ciutat de Lleida fou el més gran, percentualment parlant, de totes les ciutats catalanes que el 1718 tenien més de 2.000 habitants, ja que augmentà un 394'48 % la seva població, molt per damunt de la mitja global de Catalunya (97'05 %), de la província (107'93 %) i de Barcelona (279'06 %). D'altra banda, en el segon dels casos (1787-1860), el creixement lleidatà (88'23 %) anà parell al global de Catalunya (88'78 %) i fou una mica inferior al de la província (100'9 %) i al de Barcelona (100'17 %), tot i que cal matisar que hi hagué alguns esdeveniments catastròfics (explosió de la Suda el 1812, guerra entre carlins i liberals...etc.) que degueren de limitar, en part, el normal desenvolupament demogràfic de la capital ilerdense en la primera meitat del segle XIX.

Tot això ens fa concloure que la macrocefàlia de Barcelona, tot i que ja existia, s'intensificà a partir del 1860 fins a la situació actual, però que fins el 1860, Lleida i altres ciutats catalanes mantingueren un creixement similar al de la capital del Principat. El paral·lelisme reafirmava el paper d'aquells municipis com a centre d'atracció de població i de desenvolupament econòmic de les seves àrees geogràfiques d'influència.

### **ALGUNES CONCLUSIONS SOBRE EL RITME DEMOGRÀFIC LLEIDATÀ**

La demografia de la ciutat de Lleida, durant el període que va del 1718 al 1860 va tenir unes fases evolutives prou contrastades. Es pot dir que el període comprés entre finals del segle XVIII i l'any 1840 va ser catastròfic per a la demografia de la ciutat, només exceptuat per l'època que va del 1815 al 1833, ja que la seva població quedà pràcticament estancada entre els 11.000 i els 12.000 habitants, tot i tenir, com sembla evident, una taxa de creixement natural favorable. Però les desgràcies en forma de catàstrofes, guerres, explosions i algun que altre any d'escassetat d'aliments no li van permetre redreçar la tendència a l'alça que durant tot el vuit-cents havia manifestat.

Com s'ha vist en les planes anteriors, a partir de l'any 1840 i fins el 1857 la tendència a l'alça poblacional fou constant mercès al creixement vegetatiu i, probablement, a l'emigració cap a la ciutat de Lleida a conseqüència de l'atracció que oferia el seu dinamisme i vitalitat. La particularitat de ser un nucli econòmic amb trets ben definits i, també, el seu reforçament durant l'època de la revolució burgesa (1833-1843) com a centre de serveis que oferia a la població de les rodalies la possibilitat de satisfer les necessitats més bàsiques, fou determinant perquè Lleida acabés d'arrodonir (el 1857) un desenvolupament autònom en el marc d'una barreja entre una economia agrària de caire tradicional que arribava als límits de la seva capacitat de conreu extensiu, una major intensificació comercial i la incipient posada en funcionament de nombrosos serveis educatius i administratius de caire contemporani. Altrament, l'estancament demogràfic que s'observa entre el 1857 i el 1860, Lleida capital perdé 70 habitants,<sup>159</sup> indicava, clarament, la nova realitat que havia de viure la capital lleidatana en el darrer terç del segle XIX. La capital de Ponent, com la resta de poblacions catalanes exceptuant Barcelona, mantingué uns nivells de població absoluts similars entre el 1860 i el 1900 (aquest darrer any tenia una població de 21.432 habitants), de forma que l'excedent de població rural passà a concentrar-se, en la primera gran onada migratòria, a Barcelona (l'any 1900 tenia ja al voltant dels 533.000 habitants) i els seus nuclis satèl·lits.<sup>160</sup>

---

<sup>159</sup> Passà de tenir 19.627 habitants, el 1857, a tenir-ne 19.557 en 1860.

<sup>160</sup> J. Vicens Vives, *Industrials i polítics*, p. 18.

### *CAPÍTOL 3*

#### *L'ESTRUCTURA SOCIOPROFESSIONAL.*

##### **UN TALL HORIZZONTAL A LA LLEIDA DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX**

Un dels aspectes a tenir en compte a l'hora de fer una avaluació socioeconòmica d'un període en una zona o lloc concret és l'anàlisi socioprofessional del "microtopo" en qüestió. És indubtable que la societat de la revolució burgesa (1833-1843) i de la dècada moderada (1844-1854) estava marcada pel lloc que els individus ocupaven en ella, per la qual cosa hi hagué percepcions diferents de la realitat política d'acord amb l'estrat professional que ocupava cadascun dels individus en la societat.<sup>161</sup>

Així, va haver grups socioprofessionals que visqueren una conjuntura econòmica més favorable que altres, de forma que aquesta situació determinava una més o menys gran adscripció ideològica en les dues vessants del liberalisme (progressista i moderada), al carlisme o al republicanisme.

És important, una vegada s'ha detectat aquesta adscripció, computar el nombre d'individus o, si més no, dels caps de família de cada grup socioprofessional, per determinar llur força en situacions límit de conflicte social. També és interessant, la quantificació, per tal de determinar la relació entre els grups hegemònics, els mitjans i els subalterns en el si de la ciutat, i d'aquesta manera avaluar la tendència econòmica que experimentava Lleida al llarg del vuit-cents.

La situació política que es va viure en el país i en la ciutat de Lleida, entre el 1833 i el 1843, va estar marcada per la participació d'un nombre creixent d'individus en el debat polític, de forma que

---

<sup>161</sup> La qualificació laboral de cada individu no era l'únic aspecte que determinava la seva ideologia, però sí que era important a l'hora de marcar uns trets comuns de viure i veure la vida, dia a dia, per part de cada sector professional. De forma que les conjuntures econòmiques i polítiques podien condicionar el posicionament d'un grup laboral determinat segons les visques.

(mitjançant la Milícia Nacional, les eleccions a l'Ajuntament o l'acció directa en revoltes i pronunciaments) l'empremta de les classes subalternes urbanes determinà, en molts moments, canvis polítics de gran envergadura. Un exemple del que es diu foren els pronunciaments del setembre de l'any 1840, que determinà el canvi d'un govern moderat per un de progressista amb la regència d'Espartero, i el del maig-juliol de l'any 1843, que determinà la caiguda d'aquell militar enfront a la coalició de tots els grups polítics organitzats del país. Enmig d'aquests dos esdeveniments hi hagué el sotrac barceloní del novembre de l'any 1842 i, posterior a l'esmentat anteriorment de l'any 1843, la revolta de la "Jamància" o dels "centralistes", novament a Barcelona, secundada per altres poblacions espanyoles. En canvi, del 1844 al 1854 es visqué una dècada de govern conservador que representà tot el contrari, políticament, que la dècada anterior. Aquells foren anys d'una gran tranquil·litat i estabilitat sota el dur règim imposat pel Partit Moderat. Amb aquesta conjuntura social com a teló de fons, l'aportació que es pugui fer en el coneixement socioprofessional és summament important per tal de determinar la participació dels diferents grups en els ritmes polítics de la ciutat en el període liberal.<sup>162</sup>

---

<sup>162</sup> De tota manera, la nostra intenció va xocar d'entrada amb l'heterogeneïtat de les fonts, ja que no es va trobar cap document que tractés de forma específica la catalogació professional dels lleidatans de l'època (tant pel 1844 com pel 1853), amb la qual cosa es feia necessària l'adopció d'una metodologia pròpia per a l'anàlisi. Després de repassar tots els documents, que de forma paral·lela informaven de la professió d'una quantitat determinada d'individus, es va optar per situar, en els dos casos, un document base que s'havia de completar i treballar amb tota la documentació paral·lela que es pogués localitzar.

En el primer dels casos, el document base va ésser elaborat amb el "Llibre de Contribucions del 1844" i el "Llibre del Cadastre del 1844". (AML, Llibre de Contribucions del 1844, núm. 1.141 i Llibre del Cadastre del 1844, núm. 1139). El llibre de contribucions informava sobre els pagaments que havien d'efectuar els veïns de Lleida en un any determinat. Concretament, per aquella data, els veïns de Lleida havien de pagar contribucions pel cadastre, 10 %, palla i utensilis, ordinària i extraordinària, rondes volants, 6 % i esquadres. Entre ambdós llibres es varen localitzar el nom de 2.892 veïns diferents de Lleida, amb la qual cosa la xifra total que donaven els llibres s'aproximava a la que es va trobar en el cens de població del 1844, que era de 2.941 veïns. La raó d'aquesta mínima diferència de població venia determinada perquè el cens de població va ésser elaborat a l'agost del 1844 i els llibres de contribució i cadastre a començaments d'any, amb la qual cosa és probable que es produís un augment en el nombre de veïns de la ciutat entre gener i agost. Això va permetre considerar el nombre total de veïns com a molt fiable per al nostre propòsit d'assabentar-nos de la seva ocupació professional. La xifra de 2.892 veïns va ser, a partir de llavors, la "xifra base" de l'estudi del 100 % del total d'individus en totes les variables que ens proposàrem avaluar.

L'elecció de l'any 1844 per al primer estudi, a part de la raó que s'ha donat, no va ser gratuïta, ja que es varen trobar diversos documents datats amb aquell any, que donaven dades suficients per tal d'afrontar el repte d'elaborar un cens propi. Així, es va localitzar el "Cens per a les eleccions municipals del 1844", on apareixien 1.018 veïns amb dret a vot, amb la seva professió i els impostos totals que havien de pagar aquell any (AML, sèrie censos i eleccions, caixa 1619). També es va localitzar una estadística feta per l'Ajuntament de Lleida, l'any 1844, en la qual apareixia el recompte dels eclesiàstics que hi havia en la ciutat, els professionals liberals i els funcionaris de l'Ajuntament, el Govern Polític, la Delegació d'Hisenda i la Diputació (AML, sèrie censos i enquestes, caixa 1608). El següent document que es va localitzar era un que donava informació sobre el "Subsidi d'Indústria i Comerç", el qual detallava el que havien de pagar la majoria dels gremis d'artesans constituïts en la ciutat, els col·legis professionals i els comerciants; distribuïnt per cada gremi i col·legi l'import total que devia satisfer de subsidi pel nombre d'individus que el componien per als anys 1843 i 1844 (AML, sèrie rendes i exaccions, caixa 1661). Finalment, el "Llibre de Cadastre del 1844", una rectificació del cens del 1845 i el Subsidi Industrial i Comercial del 1845 van acabar de donar la forma professional al nostre cens sobre l'estructura socioprofessional dels veïns lleidatans de l'any 1844 (AML, sèrie censos electorals i rectificacions, caixa 1619 i Subsidi Industrial i Comercial del 1845, caixa 1662). Els individus localitzats amb professió de la "xifra base" dels llibres de contribucions i cadastre foren 2.627, xifra que donava un percentatge del 90'84 %. Tot i que hi havia un 9'16 % d'individus en

Per dur a terme l'estudi de l'estructura socioprofessional de la ciutat de Lleida en la primera meitat de segle XIX es va optar per avaluar el cens de veïns de la ciutat perquè en tots els barems de l'època estudiada era aquest el criteri que s'utilitzava per elaborar censos de les eleccions (només tenien dret a vot els veïns de sexe masculí), de població...etc.<sup>163</sup> D'aquesta manera, es suposa que el veí en qüestió tenia al seu càrrec a la família, que era l'organització socioeconòmica habitual en aquella època. La dona i els fills portaven conjuntament amb el pare el negoci familiar, de manera que tots els seus membres podrien ésser considerats part integrant de l'ocupació laboral del cap de família.<sup>164</sup>

La classificació socioprofessional està adaptada a l'evolució laboral que anava experimentant la societat del segle XIX. Així, professions que fins a començaments d'aquell segle podien estar considerades en el grup menestral (apotecaris, agrimensors, mestres d'educació...) ja s'han inclòs en el

---

situació de "no consta", pensem que la fiabilitat de l'estudi és vàlida, ja que s'ha pogut acotar, numèricament parlant, la majoria de grups socioprofessionals de la ciutat. En aquest sentit, el recompte de: propietaris-hisendats, professions liberals, funcionaris, eclesiàstics, militars i comerciants, presentaria un grau de fiabilitat al voltant del 100 %, mentre en el cas de la majoria de gremis de menestrals ens trobaríem en una situació similar. Per tant, aquest 9'16 % de no localitzats vindria a engrossir la relació de jornalers i de fadrins- mossos.

Pel 1851-1853 s'han utilitzat una sèrie de modificacions en la confecció metodològica del cens de caps de família d'aquell moment. La raó s'escau en què en la contribució de béns immobles apareixia un gran nombre de contribuents de sexe femení (concretament 644 de 1432), amb la qual cosa si es tenien totes en compte podien desvirtuar el sentit de l'estudi. Per això es va optar per eliminar-ne 74 que eren solteres i pagaven menys de 25 rals de billó, que en certa manera donaven a entendre que només pagaven per la propietat d'una casa. En el cas de les "vídues de", es va decidir respectar la seva inclusió en el cens malgrat que n'hi havia moltes que pagaven menys de 10 rals de billó, tot considerant que poguessin tenir al seu càrrec una família. D'aquest document de contribuents de béns immobles també s'han descomptat els individus que apareixien, paral·lelament, en les Matricules Industrial i Comercial dels anys 1852 i 1853. Ambdós documents foren la base del recompte de cases obertes per veïns de l'any 1851 efectuada per l'Ajuntament de Lleida, que tenia la finalitat d'establir la contribució de consums d'aquell any. El resultat que donava el recompte era de 3.496 cases obertes que fou la nostra xifra base, tot i que en el nostre recompte final s'arribà als 3.595 veïns perquè es varen utilitzar fonts del 1853, que augmentaren el nombre final de veïns per raó del creixement demogràfic que vivia la ciutat. (AML, contribució de consums de l'any 1851, caixa 1662). Aquest document donava una informació valuosíssima que quantificava el nombre de veïns jornalers (673), d'eclesiàstics (192) i d'empleats civils i militars (234). El cens es va completar amb la Matrícula Comercial i Industrial (document bàsic per conèixer la menestralia, la indústria i el comerç de la ciutat) dels anys 1852 (AHL, Matrícula Comercial i Industrial del 1852, Sèrie Hisenda, llibre núm. 534) i 1853 (AHL, Matrícula Comercial i Industrial del 1853, Sèrie Hisenda, llibre núm. 538), i el cens per a les eleccions municipals de l'any 1853, que ha estat de gran utilitat per quantificar les professions liberals perquè la majoria tenien dret a vot en la totalitat dels seus membres (AML, sèrie censos i eleccions, caixa 1623). Per acabar, cal dir que d'un cens a l'altre es poden detectar unes mínimes diferències en la catalogació final per grups afins, ja que les Matricules Industrials i Comercials dels anys 1852 i 1853 precisaven amb més exactitud el tipus de negoci que tenien els caps de família. Les xifres resultants d'aquest segon cens venien a confirmar una impressió que ja es notava per a 1844, que era que molts dels menestrals, elaboradors del producte, també tenien botiga o la instal·laren en el període que va del 1844 al 1853, amb la qual cosa hi hagué un augment en els percentatges del sector del comerç en perjudici de la menestralia.

<sup>163</sup> Veïns, en la llei electoral municipal del 1843, eren tots els individus caps de família, amb casa oberta i més d'un any de residència en la localitat on estaven empadronats.

<sup>164</sup> Així, el quocient de població avaluada en relació al total de població del 1844 era de 21'76 % i pel 1853 del 23'19 % (aquest any hem considerat una població de 15.500 habitants). En aquella època el percentatge de població activa masculina en relació al total de la ciutat es situaria al voltant del 32-36 %. A. Jové, "Crecimiento económico y transformaciones sociales...", p. 29. Vegeu també S. L. Gil Ibáñez, *La población activa en España 1860-1930*, Madrid, 1979.

grup de professions liberals, ja que per poder-les desenvolupar correctament començava a ser necessària una formació educativa o tècnica.<sup>165</sup>

En el cas dels propietaris s'ha respectat la condició que d'alguna forma marcava la consideració social per ser qualificats d'aquesta manera, però s'ha d'avisar que molts cops apareix la denominació propietari-pagès que determinava, professionalment, a l'individu, informant-nos que a part de ser un propietari important de terres les treballava. També en altres casos, no menys nombrosos, apareixia un individu qualificat com a pagès amb més possessió de terra que molts propietaris.<sup>166</sup> A banda, s'ha de considerar que hi havia individus que ens aparegueren amb dues condicions professionals, segons la font consultada, per exemple cordoner-comerciant, cosa que s'ha solucionat escollint en primer terme la professió que pensàvem fou determinant per assolir una condició posterior. Finalment, cal tornar a insistir que en l'elaboració d'un cens d'aquest tipus és més fàcil localitzar els individus com més alts estiguessin col·locats en la jerarquia social de la ciutat, i que la cosa és complicada a mesura que es va baixant en la piràmide social i es va ampliant el nombre de persones a determinar. Així, els veïns que tenien un treball estable i casa oberta han estat fàcilment localitzats, mentre que la dificultat augmentava amb els que tenien un treball dependent (jornalers, fadrins o mossos).<sup>167</sup>

## **L'ESTRUCTURA SOCIOPROFESSIONAL DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DE SEGLE XIX**

La província de Lleida era eminentment agrícola, només algunes petites factories de productes diversos i la menestralia de les ciutats se separaven de l'interès econòmic comú centrat en el camp i el seu conreu. El desenvolupament industrial era tan precari, que aquest es limitava a petits establiments, poc desenvolupats tècnicament i amb una producció modesta. L'Ajuntament de Lleida, per tant, no dubtà en defensar el proteccionisme econòmic quan el comerç de productes, que es produïen en la

---

<sup>165</sup> El cens de Floridablanca de 1787 només considerava com a professionals liberals els advocats, els escrivans i els estudiants. INE (Delegació de Lleida)

<sup>166</sup> Un individu qualificat com a propietari podia tenir terres, evidentment, en altres municipis que no pertanyessin al terme municipal de la ciutat de Lleida. Per això cal pensar que un individu catalogat com a hisendat tingué terres en altres poblacions catalanes o espanyoles.

<sup>167</sup> Això ho hem pogut comprovar amb les recerques que, per diferents motius, es van realitzar en aquest cens en l'elaboració de la Tesi Doctoral. De manera que, quan es van voler localitzar als membres que van pertànyer a l'Ajuntament, en el període 1833-1844, es va aconseguir localitzar-los en un 100 %; el percentatge baixà a un 90'84 % en la recerca professional del total de veïns de la ciutat que pretenia aquest cens, i encara baixà més, fins a un 87,25 %, en la recerca que vàrem fer per localitzar els 510 milicians nacionals de l'any 1839. En

província, pogués afectar negativament l'economia dels seus habitants que, majoritàriament, vivien del cultiu de productes agrícoles.<sup>168</sup>

La Diputació escriví a l'Ajuntament preguntant-li el nombre d'indústries que hi havia en la província, amb la qual cosa, gràcies a què es disposa de la resposta d'aquest, es pot saber, a grans trets, la situació industrial de Lleida en 1840:

“Existen en esta ciudad dos fábricas de tejidos de lana, en las que se tejía estameñas, mantas y fajas. Ocupan aquellas más de 50 mugeres muchachas y tejedoras. Hay tambien una fábrica de vidrio que tiene bastante consumo mayormente desde que cesó la de Almatret. Algunas fábricas de jabon y aguardiente y una de papel estraza y cartones en la huerta de esta ciudad. En la Cervera se tejen lonas y se venden para toda especie de sacos ó talegas y sirven estas para mantas para recoger la aceytuna. Son tres los pueblos de la provincia llamados: Llabonis, Alis y Targa Bella en los que se forja hierro que estrae en bastante abundancia, Tárrega encierra una fábrica de tejidos de cáñamo y lino, y da esperanzas aquel establecimiento de aumentar su fabricacion é introducir tejidos de algodón y pulir los que ahora tiene. Se cree tambien que en Girona se han instalado tornos de filatura y que se elaboran ya algunos lienzos mejores que los de Tárrega. También en Pons hay una fábrica de papel blanco”.<sup>169</sup>

Com deia l'escrit de la Diputació, en la ciutat i l'horta de Lleida hi havia algunes “indústries” de tipus tradicional de sabó, de tractament de pells d'animals, de paper d'estrassa, de teules i d'aiguardent, però totes elles tenien el tret comú d'estar poc desenvolupades tècnicament. Tanmateix, a Catalunya el desenvolupament mecànic industrial només havia arribat, en aquell moment, a sectors determinats, el tèxtil, i en llocs puntuals, Barcelona.<sup>170</sup> Concretament, a Lleida ciutat hi havia, el 1852, set calderes de fer sabó,<sup>171</sup> tres fàbriques de tractament de pell de vaca i de cavall, dos fàbriques de licor amb colador que funcionaven un mínim de sis mesos, quatre de teules, una de cervesa, una de paper d'estrassa, els típics molins d'oli (un de quatre bigues, deu de dos bigues i setze d'una biga), sis

---

aquest últim cas, per raó de la incorporació de nombrosos fills de veïns, molt més joves i entusiastes en defensar la institució, que substituïen als seus pares.

<sup>168</sup> AML, Llibre d'acords, actes, cartuari i altres documents de l'Ajuntament de Lleida 1840-41, carta de l'Ajuntament a les Corts de 14 de març de 1840. En l'escrit es demanava la intervenció dels diputats lleidatans Antoni Viadera i Pascual Madoz perquè s'oposessin a la importació de grans estrangers. ACD, intervenció d'Antoni Viadera del 31 de març de 1840, Diario de las Sesiones de Cortes, Legislatura de 1840, p. 842.

<sup>169</sup> AML, Llibre d'acords...1840-41, carta de l'Ajuntament a la Diputació del 17 de novembre de 1840. Ja en 1832 la Reial Junta de Comerç de Catalunya interrogà a l'Ajuntament de Lleida, sobre els establiments industrials que hi havia en la ciutat. El consistori contestà donant la següent resposta: hi havia 6 fàbriques de sabó, que ocupaven a 6 obrers i empraven oli i cendra de barrella per elaborar els seus productes, que procedien del correçiment; dos fàbriques d'aiguardent, que ocupaven a 4 obrers i empraven vi per fer els seus productes, que procedia del correçiment; i una fàbrica de corda de guitarra i violí, que emprava a dos obrers i utilitzava budells de bestiar per a l'elaboració dels seus productes, que recollien de la pròpia ciutat. AML, Interrogatori de la Reial Junta de Comercio de Catalunya, sèrie estadística, caixa 1607.

<sup>170</sup> Àngels Solà diu sobre la industrialització de la dècada 1833-1843: “Tanmateix, s'ha insistit tant sobre la importància que aquest fenomen tingué a Catalunya, en general, i a Barcelona, en particular, que s'ha deformat la imatge del que realment va ocórrer, creant-se un mite que multiplicà imaginàriament el número de fàbriques i transmet la impressió que a Barcelona la major part de la població hi treballava. A més cal tenir en compte que molts sectors manufacturers no van ser afectats en aquells moments per la industrialització.”, a À. Solà, “Barcelona 1833-1843...”, p. 35.

<sup>171</sup> N'hi havia 2 de 90 @, dos de 80 @, una de 75 @, una de 70 @, una de 65 @ i una de 45 @. AHL, Llibre de la Matricula de Contribució Industrial i Comercial del 1853, sèrie hisenda, número 538.

molins de moldre cereals (dos de sis pedres, tres de tres pedres i un d'una pedra),<sup>172</sup> una premsa de raïm i 14 trulls per fer vi.

El desenvolupament de les tasques d'aquestes petites factories estava més a prop dels canons menestrals i artesans que no pas en els d'una mecanització industrial. Aquest concepte no passà per alt, uns anys més tard, a Josep Pleyan de Porta, que en un dels seus treballs sobre la ciutat de Lleida es lamentava del nul desenvolupament tècnic de la "indústria lleidatana" del segle XIX tot dient: "Por lo que toca a Lérida, señores, después de lo expuesto, bien se comprende que en algunas cosas estamos todavía cuando los árabes (...) Pues no teneis más que mirar la mayor parte de las industrias locales. Allí teneis la viticultura, la fabricación de aceites y la misma producción de cereales, y otros, entre las agrícolas; la fabricación de lienzos bastos, la ferreteria, la fabricación de jabones, la alfarería, etc., entre las otras industrias, y después de estudiar el poco impulso y desarrollo que entre nosotros han tenido, dígase si hay alguna diferencia entre lo que producen hoy y producían hace dos y cuatro siglos. Nosotros vemos todavía en muchas de las industrias que hemos enumerado, la mano experta, sí, de los romanos y de los árabes, pero experta para sus respectivas épocas."<sup>173</sup>

Per Pleyan, indústria era cadascuna de les branques amb què es subdividia la producció econòmica, i el retard, que explicava per a la Lleida del darrer quart de segle, tenia la seva explicació en "la ley general de transición que rige no solo para ella sino para España toda y que es consecuencia del cambio operado en la nación en lo político, económico y social, relacionado íntimamente con la vida y el movimiento mercantil e industrial modernos. Aparte de estas causas generales las cuales dejarán de obrar cuando las cosas queden equilibradas; lo principal de la crisis leridana, es la decadencia de la agricultura local, que, herida de muerte, lleva el contagio a la pequeña industria, oficios y comercio leridanos, que no podran revivir mientras aquella no les preste su savia, que a su vez ha de recojer los campos que hoy estan yermos y abandonados".<sup>174</sup> Lleida passà, a l'entendre de Pleyan, de productora a consumidora, i això la feia immersir-se en una crisi econòmica de la qual era difícil predir els resultats. Però la Lleida de les dècades centrals del segle passat presentava una imatge, en certa

---

<sup>172</sup> AHL, Matricula de Contribució Industrial i Comercial del 1853, sèrie hisenda, número 538.

<sup>173</sup> J. Pleyan de Porta, *Memoria ...*

<sup>174</sup> J. Pleyan de Porta, *Memoria...*, p. 5.



manera, distinta a la que feia referència l'insigne historiador. El mateix Pleyan es lamentava que oficis tant característics del treball menestral com els barreters, teixidors, sabaters, passamaners, adobers...etc., estaven en un estat de decadència i desaparició galopant, tot recordant que en altres temps tenien una bona capacitat de supervivència econòmica. Doncs bé, a meitat del segle XIX tots aquests oficis tenien plena vigència, només els teixidors havien experimentat una clara davallada, i, fins i tot en alguns casos que s'analitzaran més endavant, tenien clares opcions de progrés econòmic. La decadència, com uns anys més tard apuntà Pleyan, llavors començava a introduir-se en el camp i afectava al petit camperolat, no als grans i mitjans propietaris, que era el motor productiu de la ciutat i el que havia de revitalitzar l'activitat econòmica, com a consumidor, de la resta d'activitats laborals.

La revolució burgesa introduí les condicions necessàries per assolir el liberalisme polític i el capitalisme econòmic en les relacions de treball i l'economia. El canvi havia d'originar, inevitablement, la millora d'alguns individus enfront d'altres i d'alguns sectors professionals vers la resta. A partir de llavors, la societat que fins el 1833 s'havia mantingut sota l'estabilitat del tardofeudalisme de l'antic règim es tornà més dinàmica i permeable, sobretot en els primers anys posteriors al triomf del liberalisme (1833-1843). Què canvià perquè això fos així? En primer lloc, l'estabilitat i la jerarquia social. De saber tothom on es trobava i els límits socials i polítics que tenia, es passà a un mercat competitiu de productes i de mà d'obra. En l'antic règim els nobles, els propietaris, l'elit de la burgesia (doctors en lleis i medicina, priors dels gremis menestrals i algun comerciant o botiguer) i les dignitats eclesiàstiques manaven, quasi sempre, per damunt de la resta de mortals, que ho havien d'acceptar. El sistema, per tant, estava basat en una "jerarquia sociopolítica quasi inalterable".<sup>175</sup> Altrament, en els gremis, els mestres imposaven els seus criteris als oficials i els aprenents, que veien sotmeses les seves possibilitats de projecció individual al dictat de les rígides normes gremials que afavorien a "l'aristocràcia menestral".<sup>176</sup> En el camp, el pagès tenia unes condicions laborals feudals pràcticament similars al llarg de la seva vida que, en molts casos, eren

---

<sup>175</sup> Per un anàlisi més ampli d'aquestes qüestions es aconsellable la consulta de J. M. Imizcoz, "Comunidad, red social y élites. Un análisis de la vertebración social en el Antiguo Régimen", dins *Élites, poder y red social. Las élites del País Vasco y Navarra en la Edad Moderna*, Zarautz, 1996, p. 13-50.

<sup>176</sup> La documentació municipal de finals del XVIII es troba plena de conflictes, tractats més endavant, entre els priors i la resta d'individus que formaven part dels gremis.

tremendament favorables per als seus interessos si havia una conjuntura alcista de preus. Això suposava una situació laboral difícilment alterable. La conjuntura afavoria els grups que, d'alguna o altra manera, treien un rendiment positiu, ja fos polític o laboral, de l'estat de coses consensuat en l'antic règim, però era evident que no tots estaven còmodes. La burgesia enriquida, o en procés de fer-ho, n'era un exemple, ja que no tenia possibilitats, no ja, de participar del poder, alguns d'ells ho feien; sinó de canviar el sistema feudal pel liberal, que els havia de permetre projeccions econòmiques més ambiciosos que les que podia oferir el sistema del caduc antic règim. En molts casos, l'únic que pretenien era la renegociació de les condicions de treball en les seves explotacions rústiques, que gestionaven els pagesos amb contractes d'arrendament de per vida o en emfiteusi. En els gremis, també, hi havia molts menestrals que no acceptaven ni entenien perquè s'havien de sotmetre a l'arbitrarietat de les condicions que dictava el gremi i cercaven un canvi. Finalment, els joves intel·lectuals i professionals liberals de nova generació, segurament influenciats per la lectura de la Il·lustració i els romàntics del moment, pretenien un canvi ideològic i de mentalitat que possibilités una modernització del país i que s'oposava al privilegi de què gaudien alguns dels doctors en lleis i medicina en el sistema absolutista borbònic.<sup>177</sup>

L'any 1833, després de la mort de Ferran VII (l'últim rei absolutista), presentà el moment favorable per dur a terme el canvi que alguns sectors socials volien. En aquell moment, havia una elit econòmica i política, un substrat ideològic i una base social urbana per dur-lo a terme. Amb l'assumpció del liberalisme com a doctrina política i la instal·lació del capitalisme en les relacions laborals i econòmiques s'aconseguí, en primer terme, que els "burgesos agraris", en aquest grup hi cabien els nobles amb terres, poguessin tornar a negociar les condicions d'arrendament de la seva propietat o passessin a explotar-les a jornal. En aquest sentit, els burgesos més intrèpids, fabricants per exemple, podien apostar per la mecanització en el sistema de producció del "factory system" on podien explotar als obrers; o el que era el mateix, l'excendent de població rural que no tenia treball en el camp. Els artesans passaven a dependre d'ells mateixos, podien produir el que volien i vendre-ho en

---

<sup>177</sup> Els doctors en lleis i medicina gaudien de privilegi en l'antic règim i tenien una situació social propera a la d'un noble. El seu paper jeràrquic es veia reforçat en ciutats petites, com era el cas de Lleida, on la noblesa pràcticament havia desaparegut o la que quedava era d'una condició socioeconòmica molt baixa. J. M. Torras, *Els municipis catalans de l'Antic règim (1453-1808)*, Barcelona, 1983, ps. 42-43.

el mercat de l'oferta i la demanda a unes condicions molt més flexibles que les que dictaven els priors del gremi en l'antic règim.

En segon lloc canvià, de l'antic règim al liberalisme, el nou ordre que s'imposà a través de la propietat i el diner. Fins llavors, era la base del "bressol" la que determinava en primera instància la posició de l'individu en la societat, però a partir del 1833 fou la capacitat d'amassar diners la que havia d'establir els drets polítics i la possibilitat d'organitzar el treball per damunt dels qui no en tenien. Això fou determinant perquè, una vegada assolit el liberalisme, el grup burgès en el poder intentés, de totes totes, desaccelerar el procés de progressiva igualació política i laboral de la societat. Falta fer un estudi més ample i més global sobre el que significà l'assoliment del liberalisme per a cada grup socioprofessional i cada classe social concreta, però la recerca que s'ha dut a terme sobre la Lleida de la revolució burgesa i de la dècada moderada (1833-1853) dibuixa una sèrie de trets identificables. El reforçament d'un mercat intern català va permetre la projecció econòmica i social del sector comercial de la ciutat.<sup>178</sup> Les noves relacions capitalistes en el camp permeteren la renegociació de les condicions laborals i d'arrendaments en terminis de temps més reduïts amb el consegüent perjudici per als pagesos i el subsegüent benefici per als propietaris rústics.<sup>179</sup> Finalment, la desintegració del gremi com a institució laboral permeté la projecció ràpida de petits menestrals que passaren a ser amos del seu propi treball, de la seva organització i de la seva comercialització. Molts dels capitals que es consolidaren durant el segle XIX tingueren el seu inici en l'època de la revolució burgesa. L'estalvi, la capacitat de treball i l'organització familiar del negoci foren les claus de volta de l'èxit del petit capital català dels menestrals i petits botiguers, davant una societat que premiava els més competitius i potents econòmicament.<sup>180</sup> Els primers anys, d'una altra part, de la revolució

---

<sup>178</sup> J. Fontana, *Cambio económico y aptitudes...*, ps. 13-53.

<sup>179</sup> En aquest sentit, el cap polític del 1842, Miquel Calafat, va crear un Banc de Pagesos a Arbeca amb l'objectiu següent: "Teniendo repetidos datos que me acreditan el estado de atraso y miseria que sufren en todos los pueblos la clase de labradores cuya propiedad no excede de dos á cuatro jornales de tierra, por falta de recursos pecuniarios para cultivarlas, obligarlos á adquirir estos de la tirana mano de un ambicioso usurero, que con el excesivo premio que le exige, absorbe todo el producto de su sudor dejándolo sumido en mayor indigencia, y deseoso de evitar un tráfico tan inmoral y facilitar á los labradores medios con que poder atender á sus labores y al fomento de su escasa fortuna, he logrado reunir fondos en metálico para establecer un banco de labradores en la Villa de Arbeca donde encontraran un apoyo para alentarlos á emprender sus faenas con la lisonjera esperanza de disfrutar para sí y su familia de los cuidados que inviarta en su cultivo". AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de Miquel M. Calafat, cap polític, a l'Ajuntament, de 21 d'abril de 1842.

<sup>180</sup> Vegeu A. Jutglar, *Historia crítica de la burguesia catalana en Cataluña*, Barcelona, 1984, ps. 215-216. No són de la mateixa opinió, tot i que matisen que s'ha d'investigar millor la qüestió À. Solà, Barcelona 1833-1843..., p. 39; J. Mestre, *L'elit barcelonina a mitjan segle*

burguesa (1833-1843) mostraren la pervivència de formes tradicionals de producció amb altres de noves, de forma que la de la producció artesanal només engegà la decadència de la seva activitat a mesura que la mecanització s'introduí i les fluctuacions de la demanda determinaren la crisi en cada sector concret, però no a un nivell global per la introducció de les relacions capitalistes.

### **LES DADES**

La dedicació laboral de la població lleidatana (quadre 1), extreta a través de l'anàlisi dels caps de família, era força rica i variada. La finalitat bàsica de l'entramat socioprofessional lleidatà era d'abastar-se de tots els productes necessaris (alimentaris i transformats) entre els diferents sectors laborals que componien la ciutat de forma gairebé autàrquica. Només escapaven a aquest tipus d'economia l'elaboració d'alguns productes sumptuosos (joies, roba, alguns productes alimentaris, licors...etc.) i els lligats al comerç de major escala.

- **Quadre 1:** estructura professional de Lleida (1844-1845) i (1851-1853)

<b>1.-PROPIETARIS/ HISEN.</b>	<b>1844-1845</b>	<b>1851-1853</b>
Propietaris rústics/nobles	100	61
Hisendats	4	
Dones propietàries	-	54
Hereus propietaris	-	26
Total	104 - 3,6 %	141 - 3'95 %
<b>PROFESSIONS LIBERALS</b>		
Advocat	36	33
Agent de negocis	7	11
Agrimensor	5	3
Arquitecte	2	2
Cirurgià	15	15
Cursant notaries/estudiant	7	12
Director escola normal i mestres	1	2
Escrivà	11	8
Escrivent	16	-
Farmacèutic	6	6
Llicenciat	1	6
Mestres primer i segon ensenya.	23	26
Metge	11	18
Procurador	28	10
Veterinari	8	6
Empleats rics	-	7
TOTAL	177 - 6'12 %	165 - 4'63 %
<b>COMERCIANTS</b>		
Arrier	3	6
Botiguer	57	120
Cafeter	7	6
Carromater	15	30
Casa de banys	-	1

XIX, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1977; P. Molas i Ribalta, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, 1970, i A. Bahamonde Magro i J. Toro Merino, *Burguesía, especulación y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*; Madrid, 1978.

Cellerer	-	6
Comerciant bacallà	1	16
Comerciant a l'engròs	39	26
Comerciant de gra	3	21
Comerciant lli i cànem	1	2
Empresari de viatges	-	6
Empresari del teatre	-	1
Estanquer	5	-
Hostaler	50	18
Llogater de cavalls	-	5
Llogater de mobles	1	7
Marxant	1	1
Prestamista de diners	-	1
Proveïdor de l'Exèrcit	1	1
Revenedor	20	-
Taverner	40	38
Tractant de carn i bestiar	21	15
Tractant de fusta	2	4
Traginer	3	-
Venedor de llet	-	9
TOTAL	270 – 9'34 %	340 – 9'53 %
<b>PAGESOS – ARRENDATARIS</b>		
Pagesos amb propietat	1017	714
Vídues pageses	-	470
Hereus pagesos	-	48
Arrendataris rústics	153	-
Pastors	2	-
TOTAL	1172 – 40'53	1232 – 34'55
<b>JORNALERS</b>		
Jornalers	18	673
No consta- possibles jornalers	265	-
TOTAL	283 – 9'79 %	673 – 18'87 %
TOTAL Treballadors del camp	1455 – 50'31 %	1905 – 53'42 %
<b>MENESTRALS (menestrals amb el signe * computen com a fabricants)</b>		
Adober	9	4
Adroguer-cerer-confiter-sucrer	15	13
Bregador	1	1
Aladrer	3	1
Afilador	1	1
Argenter	11	10
Armer	2	3
Barber	4	4
Barreter	2	1
Boter	3	3
Cadirer	8	3
Calderer	6	4
Calçoner	5	-
Campaner	1	-
Carnisser	8	20
Catxarrer	-	7
Cisteller	1	-
Clauer	6	1
Cordoner	4	2
Cotxer	1	1
Courer	3	2
Cuber	4	3
Daurador	3	-
Dentista	-	1
Drapaire	-	2
Ebenista	2	1
Escultor	2	-
Espardenyer	51	28
Esparter	-	2

Esquilador	1	-
Estamaire	1	-
Fabricant de carros	10	10
Fabricant de llumins	2	1
Fabricant de pells	1	3*
Ferrer	18	16
Fideuer/Semoler	9	10
Filador	2	1
Flequer	26	61
Fornier	27	35
Fuster	45	45
Guarnicioner	7	6
Guitarrer	2	1
Impressor/Llibrer	5	3
Leridor	1	-
Licorer	2	3*
Llauner	3	3
Llevador	-	3
Majoral diligència	1	-
Mestre de cases/paleta/peó	60	57
Mestre de corda	1	2
Mestre de portes	1	1
Moliner de farina	7	18
Músic	1	-
Navaller	2	2
Paperer	4	1*
Pastisser	-	2
Perruquer	1	2
Pescater	2	7
Pintor	3	5
Purgador	2	-
Quincaller	8	8
Rellotger	3	2
Sabater	59	41
Saboner	11	7*
Salnitrer	1	-
Sastre	51	35
Sedacer	-	2
Serrador	2	-
Serraller	16	11
Surer	1	1
Torrinaire	-	2
Teixidor	11	8
Terrissaire	8	4
Teuler	4	4*
Tintorer	3	3
Torner	-	1
Vidrier	3	2
Xocolater	30	17
Xufler / "Alojería"	1	2
TOTAL	615 – 21'27 %	548 – 15'37
<b>FABRICANTS</b> (menestrals de la relació anterior amb * també computen)		
Fabricants de catxarros	-	4
Premsa de vi	-	1
Trulls de vi	-	14
Fabricant de cervesa	-	1
Molí de xocolata	-	3
TOTAL	-	41 – 1'15 %
<b>FUNCIONARIS</b>		
Alcaid de presó	4	-
Butllaire	1	-
Cap polític	1	-
Cobrador del teatre	1	-

Contralor de l'hospital	1	-
Funcionaris de l'Ajuntament	33	-
Funcionaris de correus	10	-
Funcionari de la Diputació	17	-
Funcionari Govern Polític	20	-
Funcionari d'Hisenda	20	-
Intendent	1	-
Jutge	1	-
Enterraments	3	-
Empleats civils i militars	-	207
Militars retirats i altres	15	27
<b>TOTAL</b>	<b>128 – 4'43 %</b>	<b>234 – 6'56 %</b>
<b>ECLESIASTICS</b>		
Eclesiàstics	76	192
Canonges	9	-
Mestre conciliar	5	-
Prevere	3	-
<b>TOTAL</b>	<b>93 – 3'22 %</b>	<b>192 – 5'38 %</b>
<b>ALTRES</b>		
Còmic	10	-
Empleat	6	-
Escolà	4	-
Expatriat	2	-
Fadri	8	-
Mosso de cafè	5	-
Mosso per altri	8	-
Pobre	2	-
Porter de la Catedral	1	-
Sagristà	4	-
<b>TOTAL</b>	<b>50 – 1'73 %</b>	<b>-</b>
<b>TOTAL FINAL</b>	<b>2.892 Veïns</b>	<b>3.566 Veïns</b>

Font: elaboració pròpia a partir dels documents detallats en la cita 163.

L'estructura socioprofessional resultant de la nostra recerca mostra com el camperolat lleidatà mantenia el primer lloc en el tant per cent de l'activitat econòmica de la ciutat amb un nivell d'ocupació laboral que estaria al voltant del 51 al 54 %, quedant la resta de veïns, una mica per sota del 50 %, en el treball dels altres sectors. La divisió en dos blocs palesava una estructura socioprofessional de capital de província agrària.

### COMPARACIÓ AMB ALTRES CENSOS

Per copsar l'evolució socioprofessional de Lleida des de primeries del segle XVIII fins a mitjan segle XIX s'ha triat un cens de veïns de l'any 1725, el Cens de Floridablanca de 1787 i una estadística municipal de l'ajuntament de 1802.<sup>181</sup> L'estadística comparada (quadre 2) mostraria l'evolució

---

<sup>181</sup> INE (Delegació de Lleida), Cens de Floridablanca de 1787. Aquest cens i l'estadística de 1802, a diferència de la resta, estaven elaborats amb la totalitat de població activa de la ciutat d'aquells anys, amb la qual cosa reflecteix un nombre d'individus superior al que hagués hagut de donar si s'hagués fet amb la nostra metodologia consistent en avaluar només el caps de família. AML, veïnat del 1725, caixa 1606; i estadística professional de 1802, caixa 1607. Les dades dels eclesiàstics del 1725 estan calculades en base a un nombre que en la Catedral vorejava els 130 individus per tot el segle XVIII, als que s'han sumat 68 religiosos regulars que hi havia en 1718 i 5 mossens de parròquies. M. À. Chaubel, *La clerecia lleidatana durant la Il·lustració*, Tesi de Llicenciatura, Lleida, 1995, p. 103.

econòmica i professional al llarg de cent vint-i-vuit anys que van del 1725 al 1853 en la capital de Lleida.

- **Quadre 2:** estructura socioprofessional de Lleida (1429-1853)

<i>PROFESSIONS</i>	<i>1429</i>		<i>1725</i>		<i>1787</i>		<i>1802</i>		<i>1844</i>		<i>1853</i>	
<b>1. Noblesa - Propietaris</b>	90	7,39	27	2,09	26	0,89	65	2,23	104	3,6	141	3,95
<b>2.- Professions Liberals</b>	101	8,29	68	5,29	60	2,05	77	2,64	177	6,12	165	4,63
<b>3.- Menestrals</b>	369	30,29	299	23,25	440	15,06	693	23,77	615	21,27	548	15,37
<b>4.- Fabricants</b>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	1,15
<b>5.- Comerciants</b>	124	10,18	28	2,18	126	4,31	109	3,74	270	9,34	340	9,53
<b>6.- Pagesos - Jornalers</b>	386	31,69	607	47,21	1732	59,27	1296	44,44	1455	50,31	1905	53,42
<b>7.- Criats - Altres</b>	12	0,98	3	0,23	496	16,97	272	9,33	46	1,6	-	-
<b>8.- Funcionaris</b>	26	2,13	23	1,79	40	1,37	18	0,62	113	3,91	207	5,8
<b>9.- Militars</b>	-	-	2	0,15	-	0	32	1,09	15	0,52	27	0,76
<b>10.- Eclesiàstics</b>	110	9,03	205	15,94	-	0	354	12,14	93	3,22	192	5,38
<b>11.- Indiferents</b>	-	-	24	1,87	2	0,07	-	0	4	0,14	-	-
<b>Total</b>	1218	100	1286	100	2922	100	2916	100	2892	100	3566	100

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos detallats en la cita 181 d'aquest capítol pel 1844 i pel 1853; pel 1429, Bolòs, J.: "Urbanisme...", p. 44-49; AML, Veïnat del 1725, caixa 1606; i Estadística del 1802, caixa 1607.

Altrament, s'ha inclòs una anàlisi dels capbreus dels censos manifestats pel 1429, en plena època baix medieval. Tot i que pot semblar que les dades d'aquell cens de caps de família estan, en certa manera, fora de context, s'ha optat per incloure-les per un motiu. Gràcies a llur comparació es pot constatar la plenitud de la vila en el segle XV sota l'esplendor de la universitat i la vitalitat que assolí amb una sorprenent especialització socioprofessional, que estava reforçada per la representació en una Paeria pluralista.

Amb les dades dels censos del segle XV i del XVIII a la mà es pot palesar el canvi que representà per a la urbs la Guerra de Successió que es desenvolupà a primeries del set-cents. La pèrdua d'institucions tant emblemàtiques com l'Estudi General i el canvi de mentalitat que s'operà en l'ajuntament pel Decret de Nova Planta a partir del 1716, on es passà d'una representació nombrosa de



totes les mans en què estava dividida la societat<sup>182</sup> a la dels vuit regidors nobles propers als Borbó,<sup>183</sup> determinà un viratge, en certa manera, en l'orientació socioeconòmica de la ciutat cap a formes molt més tancades en ella mateixa i dirigides a l'autarquia. En aquest sentit, destaca el poc pes específic que tenien els pagesos en el segle XV (al voltant del 31 %) i l'alt percentatge dels sectors pròpiament urbans (menestrals, professions liberals i comerciants). És evident que després de la Guerra de Successió s'escribí una altra història força diferent per a Catalunya i per al cas concret de Lleida.

Tanmateix, centrant-nos en la comparació de les dades de l'antic règim i les de la primera època liberal, els resultats parlen, clarament, de l'evolució econòmica que estava experimentant la capital de Ponent al llarg de la primera meitat del segle XIX. Aquesta seguia el camí d'una especialització socioprofessional creixent en altres sectors diferents al del camperolat, amb la qual cosa Lleida començava a perfilar-se com a ciutat aglutinant de serveis d'una zona concreta on no hi havia cap població que pogués fer-li una competència en aquest sentit.

Les dades que presentava Lleida per a la primera meitat de segle XIX, tal com s'ha dit, eren les d'una capital de província agrària, producte de l'economia tradicional que desenvolupava la majoria de la seva població. Per tant, era un bon exemple de l'estructura socioprofessional i econòmica de les ciutats capitals de província espanyoles, en aquest cas influïda per un major desenvolupament comercial dins el radi d'acció català.<sup>184</sup>

Per tal de comparar les dades del cas lleidatà s'han triat els exemples de Madrid<sup>185</sup> i Barcelona, tot i la dificultat de les fonts, perquè es palesessin les diferències entre dues ciutats amb economies i components socials força definits. En el cas de Madrid, el d'una economia tradicional i societat de

---

<sup>182</sup> El privilegi del 1386 establia l'existència de 4 paers, un consell general de 50 individus, un de particular de 22, un de vuit i una multitud d'oficis relacionats amb l'administració jurídica, econòmica, representativa i laboral, i de gestió de la política urbana (mercat, comuns i impostos). A. Passola, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria*, Lleida, 1997, ps.36-37.

<sup>183</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, ps. 606-607.

<sup>184</sup> Un cas similar el representà Castelló de la Plana on al llarg de la primera part del segle XIX hi hagué "un aumento de efectivos de los sectores secundario y terciario". O. Martí, *Un liberalismo...*, p. 213.

<sup>185</sup> Tot i que les dades que es disposen de Madrid són de 1808 les hem inclòs en la comparació a nivell orientatiu, però convé tenir en compte que podrien haver variat una mica a mitjan segle XIX.

Cort i en el de Barcelona el de l'empenta comercial i industrial barrejada amb l'economia artesanal tradicional, juntament amb el cas d'una ciutat de províncies d'economia tradicional com era Lleida.<sup>186</sup>

**Quadre 3:** estructura socioprofessional de tres ciutats espanyoles en la primera meitat del segle XIX: Lleida, Barcelona i Madrid.

CATEGORIES SOCIOPROFSSIONALS	LLEIDA (1844)		BARCELONA (1856)		MADRID (1808)	
Pagesos, jornalers del camp.	1.455	50,31 %	350	0,45 %	4.519	7 %
Menestrals, fabricants i obrers	615	21,27 %	40.178	51,42 %	14.835	22,97 %
Botiguers i Comerciants	270	9,34 %	7.850	10,05 %	2.125	3,29 %
Professions Liberals	177	6,12 %	1.868	2,39 %	2.801	4,34 %
Funcionaris	113	3,91 %	1.464	1,87 %	2.446	3,79 %
Propietaris i nobles	104	3,6 %	2.490	3,19 %	5.328	8,25 %
Militars	15	0,52 %	9.423	12,06 %	10.265	15,89 %
Clergues	93	3,22 %	637	0,82 %	3.303	5,11 %
Criats	50	1,73 %	13.872	17,75 %	18.959	29,36 %
TOTAL	2.892		78.132		64.581	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 1844 pel cas de Lleida; de les dades de Jesús Mestre Campi, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial*, T.D., p. 182 pel cas de Barcelona; i les dades de A. Bahamonde Magro i J. Toro Mérida, *Burguesía, especulación y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*, ps. 1-2.

Com es pot comprovar, mentre Lleida destacava pel gran component agrari de la dedicació econòmica professional, al voltant del 50 %; Barcelona ho feia pel component menestral i industrial, un percentatge similar al camperol lleidatà (51 %), i Madrid pel component social de capital de Cort, un 29 % de criats, un 16 % de militars i un 8 % de nobles. La comparació no pretén altra cosa que mostrar la distinta dedicació laboral i econòmica de tres realitats diferents en l'Espanya decimonònica que representaren, en els moments de la revolució burgesa, formes contraposades de veure les necessitats polítiques del país.

<sup>186</sup> Un altra capital de província que tenia uns percentatges de població activa similars als de Lleida, que corroboraria el tipus d'economia d'aquestes ciutats, era Castelló de la Plana. El 1823 tenia un 62,01 % d'individus dedicats a les tasques agràries, un 2,82 % de propietaris, un 21,21 % de menestrals, un 3,76 % de comerciants, un 1,39 % de professionals liberals, un 0,56 % de funcionaris, un 0,45 % de militars, un 1,24 % d'eclesiàstics i un 6,52 % d'inclassificats. Amb tot, Castelló, el 1845, havia evolucionat en un volum de població activa dedicada al comerç (mentre el 1823 eren 100 individus el 1845 eren 391) i el sector de professionals liberals (el 1823 eren 37 individus i el 1845 eren 67). O. Martí, *Un liberalismo...*, p. 207-212.

## LES RENDES <sup>187</sup>

El primer balanç mostra el grau de jerarquia existent, ja que s'ha agafat en diferents escales als majors contribuents per veure el lloc que ocupava cada grup en la piràmide social de la ciutat.<sup>188</sup> Amb aquest estudi, a part de la projecció econòmica dels grups socioprofessionals al llarg del període, es pretén mostrar i demostrar la permeabilització social que permeteren les reformes liberals, que primaven els individus amb més afany inversor, els que tenien més recursos econòmics i els més audaçs, enfront els que no tenien recursos i manifestaven una inadaptació al canvi capitalista originat. En conseqüència, els individus que mitjançant els seus negocis varen experimentar una conjuntura favorable, que els va permetre guanyar més diners, aconseguiren escalar en la classificació de majors contribuents i assolir els drets polítics mitjançant la legislació electoral realitzada en base als tants per cent segons la riquesa de cada individu. Aquest fet, inevitablement, comportava la pèrdua d'aquests drets per part d'altres individus, amb la consegüent limitació d'influència d'un grup professional determinat en les decisions del poder local si molts dels seus membres vivien una experiència econòmica negativa.<sup>189</sup>

### *ANÀLISI DELS MAJORS CONTRIBUENTS DE LA CIUTAT (1834-1853)*

El quadre 4 (veure annex 1: 50 majors contribuents per professions específiques) mostra la comparació dels cinquanta majors contribuents, que pagaven entre 50 i 250 lliures en total en 1834, 1844, 1845, 1847, 1851 i 1853.

---

<sup>187</sup> Per saber el ritme econòmic de la ciutat es fa ineludible analitzar les rendes dels ciutadans per tal d'esbrinar quins grups socioprofessionals gaudien d'una conjuntura econòmica favorable, i quins, inversament, n'experimentaven una de desfavorable. Per això s'ha optat per abordar l'anàlisi del Llibre de Contribucions de l'any 1834, any pont en què es començaven a marcar les línies mestres de la "revolució liberal" i que ens havia de mostrar, al mateix temps, la situació jeràrquica a nivell social de la ciutat en acabar l'etapa històrica de l'antic règim. Les dades d'aquesta anàlisi estan comparades amb el llibre de contribucions de l'any 1844 i les dels censos electorals dels anys 1845, 1847, 1851 i 1853, que estaven fets en base als pagaments d'impostos dels veïns. De llur comparació haurien de sortir els resultats de les tendències econòmiques de la ciutat de Lleida, fruit del canvi polític que s'estava experimentant. AML, Llibre de Contribucions dels anys 1834 i 1844, núm. 1.144 i 1.141, respectivament. Cens de les eleccions municipals dels anys 1845, 1847, 1851 i 1853, caixes 1619 i 1623.

<sup>188</sup> Ens ha semblat oportú avaluar els nivells de rendes per escales perquè d'aquesta manera es palesa més clarament qui componia cada classe social. Així, el primer nivell d'anàlisi se situà en els 50 majors contribuents, que serien la gran burgesia; el següent estadi se situà entre el contribuent 51 i 250, que vindria a representar la burgesia mitja-alta i, finalment, la resta de contribuents passarien a engrossir les classes mitges-baixes i subalternes de la societat lleidatana de la primera meitat de segle.

<sup>189</sup> Per exemple, quan feren el cens electoral municipal els liberals de primera època i els progressistes (1837-1843) votaven al voltant de 2.200 veïns, mentre que quan ho feren els moderats es rebaixà el cens a uns 370 electors (entre ells els 250 majors contribuents i la resta els professionals liberals que tenien dret a vot per raó de la seva professió). Vegeu aquestes qüestions a Q. Casals, "La definició social de l'espai polític sota el liberalisme. La normativa electoral municipal a Lleida a mitjan segle XIX", comunicació presentada al *V Congrés Internacional d'Història de Catalunya. L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, 1999.

L'anàlisi d'aquest grup de contribució dóna com a resultat dos ritmes diferenciats. En el primer moment (1834-1844), en el lloc més elevat socialment se situaven els propietaris-hisendats, que gairebé arribaven al 50 % dels majors contribuents de la ciutat. Com es pot observar, aquest grup, en el període detallat, no canvià el seu estatus, ja que el nombre d'individus que formaven part dels majors contribuents presentà una homogeneïtat total en els resultats de tots els sondejos realitzats.

- **Quadre 4:** pagament d'impostos dels 50 majors contribuents (1834-1853) per professions afins

<i>PROFESSIÓ</i>	<i>1834</i>	<i>1844</i>	<i>1845</i>	<i>1847</i>	<i>1851</i>	<i>1853</i>
Hisendat	22	22	20	20	15	12
Eclesiàstic	1	2	1	0	0	0
Prof. Liberals	13	13	15	9	13	14
Menestrals	6	6	6	4	4	7
Comerciants	0	2	5	16	18	17
Pagesos	8	3	2	0	0	0
Militars	0	1	1	1	0	0
Funcionaris	0	1	0	0	0	0
Total	50	50	50	50	50	50

Font: elaboració pròpia a partir dels Llibres de contribucions dels anys: 1834 i 1844, números 1.141 i 1.144, i els censos electorals municipals dels anys: 1845, 1847, 1851 i 1853, AML, caixes 1619 i 1623.

Tanmateix, de l'any 1847 fins al 1853 el grup patí una davallada important, globalment, ja que va passar de tenir vint membres el 1847, entre els cinquanta primers, a 15 pel 1851 i 12 pel 1853. De tota manera, entre el grup d'advocats, algun procurador, eclesiàstic o militar retirat podíem localitzar, també, grans propietaris. La riquesa dels hisendats estava basada en el propietat rústica i urbana, i en el seu si s'agrupaven les cases nobles de la ciutat. Amb tot, s'ha de concloure que el procés polític liberal no va afectar gens ni mica el seu nivell socioeconòmic en un primer moment, ja que en molts casos pogueren renegociar els contractes que els lligaven amb els pagesos que treballaven les seves terres amb unes millors condicions en el rendiment. Però a mesura que passaven els anys semblaren perdre projecció econòmica en benefici del creixent grup comercial de la ciutat.

El segon grup de poderosos estava ocupat pels advocats, que basaven la seva riquesa, en gran part, en què molts dels seus membres eren, al mateix temps, propietaris, ja que, com en el cas dels terratinents, alguns d'ells provenien de les cases nobles de la ciutat.<sup>190</sup>

Altrament, entre els majors contribuents s'hi trobava un grup de menestrals d'elit, entre cinc i sis individus, que basaven la seva riquesa, en gran part, al fet que eren ells mateixos els que comerciaven els productes que elaboraven. En aquest sentit, el grup més constant, en assiduïtat, fou el dels adroguers, que agrupava en el seu gremi els cerers, confiters i sucres de la ciutat. Aquest conglomerat, com es pot veure en el quadre 4, ja ocupava un lloc de privilegi en l'escala social de la ciutat l'any 1834, amb la qual cosa cal concloure que la seva projecció econòmica no es veié alterada pel canvi polític liberal. Altres menestrals, xocolaters i saboners sobretot, ocupaven esporàdicament els primers llocs de l'escala de majors contribuents, però a diferència dels adroguers, que tenien uns beneficis molt alts (el 1847 individus d'aquesta professió ocupaven el sisè, catorze i trenta-dosè lloc en la llista), les seves contribucions estaven en el llindar baix dels cinquanta majors contribuents de la ciutat.<sup>191</sup>

Entre les professions liberals, els metges i els procuradors tenien una representació mínima però constant entre els majors contribuents de la ciutat en tots els anys avaluats. Això indicava que aquestes professions tenien una bona projecció econòmica aliena als canvis polítics.

Per un altre cantó, els grups de pagesos i comerciants si que varen experimentar un canvi important entre les dues èpoques estudiades, ja que els primers eren, en certa manera, nombrosos el 1834, per anar perdent pes fins el 1844 i desaparèixer de la relació a partir del 1847. La davallada camperola indicaria que aquest sector patia un retrocés socioeconòmic en la ciutat, mentre que, d'altra banda, el comerç passava de no tenir cap representant el 1834 als cinc i setze dels anys 1845 i 1847 respectivament, per assolir un màxim de divuit individus el 1851 i el 1853, la qual cosa indicava, a la vegada, que el canvi polític liberal afavoria la seva projecció social i econòmica de forma notable, sobretot, a partir de l'any 1847.

---

<sup>190</sup> Exemples d'aquest cas eren: Antoni Benet de Queraltó, Ramon Casanoves, Marià Arajol, Francesc Martorell, etc.

<sup>191</sup> Durant el període que va de 1844 a 1853, els individus menestrals contemplats en el llindar de grans contribuents diversificaren les seves activitats econòmiques o les potenciaren. L'adroguer Manuel Olives, l'any 1853, pagava per un magatzem de bacallà una de les rendes més altes de la Matricula Industrial i Comercial, mentre que els saboners i els xocolaters, n'havia 3 que tenien un molí de fer xocolata, eren considerats com a fabricants. AHL, Matricula Industrial i Comercial de l'any 1853, llibre núm. 538.

Tanmateix, les fortunes lleidatanes, que permeten copsar els pagaments dels contribuents, eren realment discretes si es comparen amb les de ciutats com Barcelona i Madrid. El capital dels lleidatans més rics restava dedicat i tenia la seva base en la possessió de propietats rústiques i urbanes, mentre que els dels burgesos barcelonins (quadre 5) tenia un fort component comercial. La diferència, en si mateixa, remarcava la distinta activitat econòmica d'ambdues ciutats, tot i que, com s'ha pogut comprovar en l'anàlisi anterior, de l'any 1844 al 1853 hi hagué un important envol del sector comercial lleidatà, que permeté els seus membres situar-se en els límits contributius dels propietaris rústics.

**- Quadre 5: els 15 majors contribuents de Barcelona i Lleida (any 1844)**

Barcelona	Pagament	Dedicació	Lleida	Pagament	Dedicació
Fr. Fontanelles	12.449 rals	Comerciant	Joaquim Mensa	2.315 rals	Propietari
Rafael Sabadell	9.046 rals	Comerciant	Salvador Fuster	1.910 rals	Propietari
Josep Carreres	8.564 rals	Procurador	Joaquim Gomar	1.905 rals	Propietari noble
Carles Torrents	7.520 rals	Comerciant	Ramon Niubó	1.792 rals	Propietari
Josep M <sup>a</sup> Dalmases	5.965 rals	Noble hisendat	Josep Prenafeta	1.675 rals	Propietari
Jaume Safont	5.546 rals	Comerciant	Marià Arajol	1.409 rals	Advocat
Josep Xifré	5.163 rals	Indià	Josep Ant. Ribé	1.302 rals	Propietari
Valentí Esparó	3.849 rals	Comerc. Fabri.	Antoni Juclà	1.259 rals	Propietari
Domènec Serra	3.847 rals	Fabricant	Josep Macip	1.187 rals	Propietari
Antoni Nadal	3.160 rals	Hisendat	A. Benet Queraltó	1.165 rals	Advocat
Antoni Ametller	3.120 rals	Hisendat	Marià Gigó	1.152 rals	Advocat/Propiet.
Pau Amell	3.120 rals	Indià	Anastasi Fleix	1.128 rals	Canonge xantre
Melcior Planes	2.950 rals	Comerciant	A. Areguinolasa	1.099 rals	Propietari
Didac Moxó	2.891 rals	Noble hisendat	Marià Gil	1.094 rals	Adroguer
Antoni Brusi	2.686 rals	Impressor/Fab.	Francesc Cercós	1.077 rals	Saboner

Font: elaboració pròpia a partir de les dades que dona Jesús Mestre per Barcelona, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial* (T.D.), i les dades del cens electoral municipal de Lleida de l'any 1844, AML, caixa núm. 1619.

El següent grup analitzat aniria del contribuent número cinquanta-un al dos-cents cinquanta (annex 2). L'estudi pretenia copsar la mobilitat del grup mitjà-alt de la ciutat, que era on, en teoria, s'havien de notar en major mesura els canvis polítics liberals. Els resultats de la classificació professional originada de l'anàlisi d'aquest grup, que pagava unes rendes que anaven entre les vint-i-cinc i cinquanta lliures, mostrava que hi va haver una evolució important en la classificació professional

d'aquest segon grup de majors contribuents de la ciutat de Lleida entre el 1834 i el 1853. En aquest sentit, el grup de pagesos anava perdent poder adquisitiu, només quedaven en aquell grup els que tenien les explotacions més competitives, en relació a altres grups socioprofessionals com els comerciants, els menestrals i els professions liberals que en guanyaven (quadre 6).

Altrament, també es pot comprovar que hi hagué una major diversificació, a mesura que passaven els anys, en la composició del grup mitjà-alt de majors contribuents de la ciutat. Així, el nombrós grup de pagesos de l'any 1834, que comprenia el 48 % dels contribuents situats entre el lloc cinquanta-un i dos-cents cinquanta, s'anà reduint de mica en mica en els censos dels anys que van del 1844 al 1853 fins arribar a passar del primer lloc, que ocupava en els tres primers censos, al cinquè dels anys 1851 i 1853.

- **Quadre 6:** pagament del grup mitja-alt de Lleida (51è a 250è contribuent) per grups socioprofessionals durant el període 1834-1853

<b>PROFESSIÓ</b>	<b>1834</b>	<b>%</b>	<b>1844</b>	<b>%</b>	<b>1845</b>	<b>%</b>	<b>1847</b>	<b>%</b>	<b>1851</b>	<b>%</b>	<b>1853</b>	<b>%</b>
Propietaris	21	10,5	22	11	20	10	31	15	40	20	31	15,5
Prof. Liberals	18	9	27	13,5	28	14	30	15	31	15,5	34	17
Pagesos	96	48	87	43,5	76	38	30	15	29	14,5	23	11,5
Comerciants	11	5,5	28	14	32	16	54	27	56	28	66	33
Menestrals	44	22	34	17	40	20	51	25,5	41	20,5	39	18,5
Militars	3	1,5	2	1	2	1	2	1	1	0,5	1	0,5
Funcionaris	3	1,5	0	-	1	0,5	0	-	0	-	2	1
Eclesiàstics	4	2	0	-	1	0,5	2	1	2	1	4	2
Total	200	100	200	100	200	100	200	100	200	100	200	100

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos corresponents.

La caiguda en el còmput global d'aquest grup fou constant a mesura que va anar transcorrent el temps, però la diferència més espectacular, quant a pèrdua de membres, es produí en el pas de l'any 1845 al 1847. Aquesta situació indicaria que la conjuntura econòmica que vivia la ciutat no era gens favorable pel sector camperol amb petites i mitjanes propietats i que la pèrdua adquisitiva que patia era progressiva. En aquest context, el procés d'empobriment del camperolat era evident, i només el grup amb una propietat mitja-alta o alta aguantà i tragué un rendiment positiu de la seva explotació. Les relacions de tipus capitalista implantades amb el liberalisme beneficiaren a qui tenia més propietat, que podia arrendar part de les seves terres a altres pagesos amb unes condicions més favorables. El procés

de diferenciació social del sector camperol, sobretot si s'inclouen els grans propietaris, fou progressiu en els primers anys de la revolució burgesa i, en ser la base econòmica de la ciutat, fou el primer grup que el notà amb més claredat.

El grup de propietaris, com en el primer grup de contribuents seleccionats, mantenia el seu nombre i força en el pas dels anys, fins i tot en alguns casos millorà la seva condició, i no notava, en cap sentit, els diversos canvis polítics que s'anaven produint en la nació. A mode de precisió, cal dir que els hisendats diversificaven els seus interessos econòmics en altres camps diferents a la simple explotació de les seves terres (comerç, molins d'oli i farina, especulació,...), però la seva riquesa continuava estant lligada, bàsicament, a les possessions rústiques.

Per un altre cantó, també s'ha dit que el grup camperol havia patit un creixent procés d'empobriment durant els anys que abraçaven la revolució burgesa (1833-1843) i els posteriors de la dècada moderada (1844-1854). La davallada, que fou alarmant ens els anys que anaren de 1844 a 1847 (passaren de 76 individus a 30 en aquest grup de contribució), no es concretà abans a causa de l'enorme conflictivitat que patí el país (guerra carlina i revoltes liberals) que ocasionà l'estancament de l'evolució econòmica de la ciutat. Així, mentre el 1834 era el grup més nombrós en aquell nivell de contribució amb 96 individus, que representava el 48 % del total, en 1853 només en quedaven 23; xifres que parlen clarament del procés de diferenciació social en què s'endinsava la pagesia.

La pèrdua global o estancament en el poder adquisitiu del camperolat de la ciutat es va veure compensada per la projecció dels altres sectors socioprofessionals. El grup que en termes absoluts i relatius experimentà la pujada més important fou el del sector del comerç, que passà de cinc membres (5,5 %) en 1834 als cinquanta-quatre (27 %) del 1847, amb una pujada forta entre l'any 1834 i el 1844 i constant en els posteriors. D'aquesta manera, el comerç es consolidava com un sector que adquiria una força econòmica creixent i que, probablement, ja superava les barreres del simple intercanvi local. En conseqüència, l'any 1853 hi havia 66 individus d'aquest sector, que representava un 33 % del total, situats en aquell nivell de contribució, amb la qual cosa es confirmava com el grup més nombrós i amb una projecció econòmica més bona arran dels canvis econòmics engegats per la revolució burgesa.

Les professions liberals també experimentaren una pujada, no tan espectacular però constant, en els successius censos. A diferència del que hem vist en el primer grup dels cinquanta majors contribuents,



en què la majoria d'individus d'aquell nivell eren advocats, en aquest segon grup es produïa una diversificació més gran que parlaria de l'enorme projecció econòmica i social que experimentaven aquest tipus de professions en el decurs del segle XIX. Així, apareixien, successivament, escrivans, farmacèutics, procuradors, agents de negocis, metges i, fins i tot, un cirurgià, amb la qual cosa aquests grups professionals col·legiats anaven consolidant el seu pes específic en la ciutat de Lleida amb una força creixent, que en termes relatius significaria el pas d'un 9 % per l'any 1834 al 17 % del 1853, amb una pujada lenta, però constant, en els successius censos analitzats.

Finalment, el grup de menestrals semblava mantenir-se en una posició similar entre el 1834 i el 1844, ja que els membres que hi havia computats en un i altre cens foren similars (quaranta-quatre i trenta-quatre).<sup>192</sup> De tota manera, la situació era enganyosa, com es veurà més endavant, ja que els menestrals, en el 1844, ocupaven els llocs següents a aquest grup mitjà-alt de majors contribuents, amb la qual cosa es palesava una bona perspectiva econòmica de futur que en els censos dels anys 1845 i 1847 es féu efectiva. En aquests casos, el grup menestral experimentà una pujada substancial fins arribar a col·locar 51 individus en aquell grup mitjà-alt de majors contribuents el 1847, confirmant la inicial projecció econòmica apuntada de la menestralia en els primers anys del canvi polític liberal. Més endavant, semblaren anar perdent força, van passar a 41 i 39 individus en els censos dels anys 1851 i 1853, respectivament, en benefici de la constant pujada del sector comercial que passà d'11 membres en 1834, en aquest grup de contribució, als 83 del 1853.

La raó de l'èxit dels menestrals lleidatans s'ha de buscar en el fet que molts dels seus membres comercialitzaven els productes que ells mateixos elaboraven o que encarregaven a altres menestrals, de forma que gaudien dels beneficis directes de la seva producció. A banda, la gran diversificació d'oficis menestrals en la classificació del grup de contribuents que va del cinquanta-un al dos-cents

---

<sup>192</sup> L'accepció del terme menestral ha de perdre força a mesura que l'anàlisi socioprofessional s'immergeixi en el segle XIX. Més que el treball i el seu desenvolupament tècnic, l'evolució que experimentaren els individus d'aquest grup fou en la concepció de fer negocis. En aquest sentit, la Matricula Industrial del 1852 i del 1853 catalogava com a fabricants a uns quants d'aquests "menestrals", que ampliaren el seu negoci i les seves perspectives empresarials. Alguns d'ells, ja visibles com a empresaris, diversificaren els seus interessos econòmics i configuraren el bressol de l'empresariat lleidatà contemporani. Així, ja s'ha parlat del fet que Manuel Olives, adroguer el 1843, obrí un magatzem de bacallà en 1853 i Joaquim Lamolla, licorer aquell any, també tenia una fàbrica d'aiguardent i una taverna amb billars. AHL, Subsidi industrial i comercial de 1853, llibre número 538. A part, molts d'ells actuaven com autèntics empresaris en el si del seu ofici, des de bastant abans de l'inici de la revolució burgesa, contractant la força de treball d'altres mestres i oficials més humils (els mestres de cases Tarragó, per exemple, tenien una quadrilla de quatre paletes; el fabricant de paper Lluís Miret tenia tres operaris en la seva factoria, etc. AML, Subsidi Comercial i Industrial del 1843, caixa 1661.

cinquanta fa pensar que la projecció econòmica del sector fou general i que, mitjançant l'adaptació d'una part dels seus membres a les formes capitalistes incipients, superaren amb un cert èxit les barreres marcades pel seu origen gremial.<sup>193</sup> Tanmateix, els artesans havien de patir un procés de reequilibri semblant al dels pagesos en anys posteriors, de forma que el mercat anà determinant qui havia de triomfar i qui no. Tot i que hi havia menestralies condemnades a l'extinció (cas dels teixidors), en la resta de treballs això no anava lligat a sectors determinats, sinó a individus concrets. El procés de diferenciació social, inherent al capitalisme, portà a alguns d'ells, o fins i tot clans familiars, a controlar el mercat de determinats productes i a ocupar els artesans menys competitius, de forma que s'anà consolidant un procés d'empobriment similar al del camperolat.

En darrer terme, l'annex 3 i el quadre resum 7 agrupen els dos grups de contribució analitzats en conjunt, 250 majors contribuents de la ciutat, en els diversos moments que s'han sondejat, per professions i per categories, respectivament. Com en els altres casos, aquests quadres pretenen captar la mobilitat social que s'anava produint a Lleida des del començament del procés liberal (1834) fins a la seva definitiva implantació (1853) i, al mateix temps, constatar l'evolució econòmica que experimentava la ciutat.

Així, de l'any 1834 al 1853, el canvi en l'escala social dels majors contribuents de la ciutat es concretà en la pèrdua constant d'individus del sector agrícola, ja que passà de tenir 104 membres el 1834 (un 41,6 %) als 23 de l'any 1853 (un 9,2 %). El degoteig de pèrdues de membres d'aquest sector fou constant en tots els censos analitzats, per la qual cosa cal concloure que la crisi que patia el sector agrícola no era solament per causa de factors conjunturals sinó que mostrava la inicial inadaptació de l'agricultura lleidatana a les noves relacions capitalistes originades per la revolució liberal. A part, aquest sector perdé la seva capacitat d'influència política en la ciutat, si es té en compte que a partir del 1844 s'organitzaren les eleccions municipals amb el dret a vot només dels majors contribuents. El seu nombre, per tant, quedà reduït a una quantitat mínima per sota del 10 % en el grup de contribuents electors, tot i que, en conjunt, representaven entre el 51 i el 54 % dels caps de família treballadors de la ciutat.

---

<sup>193</sup> À. Solà, "Barcelona 1833-1843...", p. 36.

- **Quadre 7:** els 250 majors contribuents de la ciutat de Lleida per categories socioprofessionals (1834-1853)

	1834		1844		1845		1847		1851		1853	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
Menestrals	50	20	40	16	46	18,4	55	22	45	18	46	18,4
Prof. Liberals	31	12,4	40	16	43	17,2	39	15,6	44	17,6	48	19,2
Comerciants	11	4,4	30	12	37	14,8	70	28	74	29,6	83	33,2
Pagesos	104	41,6	90	36	78	31,2	30	12	29	11,6	23	9,2
Propietari	43	17,2	44	17,6	40	16	51	20,4	55	22	43	17,2
Militar	3	1,2	3	1,2	3	1,2	3	1,2	1	0,4	1	0,4
Eclesiàstic	5	2	2	0,8	2	0,8	2	0,8	2	0,8	4	1,6
Funcionari	3	1,2	1	0,4	1	0,4	0	-	0	-	2	0,8
TOTAL	250	100	250	100	250	100	250	100	250	100	250	100

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents.

L'augment més espectacular, com a grup socioprofessional, fou protagonitzat pel sector dedicat al comerç, que passà d'onze individus el 1834 (4,4 %) als 83 del 1853 (33,2 %). D'aquesta manera, a partir de l'any 1847 es situaria en el primer lloc en el volum dels membres que formaven part dels majors contribuents, cosa que els confirmava com un dels grups que tenien una projecció econòmica més viable arran dels canvis produïts per la revolució liberal. El poder del comerç es plasmà en una presència constant d'individus d'aquest grup en el consistori lleidatà, sobretot a partir de la dècada moderada (1844), tot i que en els deu anys anteriors, de 1834 a 1844, havien semblat manifestar simpaties per la ideologia progressista a nivell global. De tota manera, la millora individual d'una part del sector degué influir en el fet que alguns d'aquests individus optessin per l'opció política moderada, que era la de la major part dels grans contribuents, a l'hora de defensar els seus interessos a partir del 1844.

El grup de les professions liberals fou el següent que manifestà una progressió numèrica més important, ja que passà dels 31 membres en 1834 (12,4 %) als 48 del 1853 (19,2 %), amb una pujada constant al llarg del període avaluat. L'envol del grup fa suposar que la conjuntura econòmica i social engegada per la revolució liberal en 1833 el beneficià de forma global. A part, s'ha de recordar que aquests professionals tenien, en la major part dels casos,<sup>194</sup> dret a vot en les eleccions com a reconeixement per ser professions capacitades. La catalogació els confirmava, a nivell global, com a

<sup>194</sup> Només quedaren exclosos d'aquella consideració els veterinaris, estudiants i escriptors. Q. Casals, "La definició..."

un grup d'elit, que feia sentir la seva veu en les decisions polítiques de la ciutat. La posició de privilegi del grup es reforçà pel fet que molts d'aquells individus nodriren el conjunt de dirigents polítics que sorgiren durant el període que va anar de 1834 a 1853.

En un altre sentit, i per dues raons ben diferents, els grups de menestrals i de propietaris de la ciutat mantingueren el seu pes numèric en el grup de majors contribuents. Així, una part de menestrals semblaven adaptar-se a les noves fórmules econòmiques capitalistes, sobretot els que comercialitzaven directament els productes que elaboraven i els que evolucionaren cap a fórmules d'explotació preindustrials; mentre que els propietaris es mantingueren al marge dels canvis polítics que es varen produir en la nació, ja que les seves possessions de terra els van permetre viure folgadoament. A pesar d'aquest fet, el que sí quedava clar, després de l'anàlisi dels resultats de l'evolució dels 250 majors contribuents, era que la mobilitat en el si de la societat lleidatana fou notable durant els primers vint anys posteriors al començament de la revolució burgesa, i que aquesta es generà pels canvis econòmics provocats per l'assumpció del liberalisme com a sistema polític de la nació. Si bé és cert que els antics propietaris i nobles, provenints de l'absolutisme, pogueren mantenir-se en els primers llocs de l'edifici social, també ho és que hi hagué un autèntic assalt al poder per part dels grups socioprofessionals que fins llavors havien quedat al marge d'ell. A part, s'ha de precisar que entre aquests majors contribuents, que a la vegada eren els que tenien els drets polítics, els antics propietaris amb privilegis en l'absolutisme no sobrepassaren mai el 25 %, amb la qual cosa quedava ben clar que el diner permeabilitzà la societat, en l'antic règim molt estàtica, i imposà els drets polítics a grups sorgits del treball diari i la intuïció empresarial. Aquesta visió, que encara es pot reforçar molt més si es té en compte que Lleida fins el 1833 fou una ciutat eminentment agrària i amb poc intercanvi comercial, hauria de desmitificar el tòpic historiogràfic de la pervivència en el poder dels grups oligàrquics provenints de l'antic règim després de produir-se la revolució burgesa, tant a nivell local com nacional.<sup>195</sup> Altrament, també semblaven apuntar-se noves vies econòmiques amb projecció i

---

<sup>195</sup> Vegeu, sobre la negació d'un canvi social revolucionari originat per la revolució liberal-burgesa (entre els més significats autors), M. Tuñón de Lara, "Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista", dins *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX. VI Coloquio de Pau. De la crisis del Antiguo Régimen al franquismo*, Madrid, 1977; J. M. Jover Zamora, "El siglo XIX en la historiografía española contemporánea (1939-1972)", dins *El siglo XIX en España: doce estudios*, Barcelona, 1974; A. Gil Novales, "Del Antiguo al Nuevo Régimen de España. Ensayo de interpretación", dins *Crisis del Antiguo Régimen...*; i M. Kossok, "El ciclo de las revoluciones españolas en el siglo XIX. Problemas de investigación e interpretación a la luz del método comparativo", dins *La*

possibilitats, que presentaren una alternativa a l'economia agrària tradicional. Tot i que el tema és inabordable a nivell monogràfic en el present treball, sí que cal assenyalar l'eclosió econòmica que experimentà el sector comercial i la intensificació en la producció d'algunes menestrals,<sup>196</sup> que provocaren un major intercanvi de productes i, probablement, l'articulació d'un incipient mercat propi que afavorí una via comercial a Ponent en què Lleida capital n'era el centre neuràlgic.

La situació econòmica de Lleida, per tant, anava canviant amb el pas del temps durant el vuit-cents, de forma que la seva situació de capital de província marcava, d'una forma clara, una evolució econòmica cap a noves formes productives més especialitzades i diversificades que les tradicionals lligades al sector agrari, que, amb tot i amb això, continuaren essent majoritàries durant tota la centúria. Lleida s'anava confirmant, doncs, com un centre aglutinant d'uns certs serveis (educatius, administratius, comercials, etc.) que els havia d'oferir a una zona d'influència més gran que la que havia tingut fins llavors, cosa que repercutia favorablement en una major diversificació professional de la ciutat i una major projecció econòmica. Jeràrquicament, la ciutat de Lleida consolidà la seva posició preeminent en la província i, fins i tot, en la zona de la Franja aragonesa més propera a Catalunya. Gràcies a aquest fet es reforçà l'estructura administrativa, educativa, de serveis i de comerç, d'acord amb una especialització que havia d'influir en l'evolució de l'estructura socioprofessional de la ciutat.

### ***EL RITME ECONÒMIC ENGEGAT PER LA REVOLUCIÓ LIBERAL DES DE LA PERSPECTIVA DE LES CONTRIBUCIONS DE LA POBLACIÓ (1834-1844)***

La impressió que donava l'anàlisi dels majors contribuents de la ciutat, en el període de la revolució burgesa i primers anys de la dècada moderada, havia de ser confirmada per una anàlisi més

---

*Revolución Burguesa en España*, Madrid, 1985. D'altra banda, en els darrers anys, han aparegut els treballs de diversos historiadors que s'han manifestat crítics amb la negació dels canvis revolucionaris de la revolució burgesa a Espanya. Vegeu, entre els més destacats, a M. Artola, *La burguesía revolucionaria*, Madrid, 1973; J. S. Pérez Garzón, "La revolución burguesa en España: los inicios de un debate científico, 1966-1979", dins *Historiografía española contemporánea. X coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y resumen*, Madrid, 1980; M. E. Martínez Quinteiro, "Del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal. En torno a un supuesto fracaso de la Revolución Liberal", dins *La historia contemporánea en España*, Salamanca, 1992; P. Ruiz Torres, "Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación", dins *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola. Visiones generales* (V.I), Madrid, 1994; i J. Millán "Burguesía i canvi social a l'Espanya del segle XIX (1843-1875)", *Recerques*, núm. 28, Barcelona, 1994. En un sector intermedi, manifestant una complexitat específica espanyola del canvi es situà J. Fontana, *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Barcelona, 1979.

<sup>196</sup> Més endavant s'analiza la qüestió grup per grup i es tornarà sobre aquest tema.

global de tots els veïns de la ciutat<sup>197</sup> (quadre 8 i annex 4 per l'any 1834 i quadre 9 i annex 5 per l'any 1844).

L'estadística comparada del pagament de rendes del total de veïns de Lleida dels anys 1834 i 1844 mostra que a nivell general la conjuntura econòmica beneficià els comerciants i els menestrals, i en menor escala els professionals liberals. Això vindria a confirmar la dinàmica que s'havia apuntat en l'anàlisi del grup de majors contribuents de la ciutat.

---

<sup>197</sup> Per dur a terme aquest estudi s'ha seleccionat el Llibre de Contribucions de l'any 1844 i es va recollir el nom dels individus sobre els quals teníem la professió i eren de sexe masculí. Aquesta era la condició per ser veïns de la ciutat i van ser buscats en el cens d'elaboració pròpia que s'ha detallat al començament d'aquest capítol. La recerca donà com a resultat la troballa de 1.376 veïns amb la professió i el pagament de rendes detallat per aquell any. Aquest cens de 1.376 veïns va ser la base per a la recollida de les dades del Llibre de Contribucions del 1834. En la relació de 1834 només es varen recollir el nom dels que coincidien en els dos anys buscats i els que apareixien en aquest segon llibre amb professió reconeguda, ja que l'objectiu de la recerca era copsar l'evolució adquisitiva, social i econòmica dels diferents sectors socioprofessionals en el procés revolucionari liberal (1834-1844). El resultat de la recerca fou la localització de 1.167 veïns que coincidien en ambdós anys amb totes les dades que es pretenien comparar. Finalment, es varen comprovar els resultats que oferien les taules elaborades per grups socioprofessionals a partir del que pagaven els contribuents en lliures en els anys 1834 i 1844. AML, Llibres de Contribucions dels anys 1834 i 1844, nùms. 1144 i 1141, respectivament.

- **Quadre 8:** contribucions de l'any 1834 per categories socioprofessionals (en lliures catalanes).

PROF	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100	100-150	150-200	més200	TOTAL
Menest.	285	53	21	7		2	1	1		2				372
Prof lib.	29	9	7	4	1	5	3	2		1	3			64
Comerc.	44	13	4	1	2									64
Func.	14	3	1											18
Pagesos	390	101	40	12	6	5	2		1					557
Propiet.	4	9	4	10	6	6	2	5	4	1	8	2	3	64
Altres	9													9
Militars	2	1	1											4
Ecles.	7	4	2	1							1			15
TOTAL	784	193	80	35	15	18	8	8	5	4	12	2	3	1167

PROF	% 0-10	% 10-20	% 20-30	% 30-40	% 40-50	% 50-60	% 60-70	% 70-80	% 80-90	% 90-100	% 100-150	% 150-200	% +200
Menest.	76,61	14,25	5,65	1,88		0,54	0,27	0,27		0,54			
Prof lib.	45,31	14,06	10,94	6,25	1,56	7,81	4,69	3,13		1,56	4,69		
Comerc.	68,75	20,31	6,25	1,56	3,12								
Func.	77,78	16,66	5,56										
Pagesos	70,02	18,13	7,18	2,15	1,08	0,90	0,36		0,18				
Propiet.	6,25	14,06	6,25	15,62	9,37	9,37	3,12	7,81	6,25	1,56	12,5	3,12	4,69
Altres	100												
Militars	50	25	25										
Ecles.	46,67	26,66	13,33	6,66						6,66			
TOTAL	67,18	19,44	8,06	3,52	1,51	1,81	0,81	0,81	0,50	0,40	1,21	0,20	0,30

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del llibre de contribucions de l'any 1834. AML, Llibre de Contribucions de l'any 1834, núm. 1.144.





- **Quadre 9:** contribucions de l'any 1844 per categories socioprofessionals (en lliures catalanes).

PROF	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100	100-150	150-200	més200	TOTAL
Menest.	187	78	31	14	8	2	1	1		1	3			326
Prof lib.	29	17	16	8	2	5	3	4	2		4			90
Comerc.	44	49	18	8	3	4	2							128
Func.	15	4	1											20
Pagesos	465	148	64	26	13	3	1							720
Propiet.	3	10	6	12	10	6	2	3	2	3	6	4	1	68
Altres	1													1
Militars			2				1				1			4
Ecles.	11	5	1							1	1			19
<b>TOTAL</b>	<b>755</b>	<b>311</b>	<b>139</b>	<b>68</b>	<b>36</b>	<b>20</b>	<b>10</b>	<b>8</b>	<b>4</b>	<b>5</b>	<b>15</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>1376</b>

PROF	% 0-10	% 10-20	% 20-30	% 30-40	% 40-50	% 50-60	% 60-70	% 70-80	% 80-90	% 90-100	% 100-150	% 150-200	% +200
Menest.	57,36	23,93	9,51	4,29	2,45	0,61	0,31	0,31		0,31	0,92		
Prof lib.	31,87	18,68	17,58	8,79	2,20	5,49	3,30	4,40	2,20		4,40		
Comerc.	34,38	38,28	14,06	6,25	2,34	3,13	1,56						
Func.	75,00	20,00	5,00										
Pagesos	64,58	20,56	8,89	3,61	1,81	0,42	0,14						
Propiet.	4,48	14,93	8,96	17,91	14,93	8,96	2,99	4,48	2,99	4,48	8,96	5,97	1,49
Altres	100												
Militars			50,00				25,00				25,00		
Ecles.	57,89	26,32	5,26							5,26	5,26		
<b>TOTAL</b>	<b>54,87</b>	<b>22,60</b>	<b>10,10</b>	<b>4,94</b>	<b>2,62</b>	<b>1,45</b>	<b>0,73</b>	<b>0,58</b>	<b>0,29</b>	<b>0,36</b>	<b>1,09</b>	<b>0,29</b>	<b>0,07</b>

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del llibre de contribucions de l'any 1844. AML, Llibre de Contribucions de l'any 1844, núm. 1.141.

El punt de partida, que és l'any 1834, ens diu que en el grup amb menys poder adquisitiu, de 0,01 a 10 lliures, s'hi trobaven el 76,61 % de menestrals que s'havien localitzat. La xifra estaria per sobre de tots els altres grups socioprofessionals de la ciutat<sup>198</sup> i mostrava que la conjuntura econòmica anterior a l'any 1834 no degué ser gens favorable a aquell sector. En la mateixa línia, seguien al grup dels menestrals, els pagesos (70,02 %) i els comerciants (68,75 %), tots ells per sobre de la mitja total dels contribuents situats en el llinar més baix (67,18 %).

L'any 1844 la situació s'invertí en els grups de menestrals i comerciants. Tot i que la mitja general que comprenia el grup de 0,01 a 10 lliures havia baixat a un 54,18 % del total de contribuents en aquell primer límit de pagament, aquests dos grups assenyalats experimentaren una forta pujada en el nombre d'individus que entraren a formar part de l'estadi intermedi següent situat entre 10,01 i 20 lliures de contribució. Així, els comerciants varen tenir una diferència espectacular en relació al primer cas estudiat i varen passar del 68,75 % (el 1834) dels seus membres en el grup més baix de contribucions a només el 34,38 % (el 1844), amb una diferència del 34,37 % entre ambdós casos. Tenint en compte aquestes dades, es fàcil imaginar que la conjuntura de la revolució liberal degué estimular l'intercanvi comercial i els beneficià sobre manera per damunt de tots els altres grups. En aquest sentit, el seu creixement denotava una gran homogeneïtat, ja que mentre que per l'any 1834 el màxim que un individu dedicat al comerç pagava per contribucions no arribava a les 50 lliures, per l'any 1844 ja en tenien dos situats en el grup de pagament de 60,01 a 70 lliures, seguint en cada estadi inferior una proporció que multiplicava per dos els membres de l'estadi immediatament superior. La proporció de les dades demostrava que l'augment de poder adquisitiu del grup seguia una jerarquia de creixement homogènia.

Com es deia més amunt, l'altre grup beneficiat fou el dels menestrals, però en aquest cas la lectura s'ha de fer d'una forma molt minuciosa per entendre l'augment en el poder adquisitiu del grup. Així, el 1834 el grup menestral agrupava a un 76,61 % dels membres computats en el llinar de pagament més baix que anava de 0,01 a 10 lliures, el 14,25 % en el grup de 10,01 a 20 lliures, el 5,65 % en el de 20,01 a 30 lliures i el 1,88 % en el grup de 30,01 a 40 lliures, a part d'una elit de menestrals (sis), que

---

<sup>198</sup> El grup de funcionaris no es té en compte per poc significatiu en 1834, i perquè no pagaven alguns impostos.

es situava en el marge que va de 50 a 100 lliures (dos adroguers, dos xocolaters i dos saboners). Pel 1844, en canvi, el 57,36 % de menestrals computats (326), es situava en el marge de 0'01 a 10 lliures, amb la qual cosa la minva respecte a l'any 1834 es situaria en un 19,25 % d'individus que saltaren a estadis adquisitius superiors. Si es segueix la taula es veurà que el nivell adquisitiu i la projecció econòmica menestral havia pujat fins a mantenir una proporció constant que arribaria a la línia del grup de pagament de 70,01 a 80 lliures de contribució.

D'aquesta manera, si per l'any 1834 hi havia sis menestrals per sobre de les 50 lliures contribuïdes, pel 1844 n'hi havia vuit. Però en l'estadi immediatament inferior, que aniria de 40,01 a 50 lliures, mentre en 1834 no n'havia cap, en 1844 ja n'hi havia vuit, per seguir una proporció lògica que, com en el cas dels comerciants, es multiplicava, més o menys, per dos en cada estadi inferior respecte al superior (catorze en el grup de 30,01 a 40, trenta-un en el de 20,01 a 30 i setanta-vuit en el de 10,01 a 20 lliures). En tants per cent, es produïa un augment en tots els grups superiors al de menys contribucions (0,01 a 10 lliures), amb la qual cosa cal concloure, tenint en compte que en la proporció numèrica professional de la ciutat eren un grup molt superior al de comerciants, que el canvi liberal repercutí favorablement en el grup menestral-artesà.

La tendència al creixement econòmic dels grups dedicats al comerç i a la menestralia es confirmava en els anys que van del 1845 al 1853, ja que, tal com s'ha vist en les planes anteriors, es consolidaren com els dos grups amb més projecció econòmica de la ciutat de Lleida. Així, en 1847, en el grup mitjà-alt de la societat lleidatana, que anava del contribuent cinquanta-un al dos-cents cinquanta, es situaren cinquanta-un menestrals i cinquanta-quatre comerciants, confirmant-se com els grups socioprofessionals més nombrosos d'aquell estrat social. A pesar de la inicial projecció experimentada per aquests dos grups a partir de l'esmentat 1847, l'evolució fou diferent per ambdós sectors. D'aquesta manera, mentre els comerciants, del 1847 al 1853, continuaren introduint nous individus en el grup de majors contribuents fins arribar a un nombre de seixanta-sis, el grup de menestrals semblà estancar-se en un nombre al voltant dels quaranta membres, que degueren ser els grans beneficiats d'aquest sector professional pels canvis liberals.

És important recordar, en aquest context, que aquests dos grups socioprofessionals donaren suport al progressisme local en l'època que va de l'any 1837 al 1844 mitjançant l'allistament voluntari a la

Milícia Nacional i la seva participació en les eleccions del consistori, amb la qual cosa sembla clar que varen encoratjar la ideologia política que a escala nacional més els afavoria professionalment.

El tercer grup que participà d'un creixement econòmic important fou el de professions liberals, però, en aquest cas, la seva projecció fou més constant i no tan espectacular com en els dos grups anteriors, ja que el punt de partida socioeconòmic que tenien l'any 1834 era ja bastant elevat. Concretament, en aquell primer any el 45,31 % del total d'individus d'aquell grup es situaven en el marge més baix de contribucions, passant (el 1844) a un 31,87 % en aquest estrat. La diferència, tenint en compte que el seu nombre absolut era inferior al dels comerç i els menestrals, es situava sobre el 13,44 % de membres que canviaren la seva situació a grups adquisitius superiors durant aquells anys.

La posició socioeconòmica del grup, molt forta en 1834, es consolidà en els anys de la revolució burgesa en el segon lloc de l'escala social de la ciutat, amb una projecció econòmica constant que estava per damunt dels canvis polítics que es poguessin produir. Per això no ens ha d'estranyar que l'alineació d'aquest grup en el liberalisme moderat o progressista, deixant de banda els casos dels cirurgians i una part de procuradors que donaren suport majoritàriament al progressisme, estigués repartida a parts iguals entre les dues tendències liberals de l'època en base a un posicionament ideològic individual.

Finalment, el grup de propietaris i pagesos de la ciutat visqué un moment d'estancament o retrocés econòmic si s'observen els resultats que proporcionaven les taules dels anys 1834 i 1844, però des d'una perspectiva molt diferent. En conseqüència, els hisendats i pagesos rics amb propietats mitges-altes no augmentaren les seves rendes, però continuaven ocupant el lloc més alt en l'escala social de Lleida, ja que tampoc perderen les terres, que era la base econòmica de la seva fortuna.

Els pagesos mitjans i petits, però, tenint en compte que en números absoluts eren el grup socioprofessional més nombrós de la ciutat, experimentaren una crisi econòmica alarmant, ja que en termes relatius el 64,58 % dels seus membres es trobaven l'any 1844 en el grup que pagava menys rendes quan el 1834 era un 70,02 %; és a dir, una diferència del 5,44 %, molt inferior a l'evolució econòmica dels altres grups socioprofessionals de la ciutat.

Sembla clar que la pèrdua de poder adquisitiu del grup camperol anà relacionada proporcionalment a la implantació al camp de les noves relacions capitalistes, que no varen beneficiar a la majoria dels

seus membres. El petit pagès o l'arrendatari havien de negociar el seu salari o els arrendaments en terminis de temps més curts, i en una conjuntura de creixement demogràfic que feia augmentar la competència laboral.

La mitjana del pagament per persona de cada sector professional, quadre 10, confirma plenament les estadístiques globals que indicaven que els dos grups més beneficiats del període 1834-1844 foren els comerciants i menestrals, que elevaren el percentatge de pagament per persona de contribucions; mentre que la resta de grups romangué en una situació d'estabilitat entre un any i l'altre, o en fase de retrocés.

- **Quadre 10:** pagament en lliures per persona per grups socioprofessionals (1834-1844)

Professions	Lliures persona 1834	Individus 1834	Lliures per persona 1844	Individus 1844
Propietaris	64,33	64	56,16	67
Prof. Liberals	25,18	64	26,82	91
Eclesiàstics	20,56	15	16,95	19
Militars	11,44	4	28,80	4
Pagesos	9,79	557	10,53	720
Comerciants	8,87	64	15,82	128
Menestrals	8,34	372	13,02	326
Funcionaris	6,52	19	6,31	20
Altres	3,80	9	5,53	8
<b>Total</b>	MITJANA= 13,17	1167	MITJANA= 14,94	1386

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres de Contribucions dels anys 1834 i 1844.

La tendència que marca el quadre 10 confirmaria, una vegada més, que els canvis engegats, inicialment, per la revolució burgesa afavoriren els comerciants i els menestrals, que foren els grups que experimentaren l'augment més gran de pagaments mitjans per persona.

L'agrupament de les categories socioprofessionals per nivells de rendes, quadre 11, pretén copsar el percentatge de riquesa dels diferents sectors i, de pas, pot ajudar a conèixer, també, el pes específic d'aquests grups en el si de la ciutat, car la riquesa de cadascun d'ells portava inherent un grau més alt o més baix d'influència del grup en les institucions i òrgans de govern local.<sup>199</sup>

---

<sup>199</sup> El règim polític dels moderats, 1844-1854, implantà una elecció municipal en què només votava un tant per cent molt reduït de veïns. A Lleida, els 250 majors contribuents de la ciutat durant el període assenyalat. D'aquests només optaven a ser escollits com a regidors la meitat; és a dir, els 126 primers. Q. Casals, "La definició..."

El quadre 11 mostra l'agrupament dels individus que s'han localitzat amb professió en els Llibres de contribucions dels anys 1834 i 1844<sup>200</sup> amb el total de lliures contribuïdes pels individus de cada grup socioprofessional. D'aquesta forma, es pot veure la relació població i riquesa de cada sector professional en la societat lleidatana.

Tot i que no es disposa del nombre total de veïns de la ciutat identificats amb les dues variables de professió i pagament de rendes en els dos anys estudiats, la mostra permet copsar unes tendències prou clares.

D'una banda, el grup de propietaris perdé pes contributiu en benefici dels comerciants i els menestrals, mentre que la resta de grups mantingué la proporció entre el tant per cent d'individus del grup i el que pagaven de contribucions per l'any 1834 i el 1844. Així, l'any 1844 es produïa una distribució molt més proporcional entre el nombre d'individus de cada col·lectiu socioprofessional i el pes percentual de les contribucions que pagaven. Per exemple, el grup de comerciants, que el 1834 representava el 5,48 % d'individus contribuents pagant el 3,69 % del total de contribucions, va passar, l'any 1844, a uns percentatges d'un 9,25 % de contribuents i 9,79 % de contribucions pagades.

---

<sup>200</sup> AML, Llibres núm. 1.144 i 1.141 de Contribucions de 1834 i 1844 respectivament.



- **Quadre 11:** pagament mitjà dels grups socioprofessionals de Lleida, dos casos: 1834 i 1844

PROFESIONS	1834			1844		
	Individus Núm. Absolut	%	Import Total lliures/grup	Individus Núm. Absolut	%	Import Total lliures/grup
Propietaris	64	5,48	4.117,3	67	4,84	3.767,72
Prof. Liberals	64	5,48	1.611,74	91	6,57	2.440,62
Pagesos	557	47,72	5.458,1	720	52,06	7.581,6
Comerciants	64	5,48	568,12	128	9,25	2.024,96
Menestrals	372	31,87	3.105	326	23,57	4.244,52
Funcionaris	18	1,54	117,45	20	1,44	126,2
Eclesiàstics	15	1,28	305,98	19	1,37	322,05
Militars	4	0,34	45,79	4	0,28	115,2
Altres	9	0,77	34,21	8	0,57	44,24
<b>Total</b>	1.167	100	15.364,69	1.383	100	20.667,11

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres de Contribucions dels anys 1834 i 1844



En conseqüència, el procés liberal engegat en 1833 tendí a equilibrar el pes proporcional dels grups socioprofessionals amb el percentual de contribucions que cada grup pagava, gràcies a la conjuntura econòmica favorable que van viure els sectors de comerciants i menestrals en contraposició a l'estancament de la resta de grups, produint-se, d'aquesta forma, un procés que tendí a l'equiparació socioeconòmica intergrupal en la ciutat de Lleida.

Les anàlisis que s'han fet dels censos dels anys que van del 1845 al 1853, sobre els majors contribuents, confirmaria la davallada del grup camperol respecte els comerciants, menestrals i professions liberals en l'escala social de la ciutat. Aquella disminució palesava que el grup professional més nombrós de la ciutat patia un retrocés en el seu status econòmic i social en benefici d'altres grups més minoritaris.

### **EL SUBSIDI INDUSTRIAL I COMERCIAL DELS ANYS 1843-1844<sup>201</sup>**

L'Ajuntament de Lleida distribuí entre els diferents gremis i col·legis professionals els 36.388 rals de billó que devia pagar la ciutat en concepte de subsidi de comerç i indústria per als anys 1843 i 1844. El repartiment era pel pagament de cada any en qüestió i es féu la distribució proporcional d'acord amb cada gremi o col·legi, segons el que representava cadascun en el conjunt de riquesa de la ciutat. Dins de la quota que tocava pagar a cada col·lectiu, el gremi o col·legi distribuïa entre cada individu, que tenia associat o col·legiat, la taxa proporcional individual als seus guanys. L'estudi dels percentatges, en diners, del subsidi comercial i industrial, ens ha de donar una aproximació del pes específic de cada grup professional dins l'economia de la ciutat.

Lleida província cotitzava 889.313 rals de billó en concepte d'impostos sobre riquesa territorial, comercial i industrial. La distribució que es féu fou d'un pagament de 729.313 rals de billó per la riquesa territorial i de 160.000 r/b per la industrial i comercial. De tota manera, malgrat que la superioritat en pagaments de tipus territorial era molt gran en relació al pagament del subsidi comercial i industrial, era més important, a nivell relatiu provincial espanyol, el pagament d'aquest segon concepte que no pas pel primer. Així, de les 49 províncies que hi havia en aquell moment en la nació, Lleida ocupava el lloc número trenta-nou, a nivell global, en la relació en el total de pagaments.

Tanmateix, mentre en el pagament sobre riquesa territorial ocupava el lloc número quaranta-dos, en el comercial i industrial ocupava el lloc vint-i-vuit. Això ens vindria a confirmar, un altre cop, que, tot i la importància de l'agricultura lleidatana en l'economia de la província, tenia un pes relatiu superior el sector comercial i industrial en relació a la nació.<sup>202</sup>

Lleida capital, que tenia que pagar 36.588 rals de billó en concepte de l'industrial i el comercial, representava per si sola el 22,74 % del total de la província. El percentatge la confirmava i la consolidava com una ciutat que havia diversificat la seva economia en diverses branques, a part de la tradicional ocupació agrícola.

Quant a les dades que oferia el subsidi, s'ha de dir que s'han localitzat 21 llistats d'individus agrupats per gremis o col·legis professionals on es detallava el que devien pagar cadascun, amb la qual cosa els càlculs que s'han fet d'aquests grups han estat elaborats amb aquestes dades. Altrament, per a la resta de grups, dels quals no s'han localitzat els llistats, s'ha optat per fer els càlculs estadístics en base als resultats que donava el cens de l'estructura socioprofessional de Lleida per l'any 1844, d'elaboració pròpia, i que s'ha presentat anteriorment. Cal dir que la distribució de la població activa, que apareix en els llistats elaborats per cada gremi, era una mica particular. Així, dins el gremi dels ferrers estaven computats els navallers, els serrallers, els calderers i els clauers; per tant, no ha d'estranyar que el nombre d'oficis baixi considerablement en relació als que reflectia el nostre cens per les agrupacions del tipus que s'acaben de detallar. També cal precisar que entre l'estudi que s'ha realitzat de l'estructura socioprofessional de Lleida i les dades que ofereix el subsidi de comerç i indústria hi ha petites diferències, per raó del diferent pagament d'alguns individus que cotitzaven per uns altres que tenien contractats. Això es comprovable en alguns llistats en què apareixia el nom d'un contribuent i el nombre de persones que treballaven per a ell o amb ell. El quadre 12 mostra l'assignació, en rals de billó, del que havia de pagar cada gremi o col·legi professional, amb el nombre d'individus del grup i el pagament mig resultant per persona. Les xifres que apareixen entre parèntesi són el nombre aproximat d'individus que es calcula que deuria tenir el gremi o col·legi pels casos en

---

<sup>201</sup> AML, Subsidi de Comerç i Indústria, repartiment per als anys 1843 i 1844, sèrie estadística, caixa 1661.

<sup>202</sup> ADL, BOP del 26 de novembre de 1842, "Contribución de culto y clero para 1845", p. 4. Malgrat que l'encapçalament fa referència a l'import de culte i clergat, l'impost estava calculat amb les contribucions territorial i comercial-industrial, de les quals representava un 4 %.

què el càlcul ha estat d'elaboració pròpia, mentre que els que no ho porten era el nombre d'individus real que donava la documentació del subsidi.

- **Quadre 12:** subsidi comercial i industrial de Lleida, anys 1843-1844.

GREMI-COL·LEGI	PAGAMENT/GREMI	INDIVIDUS	PAGAMENT/INDIVIDU
Farmacèutics	240	(6)	60
Cafeters	610	(6)	101,66
Impressors	160	(2)	80
Molins farina	800	21	38,09
Veterinaris	95	(8)	11,87
Llautoners	135	(3)	45
Cubers	68	(4)	17
Traginers	80	(2)	40
Teulers	320	(4)	17
Guarnicioners	235	(7)	33,57
Rel·lotgers	160	(3)	53,33
Barbers	60	(4)	15
Perruquers	30	(1)	30
Fabricant de pesos	40	(1)	40
Vidriers	90	(3)	30
Fabricant llumins	100	(2)	50
Tractants fusta	360	(2)	180
Pastors- cabrers	70	1	70
Armers	45	(2)	22,5
Barreters	100	(2)	50
Courers	70	(3)	35
Arrendador herbes	360	(1)	360
Carboners	130	-	-
Sastres	484	37	13,08
Confeters-cerers	600	13	46,15
Escrivans	640	(11)	58,18
Argenters	500	(11)	45,45
Cirurgians	361	(15)	24,06
Sabaters	700	(56)	12,5
Xocolaters	600	16	37,5
Agrimensors	250	6	41,66
Mestres de cases	370	47	7,87
Fabricants fideus	443	(9)	49,22
Botiguers	6.061	64	94,70
Procuradors	900	30	30
Comerç lliure	9.000	(42)	214,28
Hostalers	1.000	59	16,94
Saboners	500	8	62,5
Terrissaires	80	5	16
Carreters	150	(3)	50
Tractants bestiar	500	14	35,71
Ferrers	900	34	26,47
Taverners	1.500	52	28,84
Molins oli	2.000	-	-
Adobers	350	6	58,33
Flequers	800	(25)	32
Forners	750	(27)	27,77
Espardenyers	600	34	17,64
Fabricants carruatges	260	16	16,25
Lloguer mobles	60	1	60
Advocats	1.000	(36)	27,77
Fusters	780	42	18,57
Xufers	21	1	21
TOTAL	36.388		

Font: elab. pròpia a partir de les dades Subsidi Industrial i Comercial dels anys 1843 i 1844, AML, caixa 166.

Els grups de comerç lliure a l'engròs i botiguers eren els que pagaven més diners globalment, 9.000 i 6.000 rals de billó respectivament, i els que sortien a un percentatge més alt per individu gravat amb aquest impost, ja que els comerciants per lliure contribuïen amb una mitja de 214,28 r/b per persona i els botiguers a raó de 94,70. L'elevat pagament d'aquests col·lectius confirmava que els comerciants

eren els que experimentaven els majors ingressos del sector del comerç i la indústria i, per tant, pagaven més.

Entre el grup de menestrals, els saboners, 62,5 r/b per persona; els impressors, 80 r/b; els teulers, 80 r/b; els adobers, 58,33 r/b; els rellotgers, 53,33 r/b; els barreters, 50 r/b, i els adroguers, amb 46,15 r/b per persona, es destacaven per sobre de la resta de menestralsies com les professions amb els ingressos més importants dins aquest sector i les que tenien més projecció socioeconòmica en la ciutat de Lleida.

En el grup de professions liberals no es contemplaven els metges ni els mestres d'educació com a contribuents d'aquest impost i sorprenen els discrets pagaments dels grups professionals que componien aquest sector, ja que només els farmacèutics, amb 60 r/b per persona, i els notaris, amb 58,18 r/b, passaven dels 50 r/b per persona contribuïts.

- **Quadre 13:** pagament per sector socioprofessionals del Subsidi Comercial i Industrial a Lleida i Barcelona (1843-1844)

PROFESSION	LLEIDA					BARCELONA				
	TOTAL PAGUEN (en lliures)		TOTAL PERSONES		Lliures Individu	TOTAL PAGUEN (en lliures)		TOTAL PERSONES		Lliures ind.
Prof. Liber.	3.486	9,58 %	112	13,93 %	31,12	9.474	7,48 %	818	10,98 %	11,58
Comerciants	19.751	54,28 %	247	30,72 %	79,96	79.207	62,56 %	3.266	43,84 %	24,25
Menestrals	13.151	36,14 %	445	55,35 %	29,55	21.471	16,96 %	2.793	37,5 %	7,69
Fabricants	-	-	-	-	-	16.462	13 %	572	7,68 %	28,78
TOTAL	36.388	100 %	804	100 %	-	126.614	100 %	7.449	100 %	-

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Subsidi Comercial i Industrial 1843-1844, AML, caixa 1661; i Jesús Mestre Campi, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial*, ps. 603-606.

A Lleida, el resultat de l'agrupament de professions per grups afins (quadre 13) mostra la supremacia del comerç vers els altres dos grups. Concretament, els 247 individus dedicats a aquest sector, que eren un 30,72 % del total, pagaven el 54,27 % de l'impost, amb un pagament mitjà de 79,96 r/b per persona. Inversament proporcional, el grup de menestrals, que representava el 55,34 % del total d'individus, pagava el 36,14 % de l'impost. Finalment, el grup de professions liberals, el 9,58 % de contribuents, pagava el 13,93 % de rendes; mantenint, d'aquesta forma, una proporció equilibrada entre el nombre d'individus contribuents i el pagament en rals de l'impost. A Barcelona destacava la contribució dels fabricants com el sector més gravat amb el subsidi, mentre que els comerciants ocupaven el segon lloc, molt per damunt dels menestrals i els professions liberals. Com en el cas lleidatà, els comerciants representaven el volum de contribució més elevat amb un 62,56 %

del total, tot i que en aquest cas tenien un nombre percentual de contribuents molt superior al del cas ilerdenc.

Aquestes xifres corroborarien la jerarquia socioeconòmica del grup comercial entre els grups que es dedicaven a tasques alienes al treball del camp i confirmava, de nou, l'excel·lent conjuntura econòmica que vivia aquest sector arran de la revolució liberal que s'estava desenvolupant a Espanya. La mitjana contribuïda per persona dels comerciants era la major de tots els casos, exceptuant la dels fabricants barcelonins, i estava per damunt del doble del que pagaven els menestrals i les professions liberals, cosa que venia a confirmar, una vegada més, que el moment econòmic que es vivia afavoria a tots els grups socioprofessionals dedicats al comerç.

### **L'ANTIC RÈGIM I L'ESTAMENT, VERSUS LA REVOLUCIÓ LIBERAL I LES CLASSES SOCIALS**<sup>203</sup>

La revolució burgesa (1833-1843) representà el canvi organitzat a nivell polític, econòmic i social del sistema estamental de l'antic règim al nou Estat de tipus liberal.

Políticament es passà de la monarquia absoluta a la de tipus constitucional censatària (Constitució del 1837), econòmicament es passà de l'explotació agrària feudal i artesana gremial al capitalisme competitiu que basava la seva raó de ser en el mercat de l'oferta i la demanda, tant de la producció com de les noves relacions laborals generades entre patró i obrer o cacic i jornaler/arrendatari, finalment, en l'apartat social es passà de l'organització estamental, és a dir del lloc que s'ocupava en la societat quan es naixia a la classista on el diner i la propietat dictaven el lloc que havia d'ocupar cada individu en el nou edifici social originat.

A part, com ja s'ha dit, l'adopció d'un sistema electoral censatari, només votaven els majors contribuents de la ciutat, determinava un nou joc polític, en el qual qui feia més diners, era més

---

<sup>203</sup> El concepte classe en el present treball pren la connotació que li dona E.P. Thompson en el seu treball, *La formació històrica de la classe obrera*, Barcelona, 1977. Concretament, a la pàgina 11 diu: "La clase es definida por los hombres al vivir su propia historia, y, es la única definición". En un altre treball, *Tradición, Revuelta y Consciencia de clase*, ho precisa més: "Para expresarlo claramente: las clases no existen como entidades separadas, que miran en derredor, encuentran una clase enemiga y empiezan luego a luchar. Por el contrario, las gentes se encuentran en una sociedad estructurada en modos determinados (crucialmente, pero no exclusivamente, en relaciones de producción), experimentan la explotación (o la necesidad de mantener el poder sobre los explotados), identifican puntos de interés antagónico, comienzan a luchar por estas cuestiones y en el proceso de lucha se descubren como clase, y llegan a conocer este descubrimiento como conciencia de clase. La clase y la conciencia de clase son siempre las últimas, no las primeras, fases del proceso real histórico", p. 37.

competitiu i més audaç en el seu negoci desbancava el que romania sense produir, que perdia els drets polítics fos quina fos la seva condició. En aquest sentit, només els majors contribuents amb propietat agrària, que tenien un nivell econòmic que no perillava, restaren, en els primers anys de la revolució burgesa, al marge de les pujades i baixades entre els contribuents amb dret a vot.

L'any 1844, després dels 10 primers anys d'experiència liberal (mort de Ferran VII el 1833 i caiguda d'Espartero el 1843), quedava dibuixada, a grans trets, la piràmide social de la Lleida liberal de mitjan segle XIX. L'estructura de la societat resultant estava formada per classes socials, que eren estrats d'individus que tenien en comú, en cada nivell, una experiència similar en la vivència de les relacions laborals i econòmiques capitalistes originades pel liberalisme.

Ideològicament, en aquells anys, es començaren a formular els primers programes polítics que responien a les necessitats dels grups socials que hi havia en la nació. El liberalisme s'escindí en dos partits, moderat i progressista, que defensaven dues idees contraposades d'enfocar els canvis polítics liberals. Els moderats pretenien un liberalisme que només tingués en compte els drets dels més poderosos (per exemple, quan governaren a partir del 1844 imposaren una llei d'elecció municipal on només tenien dret a vot uns 300 veïns dels 3.000 que hi devia d'haver en aquell temps), mentre que els progressistes pretenien ampliar el radi d'acció polític a les classes mitges i mitges baixes de la societat (per exemple, quan governaren en la nació, 1840-1843, imposaren una llei electoral municipal que afavoria el vot de 2.150 veïns sobre uns 2.800).<sup>204</sup> A Lleida, les necessitats polítiques dels seus habitants semblaven veure's satisfetes amb aquests dos partits i l'adscripció d'un petit reducte nostàlgic al carlisme que pretenia el retorn del sistema de l'antic règim. És evident, que el grup de jornalers, mossos, fadrins i desarrelats no tenien drets polítics en cap dels sistemes liberals que es posaren en pràctica, però el poc desenvolupament de la indústria i el nul procés d'empobriment experimentat per l'artesanat lleidatà en els primers anys de la revolució burgesa limità la introducció de les idees del Partit Republicà o Democràtic creat el 1840 a Barcelona, que en les grans ciutats començaven a plantejar una alternativa per als col·lectius més humils.

---

<sup>204</sup> Q. Casals, "La definició..."

La piràmide social resultant del procés revolucionari liberal determinà l'ajustament de cada individu en el nou edifici generat, d'acord amb la possessió de propietats o diners guanyats amb l'esforç del treball diari. La nova organització social era classista i substituïa a la de l'antic règim basada en l'estament.

Altrament, durant els anys en què el país es governà amb una monarquia absoluta, el privilegi jerarquitzat en cada estament o categoria socioprofessional determinava la posició de cada individu en la societat. Les prerrogatives no eren una exclusiva dels nobles, ans al contrari existien en tots els àmbits en què s'organitzava la vida de la població lleidatana.

La jerarquia entre cada estament i entre els individus que el componien era la base d'un sistema social, polític i econòmic que pretenia els mínims canvis entre cada ens predeterminat des del naixement. En aquest sentit, el fet de fer diners o ampliar el negoci era important, però secundari en una societat en què havien de manar sempre els mateixos.<sup>205</sup>

Més que l'activitat professional, la societat de l'antic règim estava organitzada en diversos ens que determinaven la llibertat individual de cada persona. Els únics que semblaven restar exempts d'aquests condicionants eren els "gaudints", que eren els individus que gaudien de privilegi (quadre 14). El grup en qüestió era reduït, un 5 % dels caps de família, però era el que manava i prenia les decisions més importants en el municipi. En ell s'hi trobaven els nobles i els ciutadans honrats (propietaris rústics majoritàriament), els militars retirats d'alta graduació, els funcionaris importants i els regidors municipals (que eren vitalicis o perpetus i en alguns casos assoliren una condició nobiliària),<sup>206</sup> les dignitats religioses (els canonges i el bisbe) i els doctors en lleis i en medicina, que en molts casos arribaren a ser regidors per la seva formació educativa i passaren, més endavant, a assolir una condició de ciutadà honrat.<sup>207</sup> Tot i ser el grup dirigent de la ciutat, s'ha de precisar que era modest,

---

<sup>205</sup> L'únic que es pretén, des d'aquestes línies, es situar al lector perquè entengui la raó del canvi polític de l'antic règim al liberalisme, i el que va significar socialment. No es pretén, d'altra banda, fer una anàlisi profunda perquè aquest serà l'objecte de futurs treballs. De tota manera, seguint els plantejaments de R. Mousnier, *La stratification sociale a Paris aux XVIIe. et XVIIIe. siècles. L'échantillon de 1634, 1635, 1636*, Paris, 1976, la catalogació social que se segueix es nova en la historiografia lleidatana del XVIII, que, algun cop, ha estat massa rigorosa a l'hora de catalogar els individus (segons les seves professions) en compartiments estancs més propis d'èpoques "contemporànies" que no pas "modernes". Vegeu Ll. Pla i À. Serrano, *La societat...*, p. 67.

<sup>206</sup> Casos de Vicenç Gallart i Joan Batiste Tàpies, que adquiriren la condició de cavallers sent regidors de l'ajuntament per gràcia de Carles IV. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 650.

<sup>207</sup> J. M. Torras, *Els municipis...*, p. 249. Els ciutadans honrats eren l'alta burgesia de les ciutats catalanes. Els de Barcelona foren institucionalitzats per Ferran el Catòlic (el 1.510) com un estament tancat. Foren inscrits en la matrícula a partir de l'any 1.531. Els reis

sobretot en la vessant nobiliària, en comparació amb altres ciutats catalanes com Barcelona i, més clarament, amb la resta de l'Estat espanyol.<sup>208</sup>

**Quadre 14:** estructura social de la Lleida de l'antic règim (1802)

<b>Guadints</b> = 151 individus (5'14 %)	65 nobles	34 dignitats religioses	20 doctors (10 en lleis i 10 en medicina)	32 militars
<b>Burguesia urbana i classes mitges</b> = 1626 individus (55'8 %)	63 col·legiats: 14 procuradors, 7 apotecaris, 10 cirurgians, 5 argenters, 5 mercaders, 10 adroguers i 12 escrivans			
	604 pagesos			
	527 mestres de gremi (gremis constituïts: 36 ferrers, 50 sastres, 58 sabaters, 10 adobers, 20 fusters, 40 espartenyers, 30 teixidors, 5 guanters, 6 terrissaires i 6 cordoners)			
	104 comerciants			
	320 religiosos			
	9 funcionaris			
<b>Classes proletàries</b> = 1139 individus (39'06 %)	175 aprenents i oficials			
	692 jornalers del camp i mossos de pagès			
	272 criats			

Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'una estadística de la població activa. AML, caixa 1607.

A Lleida hi havia pocs nobles amb un arrelament identificable de moltes generacions. Només els Gomar, omnipresents en el consistori del 1716 fins al 1868, els Queraltó, els Ager, els Marañoso i, a partir de la seva arribada al municipi a començaments del XIX, els Pallerés eren cases nobiliàries amb una certa rellevància en l'àmbit català. Amb tot i amb això, el seu llinatge era discret, al igual que les seves propietats i riquesa, si es comparen amb els d'altres nobles del Principat i espanyols.

Altrament, les professions amb més prestigi s'agrupaven en col·legis professionals, no confondre exclusivament amb professions liberals, que vindrien a representar el que en aquella època era conegut com a "artes i oficis". Els procuradors, els apotecaris, els cirurgians, els argenters, els mercaders de robes, els adroguers i els escrivans tenien col·legis professionals constituïts en la vila sense que fos necessari tenir un nombre mínim d'individus. En aquests col·legis, molt semblants en l'organització

---

castellans, des de Felip II, en varen crear com a títol de petita noblesa. Els de matrícula foren suprimits el 1.714 i els creats per Felip II ho foren a l'abolició dels privilegis senyorials.

<sup>208</sup> J. M. Torras, *Els municipis...*, ps. 38-39.



als gremis però amb més consideració sociopolítica,<sup>209</sup> els priors gestionaven les rígides normes marcades pels estatuts de cada germanor, que la resta de col·legiats havien de respectar.

En una escala inferior es trobaven les professions agrupades en gremis. A Lleida, durant el segle XVIII, hagué 10 gremis constituïts, als quals se'ls hi afegí, en 1794, el gremi de cordoners. Els mestres de cases, els ferrers, els fusters, els sabaters, els adobers, els sastres, els espardenyers, els teixidors, els cordoners, els guanters i els terrissaires eren els grups gremials formats en la Lleida del XVIII. Com en el cas dels col·legis, els mestres priors (es solien escollir cada any entre els mestres de cada germanor) eren els que dirigien cada gremi, que jerarquitzava el seu organigrama, de dalt a baix, en la resta de mestres, els oficials i els aprenents. La resta de mestres artesans, que no tenien gremi en el municipi, s'inscrivieren en gremis d'altres ciutats i formaven part del padró dels habitants de les parròquies, majoritàriament formades per pagesos. De tota manera, aquells individus conservaren la mateixa jerarquia que els gremis constituïts quan s'havien de fer càrrec d'algun aprenent o oficial.

Perquè es pugui veure el grau de control que exercia el gremi, com a ens organitzador del treball menestral, i, a títol d'exemple, el col·legi d'adroguers i cerers, en els seus estatuts, establí unes dures regles que havien de regir les vides laborals dels seus associats i dificultar l'entrada als aspirants a adroguer i cerer, si no era amb el previ pagament d'un esport molt elevades.

D'entrada, s'establia que els col·legiats eren els únics que podien vendre “qualsevol genero de confitures, pevre, sucre, salses, clavells, canyella, nous moscades, avellanes, pomes ni qualsevol altra especie de drogues sino en los dies de fira”. Com a mesura de gràcia es deixava examinar els fills dels col·legiats a partir dels 16 anys, i no als 22 com era preceptiu per a un individu sense un pare adroguer. No obstant això, fins que no es cases no podia instal·lar una botiga pròpia.

Els estatuts, en un altre apartat, establien la prohibició de posar botigues als col·legiats “en casa de altra persona que tinga botiga de qualsevol altra cosa que sia en la mateixa casa y botiga del tal botiguer sinó que el tal botiguer sia colegial cerer examinat en la present ciutat”.<sup>210</sup> L'ordenança tenia per objectiu limitar “lo abús que se porie fer en pararse moltes botigues de cera”.

---

<sup>209</sup> P. Molas, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, 1977, p. 189; i J. M. Torras, *Els municipis...*, p. 44.

<sup>210</sup> AML, estatuts del col·legi d'adroguers, cerers, confiters i sucres de la ciutat de Lleida, registre 470, ps. 147-150 (any 1703).

En un altre moment es regulava la pràctica de l'examen que havien de fer els aspirants a mestre adroguer, confiter o cerer, que prèviament havien hagut de rebre "quatre anys d'aprenentatge en una de les botigues de adroguer de dit col·legi, y dos anys de fadria en una de dites botigues o de Barcelona, sota la pena de tres lliures". La prova es feia en la casa d'algun dels priors i consistia en l'elaboració d'una "caseta de sucre cordellat", confitures, caramels i altres que els majorals del col·legi consideressin oportunes. Els resultats de l'esmentada prova havien de tancar-se en una caixa que no s'obria fins al dia assenyalat pels examinadors.

Altrament, l'aspirant, a part de demostrar la seva capacitat com a adroguer, confiter o cerer, havia de compensar la seva entrada en el col·legi amb el pagament, a la caixa de l'organització, de 20 lliures catalanes de plata. Així mateix, havia de pagar a cada col·legiat i a l'advocat de l'associació "12 rals de plata catalana, 6 lliures de veles blanques, 2 lliures de confitura candida y una lliura de pinyonades, y una lliura de massapans y dos parells de gallines, y en lloch de redorts un parell de perdius, un parell de guants de pell de cabrit y que tot lo sobredit se hage de donar doblat als priors, pare porter y notari, declarant que los fills de collegials paguen al ters".<sup>211</sup>

La reglamentació era tant rígida, que l'aspirant només podia demanar ésser admès a examen el dia següent de la festivitat de la Verge Maria Sra., el 9 de setembre, dia en què es feia l'extracció dels priors del col·legi i es lliuraven els comptes de l'any anterior.<sup>212</sup>

La legislació del col·legi dels adroguers cal considerar-la molt dura, però cap a finals del segle XVIII els estatuts dels gremis de nova creació o reorganització, cas dels cordoners lleidatans el 1794, es suavitzaren i introduïren alguns punts fonamentals d'ajuda i cooperació entre els seus associats.

Així, a part d'incidir en els aspectes més intransigents d'un aprenentatge de sis anys per als aspirants a mestre (capítol 14), de la nul·la possibilitat de canviar de mestre que tenien els aprenents si no es posaven d'acord dos agermanats prèviament (capítol 10), o dels pagaments que havien d'efectuar els aprenents (25 rals) perquè els acceptés un mestre a treballar o els oficials (5 lliures catalanes) per fer l'examen per accedir a la condició de mestre (capítols 12 i 17); s'establien una sèrie d'articles adreçats al foment de la cooperació entre els mestres com l'obligació, sempre sota la pena de

---

<sup>211</sup> AML, estatuts del col·legi d'adroguers, cerers, confiters i sucres de la ciutat de Lleida, registre 470, ps. 147-150 (any 1703).

ser multats, d'assistir a les festes i juntes de la confraria (cap. 5), de fer el "Santo Viático" (una mena de missa o oració) quan algun dels mestres, esposes o fills d'aquests es possessin malalts (cap. 6), l'obligació d'anar a l'enterrament d'un mestre, esposa o fill morts (cap. 7), l'obligació "si algun maestro cofrade estuviese enfermo, deberan de asistirle todas las noches los demas cofrades, esto es, por cada noche empezando solamente en el dia en que el tal enfermo fuese sacramentado por Viático y hasta que haya salido del peligro a juicio del médico", essent obligació dels priors començar en l'esmentat manament (cap. 13), l'obligació, en cas que el malalt fos pobre, de pagar-li cadascun 6 sous diaris fins que es posés bo (cap. 13); i la possibilitat, en cas de morir, que li quedava a la dona, si mantenia el nom del marit difunt, de continuar amb el negoci (cap. 18).

El gremi, per tant, evolucionava cap a formes contemporànies de sindicat i reforçava el seu paper filantròpic a favor dels seus associats. Tanmateix, la finalitat última que cercava, el monopoli del producte que elaboraven els mestres agermanats, no quedava descuidada en l'articulat dels estatuts.

El capítol 23 deixava clar que "persona alguna ahora sea sastre, tendero de paños o lienzos, booneros vulgo quinquillarre, ni otro cualquier habitante en esta ciudad de Lérida ó fuera de ella que no sea maestro cofrade de la referida cofradia no pueda tener tienda abierta del oficio de Pasamanero, Cordonero y Botonero, ni en otra manera trabajar ni vender dentro de la expresada ciudad ni en su término maniobras algunas de dicho oficio como botones de plata o hilo de plata no otro, de seda, pelo, ni hilo colorado de cualquier color que sea, ni con mezcla de colores (excepto los que sean de hilo blanco) ni tampoco charreteras, alamares, cordones, frenisas, borlas, franjas, tinguulos, bolsas de corporales, caíreles de sombrero, ni otras cualesquiera pertenecientes al mismo oficio ahora sean dichas o maniobras grandes o pequeñas como plata, seda, pelo, algodón, hilo o de cualquier otro material bajo la pena de 10 libras". La potestat per vendre aquests materials era per als agermanats en la confraria durant tot l'any, exceptuant els dies de fira de la ciutat en què podien venir a vendre aquells productes mestres d'altres indrets i firaires ocasionals.

Per tant, l'examen per accedir a la categoria de mestre cordoner era molt minuciós i complicat. L'aspirant havia de fer "una borla de estandarte ó bandera montada con quatro palmos de cordon,

---

<sup>212</sup> AML, reglament dels adroguers (en 1683), registre 468, ps. 259-261.

hecho con almo ó sin ella, y a la medida de dos palmos un capiculado de dos peretillas; una bolsa de corporales guarnecida con su caírel, peretillas i trezadas, siendo los flecos de botoncillos, un par de alamares de trenza rejados con flecos torcidos, quatro palmos de flocadura torcida y un palmo de catida, poco mas ó menos”.

Així mateix, tot i que els estatuts aclarien “que no se pueda impedir trabajar a alguna mujer las maniobras de dicho gremio”, quedava molt clar que ho havien de fer per un mestre cordoner i que “no tendran tienda abierta ni cerrada ni menos podran poner mesas públicas á sus puertas”.<sup>213</sup> El paper del sector femení, en l’antic règim, quedava subordinat al de l’home, tant en la família com en el treball laboral, de forma que la dona quedava totalment marginada i exclosa de poder realitzar la feina en igualtat de condicions que un home.

Els exemples dels estatuts del col·legi d’adroguers i del gremi de cordoners mostraven una rigidesa tan gran de la legislació, que tingué fins el 1833 “fuero privilegiado”, que, fins i tot, acabà amb la paciència dels governs absolutistes il·lustrats de finals del segle XVIII i, sobretot, de començaments del XIX.

Des del 1786 s’havien succeït una sèrie de reformes que pretenien potenciar la llibertat en l’elaboració d’alguns productes per fomentar, principalment, la indústria. En l’esmentada data es donà llibertat als fabricants de llana i seda del Regne perquè poguessin fer les variacions que creguessin oportunes amb la pinta, telar o torn, només amb la condició de posar-li un segell al producte que el distingís de l’elaborat amb estatuts gremials.<sup>214</sup>

El 1789 es va concedir la possibilitat, a qui volgués fer-ho, de fabricar teles de lli i cànem, al gener d’aquell any, i altres teixits, a l’octubre.<sup>215</sup> El 1798, per Reial Ordre renovada el 1807, “se mandó que el ejercicio de un oficio no impida el que cualquier otro á quien quiera usarle; que sean admitidos á examen todos los que lo pretendan, sin que les obste la falta de los requisitos de aprendizaje, oficialía, domicilio, etc.; y que en estas habilitaciones no hayan mas gastos que las cantidades que basten para

---

<sup>213</sup> ACA, Audiència, Diversorum, llibre 1192, Estatutos del Gremio de Cordoneros de la ciudad de Lérida, ps. 287-298.

<sup>214</sup> AML, Reial Cèdula de S.M., del 9 de novembre de 1786, segle XIX, caixa 202.

<sup>215</sup> AML, Reial Resolució, del 9 de gener de 1789, i Reial Cèdula de l’11 d’octubre de 1789, segle XIX, caixa 202.

indemnizar á los examinadores del tiempo que ocupen á examen”.<sup>216</sup> El 1808, el rei signa una Reial Ordre que permeté, a partir de llavors, als fabricants de teixits la llibertat d’inventar-los i variar-los sota algunes premisses. La conscienciació de les traves gremials al progrés industrial del país, per part del govern absolutista de Ferran VII, provocà que el 1815 el “Consejo de Hacienda”, sota la supervisió de la “Junta de Fomento”, es decidís a recollir totes les ordenances gremials per elaborar-ne una de única que regulés, de forma global, tota la legislació gremial.<sup>217</sup>

El treball dels fiscals que instruïren el cas es presentà el 1831, però no fou fins al març del 1833, uns mesos abans que morís Ferran VII, que no s’aprovà i tingué una validesa legislativa. La conclusió dels lletrats que promogueren les noves ordenances, que a partir d’aquella data tots els gremis havien de respectar, tenia la finalitat de “alentar los progresos de la industria fabril” i era contundent en afirmar que els estatuts dels gremis espanyols “nunca fueron otra cosa que el medio de organizar el monopolio de una industria, casi siempre con perjuicio de la industria misma, aunque á veces con ventajas transitorias de los que momentáneamente la ejercitan”.

La crítica continuava posant especial èmfasi en la poca llibertat que deixaven els estatuts als innovadors perquè les disposicions eren “siempre vejatorias, y casi constantemente absurdas”, cosa que provocà que “las artes quedaran en una infancia sempiterna, pues tal es la suerte de toda aquella que se sujeta sin límites á una tutela rigurosa”.<sup>218</sup>

Pels fiscals, la clau de volta del progrés “de las artes dependen sobretudo de la latitud que se deje á los individuos que las ejercen, pues jamas la capacidad se desenvuelve rodeada de trabas á que la ignorancia, cierta de su inhabilidad para crear ó mejorar, no tiene reparo en someterse.”

Els gremis havien de passar a ser reunions d’homes amb un interès laboral comú, que havien de pretendre l’evolució del seu ofici cap a la modernitat. Les noves ordenances preparaven el camí per assolir el liberalisme econòmic i deixaven molt clar que cap fabricant de nou encuny havia de sotmetre’s als dictats de cap gremi, ni “levantar entre cada una de ellas la barrera de un monopolio odioso, que no coarten ni dificulten sus progresos, y que no embarazan ni vejan á los que la ejerzan”.

---

<sup>216</sup> AML, Reial Ordre de l’1 de març de 1798, renovada el 27 de novembre de 1807, segle XIX, caixa 202.

<sup>217</sup> S’ha vist, unes línies abans, com en una mateixa ciutat dos gremis que tenien una mateixa finalitat per als seus associats tenien uns estatuts de contingut, en certa manera, diferents, ja que cadascun estigué redactat en moments històrics distints.

Tanmateix, a pesar de l'esforç legislatiu, els gremis continuaren, fins a la seva definitiva supressió en 1837, tenint una sèrie de prerrogatives a favor dels seus associats. Així, els mestres podien continuar examinant els aprenents, que havien de pagar els drets d'examen, tot i que llavors les taxes es suavitzaren.<sup>219</sup> El que volgués tenir taller o botiga havia d'afiliar-se a un gremi i continuaven tenint l'avantatge de vendre ells els productes propis de cada associació.

Altrament, els gremis havien d'estar compostos per un mínim de 20 individus, fossin mestres o no; havien de promoure el progrés mitjançant premis per als associats més destacats, ajudar els més necessitats, quedava totalment prohibit establir germanors d'individus que trafiquessin amb confits i productes de menjar i beure, no es podia controlar la llibertat de fabricació, qualsevol mestre podia canviar de municipi i establir la seva botiga o indústria si s'inscrivía en el gremi de la nova ciutat, i, molt important, cap individu del gremi podia vendre productes sense saber-ne la seva procedència.<sup>220</sup>

La reforma de la legislació gremial del 1833 fou un primer pas per suavitzar les normatives que alentien el progrés tècnic en l'elaboració i tractat de qualsevol producte. L'important del cas era que els governs de l'antic règim havien detectat el problema del retard econòmic de la nació en relació a altres països, i l'havien lligat a la rigidesa del sistema legislatiu que l'emparava.

En conjunt, tot i la reforma del 1833, els estatuts dels gremis pretenien dues coses molt concretes a l'hora d'aprovar la seva legislació de govern intern: guardar l'estabilitat laboral i econòmica dels seus associats, que prèviament havien de passar proves "molt dures", i dificultar la introducció d'un excés de mercaderies i mestres que poguessin alterar l'equilibri entre l'oferta i la demanda.

El doble propòsit, dirigit a assegurar el monopoli d'un determinat producte, només es podia aconseguir mitjançant una legislació molt dura emparada pel sistema polític que dominava en el Regne, com era el cas, que permetia el progrés socioeconòmic d'alguns i desconfiava i marginava a tot element que no fos de les famílies dels mestres, en primer terme, de la ciutat, en segon, i d'un cert nivell econòmic, en darrera instància.

---

<sup>218</sup> AML, Ordre del "Consejo de Hacienda" del 18 de març de 1833, segle XIX, caixa 202.

<sup>219</sup> L'oficial havia de pagar 20 rals a cada examinador (n'hi havia 6), quaranta al secretari, sense incloure el cost del paper, i quaranta per als fons del gremi. Article 33. Per l'examen d'aprenent a oficial es pagava la meitat. Article 34. AML, Ordre del "Consejo de Hacienda" del 18 de març de 1833, segle XIX, caixa 202.

<sup>220</sup> AML, Ordre del "Consejo de Hacienda" del 18 de març de 1833, segle XIX, caixa 202.

La fórmula associativa era tant comú en l'antic règim que, fins i tot, els pagesos restaven agrupats en la "Confraria de Llauradors", que presentava una jerarquització laboral similar a la d'un gremi.

Al marge d'aquesta jerarquització de la societat quedava el grup de jornalers i criats, que amb prou feines podien trobar un treball estable.

Llavors, el canvi que representà la revolució burgesa, tot i que no fou perceptible de la nit al dia, havia de ser brutal per una societat acostumada a saber el lloc en què es trobava cadascú.

Com que el diner i la propietat fou el nou, i gairebé únic, barem amb que l'individu havia d'assolir prestigi i drets polítics, llavors ja sense els lligams que havien representat els gremis i els col·legis professionals per exemple; s'han triat les dades de les contribucions de l'any 1844 per establir aquest nou edifici social, generat pel liberalisme, en la Lleida de mitjan segle XIX.

El cim de la piràmide, pàgina següent, estava format per la "gran burgesia", nova classe socioeconòmica dominant, que obrà el canvi de l'antic règim, a nivell local i nacional, al nou Estat de tipus liberal. La majoria dels seus membres tenien en comú la possessió d'una gran quantitat de propietat rústica, i entre ells hi havia els caps de les famílies nobles i amb més renom de la ciutat. El canvi liberal els havia transformat de nobles a burgesos propietaris, però això no significà, continuaven estan entre els majors contribuents, que veiessin perillar la seva posició preeminent en l'esfera d'influència política. La "gran burgesia" lleidatana, s'ha triat els 50 primers contribuents, fou, de llarg, la classe social de la ciutat que presentà menys canvis individuals durant el procés de consolidació del liberalisme. D'aquests 50 majors contribuents, gairebé el 62 % estava format per grans propietaris rústics o advocats propietaris (entre moltes cases nobles era típic el desenvolupament d'aquesta professió), que apostaren per la introducció del capitalisme agrari, de forma que amb les noves relacions laborals engegades poguessin treure un major profit, amb la renegociació dels contractes d'arrendament, a les seves propietats.<sup>221</sup>

El domini del sector agrari terratinent en els primers llocs de l'escala social només deixava lloc a un reduït grup format per professionals liberals sense arrels nobles, l'elit menestral, la del comerç i la de

---

<sup>221</sup> J. Fontana, *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1836*, Barcelona, 1979, ps. 161 i ss.

la pagesia.<sup>222</sup> Entre els rics lleidatans de mitjan segle XIX hi havia algun metge anomenat, algun procurador, els empleats civils que cobraven per damunt de 15.000 rals anuals, algun botiguer i els capitals d'alguns menestrals (adroguers, saboners i xocolaters) que més endavant quallaren en la creació d'incipients negocis en l'economia local.<sup>223</sup>

El segon grup de l'escala social lleidatana, "la burgesia mitjana-alta", era ben diferent al primer. Tot i que en ell també s'hi trobaven els tradicionals propietaris rústics, més modestos que els del primer grup, ja s'apreciava una major diversificació professional fruit de la mobilitat social que anava imposant el liberalisme capitalista.

---

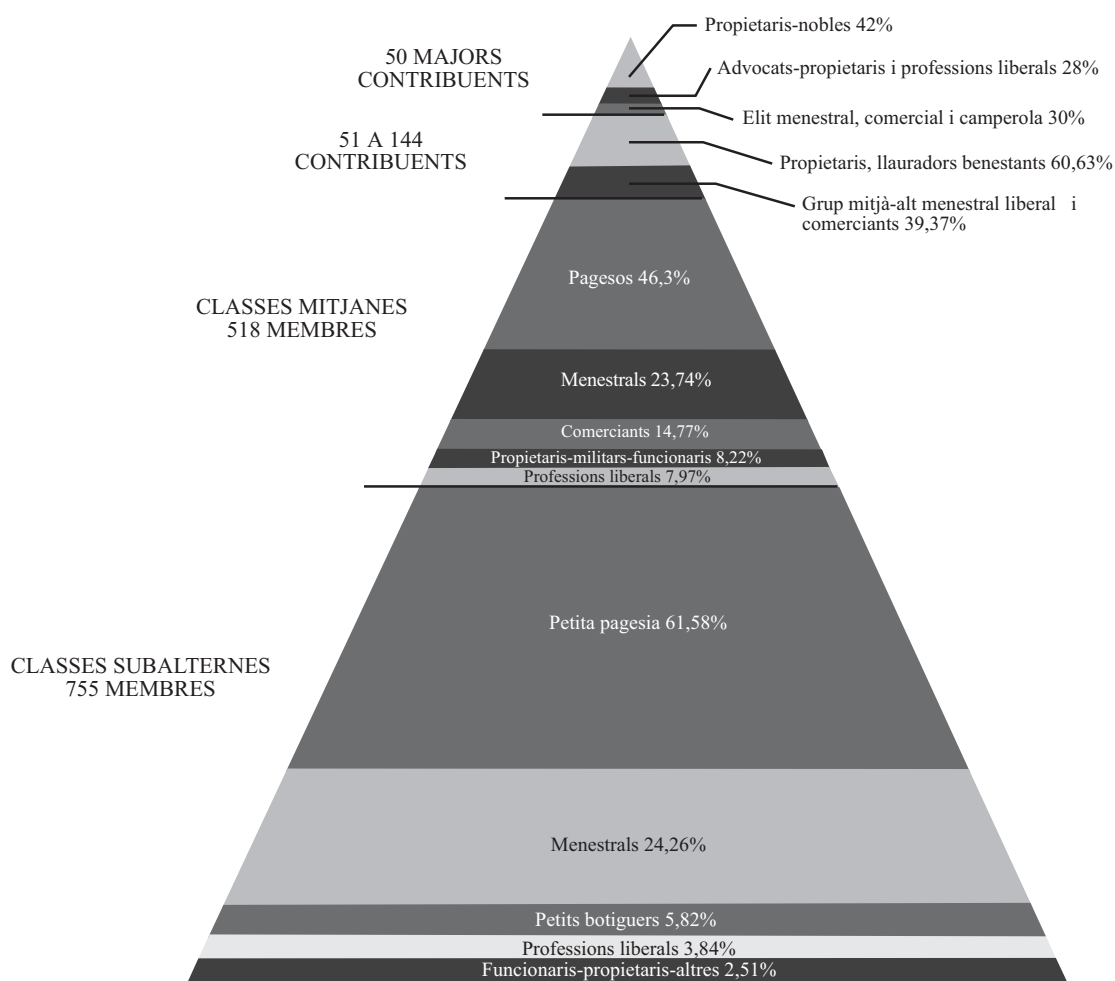
<sup>222</sup> A Alacant, la gran burgesia que dominà la política local d'aquell indret, durant la Dècada Moderada, també estava formada per un conglomerat de burgesos grans propietaris nobles i comerciants, com s'ha vist pel cas lleidatà. P. Díaz Marín, "Burguesia i ciutat. La política urbana a Alacant durant la Dècada Moderada (1844-1854)", *Recerques*, núm. 37, 1998, p. 82.

<sup>223</sup> Com ja s'ha dit, Manuel Olives passà d'estar considerat com a adroguer en els censos dels anys quaranta del segle XIX a propietari d'un magatzem de bacallà que devia abastar als petits comerços locals el 1853; també altres antics menestrals com Francesc Cercós apareixien en aquell segon any detallats com a fabricants de sabó amb un magatzem d'aquest producte i d'oli, quan la documentació dels primers anys de la revolució burgesa reflectia el negoci d'un modest menestral dedicat a l'elaboració de sabó. Altres individus havien diversificat els seus negocis en la incipient branca del transport de diligència. AHL, Llibre de la Matricula Industrial i Comercial de l'any 1853, llibre núm. 538.



# Piràmide socioprofessional de Lleida (1844)

(per contribucions)



Font: AML. Llibre de contribucions reials del 1844.

En aquest grup s'hi trobaven els individus que, d'alguna manera, havien d'activar l'economia lleidatana en els anys següents i que pertanyien al grup de botiguers de roba, comerciants a l'engròs de gra i altres productes agraris, pagesos beneficiats per la desamortització, procuradors amb una gran activitat en les transaccions agràries generades per la desamortització, metges, advocats, els empleats civils que cobraven entre 8.000 i 15.000 rals i el negoci menestral familiar, poc anguniat per la mecanització, que elaborava i comerciava els seus productes alhora.<sup>224</sup> Cal assenyalar l'enorme projecció que anava adquirint el sector comercial de la ciutat que, si bé, tenia 2 individus el 1844 entre els 50 majors contribuents, pel 1853 n'havia col·locat 17 (10 comerciants i 7 botiguers) en aquell nivell contributiu.

Les classes mitjanes estaven constituïdes pel grup de població que podia viure, amb unes bones condicions, del treball que realitzava. Eren els pagesos amb propietats mitges, entre 7 i 10 jornals; el sector menestral amb unes possibilitats de supervivència immediata bones, el grup de funcionaris públics que cobrava entre 4.000 i 8.000 rals (oficials, escrivents), un grup de comerciants mitjos important que s'aprestava a donar el salt cap a nivells contributius superiors i els advocats, metges, procuradors joves i individus d'altres professions liberals amb no tan bona projecció com era el cas dels cirurgians, algun mestre, algun arquitecte...etc.

Finalment, les classes subalternes estaven compostes pels pagesos amb poca propietat i que en molts casos s'havien de llogar a jornal, els jornalers, els menestrals amb poca projecció o amb molta competència, els revenedors i venedors amb parades al mercat, funcionaris amb poc sou (porters, per exemple) i professions liberals amb poca projecció com els escrivents de notaris i advocats, els estudiants, els veterinaris, etc. Aquest era un grup amb pocs ingressos i que, majoritàriament, depenia del treball per altri per aconseguir el límit econòmic de supervivència adequat.

La piràmide mostraria, també, els límits reals de cada grup socioprofessional en l'escala social de la ciutat. Així, el límit del camperolat, per exemple, estaria en la classe mitjana-alta i concentraria la majoria dels seus membres en la zona baixa de la piràmide social. En un cas contrari, el lloc habitual dels propietaris estava situat en la part més alta de la piràmide, essent anecdòtica l'aparició d'algun membre d'aquest grup en altres marges. La piràmide, per tant, pretén mostrar, a part de la ubicació de

---

<sup>224</sup> En 1853 molts d'aquests menestrals ja apareixien en la matrícula com a propietaris de botiga i pagaven per ella com si fossin autèntics

cada classe en l'escala social de la ciutat, la projecció econòmica i social que tenia cada grup concret en l'època liberal, essent normal que la carrera professional d'un membre d'algunes professions liberals (advocats, metges i procuradors) pogués acabar per situar a alguns d'aquests individus en el cim de l'edifici social. En un altre sentit, aquesta situació era més difícil per altres grups socioprofessionals (menestrals i comerciants), i gairebé impossible, si atenem a la conjuntura econòmica d'aquells anys, pels pagesos, els funcionaris i els empleats.

### **LA BURGESIA, LES CLASSES MITGES I EL PROLETARIAT LLEIDATÀ. COMPARACIÓ AMB ALTRES CASOS**

L'edifici social lleidatà tenia una estructura força diferent a la que presentaven altres ciutats espanyoles més poblades com eren els casos de Madrid i Barcelona, que, com ja s'ha vist en altres moments, tenien unes economies força diferents a la tradicional agrària lleidatana i entre elles mateixes. La diversitat entre les dues ciutats més importants d'Espanya naixia per raó d'una major activitat i dinamització, tant comercial com industrial, del cas barceloní; enfront a l'estatisme administratiu del cas madrileny, per raó de la seva condició de capital del regne que donava alberg a una gran part de cortesans que vivien de la renda de les hisendes que posseïen.

Primerament, la classificació de les burgesies de les ciutats esmentades, quadre 15, està adaptada a cada cas concret, de forma que pel cas lleidatà s'ha considerat els dos-cents cinquanta primers contribuents de l'any 1853 (pagaven 300 o més rals de billó), pel cas barceloní els electors de l'any 1840 que paguessin més de 400 rals, 2.200 individus, i pel cas madrileny els individus que paguessin més de 1.000 rals de billó en el total de contribucions de l'any 1856 (prop de 3.800). En tots els casos eren les elits de les ciutats i representaven entre el 3,2 % i el 7% del total de caps de família censats en cadascuna d'elles. D'altra banda, el que pretén el quadre es mostrar, salvant les distàncies temporals i urbanes de cada cas, les distintes societats burgeses que operaren i controlaren el canvi liberal en la primera meitat del XIX en un ens comú com era Espanya. Lleida, com a exemple d'una societat i ciutat que no devia diferir gaire del de moltes capitals de província espanyoles; Barcelona, com a mostra d'una ciutat més dinàmica que degué enfrontar-se amb les primeres conseqüències de

l'aplicació del capitalisme industrial com a forma de producció econòmica, i Madrid, com a paradigma de la societat de cort, capital de l'Estat, que influïa i decidia en molts moments els canvis polítics que s'havien de dur a terme.

Els resultats de la comparació mostren una sorprenent similitud en la composició de les classes dominants de Barcelona i Lleida, que es desmarcaria de la de Madrid. Així, les burgesies lleidatana i barcelonina estarien formades per un component social molt més equilibrat, entre els diversos sectors, que no pas la madrilenya, que presentava un major percentatge de propietaris absentistes, majoritàriament nobles.

En un altre sentit, caldria destacar els percentatges similars, en els tres casos assenyalats, dels individus dedicats al comerç que hi formaven part, i el pes inferior que tenien les professions liberals a Madrid, si es compara amb els casos catalans. Altrament, destacar també el poc pes específic de la manufactura i la menestralia madrilenya, només un tres per cent de burgesos ho eren, i l'entrada de pagesos com a membres de la burgesia lleidatana.

- **Quadre 15:** composició social de la burgesia, les classes mitges i les obreres de Lleida, Barcelona i Madrid en la primera meitat del segle XIX.

CATEGORIES SOCIOPROFESSIONALS	LLEIDA (1853) + de 300 rals contribuïts		BARCELONA (1840) + de 400 rals contribuïts		MADRID (1856) + de 1.000 rals contribuïts	
<b>GRAN BURGESIA</b>						
Menestrals i manufactura	46	18,4 %	182	8,25 %	121	3,19 %
Professions Liberals	48	19,2 %	484	21,95 %	386	10,27 %
Comerciants	83	33,2 %	607	27,53 %	1.073	28,27 %
Pagesos	23	9,2 %	-	-	-	-
Propietaris rústics i urbans	43	17,2 %	625	28,34 %	2.215	58,37 %
Militars	1	0,4 %	123	5,58 %	-	-
Eclesiàstics	4	1,6 %	184	8,34 %	-	-
Funcionaris	2	0,8 %	-	-	-	-
<b>TOTAL</b>	<b>250</b>	<b>7,01 % població</b>	<b>2.205</b>	<b>3,21 % població</b>	<b>3.795</b>	<b>4,46 % població</b>
<b>CLASSES MITJANES</b>						
Menestrals i manufactura	543	25,61 %	2.429	26,23 %	2.526	18,12 %
Pr. Lib., funcionaris i clergues	536	25,27 %	2.816	30,41 %	1.459	10,47 %
Botiguers i petit comerç	257	12,11 %	2.151	23,23 %	7.145	51,27 %
Propietaris i pagesos	785	37,01 %	1.865	20,13 %	2.807	20,14 %
<b>TOTAL</b>	<b>2.121</b>	<b>59,48% població</b>	<b>9.261</b>	<b>13,47 % població</b>	<b>13.937</b>	<b>16,41 % població</b>
<b>CLASSES OBRERES</b>						
Criats			9.303	16,24 %	30.144*	44,83 %
Jornalers, peons i aprenents	673	56,32 %	27.145	47,4 %	13.828*	20,57 %
Obrers especialitzats			20.824	36,36 %	23.268*	34,6 %
Petita pagesia (- de 5 jornals)	522	43,68 %				
<b>TOTAL</b>	<b>1.195</b>	<b>33,51 % població</b>	<b>57.272</b>	<b>83,32 % població</b>	<b>67.240</b>	<b>79,13 % població</b>

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del "Cens de les eleccions municipals del 1853", pel cas de Lleida, AML, caixa 1623; Jesús Mestre Campi, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial*, p. 189, pel cas de Barcelona; i A. Bahamonde i J. Toro, *Burguesia, especulació y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*, ps. 202-203. (\* càlculs aproximats multiplicant les dades del 1804 per 1,59 de creixement demogràfic).

Les classes mitjanes estaven compostes per un ample conglomerat de població que tenia en comú, tot i que pot ser molt discutible la classificació, la possessió dels medis de producció que els permetia treballar en llur tasca quotidiana. Per això, és en aquest estadi on es manifesten les diferències més notables entre els tres casos analitzats, ja que allí era on es manifestava, realment, l'activitat econòmica dominant de les tres ciutats. A Lleida havia un percentatge majoritari de pagesos i propietaris mitjans, un 37 %, a Barcelona una distribució social molt equilibrada entre els diversos sectors productius de la ciutat, que denotava un major dinamisme econòmic, i, finalment, a Madrid en el sector intermedi s'hi concentraven la majoria de comerciants i botiguers encarregats d'abastar a una ciutat d'economia estàtica amb un component social relatiu inferior en els sectors manufacturadors i artesans.

Les classes proletàries estaven compostes pels individus que treballaven sistemàticament per compte d'altri. Com en el cas de les classes intermèdies, els integrants d'aquest grup depenien totalment de l'economia global que tenia la ciutat on treballaven habitualment. D'aquesta manera, a Lleida la totalitat de proletaris solien desenvolupar una activitat agrària en els camps dels pagesos més rics i dels grans propietaris de la ciutat, mentre que hi havia un percentatge nul d'obers manufacturadors i criats. A Barcelona havia una majoria d'obers especialitzats en les incipients fàbriques i un alt percentatge d'aprenents i peons que formaven part de negocis artesans que s'estaven atansant a un desenvolupament tècnic i de relacions de treball proper al capitalisme. Finalment, a Madrid, en tants per cent, havia una majoria de criats que treballaven en el servei de les nombroses cases de grans propietaris i nobles que havia en la capital de la nació, enfront a un nombre més reduït de jornalers i obers especialitzats.

A Lleida, a diferència dels altres casos, es podria situar a la majoria de la població en el sector intermedi de l'escala social, per raó d'un major desenvolupament del negoci familiar o individual en contraposició al gran negoci industrial i gremial de Barcelona, en major grau, i Madrid, que tenien la seva base econòmica en el guany produït per l'explotació del treball d'altres individus.

En conjunt, aquest anàlisi no pretenia altra cosa que mostrar tres realitats socials i econòmiques distintes encarregades de donar les primeres passes cap a la consolidació del liberalisme polític a l'Espanya del XIX a partir del 1833. De les seves diferències i de les seves similituds nasqueren projectes polítics contraposats al llarg del segle XIX, que lluitaren per fer-se amb el control polític de l'Estat.<sup>225</sup>

---

<sup>225</sup> Vegeu G. Barnosell, *Industrialització, Revolució Liberal i Classes populars a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX. Les societats d'ofici*, Tesi Doctoral, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1996; i A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa y movimiento juntero en España*. Lleida, 1997.

## ELS GRUPS SOCIOPROFESSIONALS DE LA CIUTAT DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX

### *PROPIETARIS I NOBLES*

La catalogació “propietari” era més una categoria social que una professió. D’aquesta manera, s’intentava distingir a un individu que no li feia falta “treballar físicament” de la resta, ja que les propietats que tenia, normalment rústiques, li permetien viure folgadamente. La lògica ens ha de portar a considerar que, en la seva majoria, aquests individus enfonsaven les seves arrels familiars en les cases nobles de la ciutat i que, per tant, molts d’ells poguessin ser considerats com a part integrant de la petita aristocràcia local de la ciutat.

Amb tot, amb la reforma administrativa que portà la “revolució liberal” s’anaren perdent les abreviatures específiques que es reservaven al sector noble de la ciutat (per exemple *Don*), que a partir d’aquell moment es feren extensibles a la totalitat dels individus.

Malgrat això, el coneixement de les cases nobles de la ciutat<sup>226</sup> i algunes distincions especials que s’han trobat en algun document,<sup>227</sup> ens permeten assenyalar amb seguretat la majoria d’individus que conservaven la catalogació nobiliària en la ciutat de Lleida (quadre 16).<sup>228</sup>

Com es pot observar, la majoria de nobles i ciutadans honrats mantenien les propietats dels seus avantpassats, i algun d’ells desenvolupava alguna de les tradicionals professions dels cabalers com advocats i eclesiàstics. Els nobles estaven constituïts, des del 1553, en la “Reial Confraria de Cavallers i Gentilhomes del Gloriós Sant Jordi de la ciutat de Lleida”.<sup>229</sup> A començaments del XVIII les nissagues de nobles del municipi que havien sobreviscut a la Guerra de Successió foren: els Ortiga, els

---

<sup>226</sup> Ha estat valuosa l’aportació i comentaris de l’investigador Josep M. Clarisó en aquest sentit, ja que està duent a terme una recerca de la noblesa del segle XVIII a Lleida.

<sup>227</sup> En el cens de l’any 1847 hi ha alguns individus distingits amb una (A) que podria ser noble, i una (D) ciutadà honrat. També en els censos del 1851 i del 1853 els individus de casa noble portaven entre el nom i el cognom la preposició “De”, que indicava pertinença a una casa distingida de la ciutat, mentre la resta dels individus no la tenien.

<sup>228</sup> També ha estat de molta utilitat el seguiment dels nomenaments de regidors de l’ajuntament efectuats durant el segle XVIII, ja que la majoria de càrrecs foren ocupats per nobles, ciutadans honrats o doctors en lleis. AML, Llibres d’acords, actes i altres documents de l’Ajuntament de Lleida, de 1717 a 1832.

<sup>229</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V.II, p. 228.

Queraltó, els Montserrat, els Casanoves, els Gras, els Ager, els Oliver, els Calvis, els Riquer, els Sagarra, els Guiu, els Querol, els Cubells, els Reig, els Gomar, els Bayona i els Picons.<sup>230</sup>

- **Quadre 16:** membres de les cases nobles de la ciutat de Lleida (1844).<sup>231</sup>

NOM	PROFESSIÓ	CASA	CONDICIÓ
<b>Joaquim de Gomar</b> 1r. Contribuent el 1834, 1845, 1847, 1851 i 1853; i 2n. el 1844. Fill d'Ignasi de Gomar	Propietari	Gomar	Cavaller noble. Senyor de La Granadella
<b>Domènec de Gomar</b> Germà de l'anterior. 8è. Contribuent el 1851 i 7è. el 1853.	Advocat	Gomar	Noble
<b>Josep de Gomar</b> 41è. Contribuent el 1847, 22è. el 1851 i 30è. el 1853. Germà dels anteriors	Propietari-Advocat	Gomar	Noble
<b>Domènec Fleix</b> 6è. Contribuent el 1844 i 15è. el 1847, 35è. el 1853 i 18è. el 1851. Fill de Pere Fleix: alcalde el 1833	Propietari	Fleix	Noble (Baró de Fleix)
<b>Anastasi Fleix</b> 11è. Contribuent el 1845 i 5è. el 1844.	Eclesiàstic	Fleix	Canonge xantre
<b>Antoni Benet de Queraltó</b> 1r. Contribuent el 1844, 15è. el 1834, 8è. el 1845 i 21è. el 1847, 16è. el 1851 i 14è. el 1853.	Advocat – Propietari	Queraltó	Noble
<b>Ignasi de Temple</b> 55è. Contribuent el 1853 i 109è. el 1851.	Advocat	Temple	Ciudadà honrat, procedien de Barcelona <sup>232</sup>
<b>Domènec de Dalmasas</b> 70è. Contribuent el 1851 i 64è. el 1853.	Advocat	Dalmasas	Ciudadà honrat
<b>Ramon de Casanoves</b> 41è. Contribuent el 1844, 66è. el 1847 i 31è. el 1845, 37è. el 1851 i 34è. el 1853.	Advocat	Casanoves	Ciudadà honrat <sup>233</sup>
<b>Jaume de Bufalà</b> 7è. Contribuent el 1847 i 1851 i 13è. el 1853. Fill de Josep Antoni Bufalà, 5è contribuent el 1834.	Propietari	Bufalà	Ciudadà honrat, procedien de Barcelona <sup>234</sup>

<sup>230</sup> AML, Veïnat del 1725, caixa 1606.

<sup>231</sup> Entre les famílies de nobles i ciutadans honrats que, pertanyents a la mà major, Antoni Passola va localitzar per al període que va entre el 1480 i el 1707 com a components del govern de la Paeria, i que per al segle XIX encara mantingueren un fort pes social que els permeté mantenir regiduries vitalícies durant l'època absolutista (1814-1820 i 1823-1833) i una representació important durant l'època moderada (1844-1854), cal assenyalar els Gomar, els Casanoves, que ja eren doctors en lleis a finals del segle XVII, els Queraltó, també doctors en lleis, i els Marañosa. A. Passola, *Oligarquia...*, ps. 348-358.

<sup>232</sup> El primer dels Temple del qual es té constància fou Josep Temple, a finals del XVII, casat amb Maria Batiste. L'esmentat Josep era ciudadà honrat de Barcelona i usufructuari de la seva muller. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 517.

<sup>233</sup> Els Casanoves eren ciutadans honrats en l'època final dels Àustria. Era una nissaga amb una enorme tradició representativa en la Paeria i en el camp de les lleis, ja que els membres del clan solien ser doctors en lleis. A un dels seus descendents, Joan Josep Casanoves, se li atribueix l'autoria o la revisió del "Llibre Verd Major" de la Paeria, que és un recopilatori de les lleis i usatges de la ciutat. Altrament, a partir del 1778 fou escollit com a regidor vitalici de l'Ajuntament de Lleida el doctor en lleis Francesc Casanoves, que desenvolupà el càrrec fins el 1799, any de la seva mort. Uns anys més tard, el 1803, fou nomenat regidor vitalici el seu fill Joan Batiste Casanoves, també doctor en lleis, que ocupà el càrrec fins el 1832, any en què començaren les reformes polítiques liberals. La tradició moderada de la família Casanoves continuà i el 1848 era escollit alcalde, per la reina Isabel II, Ramon de Casanoves en l'època de la dècada moderada (1844-1854), que fou de domini del sector més tradicional en la ciutat. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 509; Llibres d'Actes...1778-1832 i del 1848.



<b>Casa Marañososa</b>	Propietari	Marañososa	Noble
<b>Casa Ager</b>	Propietari	Ager	Noble
<b>Joaquim Martorell</b>	Advocat	Martorell	Ciutadà honrat
<b>Anselm de Pallerés</b>	Propietari – Advocat	Pallerés	Noble
<b>Francesc de Pastoret</b> 9è. Contribuent el 1851 i 10è. el 1853.	Propietari	Pastoret	Ciutadà honrat
<b>Simó de Llanes</b> 59è. Contribuent el 1851 i 60è. el 1853.	Propietari	Llanes	Ciutadà honrat

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos corresponents, caixes 1619 i 1623.

El grup de propietaris mantingué la seva posició social elitista en la ciutat de Lleida sense que els canvis polítics afectessin la seva condició social i econòmica. Per tant, la seva adscripció al liberalisme, ja fos moderat o progressista, fou més aviat ideològica i motivada per la situació de la família al engegar-se les transformacions socials. Els nobles i gaudints de privilegis en l'antic règim evolucionaren a posicions molt conservadores, fins i tot més dures que les que mantenia el Partit Moderat quan assolí el poder el 1844, a conseqüència de veure perduda la seva situació preeminent en el si d'una societat que sempre havien controlat. De tota manera, l'experiència política de la revolució burgesa (1833-1843) els convencé que l'únic lloc on tenien cabuda els seus interessos era el Partit Moderat. Tots els descendents de regidors vitalicis absolutistes de la segona meitat del XVIII i primer terç del XIX (els Arajol, Queraltó, Gomar, Llanes, Bufalà, Casanoves, Temple, Martorell, Marañososa, Dalmases...) foren regidors de l'ajuntament, també, en la dècada moderada (1844-1854) des de posicions molt integristes.

Per un altre cantó, entre els propietaris plebeus, provenints d'antics pagesos, es produí una divisió de posicionaments entre el progressisme i el moderantisme amb una majoria que optà pel sector del progrés. El diferent plantejament polític entre nobles/gaudints i plebeus respondria a una oposició natural en la vila que s'arrelava des del mateix moment en què els Borbó implantaren, pel Decret de Nova Planta, el nou règim municipal després del seu triomf en la Guerra de Successió. L'esmentat decret reservà la participació en càrrecs municipals, quasi exclusivament, als nobles de forma vitalícia o perpètua, en pocs casos, i això esperonà l'oposició de la resta de veïns perquè el nou model s'oposava al tradicional que havia regit la Paeria en temps del Àustria on tots els sectors socials tenien

---

<sup>234</sup> El ciutadà honrat de Barcelona Jaume Bufalà accedí al càrrec de regidor de l'ajuntament en 1790 i era avantpassat del Jaume Bufalà regidor de l'ajuntament a mitjan segle XIX. AML, Llibre d'acords... del 1790.

algun tipus de participació.<sup>235</sup> La creació, en 1766, dels càrrecs d'extracció popular dels diputats del comú i dels síndics personers propicià la participació de la resta de l'elit social que no tenia privilegis, però si diners, i que s'oposà, per inèrcia, als abusos de poder dels regidors.<sup>236</sup> Entre les famílies de grans propietaris que apostaren pel liberalisme durant el Trienni Liberal (1820-1823) i més endavant pel progressisme (1840-1843) i que tingueren avantpassats diputats del comú o síndics personers cal destacar els Mensa, els Blavia, els Ribé, els Berga, els Soldevila, els Nadal, els Bergés...etc.

Però deixant de banda el plantejament polític individual o familiar, el que era evident era que la majoria pertanyia a l'elit econòmica de la ciutat. Així, l'any 1834, vuit dels deu primers majors contribuents eren propietaris, mentre que el 1847, set dels deu primers contribuents continuaven sent propietaris o nobles, amb la qual cosa es confirmava que el seu status no es veia afectat pels canvis polítics que experimentava la nació.

L'any 1839, vint-i-dos individus del sector de propietaris formava part de la Milícia Nacional de Lleida, cosa que, tenint en compte que se n'havien localitzat 104 en aquest grup, donava una adscripció del 21,15 %. El percentatge era superat, positivament, pels comerciants, els funcionaris, els professions liberals i els menestrals. L'alienació d'una part del grup a la Milícia donava a entendre que dins el sector de propietaris va haver un sector entusiasta en el suport a la institució i al progressisme polític. El fet, en si mateix, demostrava que realment hi havia una divisió en el si d'aquest grup, tot i que a partir de l'any 1844 els seus membres es van adscriure, majoritàriament, en la tendència liberal moderada.

El grup de propietaris representaven el 3,6 %, l'any 1844, i el 3'96 %, el 1853, del total de caps de família de la ciutat amb 104 individus catalogats en aquell grup pel primer cas i 141 pel segon. En conjunt, semblaven haver experimentat un augment en número absolut en relació als censos anteriors (1725, 1787 i 1802), fruit, probablement, de la compra de terres desamortitzades per part d'un grup de pagesos benestants, però mantenien una proporció relativa similar. Era un grup reduït, però, evidentment, molt poderós dins la ciutat.

---

<sup>235</sup> A. Passola, *Oligarquia...*, p. 38.

<sup>236</sup> J. M. Torras, *Els municipis...*, p. 178 i ss.

## **GRUP CAMPEROL**

En el sector agrari s'han inclòs els pagesos, els arrendataris, els jornalers i els pastors per al primer cens (1844) i els pagesos, les vídues de pagesos, els propietàries de terra i els jornalers per al segon cas (1853), perquè tots ells tenien en comú que es dedicaven al treball en el camp o vivien d'ell, ja fos per compte propi o assalariat per a una altra persona.

<b>Condicció laboral del sector camperol</b>	<b>1725</b>	<b>1802</b>	<b>1844</b>	<b>1853</b>
Pagesos	329	556	1017	714
Vídues pageses			-	470
Hereus pagesos			-	48
Jornalers	267	659	18 + 265 (n.c.)	673
Arrendataris		38	153	-
Pastors		10	2	-
Criats de pagès	11	33	-	-
<b>TOTAL</b>	<b>607</b>	<b>1296</b>	<b>1.455</b>	<b>1.905</b>
Tant per cent del total de veïns de Lleida	47,21	44,44	50,31 %	53,42 %

Font: elaboració pròpia a través dels censos corresponents.

Caldria dir que la localització dels pagesos i dels caps de família amb terres pròpies no ha estat dificultosa ja que, al pagar per les propietats que posseïen, la majoria sortien registrats en els censos i altres documents administratius del moment (Llibres del cadastre per exemple), però en el cas dels jornalers la cosa ha resultat més difícil, sobretot si no tenien cap propietat.

El grup de pagesos i jornalers localitzat, 1.455 en total, representava el 50'31 % del total dels caps de família de l'any 1844, mentre que els 1.905 localitzats per l'any 1853 representarien el 53'42 %.

Si es compara la proporció relativa suposada que donaven el censos dels anys 1844 i 1853 amb la dels censos dels anys 1725 i 1802, ens adonarem que el grup de pagesos i jornalers havia romàs en una situació estable al voltant del 50 % de la població de veïns del municipi. De fet, els censos del XVIII reflectien uns índexs inferiors als del XIX per un major component, que afectava a nivell global a tots els grups socioprofessionals de la ciutat, de l'aparell eclesiàstic. En conseqüència, l'organització social de l'antic règim, amb l'esmentat elevat nombre de religiosos, desvirtuava els percentatges dels sectors laborals més actius. Amb tot, però, s'ha de concloure que la població dedicada a les tasques agràries no varià, percentualment, en el pas del segle XVIII al XIX, sinó que més aviat augmentava quan es produïa una alça demogràfica com la que hi hagué del 1840 al 1853. L'excedent de població poc

qualificada passava, automàticament, a conrear les noves terres que es rotaven en un tipus de creixement econòmic extensiu on l'explotació agrària era l'activitat prioritària de la vila.

Tanmateix, hi ha un punt sobre el que convé reflexionar. La població jornalera de la ciutat era un grup que treballava en les feines del camp car l'activitat econòmica prioritària era l'explotació agrària, però era un grup subaltern que en moments concrets també podia treballar en obres públiques o en altres activitats per causes com una mala estació climatològica o un any de males collites.<sup>237</sup> És per això que aquell grup rebia, durant l'època estudiada, el nom de “classe proletària”, ja que la seva ocupació bàsica en els treballs del camp era circumstancial a l'activitat econòmica conjuntural de la ciutat.

Els pagesos restaven agermanats, des del 1510 amb un reglament, en la “Confraria de Llauradors”, institució similar a un gremi, sota el patronatge de Santa Maria, que tenia una capella per al seu culte en l'església de Sant Llorenç. La confraria es dividia en altres que tenien les seves subseus en cada parròquia lleidatana.<sup>238</sup> Durant tot el segle XVIII i mitjan XIX les parròquies reconegudes de pagesos foren quatre (Sant Andreu, Sant Llorenç, Santa Magdalena i Sant Antoni). En el segle XVIII, amb la implantació del règim municipal borbònic, amb la reforma del 1766, els camperols varen tenir una representació constant en el consistori al ser escollits molts dels seus membres com a diputats del comú.<sup>239</sup> La confraria tenia com a missió principal la bona distribució dels recs, la correcta utilització dels camins i ponts, unificar els salaris dels jornalers i el manteniment dels ordenaments de l'horta.<sup>240</sup>

El món camperol de la petita propietat, que era el més abundant de la ciutat, patia un procés d'empobriment, endeutament i progressiva proletarització, de forma que el seu nivell de rendes s'estancà en relació a les dels altres sectors econòmics amb el pas del temps.

---

<sup>237</sup> AML, sessió del 10 de gener de 1842, Llibre d'acords...del 1841-1842.

<sup>238</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, ps. 149-150 i 268-269.

<sup>239</sup> AML, Llibre d'eleccions de diputats del comú i síndics personers, núm. 708. L'elecció es feia en dos graus. En el primer, els gremis, guaridors de privilegi, col·legis professionals i parròquies escollien 24 electes que triaven entre els veïns de la ciutat a dos diputats del comú i un síndic personer anualment. Les quatre parròquies, compostes majoritàriament per pagesos, tenien l'opció d'escollir a 8 vocals dels 24 (3 Sant Joan, 2 Sant Llorenç i Santa Magdalena, i Sant Andreu).

<sup>240</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, ps. 151 i 268-269.

Enric Vicedo fa una descripció perfecta de la situació del món de la petita pagesia de Lleida en aquells moments, que era el grup que, globalment, pagava menys contribucions de la ciutat (recorden que a 1844 el 64,58 % dels pagesos estaven en el llinar més baix de pagament de contribucions):

“La petita pagesia de les terres de Lleida gaudia de propietats inferiors a les necessàries per a reproduir la unitat familiar camperola. L’obtenció d’ingressos complementaris es fonamentava en l’activitat agrària fora de la propietat pagesa i en l’aprofitament dels recursos naturals. Anar a jornal era una de les sortides que la petita pagesia tenia al seu abast. Aquesta petita pagesia i la nombrosa classe jornalera ben visible als nuclis més poblats constituïen essencialment la força de treball assalariada”.<sup>241</sup>

No obstant això, s’ha constatat que hi havia individus del sector camperol que treballaven en altres ocupacions per completar els seus ingressos, a part del treball a jornal en altres propietats. La majoria dels pagesos amb més d’una ocupació es dedicava a la ramaderia de cabres i xais, però també n’avia uns quants que feien tasques menestrals com les d’espardenyers o de sabater principalment. Altrament, la recol·lecció de llenya, caragols, herbes, etc., la caça i la pesca en els comunals i en camps sense propietari eren un complement importantíssim en la supervivència del petit camperolat.<sup>242</sup>

La producció de la pagesia lleidat estava repartida en diversos tipus de conreus mediterranis, bàsicament, a mitjan segle XIX (cereals, vinya, olivera i fruiters). Hi havia una combinació de conreu de regadiu (unes tres quartes parts de la terra) i secà.<sup>243</sup> També era habitual que un mateix propietari combinés el conreu de diversos productes en rotació o diversifiqués la seva propietat en les parcel·les per a cada conreu que volgués produir.<sup>244</sup>

La varietat de conreus era la tònica predominant, però als que es dedicaven més jornals de terra eren l’olivera, la vinya, els cereals i les hortalisses per aquest ordre, quadre 17.<sup>245</sup> La diversificació de cultius, en perjudici de l’exclusiu de cereals, tingué el seu origen en la intensificació i millor

---

<sup>241</sup> E. Vicedo, “Desamortització i reforma liberal a les terres de Lleida”, dins *El món rural català a l’època de la revolució liberal*, p. 91.

<sup>242</sup> Sobre les condicions de reproducció de la unitat familiar agrària a mitjan segle XIX vegeu J. Colomé, E. Sagner i E. Vicedo, “Las condiciones de reproducción económica de las unidades familiares campesinas en Cataluña a mediados del siglo XIX. Una propuesta metodológica”, a *VIII Congreso de Historia Agraria*. Salamanca, 1997, ps. 91-129.

<sup>243</sup> M. Moreno, *La pagesia de Lleida 1808-1840*, Tesi de llicenciatura inèdita. Lleida, 1991, p. 162.

<sup>244</sup> M. Moreno, *La pagesia...*, p. 164.

<sup>245</sup> Una quartera de gra representava 73,36 litres; una quartera de panís, cigrons, mongetes, faves, pèsols, olives equivalen a 55 quilos; una @ (arroba) normal de Lleida equival a 10,426 quilos, una @ d’oli equival a 11,67 litres; una càrrega d’hortalisses equival a 125,112 quilos i, finalment, un càntir de Lleida equival a 11,38 litres. El ral de billó equival a 34 maravedis o 25 centims de pesseta, i una lliura catalana valia 10,66 rals o 2’67 pessetes. C. Alsina, G. Feliu i Ll. Marquet, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990.

aprofitament de la terra engegat durant el segle XVIII.<sup>246</sup> Amb la intensificació i la rotació de cultius, el pagès cercava obtenir un major rendiment de la terra que li permetés comercialitzar l'excident.<sup>247</sup>

En aquella època encara era escassa la producció dels fruiters, que restava en segon pla en les preferències dels hortolans lleidatans.

A part dels productes detallats en el quadre 17, també es produïen (en 1858) 4.171 @ de figues (a 12 r/@ de preu mitja), 244 @ de pomes (a 4 r/@), 100 quarters de nous (a 40 r/q), 2.852 @ de fruits secs (a 6 r/@), 1.000 @ de cireres, 50 @ d'albercocs, 100 @ de prunes, 250 @ de peres, 100 @ de préssecs, 50 @ de magranes, 10 @ de nespres i 30 @ de codonys.<sup>248</sup>

Els pagesos lleidatans, d'altra banda, no produïen sègol, mill i arròs, entre els cereals; ni lleties i llobins, entre les llegums; ni ametlles, llimons, taronges, avellanes, castanyes, entre les fruites. Tampoc es conreaven plantes tèxtils (lli, cotó o espart), exceptuant una discreta producció de cànem, ni plantes de tint. Altrament, algú devia conrear seda, ja que el 1858 hi havia una producció de 10 @, que es pagava a 78 “duros” (uns 1500 rals) cada @, un preu que era molt lucratiu per a l'eventual productor.

L'utilitatge que feien servir els pagesos lleidatans era tradicional: arades, forques, pales, aixades, trills, falçons, rasclets...etc.,<sup>249</sup> i era del tot significatiu que el 1803 l'Ajuntament, contestant un interrogatori polític del govern, considerés positiu que la pagesia emprés “instrumentos antiguos que prueban mejor que algunos modernos que se han querido introducir”.<sup>250</sup> De tota manera, en defensa de la poca innovació, per a la introducció de la nova mecànica agrària feia falta que les extensions fossin grans i, en tot cas, que les parcel·les es trobessin l'una al cantó de l'altra, cosa que no es donava ni a Lleida ni a la resta de Catalunya.<sup>251</sup> Per tant, també els adobs que s'utilitzaven continuaven sent els que provenien de la matèria animal, és a dir, fem i formiguers, i no es coneixien els avantatges

---

<sup>246</sup> E. Vicedo, *Producció...*, p. 243.

<sup>247</sup> M. Moreno, *La pagesia...*, p. 169.

<sup>248</sup> AML, Interrogatori..., caixa 1609; i E. Vicedo, “Salaris i condicions de vida”, *Recerques*, núm. 24, Barcelona, 1992, p. 164.

<sup>249</sup> M. Moreno, *La pagesia...*, p. 176

<sup>250</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607.

<sup>251</sup> M. Moreno, *La pagesia...*, p. 175.

d'emprar la cal, la greda i el terregall.<sup>252</sup> El treball es realitzava, bàsicament, a braç amb l'aixada i amb mules i rucs quan la feina era excessivament pesada. A banda, l'anònim informant municipal deia que la força dels bous quedava descartada "por ser el terreno muy llano, y por haberse experimentado que los bueyes dañan mucho los plantados".<sup>253</sup>

- **Quadre 17:** producció agrícola del municipi de Lleida el 1858.

Tipus	Conreu	Jornals	Producció	Preu mig/any
Cereals	Blat	3.600	20.000 quarteres	76 rals/quartera
	Civada	340	2.000 quart.	36 r/q
	Panís	150	500 quart.	37 r/q
Horta	Cigrons	10	50 quart.	9 r/q
	Mongetes	250	1.000 quart.	70 r/q
	Faves	25	150 quart.	56 r/q
	Pèsols	10	25 quart.	50 r/q
	Patates	150	6.000 @	3 r/@
	Hortalisses <sup>254</sup>	4.095	9.000 càrregues	32 r/c
Secà/ regadiu	Olivera	8.888	40.250 @ d'oli i 20 quart. per menjar	36 r/@ l'oli i 26 r/q el fruit
	Vinya	4.890	42.000 càntirs de vi, 550 de vinagre, 3.000 @ aiguardent i 476 @ per menjar	10 r/c el vi, 6 r/c vinagre, 52 r/@ aiguardent i 6 r/@ el fruit
	Cànem	10	500 @	30 r/@

Font: elaboració pròpia amb les dades d'un interrogatori estadístic d'agricultura i ramaderia. AML, caixa 1609.

El pagès vivia en la mateixa propietat en una proporció de 3 a 4 i eren ells mateixos propietaris de les terres que conreaven en una proporció de 19 a 20, essent la resta arrendataris.<sup>255</sup> Quan no hi havia feina explícita de camp, el pagès es dedicava a preparar adobs, condicionar el conreu i recollir llenya

<sup>252</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607. A mitjan segle XIX, Madoz encara apuntava aquesta manca de millora en el camp lleidatà, P. Madoz, *Diccionario...*, p. 19. El problema s'agreujava perquè alguns pagesos tenien el fem en els corrals, provocaven malalties i la ciutat feia pudor. M. Moreno, *La pagesia...*, p. 172.

<sup>253</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607.

<sup>254</sup> Els jornals conreats són un càlcul aproximat, prenent com a base la relació jornals/producció dels cigrons, ja que en l'estadística només es precisa la producció i no la terra conreada. Entre les hortalisses produïdes que cita l'estadística cal esmentar: tomàquets, pebrots, cogombres, cols, cebes, alls, escarola, cardo, àpit, espinacs, carabasses, melons, sindries, naps i pastanagues.

<sup>255</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607.

en les terres comunals, que eren escasses i servien, bàsicament, per a la pastura dels pocs ramats que hi havia en el terme.<sup>256</sup>

D'un altre cantó, el pagès s'havia d'enfrontar a les gelades de l'hivern i la sequera de l'estiu. Especialment anomenades foren les del trienni que anà del 1799 al 1802, que ocasionaren pèrdues incalculables, tot i que els rius Segre i Noguera, llavors, eren generosos en aigua.<sup>257</sup> Amb l'espasa de Damòcles climàtica pendent sempre sobre el cap del camperol, altres mals naturals podien debilitar la seva collita o minvar el seu ramat. En aquell temps eren abundants els llops, les guineus, els gats salvatges, les fagines i les mosteles. Per això l'ajuntament, el 1864, donava fins a 20 rals a qui matés un llop adult i 10 per un de jove, 10 rals per una guineu gran i 5 per una de petita, 6 per una fagina o un gat salvatge adults i 3 per una fagina o gat salvatge joves, i 4 rals per una mostela gran i 2 per una de jove. Els caçadors que es dedicaven a aquest negoci feien servir paranys, llaços i escopetes per abatre les feristeles.<sup>258</sup>

Les collites patien, cíclicament, diverses plagues segons fos el producte afectat. Els tallapeus i les erugues es menjaven les hortalisses, el pugó les llegums, la "cuca" i les aloses els sembrats, el cuc de l'olivera, les formigues els arbres fruiters, les rates dormidores els arbres en general i la llagosta tot el que pogués. Les solucions que tenia la pagesia per anihilar aquests animalons eren modestes i poc desenvolupades científicament. Els tallapeus i les erugues s'havien de cercar "donde están, se recojen en una vasija y se las mata". El pugó moria quan se li tirava cal a la planta afectada. Per la "cuca" dels sembrats no hi havia solució coneguda pel consistori. Pel cuc de l'olivera no hi havia altra solució que tallar les branques afectades. Per les formigues s'havia de tirar oli de trementina al voltant de l'arbre perquè aquells insectes no poguessin accedir a la base del tronc. Mentre que per les rates dormidores i la llagosta no s'utilitzava cap mesura anihiladora perquè no es devia considerar necessària.<sup>259</sup>

---

<sup>256</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607.

<sup>257</sup> AML, Interrogatorio político, caixa 1607.

<sup>258</sup> AML, Interrogatorio relativo á animales dañinos é insectos, caixa 1610. L'ajuntament dedicava 500 rals anuals del seu pressupost per a aquest concepte.

<sup>259</sup> AML, Interrogatorio relativo á animales dañinos é insectos, caixa 1610. A diferència de les feristeles, no hi havia cap quantitat assignada en els pressupostos municipals per fer front a una plaga, ni tampoc hi havia persones que es dediquessin a la tasca d'acabar amb els animalons, ni, per últim, cap societat de segurs contra els mals ocasionats per les plagues.



La cabanya d'animals domèstics lleidatana, ja fossin per al treball o per donar aliment a la població, era realment modesta. El fet era més palesable si es comparen les dades de les diverses espècies de mitjan segle XIX amb una estadística del 1725. Així, el 1725 hi havia 330 mules, 26 cavalls, 150 rucs, 500 xais i 50 porcs; mentre que el 1858 hi havia 40 bous/vaques (a 700 rals cada animal), 36 mules (2.160 rals/animal), 27 cavalls (960 rals/animal), 360 rucs (240 rals/animal), 5.200 xais (60 rals/animal), 200 cabres (72 rals/animal mascle i 60 rals/femella) i 85 porcs (440 rals/animal).<sup>260</sup>

El pagès solia criar per al seu consum, i el de la seva família, un porc o dos a l'any, gallines, conills, galls d'indi i algun xai o cabra.<sup>261</sup> A part, solia caçar en els comunals, pescar en el riu i agafava caragols i algun bolet en els comunals, que, en conjunt, eren aliments que complementaven la seva subsistència.<sup>262</sup>

Tanmateix, el fet més destacat era que del 1725 al 1858 havia variat substancialment la utilització de la mula, a favor del ruc, com a força de treball habitual dels camps lleidatans. El valor en el mercat d'una mula (2.160 rals) era molt alt (el sou d'un porter o escriptor vorejava els 2.000 rals a l'any), la qual cosa feia que fos una eina inaccessible per a la majoria dels pagesos del municipi. El ruc anà substituint a la mula com a medi de treball, però el seu rendiment i força, també el preu, era notablement inferior. La dada, en si mateixa, era un reflex de l'escassetat que patia el camperolat lleidatà durant el XIX.

Amb l'empobriment com a teló de fons de l'activitat camperola, no fou gens estrany, doncs, que del grup pagès sortís el contingent més important d'individus que s'allistaren als "Voluntaris Realistes" i, més tard, donaren suport al carlisme, car eren moviments de defensa de la tradició feudal de l'antic règim, que els hi era molt més beneficiosa, econòmicament, que les noves fórmules capitalistes aplicades al camp (els contractes d'arrendament i emfiteusi lligaven el propietari i el pagès amb contractes de per vida en l'antic règim). Així, el sector pagès només comptava amb cent vint-i-cinc individus en la Milícia Nacional de Lleida l'any 1839. Tot i que la xifra era elevada, en números

---

<sup>260</sup> AML, Veïnat del 1725 i Interrogatori del 1858.

<sup>261</sup> M. Moreno, *La pagesia...*, p. 181

<sup>262</sup> AML, sèrie correspondència, ban del 23 de gener de 1843, caixa 1471.

absoluts només estava per darrera dels menestrals, el grau d'adscripció com a grup socioprofessional era el més baix de la ciutat, ja que dels mil cent-noranta individus que s'han localitzat d'aquest sector només el 10,50 % en formava part. Mentre que en els temps de l'absolutisme ferrandí de segona època (1823-1833) el 60 % del cos de Voluntaris Realistes (institució de defensa del sistema absolutista) estava format per pagesos. D'altra banda, però, hi hagué un grup de pagesos mitjans i grans propietaris que es consolidaren entre la classe mitjana-alta de la societat lleidatana i iniciaren un procés cap a la catalogació com a propietaris,<sup>263</sup> ja que van sortir beneficiats de la desamortització de terres eclesiàstiques.<sup>264</sup>

### ***PROFESSIONS LIBERALS***

El sector de les professions liberals estava compost l'any 1844 per cent setanta-set membres, 6,12 % del total de veïns, i per 165 individus l'any 1853, un 4'63 %, amb la distribució laboral que mostra el quadre 18. La diferència en el còmput global entre un i altre cens radicarà en una major dificultat per localitzar els individus amb professions que no tenien dret a vot pel 1853 (estudiants, escriptors o veterinaris), ja que la font que s'ha treballat és el cens electoral d'aquell any. Tanmateix, el que pretén la comparació es situar l'estat global de les professions liberals en la primera meitat de segle XIX i la seva evolució immediata en els primers anys posteriors a la revolució burgesa.<sup>265</sup>

El nostre agrupament pot ser discutible ja que algunes d'aquestes professions foren considerades menestrals durant el segle XVIII, però s'ha optat per incloure-les en aquest apartat perquè als censos electorals apareixien catalogades com a "professions científiques" i, per tant, els seus membres tenien dret a vot per la seva condició. Els veterinaris, escriptors, procuradors i estudiants no apareixen en la descripció citada anteriorment, però també s'han inclòs aquí perquè en els cas dels veterinaris i procuradors tenien una subdelegació col·legiada en la ciutat, mentre que en el dels escriptors i estudiants tenien una projecció social futura similar a la resta de professions liberals.

---

<sup>263</sup> Els pagesos més rics rebien la catalogació en els censos de l'època de: "pagès-propietari".

<sup>264</sup> E. Vicedo, "Desamortització...", p. 86.

<sup>265</sup> En un altre cas similar, com és Castelló de la Plana, sorprèn l'escàs nombre d'individus dedicats a aquest sector professional. Concretament, el 1845 hi havia 11 advocats, 8 agrimensors, 10 cirurgians, 6 notaris, 4 apotecaris, 6 metges, 17 procuradors i 5 veterinaris, per un total de 67. O. Martí, *Un liberalismo...*, p. 212.

- **Quadre 18:** distribució laboral dels professionals liberals (1725-1853)

<i>PROFESSIONS</i>	<i>NÚM. INDIVIDUS</i>				<i>TANT PER CENT</i>	
	<i>1725<sup>266</sup></i>	<i>1802</i>	<i>1844</i>	<i>1853</i>	<i>1844</i>	<i>1853</i>
Advocat	8	10	36	33	20,45 %	20 %
Procurador	3	14	28	10	15,91 %	6,06 %
Mestre educació	2	8	24	28	13,64 %	16,97 %
Escrivent	7	-	16	12	9,09 %	7,27 %
Cirurgia <sup>267</sup>	6	11	15	15	8,52 %	9,09 %
Escrivà	4	12	11	8	6,25 %	4,84 %
Metge	8	10	11	18	6,25 %	10,91%
Veterinari	4	3	8	6	4,55 %	3,64 %
Agent negocis	5	-	7	11	3,98 %	6,67 %
Farmacèutic	3	7	6	6	3,41 %	3,64 %
Agrimensor	-	-	5	3	2,84 %	1,82 %
Cursant notaries –estudiant	-	-	7	-	3,95 %	-
Arquitecte	-	2	2	2	1,14 %	1,21 %
Llicenciat	-	-	1	6	0,57 %	3,64 %
Prof. Libs. empleats civils	-	-	-	7	-	4,24 %
<b>Total cens de veïns</b>	50 (3'89 %)	77 (2'64)	177 (6'12 %)	165 (4,63 %)	100 %	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos detallats.

En l'època final de l'antic règim, però, no totes les professions considerades liberals avui en dia ho eren en aquell temps. D'aquesta manera, els doctors en lleis i medicina (advocats i metges) gaudien de privilegi (és a dir, no pagaven alguns impostos), i eren un grup amb un gran poder en la ciutat, tot i el seu reduït nombre, que es manifestà en l'elecció de molts d'aquests individus com a regidors de l'ajuntament.<sup>268</sup> La seva consideració social era propera a la noblesa perquè en alguns casos accediren a la categoria de ciutadans honrats al ser reconeguda la seva tasca.

En una escala inferior es trobaven els col·legis professionals, que en l'absolutisme eren agrupacions de treballadors que podien estar formades pel que hom entén com a menestralies i professions liberals. Era el que en aquell temps es coneixia com a artistes, i en aquest grup s'inclouen les arts liberals

<sup>266</sup> Hi havia 18 individus més que feien les funcions d'aprenents i oficials dels col·legiats. AML, Veïnat del 1725, caixa 1606.

<sup>267</sup> El 1802 hi havia un practicant censat i s'ha acumulat als cirurgians.

<sup>268</sup> AML, Llibres d'acords,... del 1766-1832.

(professions liberals) i les arts mecàniques (pròpies d'algunes menestralies).<sup>269</sup> A la Lleida del XVIII i primer terç del XIX, tal com ja s'ha dit, hi havia els col·legis de notaris, el més important del sector; apotecaris, de cirurgians, de procuradors, de botiguers de roba, d'argenteres i d'adroguers. Doncs bé, els quatre primers evolucionaren al que avui en dia s'entén com a professions liberals, mentre que els tres últims ho farien cap a una consideració de menestralies. Altrament, entre la resta d'oficis hi hagué una evolució inversa en algun d'ells. Així, els mestres d'educació, els agents de negocis, els agrimensors o els veterinaris evolucionaren, en les dècades posteriors, cap a la seva consideració com a professió liberal o científica, que era com se'ls hi deia en el temps de la revolució burgesa.

El grup de professions liberals de mitjan segle XIX, però, es podria agrupar en quatre grans sectors, quadre 19, que determinaven ocupacions generals que es subdividien en professions més específiques.

El grup, en termes absoluts i relatius, havia anat pujant el seu nombre al llarg de la primera meitat del XIX, fruit de la creixent especialització i formació que requerien algunes professions i, també, a què l'organització administrativa s'anava fent més complexa amb el nou Estat liberal. Així, mentre en el segle XVIII la població lleidatana dedicada a aquest sector anava del 3 % al 4 %, a mitjan segle XIX estaria entre el 5 i el 6 %. L'augment, tenint en compte que la població absoluta de Lleida havia crescut, significà un salt quantitatiu molt important.

La majoria de les professions liberals o "científiques" foren molt considerades en l'època estudiada, ja fos en l'antic règim o en l'època liberal. Concretament, els seus membres tenien dret a vot en les eleccions amb independència de les rendes que tinguessin. A part, la majoria dels col·legis professionals de la ciutat acostumaven a tenir un representant anual en el consistori lleidatà progressista.

Per tant, cal concloure que aquest era un grup molt influent i amb una projecció social i econòmica fora de tot dubte. Les rendes que tenien l'any 1834 demostraven, clarament, que aquest sector provenia amb força de l'absolutisme, ja que només el 45,31 % dels seus membres estaven en el llinar més baix de contribució de 0 a 10 lliures (el total global dels veïns en aquest marge era del 67,18 %), per a passar al 31,87 % l'any 1844 (el 54,87 % del total dels veïns avaluats estava en aquell

---

<sup>269</sup> J. M. Torras, *Els municipis...*, p. 44.

nivell contributiu). El pagament de contribucions d'aquest sector mostra que la seva projecció socioeconòmica s'havia iniciat molt abans que les reformes polítiques liberals poguessin tenir un efecte socioeconòmic i que, per tant, el seu status no depenia, però es va poder veure afavorit, dels canvis polítics que s'anaven generant en l'Estat amb l'assumpció del liberalisme.

**- Quadre 19: Agrupació global dels professionals liberals (1725-1853)**

<b>1.- GRUP DE LLEIS</b>	<b>TOTAL 1725</b>	<b>TOTAL 1802</b>	<b>TOTAL 1844</b>	<b>TOTAL 1853</b>
	<i>19 Individus</i>	<i>22 Individus</i>	<i>70 Individus</i>	<i>63 Individus</i>
Advocats	8	10	36	33
Escrivans	4	12	11	8
Cursants notaries – estudiants	-	-	7	3
Escriptors	7	-	16	12
Empleats civils	-	-	-	7
<b>2.- GRUP DE MEDICINA</b>	<b>TOTAL 1725</b>	<b>TOTAL 1802</b>	<b>TOTAL 1844</b>	<b>TOTAL 1853</b>
	<i>21 Individus</i>	<i>31 Individus</i>	<i>40 Individus</i>	<i>45 Individus</i>
Cirurgians	6	11	15	15
Metges	8	10	11	18
Farmacèutics	3	7	6	6
Veterinaris	4	3	8	6
<b>3.- GRUP ENSENYAMENT</b>	<b>TOTAL 1725</b>	<b>TOTAL 1802</b>	<b>TOTAL 1844</b>	<b>TOTAL 1853</b>
	<i>2 Individus</i>	<i>8 Individus</i>	<i>25 Individus</i>	<i>28 Individus</i>
Mestres primera/segona educació	2	8	24	26
Mestres escola Normal			1	2
<b>4.- GRUP CONSTRUCCIÓ I OBRES</b>	<b>TOTAL 1725</b>	<b>TOTAL 1802</b>	<b>TOTAL 1844</b>	<b>TOTAL 1853</b>
	-	<i>2 Individus</i>	<i>7 Individus</i>	<i>5 Individus</i>
Arquitectes	-	2	2	2
Agrimensor	-	-	5	3
<b>5.- GRUP ESPECULACIÓ</b>	<b>TOTAL 1725</b>	<b>TOTAL 1802</b>	<b>TOTAL 1844</b>	<b>TOTAL 1853</b>
	<i>8 Individus</i>	<i>14 Individus</i>	<i>35 Individus</i>	<i>21 Individus</i>
Procuradors	3	14	28	10
Agent negocis	5	-	7	11

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos corresponents.

Entre els diferents grups professionals de les classes liberals, el dels advocats, que en alguns casos compartia la condició de propietaris, destacava per sobre dels altres per les elevades rendes que pagava a la hisenda pública. Entre aquests advocats-hisendats havia alguns nobles de la ciutat, a mitjan XIX, com Antoni Benet de Queraltó, Domènec de Gomar, Ignasi de Temple, Ramon de Casanoves,... que afegien al seu status professional de lletrats una propietat rústica i urbana considerable, heretada en molts casos de la casa familiar de la qual provenien. L'any 1844 hi havia tres individus d'aquest grup

(Antoni Benet de Queraltó, Marià Arajol i Marià Gigó), que tenien que pagar rendes superiors a les 100 lliures,<sup>270</sup> tres que en pagaven entre 80 i 90 (Pere Mestre, Fermí Gigó i Anselm de Pallarès) i dos entre 70 i 80 lliures (Josep de Gomar i Josep Pinós).<sup>271</sup> Les contribucions del selecte grup triat demostren la potència econòmica d'aquest cos professional, que tenia a vuit dels seus membres entre els trenta majors contribuents de la ciutat el 1844 i a dotze entre els cinquanta majors contribuents de 1853.

En el grup de 70 a 80 lliures apareixien dos membres de les classes liberals diferents als advocats com el metge Ramon Miquel i el procurador Francesc Roca, que iniciaven la presència de la resta d'ocupacions en els diferents estrats contributius. Així, fou habitual trobar entre els majors contribuents a alguns metges, procuradors, agents de negocis i farmacèutics, que eren les professions amb més projecció socioeconòmica del sector en aquell moment.

En un altre sentit, les altres professions liberals (cirurgians, mestres de educació, veterinaris,... etc.) encara no gaudien de la conjuntura més favorable per projectar-se econòmicament i socialment, formant part, per tant, de les classes mitjanes de la societat lleidatana.

Per tal de veure la capacitat econòmica que tenia cada professió de les classes liberals, s'han agrupat els individus d'aquest grup que coincidien en els Llibres de Contribucions dels anys 1834 i 1844, quadre 20, per grups socioprofessionals, i copsar, així, l'evolució en el pagament de rendes de cadascuna.

La projecció dels advocats, com ja s'ha apuntat, els disparava cap al punt més alt de la piràmide social, seguits dels metges i dels procuradors, ja que dels primers, dels individus que s'han localitzat, tots havien augmentat llurs contribucions, mentre que els segons ho feien en la majoria dels casos. Altres grups que iniciaven etapes econòmiques molt favorables eren els farmacèutics i els escrivans. En aquest sentit, tots els seus membres, menys un individu en ambdós casos, augmentaren les rendes, però el seu punt de partida (el 1834) era molt més discret que el que tenien els advocats, els procuradors i els metges. Finalment, els cirurgians, els veterinaris i els mestres d'educació (no es

---

<sup>270</sup> Una lliura catalana equivalia a 10,66 rals de billó.

<sup>271</sup> En tots aquests casos detallats hi hagué algun avantpassat que desenvolupà tasques de regidor en els ajuntaments borbònics de l'antic règim (1725-1833), en qualitat de doctors en lleis. AML, Llibres d'acords... 1725 al 1833.

disposa de dades d'aquest grup per l'any 1834), quedaven en una posició d'estancament o de lleugera alça imperceptible en el quadre que s'ha elaborat.

**Quadre 20:** pagaments dels individus que composaven les professions liberals (1834-1844)

PROF.	ANYS	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100	100-150
Advocat	1834			1			2	2	1		1	1
	1844			1			1	1	1	1		3
Metge	1834		2	1			1					
	1844			2	1				1			
Cirurgià	1834	2										
	1844	1	1									
Escrivà	1834	4		1								
	1844	1	2	1	1							
Procurador	1834	6	3		2	1	1					
	1844	2	4	2	2		1	1	1			
Farmacèut.	1834	3	1									
	1844	1	1	1	1							
Veterinari	1834	3	1									
	1844	2	1	1								

Font: elaboració pròpia a partir de: AML, Llibres de Contribucions del 1834 i el 1844, núm. 1.144 i 1.142.

El cas dels farmacèutics fou realment curiós, ja que havien de patir la competència deslleial del col·legi de confiters, cerers i adroguers, que elaboraven productes curatius que venien en les seves botigues, quan en realitat no podien fer-ho. Probablement, en la confusió de competències entre aquestes dues professions degué influir un origen laboral comú. Certament, a finals del segle XV els apotecaris i els adroguers constituïen un mateix gremi sota el patronatge de Sant Cosme i Sant Damià (tenien les capelles en l'església del Carme), patrons ensems dels metges i dels cirurgians.<sup>272</sup> Antigament, els farmacèutics habilitaven els seus establiments en llocs soterranis al llarg de l'eix que anava des del carrer de Sant Antoni al de Santa Magdalena, i no fou fins a primeries del XVIII que es constituïren en col·legi professional, tot i que tingueren una organització de la institució similar a la

<sup>272</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V.II, ps.59 i 406.

d'un gremi.<sup>273</sup> La lluita de la subdelegació de farmàcia de la província de Lleida per tal de controlar els excessos dels adroguers s'intensificà durant el període que va de l'any 1840 al 1843, com ho corroborava una comunicació dels farmacèutics Jacint Pifarré, Ramon Vicens i Antoni Abadal a l'Ajuntament on manifestaven que:

“... es bien público y notorio que en esta ciudad se hallan algunas tiendas de droguería, en las que se venden al por menor toda especie de substancias medicinales tanto simples como compuestas, y quizá alguna de secreta”.<sup>274</sup>

Per la qual cosa demanaven a l'Ajuntament que prohibís als adroguers la venda de productes farmacèutics. En aquest sentit, els veterinaris, que tenien una subdelegació col·legiada provincial, també havien de patir la competència dels ferrers, que feien tasques que els hi pertocaven a ells.

El sector farmacèutic havia evolucionat molt en la primera meitat del segle XIX a Lleida, com ho constata el fet que dels quatre títols de llicenciats que hi havia en la capital l'any 1844 dos eren dels farmacèutics Josep Pifarré i Josep Antoni Abadal. Aquests dos individus eren fills dels més coneguts Jacint Pifarré i Antoni Abadal, cosa que demostrava l'afany de superació de les famílies farmacèutiques i, ensems, que hi havia una constància en seguir la tradició familiar del negoci.

La continuïtat professional familiar també es donava entre els advocats i, en algun cas, en els metges, però no era un tret identificat del grup de professions liberals. Les nissagues més conegudes foren la dels Gigó (Fermí, Marià, Joan), advocats; la dels Fuster (el pare, Manuel, fou escrivà, i dos fills Modest i Manuel, advocats), la dels Bergés (el pare es deia Joan i el fill també i ambdós foren metges), la dels Temple (Ignasi, el pare, i Pere, el fill, foren advocats), la dels Gomar (Josep i Domènec, germans, foren advocats), i la dels Martorell (Joaquim, pare, i Francesc, fill, foren advocats).

La tradició política d'aquestes famílies també semblà heretar-se de pares a fills. Els Fuster pertanyien a la facció liberal-progressista de la ciutat, així com els Bergés; mentre que els Temple, els Gomar i els Martorell eren de tendència conservadora. Aquest fet confirmava la importància de la família en la perpetuació ideològica de generació en generació, intensificada en una ciutat petita com era el cas de Lleida.

---

<sup>273</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V.II, ps.59 i 406.

<sup>274</sup> AML, sèrie correspondència, caixa 1469.



De tot el grup de professions liberals, quaranta-tres individus formaven part de la Milícia Nacional en 1839, la majoria en càrrecs dirigits d'oficials. Si es té en compte que el nombre total d'individus en aquell grup era de 177 pel 1844, ens donaria un grau d'adscripció del 24,29 %, la qual cosa els situava en el tercer lloc per darrera dels comerciants i dels funcionaris. L'anàlisi confirmava que hi havia un grup que presentava una bona predisposició a formar-hi part, però que globalment no eren dels més entusiastes de la ciutat, tot i que cal matisar que l'adscripció a la milícia fou més evident en alguns grups de professions liberals que no pas en altres i condicionada a altres factors com l'edat o nivell de rendes. D'aquesta manera, els cirurgians, els veterinaris i els procuradors amb rendes mitjanes participaren amb el mateix entusiasme que els menestrals i els botiguers de les idees progressistes del moment, mentre que la resta (metges i advocats, sobretot) es mostraren força dividits. Així, només participaren del progressisme el nucli més jove i il·lustrat d'aquestes professions (l'advocat Manuel Fuster i Arnaldo, els metges Joan Bergés i Jaume Nadal Meroles), mentre que es mantingueren en posicions moderades els més grans i els descendents de les cases nobles (Josep de Gomar, Antoni Benet de Queraltó, Joaquim Martorell,...).

Tanmateix, si que semblava apuntar-se una tendència més progressista, en general, entre el grup mèdic (metges, cirurgians, farmacèutics), i molt més conservadora per part del grup de lleis (notaris i advocats). La doble actitud que mostraven aquells col·lectius professionals lligaria amb la poca participació del poder durant l'antic règim del sector mèdic en contraposició a l'enorme poder que havia guarit el sector de les lleis.

El progressisme (1840-1843) creà en la ciutat de Lleida una bona infraestructura educativa, tant en l'ensenyament primari com en el secundari, la qual cosa afavorí l'augment del grup de mestres d'educació, que l'any 1844 es situà en vint-i-cinc individus i en 1853 en vint-i-vuit. Entre els mestres de l'Institut de Segon Ensenyament hi va haver tres metges (Olayo Díaz, Joan Bergès i Jaume Nadal Meroles), cosa que degué afavorir els lligams entre els membres del sector mèdic i el de mestres d'educació, que també estaven molt propers al progressisme.

També cal destacar que en els censos de la primera meitat de segle XIX començaven a aparèixer agrimensors i arquitectes amb la missió de planificar les obres públiques de la ciutat, amb la qual cosa

el ram de la construcció iniciava una especialització tècnica més gran que la que podien oferir els tradicionals mestres de cases menestrals.<sup>275</sup>

El grup de professions liberals era reduït, però havia augmentat molt en la primera meitat de segle XIX. El seu potencial econòmic, així com la consideració social de què gaudia, anava en augment a mesura que transcorria el segle XIX. És evident, que el decurs d'aquest segle, amb els esdeveniments que s'estaven produint, desenvolupament tècnic i de l'educació, intensificació de l'urbanisme i diversificació administrativa, els afavoria totalment com a grup.

### ***FUNCIONARIS***

El grup de funcionaris anà augmentant a mesura que transcorreia el segle. La recuperació de la Diputació l'any 1836 (cal recordar que amb anterioritat les Corts de Cadis, el 1812, van dictar una llei que obligava a què n'hi hagués a totes les capitals de província), així com la frenètica activitat desamortitzadora duta a terme per la Hisenda, requerien els serveis d'un nombre creixent d'individus per tal de desenvolupar les tasques administratives pertinents.

En 1844, Lleida comptava amb cinc institucions de govern local i nacional: Govern Polític, Hisenda, Correus, Diputació i Ajuntament. El quadre 21 mostraria l'estructura administrativa que presentaven les institucions, els individus que les componien i els sous que cobraven l'any 1844. Cal dir que pel 1853 no s'ha localitzat més que un recompte global de funcionaris civils i militars, que elevava el seu nombre a un total de 234 empleats, amb la qual cosa es posava de manifest la puixança del grup en el decurs del segle.

---

<sup>275</sup> En aquest sentit, l'Ajuntament de l'any 1843 dictà una ordre que obligava a tots els veïns de la ciutat que volguessin construir una casa a passar la revisió del seu arquitecte, perquè fessin les obres d'acord a una certa planificació urbanística. AML, Llibre d'acords...1842-1843, ban del 30 de març del 1842.

- **Quadre 21:**<sup>276</sup> estructura dels empleats públics de Lleida (1844)

<b>GOVERN POLÍTIC</b>		
<b>Cap polític</b>	Càrrec canviant	24.080 r/b
<b>Secretari</b>	Ignasi Saavedra	14.560 r/b
<b>Oficial 1r.</b>	Manuel Berenguer	8.550 r/b
<b>Oficial 2n. Primer</b>	Josep Imbert	7.680 r/b
<b>Oficial 2r. Segon</b>	Joaquim Ma. González	7.680 r/b
<b>Porter</b>	Jaume Comabella	3.300 r/b
<b>Escriptors</b>	Pere Reinard	12 r/b diaris
	Joaquim Sanmartí	10 r/b diaris
<b>Zeladors Policia</b>	Ramon Almacellas	
	Ramon Atanasio	
	Antoni Gispert	
	Joan Gispert	
	Ramon Mesalles	
<b>CORREUS</b>		
<b>Administrador</b>	Miquel Ochando de la Vanda	15.000 r/b
<b>Interventor</b>	Roman Lavina	10.000 r/b
<b>Oficial 2n.</b>	Ramon Josep Royado	7.700 r/b
<b>Oficial 3r.</b>	Manuel Sánchez	6.000 r/b
<b>Oficial 4t.</b>	Antoni Faurie	5.000 r/b
<b>Ajudant</b>	Joan Corta	4.000 r/b
<b>Escriptor</b>	Antoni Sol	8 r/b diaris
<b>Carter</b>	Josep Pou	
<b>Conductors</b>	Salvador Dodina	
	Joan Pinet	
<b>DIPUTACIÓ</b>		
<b>Secretari</b>	Francesc Benet	12.000 r/b
<b>Oficial 1r.</b>	Josep Martí	8.000 r/b
<b>Oficial 2n.</b>	Fèlix de Albareda	6.800 r/b
<b>Oficial 3r.</b>	Miquel Ferrer	
<b>Oficial 4t.</b>	Josep Antoni Reixachs	6.000 r/b
<b>Oficial 5è.</b>	Jaume Pons	5.000 r/b

<sup>276</sup> Hi ha dos censos molt detallats dels funcionaris que hi havia el 1842 i el 1844 que donen noms i xifres molt similars. El primer a la caixa 1.661 de l'Arxiu Municipal de Lleida (sèrie rendes i exaccions) i el segon a la caixa 1.608 (sèrie censos i enquestes).

<b>Director Escola Normal</b>	Ot Fonoll	4.800 r/b
<b>Escrivent 1r.</b>	Antoni Martí	4.000 r/b
<b>Escrivent 2n.</b>	Josep Roda	4.000 r/b
<b>Escrivent 3r.</b>	Joan Antoni Gallart	3.840 r/b
<b>Escrivent 4t.</b>	Lluís Martí	2.880 r/b
<b>Escrivent</b>	Cristòfol Martín Paulí Aguilar Josep Antoni Mallada	3.600 r/b
<b>Porter</b>	Pere Fargues Isidre Llorens	2.555 r/b
<b>Mossos ofici</b>	Josep Macip Josep Gomà Antoni Mases	1.825 r/b 1.825 r/b
<b>HISENDA PÚBLICA</b>		
<b>JUTJAT</b>		
<b>Jutge</b>	Càrrec variable	
<b>Assessor</b>	Ramon Tarragona	2.000 r/b
<b>Fiscal</b>	Francesc Benet	1.000 r/b
<b>INTENDÈNCIA</b>		
<b>Intendent</b>	Miquel de Ezquiaga	25.800 r/b
<b>Secretari</b>	Pere Lalanda	5.820 r/b
<b>Porter</b>	Joaquim González	2.000 r/b
<b>Comptador</b>	Josep Farré	
<b>COMPTADORIA</b>		
<b>Oficial 1r.</b>	Josep Val	5.820 r/b
<b>Oficial 2n.</b>	Remigi Ganuncio	4.850 r/b
<b>Oficial 3r.</b>	Felip Fernández Vivar	4.850 r/b
<b>Oficial 4t.</b>	Josep Aguado	4.850 r/b
<b>Oficial 5è.</b>	Tomàs Sanmartí	4.850 r/b
<b>Agregat</b>	Joan Keitinger	3.750 r/b
<b>Porter</b>	Celedoni Sancristòfol	2.000 r/b
<b>ADMINISTRACIÓ</b>		
<b>Interventor segon</b>	Josep Cortat	12.880 r/b
<b>Oficial 1ª.</b>	Esteve Ortiz de Pinedo	5.820 r/b
<b>Oficial 2n.</b>	Vicenç Berastegui	4.850 r/b
<b>Oficial 3r.</b>	Francesc Ainoso	4.850 r/b

<b>Oficial 4t.</b>	Josep Bermúdez	4.800 r/b
<b>Porter</b>	Francesc Cubeñas	2.000 r/b
<b>TRESORERIA</b>		
<b>Tresorer</b>	Ferran Ordóñez	12.880 r/b
<b>Oficial</b>	Ramon Bueno	5.820 r/b
<b>Porter</b>	Josep Vela	2.000 r/b
<b>Escrivent</b>	Antoni Cardona	
<b>ARXIU</b>		
<b>Arxiver</b>	Josep Fornesa	5.820 r/b
<b>COMPTADORIA AMORTITZACIÓ</b>		
<b>Comptador</b>	Antoni Bernabeu	
<b>Oficial 1r.</b>	Marià Balaguer	
<b>Oficial 2n.</b>	Francesc Arroyuelo	
<b>Porter</b>	Víctor Sánchez	
<b>Comissionat</b>	Manuel Salas	
<b>CARRABINERS</b>		
<b>Comandant</b>	Francesc Antoni Iparagirre	
<b>Capitans</b>	Ferran Olivares Vicenç Badia Tomàs Agustí	
<b>Tinents</b>	Miquel López i Rincón Benet Pera i Giron Joaquim Viola Ramon Barranco Domingo Seculí Josep Ma. Rotenflué	
<b>Carrabiner</b>	Joan Vilas	
<b>AJUNTAMENT</b>		
<b>Secretari</b>	Manuel Mestre	
<b>Escrivent</b>	Anstasi Querol Felip Montull	
<b>Porter</b>	Joan Bigons Josep Bodell Domènec Freixenet Ramon Gosé	
<b>Pregoner</b>	Manuel Pujades	

	Francesc Inglés
<b>Agutzil</b>	Nicolau Pujades Anstasi Peret Antoni Archs
<b>Timbaler</b>	Marià Pujades
<b>Portants timbals</b>	Ramon Boldú Ramon Pedrós
<b>Sobreestant i distribuïdor aigua</b>	Nicolau Rubiol
<b>Jardiner</b>	Domènec Osieda
<b>Arquitecte</b>	Pere Calsada
<b>Distribuïdor bagatges</b>	Josep Naves
<b>Butllaire</b>	Magí Oms
<b>Caporal Serenos</b>	Miquel Agustin
<b>Serenos</b>	Domènec Pocerull Francesc Pocerull Jaume Margalef Ramon Aguilà Francesc Castelló Jaume Palmé
<b>Zelador horta</b>	Ventura Serret Josep Masot Ramon Andreu Francesc Carrera Josep Biguera Ramon Vallés
<b>Alcaid Presó</b>	Josep Villanueva Antoni Aguilar Antoni Reig Josep Vilamur
<b>Contralor Hospital Sta. Maria</b>	Francesc Navarro
<b>Enterramorts</b>	Francesc Aranda Ignasi Aranda Ventura Solé

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de funcionaris. AML, caixes 1608 i 1661.

En total, l'administració pública donava una plantilla de cent vint-i-quatre "funcionaris",<sup>277</sup> que distribuïts en els cinc organismes oficials que havia desenvolupaven les funcions administratives i part de les jurídiques i polítiques en la ciutat de Lleida (quadre 22).

Com es pot observar, la Hisenda pública era la institució que comptava amb més individus treballant al seu càrrec, seguida, molt a prop, per l'Ajuntament. Aquestes institucions comptaven amb quaranta-un i quaranta individus, respectivament. L'Ajuntament i la Diputació, corporacions de govern local i provincial, comptaven en conjunt amb cinquanta-nou individus, que eren, tots, veïns de Lleida; mentre que Govern Polític, Hisenda, Correus i el contralor de l'Hospital sumaven seixanta-cinc empleats, provenint, gairebé tots, d'altres llocs de la nació com es podia constatar pels cognoms que duïen.<sup>278</sup>

- **Quadre 22:** distribució per institucions dels empleats públics de Lleida (1844)

GOVERN POLÍTIC	13	10,48 %
CORREUS	10	8,06 %
DIPUTACIÓ	19	15,32 %
HISENDA	41	33,06 %
AJUNTAMENT	40	32,26 %
CONTRALOR HOSPITAL	1	0,81 %
TOTAL	124	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de funcionaris. AML, caixes 1608 i 1661.

És evident, també, que entre aquest grup de funcionaris hi havia una jerarquia molt gran marcada pels sous que cobraven els seus integrants. Així, els responsables dels organismes en qüestió cobraven sous molt alts, per anar baixant les remuneracions en proporció a la pèrdua de poder de decisió dins l'organisme. En la majoria d'institucions havia tres nivells laborals prou definits (càrrecs de direcció, personal administratiu i personal de manteniment), que delimitaven les diverses funcions dels empleats civils públics (quadre número 23).

<sup>277</sup> Aquest cens dona un resultat de cent tretze individus perquè d'ell s'han descomptat als professionals liberals i altres càrrecs que tenien caràcter transitori, que s'han inclòs en el seu grup afi. Però per treballar aquest capítol ens serveix la xifra de cent vint-i-quatre, nombre total resultant d'efectuar el sumatori dels empleats d'institucions públiques amb independència de la seva procedència socioprofessional.

<sup>278</sup> La qüestió no era trivial en aquell moment, ja que els cognoms d'origen castellà que hi havia entre els individus que formaven part de la societat lleidatana eren clara minoria en comparació amb els d'origen català. Per exemple, el cognom que portaven més caps de família lleidatans el 1844 era Farré amb 42 casos, seguien Solé/r amb 24 casos, Vidal amb 20 casos, Roigé amb 19 casos...etc. L'evolució onomàstica que seguí la ciutat portà a què el 1996 el cognom més portat pels lleidatans fos García amb 714 casos, seguit de López amb 572 casos, Martínez amb 492 casos, Pérez amb 453 casos...etc., essent Farré el primer cognom d'origen català de l'escala en el lloc novè amb 294

El nombre de funcionaris augmentava a mesura que la classificació s'atansava a la base dels individus que desenvolupaven feines no gaire qualificades, però l'estructura que presentaven les institucions públiques de l'època anava responent a formes molt més modernes de planificació laboral que les que fins aquell moment s'havien donat. En aquest sentit, cal destacar l'organització de l'Ajuntament, ja que hi hagué un augment important de plantilla amb funcions ben específiques que denotaven una diversificació en l'especialització professional dels funcionaris amb el liberalisme. L'especialització laboral tenia la clara intenció d'assumir els serveis públics que tenien que gestionar com eren els casos de la seguretat ciutadana, la informació, l'abastament de l'aigua o la planificació de les obres públiques.

El grup de funcionaris experimentà, durant l'època cronològica de la revolució burgesa (1833-1843), un augment espectacular en termes absoluts i relatius, ja que el nombre d'individus que treballaven en la funció pública es situà al voltant dels cent tretze, o el que era el mateix el 3,91 % dels caps de família de la ciutat. A part, hi havia d'altres individus (advocats, arquitectes, mestres educació,...) que tenien una relació directa amb el treball en el sector públic, amb la qual cosa passaven a constituir un grup amb un cert pes específic dins la ciutat. Sobretot, si es té en compte que durant el set-cents aquest sector socioprofessional només representà un 1 % de la població activa lleidatana, com ho corrobora el Cens de Floridablanca que li atorgava un percentatge de l'1,37 %, o el que era el mateix, quaranta individus dedicats al treball en la funció pública.<sup>279</sup>

---

casos. Casals, Q.: "Producció, ús i consum de l'onomàstica lleidatana a l'època contemporània (1844-1996), *Congrés d'Història de la Cultura*, Lleida, 2000.

<sup>279</sup> Ll. Pla i À. Serrano, *La societat ...*, p. 67.



- **Quadre 23:** distribució dels empleats públics de Lleida segons les seves tasques (1844).

1.- CÀRRECS	TOTAL 19 INDIVIDUS
Cap polític	1
Secretaris	4
Contralor	1
Jutge	1
Tresorer	1
Comandant carrabiners	1
Intendent	1
Administrador	2
Interventor	1
Assessor	1
Fiscal	1
Comptador	2
Director Escola Normal	1
Arquitecte	1
2.- PERSONAL ADMINISTRACIÓ	TOTAL 41 INDIVIDUS
Oficials (administratius)	23
Escrivents	13
Arxiver- Ajudant	2
Agregat	1
Comissionat	1
Distribuïdor de bagatges	1
3.- PERSONAL SUPORT	TOTAL 64 INDIVIDUS
Porters	12
Zeladors Policia	5
Carter	1
Conductor	2
Mosso oficis	3
Carrabiners- Zeladors horta	16
Pregoners	2
Agutzils	3
Timbaler	1
Portants timbals	2
Sobreestant	1
Jardiner	1
Butllaire	1
Serenos	7
Alcaids presó	4
Enterramorts	3

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos de funcionaris. AML, caixes 1608 i 1661.

A banda, el veïnat del 1725 quantificava un nombre de 19 empleats públics, un 1'79 % dels caps de família d'aquell any. Concretament, hi havia 4 alts funcionaris (recaptador del Cadastre, secretari de

l'Ajuntament...), 5 veaguers, 4 trompetes, 3 porters, 2 timbalers, 2 serenos, 1 duaner, 1 carcerari i 1 guàrdia del tabac.<sup>280</sup>

A aquests individus se'ls hi havia d'afegir, no comptabilitzats en el Veïnat del 1725, els funcionaris eclesiàstics (1 inquisidor, 5 dependents de la creuada i 3 síndics religiosos).<sup>281</sup>

Els empleats públics de la ciutat solien ser un sector molt homogeni en el pla polític, car els dirigents de les institucions públiques locals i estatals només nomenaven a persones que fossin totalment fidels al signe polític imperant en la nació. Per tant, aquest sector socioprofessional, a mitjan segle XIX, donà suport obertament al liberalisme, primer, i al progressisme local, després, i entrà a formar part de la Milícia Nacional de forma entusiasta, ja que trenta-un dels seus membres sobre cent tretze,<sup>282</sup> un 27,43 %, formaren part d'aquesta institució de defensa ciutadana, la qual cosa significava que, com a grup, es situaven en segon lloc en el grau d'adscripció al liberalisme progressista, només per darrera del sector dedicat al comerç.

Els funcionaris no pagaven impostos, ni a l'Ajuntament ni a la Hisenda Pública, la qual cosa fa difícil de controlar la seva evolució econòmica. De tota manera, s'han localitzat els sous de la majoria dels seus membres, que van des dels 2.000 r/b a l'any que cobraven per norma general els porters fins als 25.800 r/b que cobrava l'intendent d'Hisenda, passant pels 4.000 a 6.000 r/b a l'any que cobraven escriptors i oficials. Per això, tenint en compte que no contribuïen, cal considerar-lo un grup ben pagat dins l'escala econòmica de la ciutat.<sup>283</sup>

L'augment dels funcionaris en l'època liberal va respondre a un assaig agosarat de l'organització d'una infraestructura molt més innovadora que la que hi havia en els organismes de l'antic règim, i denotava la preocupació del progressisme per donar als ciutadans els mínims serveis que havia d'oferir la nova concepció d'Estat liberal que tenien.

---

<sup>280</sup> AML, Veïnat del 1725, caixa 1606.

<sup>281</sup> AML, estadística professional del 1802, caixa 1607.

<sup>282</sup> S'han descomptat els professionals liberals contractats per les institucions públiques.

<sup>283</sup> E. Vicedo, "Desamortització...", ps. 93-94, calcula, per exemple, que els salaris pagesos baixaren en aquesta època, situant el 1830 el salari d'un mosso de Vilanova de Bellpuig en 1.200 r/b a l'any.

## ***EL COMERÇ***

El sector del comerç fou el que presentà més canvis en els anys de la revolució liberal, ja que hi va haver una tendència generalitzada al creixement, en números absoluts i relatius, important. Els comerciants experimentaren una conjuntura econòmica molt favorable que es plasmà en l'augment dels guanys econòmics del grup en general. Això va estimular, al mateix temps, que hi hagués la dedicació d'una proporció més gran d'individus a aquest sector. La tendència a l'alça que tenien, que es remuntava a finals del segle XVIII i començaments del XIX,<sup>284</sup> adquirí una gran magnitud en les dècades dels anys 1830 i 1840, de forma que per l'any 1844 hi havia dos-cents setanta caps de família empadronats dins aquest sector socioprofessional, cosa que representava un percentatge del 9,34 % del total.<sup>285</sup> L'augment continuà en els anys de la dècada moderada i el 1853 el nombre absolut de caps de família comerciants era de tres-cents quaranta individus, un 9,53 %. Si es comparen aquests percentatges amb els que donen els recomptes professionals dels veïns per tot el segle XVIII, que estaven al voltant del 4 %, s'ha de concloure que la pujada fou espectacular per la primera meitat del segle XIX, ja que es doblaren els percentatges relatius dels veïns dedicats a l'intercanvi.

En l'antic règim, els botiguers de roba tenien un col·legi professional, que agrupava, només, al voltant de cinc o sis individus.<sup>286</sup> Aquest fet determinava a aquest grup com el més considerat entre els comerciants i els atorgava un cert prestigi representatiu en el consistori<sup>287</sup> que es remuntava a èpoques medievals.<sup>288</sup>

Altrament, la resta de professions de caire comercial tenien una presència més aviat modesta en l'estructura socioprofessional del XVIII. Només tenien una certa importància els hostalers, amb fondes

---

<sup>284</sup> Ll. Pla i À. Serrano, *La societat de Lleida...*, p. 77.

<sup>285</sup> A Castelló de la Plana, el 1845, hi havia 391 individus dedicats a tasques relacionades amb el comerç. Concretament, 25 eren agents comercials, 14 botiguers de robes, 7 hostalers, 44 ramaders, 94 negociants, 35 botiguers de mercaderies diverses, 29 especiers, 20 cansaladers, 15 tractants de cavalls, 11 venedors variats, 4 venedors d'aigua, 26 venedors de cintes i sedes, 17 venedors de pa i 50 venedors de vi i aiguardent. O. Martí, *Un liberalisme...*, p. 211.

<sup>286</sup> En les eleccions a diputats del comú i síndics personers, els botiguers de roba votaven amb el col·legi d'argenteres. AML, Llibre d'eleccions de diputats del comú i síndics personers, núm. 708.

<sup>287</sup> Alguns botiguers de roba foren escollits diputats del comú entre el 1766 i el 1832. Concretament, Josep Mensa i Ventura Lloses foren els seus representants més assidus. AML, Llibre d'eleccions de diputats del comú i síndics personers, núm. 708.

<sup>288</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 405. L'autor informava que en el segle XVII era la confraria més poderosa del municipi i es regia per consolat.

molt humils, els taverners, els marxants i l'incipient grup de comerciants de gra que s'anava configurant en les darreries del segle.

A part, cal matisar que gran part dels menestrals dedicats a l'elaboració de productes diversos eren, al mateix temps, botiguers i comerciants, en la majoria de casos al detall,<sup>289</sup> amb la qual cosa la uniformitat d'interessos d'aquests dos grups socioprofessionals fou molt gran en l'època estudiada i, molts cops, es confonien els uns amb els altres. No fou fins a la primera meitat del XIX que s'anaren dibuixant els trets més característics, només intercanvi, del sector. Això fou possible per una major especialització de cada comerciant en els productes concrets que volia vendre.

En la classificació especialitzada del comerç lleidatà de la primera meitat del segle XIX (quadre 24), s'ha optat per mantenir en el grup menestral els individus que elaboraven productes i els venien per l'any 1844 sense comptabilitzar-los en el grup comercial, mentre que per l'any 1853, al tenir una font com la Matricula Industrial i Comercial que especificava molt millor el tipus de negoci que tenia cada cap de família, s'ha optat per incloure aquells antics menestrals en el sector del comerç. De tota manera, l'any 1853 continuava havent menestrals que venien els productes que elaboraven i no eren considerats com a comerciants. Per tant, cal tenir en compte aquesta puntualització a l'hora d'analitzar la conjuntura política que es produí en el període liberal estudiat (1833-1853), ja que en moltes ocasions els punts de vista de l'elit menestral foren més propers als punts de vista del gran comerç que als propis de l'artesanat.<sup>290</sup>

**- Quadre 24: Estructura professional del sector comercial de Lleida (1725-1853)**

Especialitat	1725	1802	1844	%	1853	%
Botiguer	5	5	27	10 %	27	7,94 %
Botiguer alforges			2	0,74 %	4	1,18 %
Prestamista de diners		2	-	-	1	0,29 %
Botiguer cintes i sedes			2	0,74 %	4	1,18 %
Botiguer adobs			1	0,37 %	-	-
Botiguer panys i teixits			23	8,52 %	-	-
Botiguer de pernil i queviures		1	2	0,74 %	18	5,29 %

<sup>289</sup> En el cens del 1853 s'han inclòs alguns dels menestrals del cens laboral de caps de família elaborat pel 1844 en el sector comercial, perquè en la Matricula Comercial i Industrial d'aquell any ja només apareixien com a comerciants

<sup>290</sup> AML, sèrie censos electorals i rectificacions, caixa 1.619. Per detallar encara més el tipus de productes que venien els botiguers o comerciants per lliure, ha estat de gran utilitat el Subsidi de Comerç de 1853, on es detallen els tipus de productes amb què comerciaven els individus del sector. AHL, llibre núm. 538.

Botiga de vidre i fang			-	-	1	0,29 %
Botiga de ferreteria			-	-	3	0,88 %
Botiga d'aiguarent			-	-	25	7,35 %
Botiga productes d'asta			-	-	3	0,88 %
Botiga de bot i civada			-	-	16	4,71 %
Botiga de juguines			-	-	5	1,47 %
Botiga de llana			-	-	2	0,59 %
Venedor llet de vaca			-	-	3	0,88 %
Venedor llet de cabra			-	-	6	1,76 %
Bodeguer			-	-	6	1,76 %
Comerciant		6	39	14,44 %	17	5 %
Comerciant bacallà			1	0,37 %	16	4,71 %
Comerciant de carn			-	-	7	2,06 %
Comerciant bestiar			21	7,78 %	8	2,35 %
Comerciant fusta			2	0,74 %	4	1,18 %
Casa de banys			-	-	1	0,29 %
Comerciant gra			3	1,11 %	21	6,18 %
Comerciant lli i cànem			1	0,37 %	2	0,59 %
Revenedor	16	49	20	7,41 %	-	-
Proveïdor de l'Exèrcit			1	0,37 %	1	0,29 %
Fruiters			-	-	12	3,53 %
Magatzem de bacallà			-	-	1	0,29 %
Magatzem vins i licors			-	-	3	0,88 %
Magatzem d'oli i sabó			-	-	5	1,47 %
Llogater de mobles			1	0,37 %	7	2,06 %
Llogater de cavalls			-	-	5	1,47 %
Estanquer			5	1,85 %	-	-
Hostaler	4	15	50	18,52 %	18	5,29 %
Taverner		20	40	14,81 %	38	11,18 %
Cafeter		4	7	2,59 %	6	1,76 %
Carromater			15	5,56 %	30	8,82 %
Empresaris de viatges			-	-	6	1,76 %
Empresari de teatre			-	-	1	0,29 %
Traginer	1		3	1,11 %	-	-
Marxant	2	7	1	0,37 %	1	0,29 %
Arrier			3	1,11 %	6	1,76 %
Total en relació als veïns	28 (2'18 %)	109 (3'74 %)	270 (9'34 %)	100 %	340 (9'53 %)	100 %

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents.

Un segon grau d'anàlisi, quadre 25, agrupa els individus dedicats al comerç per sectors amb interessos o funcions similars.

- **Quadre 25:** estructura socioprofessional del sector comercial de Lleida (1844-1853).

<i>GRUPS AFINS</i>	<i>PROFESSIONS</i>	<i>TOTAL INDIVIDUS</i>	
		<i>1844</i>	<i>1853</i>
BOTIGUERS AL DETALL	Botiguers, revenedors, estanquers	83	111
COMERÇ LLIURE O A L'ENGRÓS	Comerciants i magatzems de bestiar, fusta, bacallà, gra i lli i cànem	66	69
ALTRES	Llogaters, prestamista de diners, proveïdor, emp. teatre, venedors de llet	2	24
RESTAURACIÓ – ALLOTJAMENT	Taverner, bodeguer, hostaler, cafeter	97	93
TRANSPORT	Carromaters, arriers, traguiners, marxant, empresaris de diligències	22	43

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents.

Com es pot observar, hi havia quatre grans grups majoritaris catalogats que responien als sectors de la venda al detall, del comerç lliure,<sup>291</sup> de l'allotjament i la restauració i del transport, però cal matisar que la denominació comerciant era en aquell temps molt genèrica. Això es conseqüència que en algunes ocasions es va voler identificar amb aquesta catalogació a botiguers, revenedors o qualsevol tipus d'individu que es dedicava al intercanvi, amb la qual cosa s'ha de dir que el grup de comerç lliure, en cas de poder localitzar l'ocupació dels seus individus amb més detall, probablement hauria de baixar una mica els percentatges de l'any 1844. Com ja s'ha vist en el subapartat dedicat a l'anàlisi de les rendes, el sector comercial experimentà una conjuntura econòmica força favorable entre l'any 1834 i el 1853. En aquest sentit, la Matrícula Comercial d'aquest últim any detalla una evolució constant en les noves ocupacions dels comerciants. Així, entre els botiguers n'apareixen de joguines, de productes d'asta, de civada, de pernil,<sup>292</sup> de ferro, de productes de vidre, etc., que no s'havien localitzat per l'any 1844. Altres noves ocupacions relacionades amb el comerç ressaltaven la creixent especialització dels negocis lleidatans: l'obertura d'una casa de banys en l'antic convent dels Carmelites calçats, la creació d'empreses de diligències per regular el transport de passatgers entre

<sup>291</sup> Per comerciants per lliure es coneixia als individus que es dedicaven a l'intercanvi de productes sense tenir una botiga oberta. Això fa que les seves tasques fossin identificables, avui en dia, a un comerciant a l'engròs o un intermediari, tot i que cal matisar que en algunes ocasions el tipus de transaccions que feien eren d'una gran discreció.

<sup>292</sup> Eren botiguers especialitzats en el comerç dels productes elaborats amb la carn de porc.

Lleida, les capitals catalanes i la província, la instal·lació de nombrosos magatzems de diferents productes que assenyalaven una pretensió inversora molt més ambiciosa, etc.<sup>293</sup>

Entre els venedors al detall es pot observar que la denominació botiguer es feia extensiva als individus dedicats al comerç en petita escala d'articles de roba i merceria i que, en molts casos, l'intercanvi d'altres articles com la terrissa, el vidre i la quincalla la denominació dels individus que es dedicaven al seu comerç encara anava subjecta a la seva catalogació com a elaboradors del producte. Així, (sobretot per l'any 1844) els venedors de terrissa serien terrissaires, els de vidre eren vidriers, els de quincalla eren quincallers, etc. Aquest fet indicava un possible origen de petits capitals menestrals que, en aquell moment, es pogueren invertir en altres negocis més complexos que necessitaven d'uns elaboradors i d'uns venedors. Amb tot, això no volia dir que fos necessari contractar més personal al propi de la família, ja que cada membre d'aquesta podia especialitzar-se en una feina concreta.

D'altra banda, el qualificatiu revenedor, molt utilitzat en 1844, feia referència als individus que es dedicaven al comerç de queviures i, en moltes ocasions, apareixien barrejats amb els xocolaters, que també tenien la potestat de vendre productes alimentaris. Altres censos més precisos lligaven la denominació de xocolater a la possessió d'una planxa o d'un molí per fer productes de xocolata, però, com s'ha dit, al llarg del segle XIX anaren diversificant la venda de productes alimentaris per convertir-se en molts casos en botigues de queviures en general.

Finalment, els estanquers (cinc) eren els encarregats de vendre els productes estancats (tabac, sal...), dels quals tenia el monopoli l'Estat i eren cedits a un individu, generalment afecte al govern, per explotar-ne llur rendiment.

El comerç a l'engròs que es feia en la ciutat era de productes, bàsicament, agrícoles i ramaders (fusta, bestiar, gra,...), cosa lògica si tenim en compte l'ocupació eminentment agrària de l'economia lleidatana.

En el sector de la restauració i de l'allotjament hagué un grup que entrà amb molta força a primeries del segle XIX i s'anà consolidant a mesura que passava la centúria. El grup en qüestió era el dels cafeters, que eren individus que regentaven un "café", local on es prenia café i es jugava al billar i a

---

<sup>293</sup> Hi havia magatzems de bacallà, d'aiguardent, de ferro... Els propietaris d'aquests locals devien tenir una funció similar a la d'un

les cartes.<sup>294</sup> El cafè fou un element de socialització política important durant l'època liberal perquè era un lloc molt concorregut pels ciutadans. La seva volada provocà l'enriquiment dels seus propietaris i un maldecap pels paternalistes dirigents liberals del moment. Concretament, un escrit del cap polític de l'any 1842, Miquel Maria Calafat, després d'un assassinat en la ciutat deia que “no siempre se cometen los delitos por inclinacion ni los alhagos del vicio, bien que sea este, y entre todos el del juego el principal motivo de las desgracias del hombre”.<sup>295</sup>

El grup de taverners i bodeguers agrupava des dels venedors de licors, vi i aiguardents, fins als individus que tenien locals destinats a que els clients se'ls prenguessin allí mateix. Els hostalers eren els encarregats de donar allotjament als visitants i, en molts casos, combinaven el seu negoci amb la venda de licors i menjar preparat.

Per acabar, el grup de carromaters, traginers, arriers i marxants transportaven els productes a altres indrets i abastaven a la ciutat dels que n'era deficitària. L'intercanvi el podien fer per compte propi o per encàrrec d'altres comerciants més poderosos amb els animals de tir habituals dels seus carruatges, que eren les mules, els cavalls i els ases.

Els transports evolucionaren molt en els deu anys de l'època liberal moderada i milloraren les comunicacions de la ciutat amb Madrid, les principals capitals catalanes i les de la província. En aquell temps, havia un servei regular de transport amb diligència de Lleida a Madrid, i viceversa, a Barcelona, a Tarragona, a Cervera, a Barbastre i a Balaguer. Cada servei estava explotat per un empresari que havia de posar el vehicle i els cavalls. Per exemple, Joan Mestre tenia dos tirs de cinc cavalls cadascun per comunicar Lleida amb Cervera, mentre que Joan Mestre Campi, que tenia el monopoli del transport entre Lleida i Barcelona, comptava amb set tirs de vuit cavalls cadascun.<sup>296</sup> El transport es realitzava amb diligències estirades per un nombre de cavalls, que variava segons fos la distància que s'havia de cobrir i el pes que s'hagués de portar. De Lleida a Cervera s'empraven cinc

---

majorista a l'engròs. És a dir, abastaven a botiguers o menestrals amb un negoci més modest.

<sup>294</sup> AML, sèrie censos i rectificacions, caixa 1.619. El 1853 els cafeters pagaven una taxa de la Matricula Comercial i Industrial per cada taula de billar que tenien en els seus locals.

<sup>295</sup> AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític a l'Ajuntament, del 10 de gener de 1842.

<sup>296</sup> AHL, sèrie hisenda, Matricula Comercial i Industrial, llibre 538.



cavalls, de Lleida a Barcelona vuit i de Lleida a Tarragona deu.<sup>297</sup> En la diligència hi cabien, per terme mig, deu persones en el interior del vehicle, més dues que podien anar al pescant i altres que es podien situar a la part de dalt que es deia “el galliner”.<sup>298</sup> Les carreteres de “herradura” eren extremadament dolentes, i només la que comunicava Madrid amb Barcelona era d’una qualitat tolerable.<sup>299</sup>

Els correus, en 1846, tenien entrada i sortida regular entre Lleida i les principals capitals catalanes, lleidatanes i Madrid. Així, el correu arribava diàriament de Barcelona i Madrid, i sortia i entrava tres dies per setmana entre Lleida i Tarragona, Tremp i els pobles de la montanya, Barbastre i Mora d’Ebre per la Granadella i Flix.<sup>300</sup>

Altrament, pel que no podia anar amb la diligència no li quedava un altre remei que caminar o viatjar en un transport propi com el cavall, la mula i, en el millor dels casos, damunt d’algun petit carruatge. No obstant això, el viatger que es traslladés entre algun dels municipis havia de tenir molt en compte la possibilitat de ser assaltat per alguna colla de bandolers,<sup>301</sup> o, en tot cas, preveure un llarg viatge, ja que en aquella època, per exemple, per anar de Lleida a Balaguer es tardava unes cinc hores, de Lleida a Cervera dotze, de Lleida a Tarragona dinou, de Lleida a Barcelona trenta-tres i de Lleida a Madrid cent quatre.<sup>302</sup>

A nivell de contribucions, com ja s’ha dit uns fulls enrera, el sector del comerç fou el que notà de forma més favorable la conjuntura econòmica de la revolució burgesa, ja que passà de tenir el 68,75 % dels seus membres, l’any 1834, en el grup més baix de pagament, que anava de 0,01 a 10 lliures, al 34,38 % de l’any 1844. Les dades mostrarien, a primer cop d’ull, que la progressió econòmica que tingueren en conjunt fou realment notable.

De tot el grup comercial, el sector més beneficiat fou el dels “botiguers” que es dedicaven al comerç al detall de roba. Aquest sector, l’any 1844, només col·locà un individu entre els cinquanta majors contribuents de la ciutat i catorze més en el grup del cinquanta-unè al dos-cents cinquanta-unè

---

<sup>297</sup> AHL, sèrie hisenda, Matrícula Comercial i Industrial, llibre 538.

<sup>298</sup> J. Castellón, *Històries i llegendes de Lleida*, Lleida, 1998, p. 50.

<sup>299</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 40.

<sup>300</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 81.

<sup>301</sup> J. Castellón, *Històries...*, p. 50.

<sup>302</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 31.

contribuent. Deu anys més tard (1853), amb el liberalisme plenament consolidat, ja n'havien col·locat set i dinou, respectivament, en els llistats contributius esmentats, a conseqüència de la bonança que estaven vivint com a grup en general.

En un altre moment també s'ha apuntat l'augment de contribucions que experimentaren els cafeters, que el 1847 situaven a un individu entre els cinquanta majors contribuents (Josep Canalda, ocupava l'onzè lloc) i a sis més en el grup que anava del cinquanta-un al dos-cents cinquanta contribuent, confirmant-se que la conjuntura fou igualment favorable per a tot el sector. Així, els tractants de bestiar situaven a un individu entre els cinquanta majors contribuents el 1844 i el 1847, i dos més en el grup de contribució següent en els anys 1844, 1845 i 1847, per arribar a un màxim de quatre, pel 1853, en el total dels 250 majors contribuents. Els comerciants per lliure situaven a un individu el 1845 en el primer grup de contribució i tres el 1847, per arribar a deu en l'any 1853, a part dels deu, dotze i quinze que situaven el 1844, el 1845 i el 1847, respectivament, en el segon grup, per arribar a un total de trenta-un individus l'any 1853 entre els dos-cents cinquanta majors contribuents de la ciutat.

La conjuntura econòmica fou tan favorable que, fins i tot, començaren a aparèixer, entre els majors contribuents, hostalers i taverners. El fet, en conjunt, palesava que aquest grup fou el gran beneficiat de l'entrada en escena de les noves fórmules capitalistes d'organització econòmica. El sector comercial no es distingí per la tradició familiar en el manteniment dels negocis, només els botiguers de roba, cintes i draps participaven de la perpetuació del negoci familiar d'una generació a una altra. L'explotació de les botigues necessitava d'un local on dur a terme l'intercanvi i l'existència d'un lloc concret, per tant, facilità el traspàs del negoci de pares a fills.

Aquesta tradició catalana no era tan compatible amb la resta de "comerciants", a conseqüència que la forma de fer negoci tenia l'essència innata d'anar per lliure (comerciants de gra, carroners,...). A part, en aquella època es produí l'inici de moltes activitats d'intercanvi (cafeters, comerciants de bacallà,...), cosa que, com era evident, impossibilitava materialment la formació de nissagues. Entre les cases més conegudes de botiguers de l'època caldria destacar els Rosich, els Reixachs, els Morera,

els Llorens i els Sirera, que perpetuaren el traspàs dels negocis familiars de més d'una generació durant el segle XIX.<sup>303</sup>

Amb aquest context econòmic tan favorable, era evident que el sector comercial tenia que donar suport globalment al liberalisme, a partir de l'any 1833, i més tard el progressisme, a partir del 1840. El grau d'adscripció del grup a la Milícia Nacional fou molt gran i setanta-sis individus dels dos cents setanta d'aquest grup en formaven part el 1839 (un 28,15 %). L'estadística revela que, en el grau d'adscripció a la institució, el sector comercial era el primer de Lleida, per damunt, fins i tot, dels funcionaris. La predisposició del comerç els confirmava com a un grup vinculat directament a les reformes econòmiques del liberalisme. Els canvis que es produïren en l'època que anà de l'any 1834 al 1853 els consolidaren com a un sector molt potent econòmicament dins la ciutat, cosa que els hi permeté donar un salt endavant, a nivell global, en la nova escala social que es formà a partir del reformisme liberal.<sup>304</sup>

### ***EL SECTOR MENESTRAL***

El sector menestral provenia i enfonsava les seves arrels professionals en els antics gremis artesanals de l'època medieval i moderna. Pere Moles i Ribalta, en el seu treball, *Los gremios barceloneses en el siglo XVIII*, apuntava que la decadència del gremi a Barcelona començà a finals del segle XVIII per anar-se accentuant durant la primera meitat del segle XIX:

“Los años inmediatamente posteriores a 1836 constituyen la verdadera etapa de disolución, palabra que describe mejor los hechos que las de extinción o supresión. Los gremios podían haber prolongado su existencia, en condiciones distintas, a pesar del decreto de 1813-1836. Si desaparecieron fue por su propia inadaptación a las nuevas estructuras”.<sup>305</sup>

Si bé és cert que el gremi, com a institució, quedà amb unes funcions molt limitades, el treball menestral continuà durant els anys de la revolució liberal i tot sembla apuntar cap a una revifada d'aquest sector en els anys del reformisme burgès i els primers de la dècada moderada (1834-1853). Així, d'entrada, si es fa una anàlisi de les rendes per grups socioprofessionals dels anys 1834 i 1844 es

---

<sup>303</sup> En la matrícula de comerç del 1853 trobem en molts casos als fills de botiguers que s'havien localitzat en els censos de l'any 1844 i següents. AML, caixes 1.619 i 1.623.

<sup>304</sup> Hi hagué nombrosos botiguers i comerciants que accediren a càrrecs de regidor en l'Ajuntament, exemple clau de la seva puixança. Entre altres, foren reconeguts Pau Borràs, Joan Llauradó, Joan Domingo, Francesc Castells, Pere Portabella...etc. AML, Llibre d'acords...1844-1854.

<sup>305</sup> P. Molas i Ribalta, *Los gremios...*, p. 552. També comparteixen l'opinió de Molas; A. Bahamonde, i J. Toro, *Burguesia...*, ps. 3-8.

pot constatar que per l'any 1834 el 76,61 % d'individus que s'han localitzat del grup de menestrals se situava en el llinar de pagament de contribucions més baix de la ciutat, de 0,01 a 10 lliures; mentre que per l'any 1844 els percentatges baixaren al 57,36 % d'individus en el citat llinar. Això significava que en 1834 era el grup amb el percentatge més alt en el límit de rendes més baix, mentre que el 1844 superava els pagesos, que passaren a ser el grup més empobrit del procés liberal.

Si a nivell general es produïa aquesta tendència a l'alça econòmica, això també era comprovable en el grup d'elit menestral. "L'aristocràcia artesanal" ja gaudia l'any 1834 d'un status econòmic i social molt alt, com ho demostrava el fet que cinquanta menestrals (el 20 %) estiguessin en el grup dels dos-cents cinquanta majors contribuents de la ciutat. El 1844, tot i la pujada general del grup quant a pagament de contribucions, en aquest sector dels dos-cents cinquanta primers contribuents hi havia quaranta menestrals (16 %), amb la qual cosa la pujada general del grup es concentrava en l'estrat immediatament posterior a aquests dos-cents cinquanta primers contribuents. La comparació mostra que l'any 1834 havia una gran diferència entre l'elit menestral que participava del comerç dels productes que elaborava, i el sector de base que agrupava a la gran majoria d'artesans de la ciutat.<sup>306</sup>

Les diferències entre aquests dos grups s'escurçaren en els deu anys que anaren del 1834 al 1844, de forma que s'estava preparant el terreny perquè altres menestrals donessin el salt al grup de majors contribuents com es palesava, ja, en els censos dels anys 1845 i 1847. En aquelles relacions apareixien quaranta-sis (18,4 %) i cinquanta-cinc menestrals (22 %), respectivament, en el grup de majors contribuents de la ciutat.

Però, a part d'aquesta tendència general a l'alça del sector menestral, hi ha un altre punt sobre el qual convé reflexionar, com era que l'any 1834 els sis menestrals que es trobaven entre els cinquanta majors contribuents pertanyien als grups d'adroguers (dos), xocolaters (dos) i saboners (dos). La situació no canvià en el 1844, confirmant-se que aquests eren els oficis menestrals amb més projecció i possibilitats dels que havia en la ciutat, ja que el 1844 el grup menestral continuava tenint sis

---

<sup>306</sup> La diferència, en última instància, podria estar en el grup de mestres que controlava cada gremi constituït en la ciutat. Mitjançant la seva preeminència en cada professió podien cobrar diners amb les manipulacions que feien amb l'abús que els hi conferia el seu poder. En la documentació del segle XVIII s'han trobat diversos litigis, com es veurà més endavant, entre alguns mestres i oficials i els priors del gremi (els caps), a conseqüència de la intenció d'aquests de cobrar més del que els hi tocava per fer exàmens per accedir a la categoria de mestre o per vendre algun producte nou no especificat en les ordenances del gremi.

representants entre els cinquanta majors contribuents, alterant-se la situació en un petit matís, els adroguers eren tres, els saboners llavors eren un i el grup de xocolaters es va mantenir amb dos representants. El 1845, amb sis representants entre els cinquanta majors contribuents, mantenien la seva representació amb la mateixa distribució que un any abans i el 1847, el cens que experimentà l'explosió del grup comercial, els menestrals només situaven quatre membres entre els cinquanta primers (tres adroguers i un espardenyer), però fou l'any en què situaren més individus del sector en el grup intermedi (del contribuent 51 al 250) amb un total de cinquanta-un.

Les xifres apuntades demostren que hi hagué un augment en termes quantitius de menestrals que accediren als marges econòmics benestants de la ciutat, però també que hi havia un grup (adroguers, xocolaters i saboners) que ja tenia un bon status socioeconòmic abans de la revolució burgesa i que el mantingueren en les dècades centrals del segle XIX. De tota manera, la reforma liberal va influir en una millora general del sector menestral de la ciutat, de forma que s'augmentà el ventall d'oficis que entraren entre els grups dels dos-cents cinquanta majors contribuents (quadre 26).

- **Quadre 26:** menestrals en el llistar dels 250 majors contribuents (1834-1853)

<i>OFICIS</i>	<i>1834</i>	<i>1844</i>	<i>1845</i>	<i>1847</i>	<i>1851</i>	<i>1853</i>
Adober	2	2	2	2	2	2
Adroguer	4	5	4	10	6	6
Afilador	-	1	1	1	1	1
Argenter	-	1	1	7	2	3
Calçoner	-	-	-	1	1	1
Carreter	1	1	1	2	1	1
Cordoner	1	2	2	2	2	2
Daurador	1	1	1	1	-	-
Espardenyer	5	3	4	3	2	3
Ferrer	3	3	2	1	4	2
Fideuer	1	1	1	2	2	1
Fornier	5	3	3	-	-	-
Fuster	1	1	1	2	-	2
Impressor	-	-	-	1	2	2
Mestre cases	4	4	1	-	-	1
Moliner	-	-	-	-	1	1
Quincaller	-	-	1	5	4	6
Saboner	4	2	5	4	3	4
Sastre	2	1	2	1	-	1
Serraller	2	1	1	-	1	-
Terrissaire	1	1	1	-	-	-
Xocolater	6	5	6	7	7	5
Vidrier	-	1	1	1	-	-
Teuler	-	-	-	-	1	-
Sabater	3	-	3	-	-	1
Calderer	-	-	1	-	-	-
Escultor	1	1	-	-	-	-
Flequer	2	-	-	1	2	-
Majoral diligència	1	-	-	-	-	-
Carnisser	-	-	-	-	-	1
Mistaire	-	-	-	1	-	-
Paperer	-	-	-	-	1	-

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Llibre de Contribucions dels anys 1834 i 1844 i dels censos electorals municipals dels anys 1845, 1847, 1851 i 1853.

Com es pot observar, el grau de dispersió professional del sector menestral era molt gran en el grup dels dos-cents cinquanta majors contribuents. Tot i que no hi havia molta diferència en el nombre de professions representades entre els diversos censos analitzats, per raó que el nivell més baix de dispersió es donava el 1851 amb dinou professions diferents i el més alt era el del 1845 amb la presència de vint-i-dos professions. No obstant això, en el decurs dels vint anys que van del 1834 al 1853, entre els dos-cents cinquanta primers contribuents de la ciutat hi va haver trenta-dos professions

representades en el sector menestral. La tendència apuntada demostrava que les possibilitats de desenvolupament i de projecció econòmica eren grans per moltes professions d'aquell sector en el període liberal que anà del 1834 al 1853, de forma que la majoria de productes elaborats pels artesans tenien una bona demanda i, consegüentment, una bona sortida comercial. El grau de concentració professional més gran del sector menestral, en aquest grup de majors contribuents, es donava entre els adroguers i els xocolaters, que col·locaren, en aquell grup de contribució, entre quatre i deu membres cada any en el cas dels primers, i de cinc a set en el cas dels segons.

En el grup menestral s'han comptabilitzat sis-cents quinze individus per l'any 1844, que representaven un percentatge del 21,27 % dels caps de família d'aquell any i els situava en el segon lloc quantitatiu de la ciutat com a grup socioprofessional, només per darrere del grup que formaven els pagesos i els jornalers. Altrament, per l'any 1853 se n'han comptabilitzat cinc-cents quaranta-vuit i altres quaranta-un que apareixien amb el qualificatiu de fabricants, que en conjunt representaven un 16,44 %. A pesar de l'aparent davallada entre un i altre cens, cal matisar tres aspectes primordials que ho explicarien: primer, que en aquest segon any analitzat s'han comptabilitzat amb generositat els individus que pertanyien al sector agrari de la ciutat; segon, que alguns individus que pel 1853 apareixien com a comerciants pel 1844 ho feien com a menestrals, i, tercer, el fet de passar a pagar la Matrícula Industrial i Comercial que primava el pagament pel negoci en perjudici de l'individual que s'havia donat amb el Subsidi Industrial i Comercial de l'any 1844.

A banda, si es repassen les xifres presentades per al segle XVIII, ens adonarem que el creixement quantitatiu dels menestrals de la ciutat de Lleida anava paral·lel al demogràfic. De forma que per l'any 1725 hi havia, segons les xifres indicatives del veïnat d'aquell any, dos-cents noranta-nou individus, i sis-cents noranta-tres el 1802.<sup>307</sup> Les dades en percentatges representaven, en tots dos casos, al voltant del 23 % de la població dels caps de família de la ciutat, pel que cal concloure que, en nivells quantitatius, Lleida no notava una tendència a la pèrdua percentual d'aquest grup socioprofessional en el pas del XVIII al XIX. Aquest fet, junt a l'augment assenyalat en el pagament de contribucions,

---

<sup>307</sup> AML, Veïnat del 1725, caixa 1606 i estadística del 1802, caixa 1607.

indicava, tot plegat, que la conjuntura sociopolítica de la revolució liberal no li era del tot desfavorable al grup menestral.<sup>308</sup>

A grans trets, la implantació del liberalisme sembla ser que no fou tan favorable als menestrals de les grans ciutats espanyoles. Tant a Barcelona com a Madrid la desaparició legal dels gremis, decretada l'any 1837, fou el pas posterior a una decadència que ja s'apuntava a primeries del segle XIX si es fa cas als estudiosos que han treballat el tema.<sup>309</sup> En les planes d'aquesta recerca es presenta el cas de Lleida, que, pel que semblen demostrar les dades computades dels caps de família dedicats a aquests tipus d'activitats, així com l'augment en el pagament de rendes del sector globalment, no seguia les mateixes pautes que s'apuntaven en les grans capitals espanyoles. El fet que no s'hagués introduït la mecanització, ni la producció en "factory system" (en fàbrica) en les especialitzacions professionals artesanes, la dedicació familiar i el nombre reduït de treballadors en els seus negocis eren unes raons força convincents perquè hi hagués una pervivència, que s'ha de datar en un treball monogràfic fins quan es produí, del treball menestral durant les dècades centrals del segle XIX. En desaparèixer el gremi com a forma organitzativa socioeconòmica del treball artesà (cal dir que el gremi com a organització social i de reunió dels agermanats continuà la seva existència), els treballadors passaven a dependre d'ells mateixos, si no treballaven per altri, de forma que el que produïen ho podien fer com volguessin, cal recordar que en el gremi eren els mestres qui deien com s'havien de fer els productes; tant com volguessin, igual que el cas anterior el gremi limitava la producció de cada menestral, i vendre-ho directament al millor licitador. Aquestes altres eren, ensems, unes bones raons perquè, en una ciutat petita i amb poca competència professional (moltes menestralies estaven controlades per una família), els menestrals poguessin sobreviure en bones condicions durant la revolució burgesa i, fins i tot, afavorissin la formació d'incipients capitals que

---

<sup>308</sup> Fins i tot, en la ciutat més desenvolupada econòmica i tècnicament de tot l'Estat, Barcelona, hi havia molts sectors professionals menestrals que no havien experimentat cap avenç tecnològic i convivien amb altres que estaven evolucionant cap a formes productives industrials. À. Solà, "Barcelona 1833-1843...", ps. 35-37.

<sup>309</sup> Àngels Solà ha assenyalat que: "Simplificant es pot dir que, els qui anomenen mestres rics i mestres pobres - és a dir els que treballaven per a altres mestres - quan existien els gremis, en abolir-se aquests passaven a ser burgesos i obrers qualificats (...) Els menestrals, grup socioeconòmic molt important en el conjunt de la vida barcelonina, van veure perillar, sinó perdre, el status que se'ls havia atorgat en la societat de l'antic règim.", a "Barcelona 1833-1843...", ps. 36-39. També són de la mateixa opinió, J. Mestre, *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Liberal* i P. Molas Ribalta, *Los gremios...* (pel cas de Barcelona) i A. Bahamonde i J. Toro, *Burguesia...*, ps. 3-8 i C. Moneris García, *Los gremios de Madrid en los siglos XVIII I XIX*, Memoria de Licenciatura, Universidad de Granada, Granada, 1977 (pel cas de Madrid).



diversificaren els negocis originals. A nivell general, àdhuc es pot percebre el manteniment de la majoria de professions menestrals localitzades pels anys 1844 i 1853, ja que hi havia un total de setanta-quatre oficis computats diferents en el primer cas estudiat i seixanta-set en el segon. Aquests oficis donaven una estructura professional pràcticament similar que la que oferien Ramona Huguet, Àngels Serrano i Lluïsa Pla per tot el segle XVIII,<sup>310</sup> en què comptabilitzaren cinquanta-nou i setantassis professions diferents en els seus treballs, respectivament. El quadre 27 classifica els oficis amb el nombre d'individus que hi treballaven en cadascun d'ells en els anys 1844, 1853 i en altres moments del segle XVIII i XIX. El quadre pretén copsar l'evolució professional, en un procés de llarga durada, de cada ofici concret al llarg del segle XVIII i en la primera meitat del segle XIX.

---

<sup>310</sup> R. Huguet, *Els artesans de Lleida*, Lleida, 1990, ps. 231-232; i Ll. Pla i À. Serrano, *La societat...*, ps. 341-342.

**- Quadre 27: evolució quantitativa de les professions menestrals (1718-1853)**

PROFESSIONS	1718	1725 <sup>311</sup>	1758	1793	1802	1815	1844	1853
Adober	8	11+3	18	5	10+6	5	9	4
Adroguer-cerer	9	9+5	2	2	4+7	2	9	13
Bregador	-		-	-	-	-	1	1
Aladrer	1	1	1	9	6	4	3	1
Afilador	-		-	-	-	1	1	1
Argenter	2	3	8	6	5+9	4	11	10
Armer	-		-	1	1	-	2	3
Ataconador	-	-	-	-	2	-	-	-
Barber	-		-	-	-	-	4	4
Barreter	1	1	4	2	3	3	2	1
Baster	-		-	-	-	3	-	-
Bordador	-	-	-	-	8	-	-	-
Boter	1		5	5	2	5	3	3
Cadirer	1		3	4	3	1	8	3
Calceter	1	2	2	5	-	-	-	-
Calderer	3	2	1	2	2+3	1	6	4
Calçoner	-		-	2	5	1	5	-
Campaner	-	2	1	-	-	-	1	-
Capoter	1	-	-	-	-	-	-	-
Carnisser	3	5	1	3	7	3	8	20
Catxarrer	-		-	-	-	-	-	7
Cisteller	1	1+1	-	-	6	3	1	-
Clauer	-	3	1	3	4	4	6	-
Confiter	-		7	5	6	7	5	-
Cordoner	-	4	5	2	-	1	4	1
Cotxer	-		-	-	-	-	1	-
Courer	1	1	1	3	-	1	3	2
Cuber	-	2+1	-	-	7	-	4	3
Cuiner	-	-	-	-	3	-	-	-
Cutiller	-	-	-	-	4	-	-	-
Daurador	-	2	2	3	-	2	3	-
Dentista	-		-	-	-	-	-	1
Drapaires	-		-	-	-	-	-	2
Ebenista	-		-	-	-	-	2	1

<sup>311</sup> El 1725 hi havia 15 fills de menestrals sense especificar la seva ocupació.

Emblanquinador	-		-	2	-	-	-	-
Escudeller	4		-	-	-	-	-	-
Escultor	1		1	4	5	2	2	-
Espardenyer-soguer	14	20+8	56	59	40+21	36	51	28
Esparter	-	1	-	6	5	3	-	2
Esquilador	-		-	-	-	-	1	-
Estamaire	-		-	1	-	-	1	-
Estanyer	1	1	1	-	1	1	-	-
Estorer	-		-	-	-	1	-	-
Fabricant de cintes	-		-	1	-	-	-	-
Fabricant carruatges	2	3	5	3	-	-	10	10
Fabricant de catxarros	-		-	-	-	-	-	4*
Fabricant de cervesa	-		-	-	-	-	-	1*
Fabricant llumins	-		-	-	-	-	2	1
Fabricant de pells	-		-	-	1	-	1	-
Fabricants de vi	-		-	-	-	-	-	15*
Ferrer	7	9+9	13	17	36+17	5	18	16
Fideuer	-		-	-	5	-	5	5
Filador	-		-	-	15+4	-	2	1
Flequer	2		-	5	30	4	25	51
Forner	5	12+5	13	12	-	12	27	18
Fuster	9	15+3	21	22	20+1	21	45	45
Gater	-	1	-	-	1	-	-	-
Gorrer	-	-	-	-	4+4	-	-	-
Guanter	4	7+1	3	6	5	3	-	-
Guarnicioner	-	3	-	-	-	-	7	6
Guitarrer	1	1	1	1	-	1	2	1
Impressor	-		-	-	-	-	2	2
Licorer	1		-	-	4	-	2	2*
Llauner	-		-	-	-	-	3	3
Llevador	-		-	-	-	-	-	3
Llibrer	-		1	1	-	-	3	1
Majoral diligència	-		-	-	-	-	1	-
Manguiter	-	1	-	-	-	-	-	-
Manobre	-		-	-	-	-	1	-
Mestre cases	16	10+2	22	45	40+6	17	59	58
Mestre cordel	-		-	-	-	-	1	2
Mestre portes	-		1	-	-	2	1	1

Moliner	-	1	3	2	23	5	7	35
Músic	-		-	-	-	-	1	-
Navaller	-		1	-	-	-	2	2
Paperer	-		-	-	1+3	-	4	-
Passamaner	3		-	-	-	-	-	-
Pasteler	-	1	-	-	3+3	-	-	2
Pentiner	1	1	-	-	-	-	-	-
Perruquer	1	2	3	2	4	3	1	2
Pescater	-		-	1	4	2	2	7
Picapedrer	3		2	3	-	-	-	-
Pintor	-		-	1	3	-	3	5
Purgador	-		-	-	-	-	2	-
Puntaire	-		-	3	-	-	-	-
Quincaller	2	2	7	2	-	1	8	8
Rellotger	-		-	-	-	-	3	2
Sabater	14	20+14	29	55	58	39	58	41
Saboner	-		-	1	4	1	11	7*
Salnitrer	-		-	5	-	1	1	-
Sastre	15	26+6	25	32	53+16	20	51	35
Sedasser	-	1	2	-	5	-	-	2
Semoler	1	4	4	5	-	2	4	5
Serrador	2	1	5	-	-	-	2	-
Serraller	3	4	4	10	8+10	8	16	11
Sucre	-		-	-	-	-	1	-
Surer	-		-	-	-	-	1	1
Terrer	-		-	1	-	-	-	-
Torrinaire	-		1	-	-	-	-	3
Teixidor	6	10+5	20	14	30+58	8	11	8
Terrissaire	-	9	4	2	6	4	8	4
Teuler	-		-	1	-	-	4	4*
Tintorer	-	1	-	1	5	2	3	3
Torner	1		2	1	1	-	-	1
Vidrier	-		-	-	1	1	3	2
Vivander	2	1	-	2	-	1	-	-
Xocolater	-		-	6	6	10	30	20
Xufler	-		-	-	-	-	1	2

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de Pla-Serrano per als anys 1718, 1758, 1793 i 1815 i les dels nostres cens dels anys 1844 i 1853. Veïnat 1725 i Estadística 1802. Quan hi ha dos números i al mig un signe de suma +, el número que apareix en segon lloc vol dir oficials o aprenents. El signe \* vol dir fabricant.

Els oficis computats en el segle XVIII dels quals no s'ha localitzat cap individu treballant en la primera meitat del XIX són els de baster, calceter, emblanquinador, escudeller, estorer, fabricant de cintes, passamaner, pentiner, picapedrer, puntaire, terror i vivander. Altrament, els cafeters i els mestres de lletres, oficis considerats menestrals per alguns autors, s'han catalogat en altres sectors professionals: els primers en el grup del comerç i els segons a les professions liberals. Tanmateix, del grup de professions de les quals no s'ha localitzat cap individu que hi treballés a mitjan segle XIX, és probable que les seves funcions fossin assumides per altres artesans-menestrals amb dedicacions professionals més generals o que se'ls hi hagués donat una denominació diferent (és el cas dels passamaners que podien ser considerats cordoners). Tot i que en alguns casos com foren els dels guanters, els emblanquinadors, els basters o els pentiners podria donar-se el cas que hagueren desaparegut totalment de l'especialització professional de la ciutat.

D'altra banda, també s'han localitzat professions que per al segle XVIII no havien estat localitzades en els treballs citats anteriorment com sucrer, surer, ebenista, esquilador, filador, llautoner, guarnicioner, fabricant de llumins, xufler, etc., circumstància que indicava, d'alguna forma, que hi havia un procés de metamorfosi en el món de la menestralia per tal d'anar-se adaptant a la demanda canviant de la societat del vuit-cents. En aquest sentit, oficis que durant el segle XVIII van tenir una presència minoritària com els saboners, els argenters, els fabricants de carruatges, els cadirers, els carnisseres, els quincallers, els teulers o els pintors, a mitjan segle XIX experimentaren una pujada força espectacular, d'acord a una projecció socioeconòmica futura per raó d'una major demanda.

La menestralia de Lleida seguia tenint, en la primera meitat del segle XIX, les quatre característiques que apuntava Ramona Huguet en el seu treball: *Els artesans de Lleida*. La recerca descrivia el món artesanal de la Lleida moderna de finals del segle XVII i del segle XVIII. Així, continuava sent un grup que desenvolupava les tasques professionals en la ciutat, exercia un treball manual que transformava o tractava un determinat producte, era propietari dels mitjans de producció que utilitzava per desenvolupar la seva tasca i sovint comercialitzava directament els productes que elaborava.<sup>312</sup> A part, tal com es pot apreciar en el quadre estadístic número 27, hi havia una gran dispersió professional

---

<sup>312</sup> R. Huguet, *Els artesans...*, ps. 17-20.

dins aquest sector socioprofessional, de forma que la majoria d'oficis varen comptar amb molt pocs individus dedicats professionalment a ells. Això no tenia perquè ocasionar la desaparició d'aquests oficis quan morissin els pocs menestrals que hi treballaven, ja que si se segueixen les dades de l'esmentat quadre ens adonarem que fou una constant, el nombre reduït d'individus en determinades menestrals, de tot el segle XVIII i de la primera meitat del XIX. La transferència de pares a fills del negoci familiar assegurava la permanència i estabilitat d'uns oficis que no variaren, gairebé gens, l'oferta que d'ells esperava la població de Lleida i rodalies durant els cent trenta-quatre anys analitzats. El quadre 27 parla clarament a l'hora de valorar quantitativament els oficis menestrals car, en la majoria de casos, les professions que durant el segle XVIII foren més nombroses també ho eren a mitjan segle XIX, donant-se la constant d'oferta i demanda que es comentava amb anterioritat.

Certament, durant el segle XVIII foren pocs els gremis reconeguts en la ciutat de Lleida amb uns estatuts i amb una força reivindicativa. Ja s'ha apuntat, en un altre moment, que els argenters i els adroguers formaven part de col·legis professionals, que era un tipus d'associació laboral similar als gremis en el contingut però amb més prestigi. La resta de menestrals s'agermanà en gremis, però no tots pogueren arribar a constituir-se en la ciutat ildense. La primera premissa que havien de complir era que el seu nombre tingués un mínim d'individus (per formar algun gremi s'establí el de sis) i això, com s'ha vist, era una condició que molt pocs oficis assolien. Concretament, els gremis que estaven constituïts en el segle XVIII amb drets polítics foren 10:<sup>313</sup> el dels espartenyers, el dels sabaters, el dels ferrers, el dels sastres, el dels mestres de cases, el dels fusters, el dels teixidors, el dels adobers, el dels guanteres i el dels terrissaires.<sup>314</sup> A finals del set-cents, el 1794, foren aprovats els estatuts del gremi de cordoners, l'últim reconegut a Lleida del qual se n'ha trobat constància. No obstant això, en l'escrit dels sis mestres que demanaven permís a la Reial Audiència de Catalunya per crear el gremi,

---

<sup>313</sup> Els ajuntaments de l'època final de l'absolutisme (1766-1833) estaven compostats per regidors, càrrecs escollits pel rei, síndic procurador, escollit pels regidors, i diputats del comú i un síndic personer, escollits aquests dos últims càrrecs per una junta d'electes composta de 24 individus triats pels guaridors (2 membres), col·legis professionals (5 comissionats, un per cada col·legi, tot i que els membres del col·legi d'argenteres i botiguers de roba triaven un individu entre ambdós), els gremis (9 delegats, un per cada gremi, tot i que els membres dels gremis de guanteres i terrissaires n'escollien un entre ambdues corporacions) i les parròquies de la ciutat (eren 4 parròquies que escollien 8 electes). AML, Llibre d'eleccions...núm. 708.

<sup>314</sup> Els altres mestres formaven part de gremis d'altres ciutats on estaven constituïts. Per un altre cantó, els que hi havia en la capital examinaven i acollien a mestres sense gremi dels pobles propers. També, cal concretar que els guanteres i els terrissaires, tot i tenir una tasca professional diferent, estaven agermanats en un mateix gremi. AML, Llibre d'eleccions...núm. 708.

sota el patronatge de Sant Andreu, exposaven que el gremi havia estat una realitat en segles anteriors.<sup>315</sup>

Tanmateix, sota el patronatge de cada gremi s'acollien individus amb dedicacions professionals que no eren exactament les que descrivia l'enunciat de cada germanor. Així, en el dels espardenyers hi havia soguers i esparters, per exemple, en el dels sastres hi havia cotillers i modistos, en el dels sabaters també hi havia ataconadors, en el dels cordoners hi havia passamaners i botoners, i en el dels ferrers, probablement el més heterogeni, hi havia navallers, clauers, serrallers, etc. El gremi, en l'antic règim, imposava unes normes molt rígides als agermanats, que havien de respectar si no volien veure's sotmesos a fortes sancions econòmiques.

L'autoritat que imposaven els mestres priors, que eren els que controlaven les germanors, a la resta de mestres, oficials i aprenents era duríssima. A tall d'exemple, entre els nombrosos litigis que abundaven a finals del XVIII i començaments del XIX, es troba la denúncia que feia el mestre adroguer Josep Creuet (el 1785) contra els abusos dels priors del gremi, Miquel Murillo i Miquel Blanc, "a que se vio precisado a sufrir del Colegio de Cereros en su introduccion a él y de los excesivos gastos en propinas y refrescos con que injustamente le hicieron contribuir en aquella ocasión es cierto, constante y públicamente notorio en esta ciudad".<sup>316</sup> L'informe de l'Ajuntament donava la raó al demandant i reconeixia que per "drets d'examen" els esmentats priors s'havien cobrat la quantitat de 290 lliures !!! de cera.

En un altre moment, el torronaire Jaume Marsal (el 1770) denuncià la persecució econòmica a què fou sotmès per part del col·legi d'adroguers i confiters de Lleida pel fet que els seus productes estaven elaborats amb mel, ametlles torrades, pinyons i avellanes. La qüestió es resolgué, també per part de l'Ajuntament, a favor del denunciant perquè no semblava clar que en els estatuts dels adroguers quedés clar que fossin els únics que tinguessin la potestat de poder vendre aquells productes de mel en exclusivitat.<sup>317</sup> Fins llavors, el col·legi tenia com a pràctica habitual arrendar la venda dels esmentats

---

<sup>315</sup> ACA, Reial Audiència, Diversorum del 1794, llibre núm. 1.192.

<sup>316</sup> AML, registre 507, ps. 131-132. Paper cedit per Conxa Pérez, antiga arxivera de l'Ajuntament de Lleida i a la qual agraeixo llur confiança i donació.

<sup>317</sup> AML, papers solts del 1770, caixa 37. Paper cedit per Conxa Pérez.

torrons als torronaires, que eren mestres sense gremi en la ciutat i no estaven afiliats en el col·legi, excusant-se en el fet que les ordenances del seu col·legi els hi concedia aquest privilegi en la urbs.<sup>318</sup>

Tot en conjunt marcava una pauta en el comportament dels gremis, que tendia a les excessives prerrogatives que es prenien, per ordre d'autoritat, els mestres priors amb la resta d'agermanats i els altres mestres amb els oficials i aprenents.

Altrament, la forma d'organització laboral que raona Ramona Huguet per descriure el treball artesà en l'antic règim també ens és força vàlida per a la primera meitat del segle XIX. Així l'autora deia:

“El taller/botiga era un petit centre de treball amb escassa concentració de mà d'obra. En la majoria dels tallers hi havia de treballar el mestre sol, auxiliat de vegades per un fadrí, aprenent i possiblement per algun familiar que convisqués sota el mateix sostre”.<sup>319</sup>

Caldria incidir en “l'endogàmia professional” del sector menestral de Lleida, ja que ens trobem autèntics clans familiars que controlaven l'elaboració d'un determinat producte, sobretot si el contingent d'individus que el treballaven era reduït. Així, cinc dels set terrissaires que s'han localitzat pel 1844 portaven el cognom Roure, cinc dels vuit adobers es deien Pifarré, dos dels quatre calçoners es deien Mur, tres dels nou fabricants de carruatges es deien Arrufat, dos dels quatre cordoners s'anomenaven Farreri, dos dels quatre cubers es deien Duarri, quatre ferrers es deien Blàvia i dos Fusimany, tres fusters Farré, els dos guitarrers s'anomenaven Font, tres espartenyers es deien Comes, quatre mestres de cases es deien Biscarri, tres Coll i cinc Tarragó, dos quincallers s'anomenaven Pintó, dos rellotgers de tres que n'hi havia es deien Verle, tres sabaters Derch, quatre Morell i dos Querol, etc. Tot en conjunt mostrava la importància de la família en l'organització professional de la menestralia, que tenia un pes específic importantíssim i permetia, en èpoques de conjuntura econòmica desfavorable, l'organització d'estratègies comuns de defensa professional i/o supervivència.

La proporció que hi havia entre mestres, oficials i aprenents no feia altra cosa que corroborar la impressió que s'ha apuntat. Concretament, el veïnat del 1725, el més precís de tots els localitzats pel segle XVIII, informava que hi havia 222 mestres menestrals auxiliats per 30 fills, 36 oficials i 11

---

<sup>318</sup> AML, registre 500, ps. 73-75. Paper cedit per Conxa Pérez.

<sup>319</sup> R. Huguet, *Els artesans...*, p. 216.



aprenents.<sup>320</sup> Mentre que a començaments del XIX, el 1802, hi havia 518 mestres de gremi reconeguts, auxiliats per 158 aprenents, 6 obrers i 4 dones.<sup>321</sup>

Com ja s'ha dit, la majoria de menestralies eren desenvolupades per un número reduït d'individus, quadre 28, de forma que la seva funció anava dirigida a l'assortiment urbà i de les rodalies.

- **Quadre 28:** número d'individus caps de família per ofici de la menestralia lleidatana (1844)

<i>Grups de Professions</i>	<i>Númerod'oficis</i>		<i>Número de Menestrals</i>	
1-5 membres	50	67,57 %	114	18,54 %
6-10 membres	11	14,86 %	86	13,98 %
11-15 membres	3	4,05 %	33	5,36 %
16-20 membres	2	2,7 %	34	5,53 %
21-25 membres	-	-	-	-
26-50 membres	4	5,4 %	128	20,81 %
més 50 membres	4	5,4 %	220	35,77 %
<b>TOTAL</b>	74	100 %	615	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens del 1844.

Els oficis que sobrepassaven els cinquanta membres eren els espardenyers-soguers, els sabaters, els mestres de cases i els sastres, essent els mestres de cases i els sabaters, amb cinquanta-nou membres, les menestralies més nombroses de la ciutat de Lleida en 1844. Aquests quatre oficis, amb dos-cents vint menestrals, concentraven el 35,77 % del total, mentre que en l'altre extrem hi havia cinquanta oficis, dels setanta-quatre computats, que només concentraven a cent catorze menestrals, xifres que donaven una mitja de 2,3 menestrals per ofici en aquell darrer grup.

Si s'agafa el grup d'oficis que concentraven entre un i deu menestrals es veurà que sumaven seixanta-una professions de les setanta-quatre possibles (82,43 %), però aquestes només concentraven el 32,52 % dels caps de família menestrals. D'altra banda, si s'agafen les que concentraven vint-i-sis menestrals o més es veurà que vuit oficis, el 10,81 %, concentraven al 56,59 % dels caps de família menestrals.

El grau de concentració de menestrals en uns oficis determinats fou molt gran i el de dispersió, en altres oficis que no necessitaven gaires individus dedicats per cobrir la demanda que feia de la seva

<sup>320</sup> AML, Veïnat del 1725, caixa 1606.

<sup>321</sup> AML, estadística del 1802, caixa 1607.

feina la població de Lleida i les seves rodalies, també. D'aquesta forma, els oficis s'adaptaven a una demanda local i no tenien una projecció professional més gran que la de la ciutat. Per això, per donar la sortida necessària a la producció, n'hi havia prou amb pocs menestrals, a vegades un únic menestral, treballant en l'elaboració d'un determinat producte.

La menestralia, tot i que tenia una dispersió professional elevada, tenia al mateix temps una sèrie d'agrupaments afins, quadre 29, segons el tipus de productes elaborats o les funcions concretes que realitzaven els individus que s'hi dedicaven en l'estructura econòmica de la ciutat.

L'evolució de la dedicació dels menestrals, segons el producte o servei que treballaven, patí un canvi important en el pas de l'antic règim al liberalisme. El sector més perjudicat fou el que es dedicava a la indumentària, el vestit i el del calçat, aquest darrer en menor grau; en benefici dels que es dedicaven a l'alimentació i a la construcció, mentre que els que es dedicaven al treball del ferro o d'instrumental fou l'únic que es mantingué estable durant tot el període detallat.

**- Quadre 29:** agrupació de menestralies segons la dedicació afí (1725-1853)

AGRUPAMENT	175 <sup>322</sup>	%	1802	%	1844	%	1853	%
Indumentària – Vestit	87	30'63	244	35'21	97	15,77 %	60	10,24 %
Calçat	60	21'12	121	17'46	110	17,89 %	71	12,12 %
Alimentació	43	15'14	99	14'29	121	19,67 %	209	35,66 %
Construcció	35	12'32	73	10'53	117	19,02 %	114	19,45 %
Estris – Ferro	46	16'21	103	14'86	94	15,28 %	78	13,31 %
Altres	13	4'58	53	7'65	76	12,36 %	54	9,21 %
TOTAL	284		693		612	100 %	586	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels censos corresponents.

En aquest sentit, amb l'anàlisi de les dades del quadre 29 es poden traure les primeres conclusions sobre l'efecte directe que tingué, en la primera meitat del XIX, la implantació a Barcelona i rodalies de la incipient indústria tèxtil a gran escala, que afectà negativament a la menestralia tradicional lleidatana.<sup>323</sup>

<sup>322</sup> En les fonts hi havia 15 menestrals no catalogats pel 1725 i 13 pel 1802.

<sup>323</sup> De sempre, sobretot en l'època medieval, el sector tèxtil havia estat dels més potents a Lleida. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, ps. 264-266. A banda, un informe de la Junta de Foment de Madrid, el 1831, informava que 60.000 famílies vivien a Barcelona de la producció industrial de teixits de cotó. AML, Impressos del segle XIX, caixa núm. 202.

El cas més dramàtic fou la desaparició del gremi de guanteres, un dels més tradicionals de la ciutat, durant els primers 40 anys del XIX. El 1802, concretament, encara quedaven 5 mestres d'aquest gremi, també encara constituït, que treballava en l'elaboració de guants, però el 1844 ja no en quedava cap, tot i que podia passar que entre els que estaven catalogats com a adobers n'hagués algun d'especialitzat en aquest producte.

Un altre gremi, en altres temps important, que experimentà una davallada definitiva fou el dels teixidors. El descens del sector tèxtil fou continuat durant la primera meitat del segle XIX. Així, una relació dels teixidors lleidatans de l'any 1836, juntament amb els telers que tenien, mostra la modèstia de la producció del sector i la difícil conjuntura que li esperava amb la competència industrial de Barcelona. D'aquesta manera, els 15 teixidors lleidatans d'aquell any tenien en propietat 23 telers, que servien per teixir manualment la matèria prima, però alguns d'ells (2 individus) els tenien fora de funcionament i d'altres (2) només funcionaven una part de l'any. La majoria de mestres tenia només un telar (7) o dos (5), essent Antoni Castañé i Ventura Marqués amb tres telers els que tenien el negoci amb més quantitat d'aparells per a teixir. La matèria prima emprada era el cànem (203 @) i el lli (14 @), mentre que la producció era de 4.785 bales de cànem, 982 d'estopa, 38 de borrasa i 36 de lli. En total es confeccionaven 5.841 bales de diversa qualitat que donaven una mitja de 389'4 bales per cada mestre. Tenint en compte que en aquells temps es pagava la bara, indistintament del producte, a 3 rals de billó, el resultat del que guanyava per terme mig un mestre teixidor a l'any era de 1.168 rals, a totes llums insuficient per mantenir una família en condicions. Per això no era gens estrany que a mesura que avançava el segle aquest sector anés perdent efectius i passés dels 30 mestres i 48 aprenents del 1802 als 15 mestres del 1836, als 11 del 1844 i als 8 del 1853.<sup>324</sup>

Tanmateix, el sector del vestit i la indumentària continuava tenint un pes específic important en la ciutat amb noranta-set menestrals dedicats a l'elaboració d'aquests tipus de productes en 1844 i seixanta en 1853. Tot i l'evident davallada que experimentava el sector, cal especificar que la Matricula Industrial i Comercial de l'any 1853 situava a alguns individus que pel 1844 eren considerats menestrals en el sector del comerç, a conseqüència de l'evolució que havien experimentat

---

<sup>324</sup> AML, relació de teixidors de la ciutat de Lleida del 1836, caixa 1607.

alguns negocis originàriament menestrals cap a un major desenvolupament comercial. El grup estava molt dispers, professionalment parlant, i només destacava quantitativament, en la primera meitat del XIX, el grup de sastres amb cinquanta-un individus, el 1844, que representava un 53,58 % del total del sector. Els adobers, els fabricants de pells, els estamaires, els tintorers, els teixidors, els bregadors i els filadors, tots ells amb molt poca quantitat de caps de família, completaven els processos tècnics que havia de tenir el tractament de la pell, la llana, el lli i el cànem. Però la seva funció quedà limitada a escala ciutadana i patia la competència de la indústria tèxtil barcelonina, amb la qual cosa les possibilitats de supervivència que tenien, com s'ha vist, eren les més reduïdes de tot el sector menestral.

El sector del calçat agrupava a sabaters i espadenyers, que amb cinquanta-nou i cinquanta-un membres cadascun en 1844 es col·locaven en el primer, juntament amb els mestres de cases o paletes, i tercer lloc de menestralies més poblades de la ciutat. Els gremis de sabaters i espadenyers eren dels més tradicionals i, de sempre, amb els percentatges de treballadors més elevats. A finals del segle XV reorganitzaren els seus estatuts i durant el XVIII foren el segon sector en importància, només per darrera del tèxtil. Tot i que cap al 1844 semblaven mantenir el seu nombre percentual, fou evident que cap al 1853 es produí una important davallada que degué significar la reestructuració d'un sector amb massa treballadors a la dècada dels quaranta. No obstant això, l'abundància de treballadors en aquelles activitats era sorprenent fins a cert punt, ja que no es lògic creure que la demanda dels productes que havien d'elaborar, circumscrita a la ciutat, fos tan elevada. Per això cal pensar que el radi d'acció professional i comercial s'hagués ampliat a una zona geogràfica més ampla. De tota manera, la funció dels espadenyers i sabaters era molt més gran que la de la simple confecció d'espadenyeres, calçat típic del camperolat lleidatà, i sabates, per raó que l'acció professional s'ampliava a la confecció de cordes i altres eines d'espart per als primers i a la reparació del calçat vell per als segons.

El sector de l'alimentació era el més nombrós, amb el 19,67 % pel 1844 i el 35,66 pel 1853 %, del total de menestrals, seguit pel sector de la construcció, en els dos anys analitzats, amb el 19,02 % pel primer cas i el 19,45 % pel segon. La pujada del sector menestral dedicat a l'elaboració de productes alimentaris anava directament relacionada amb l'etapa de creixement demogràfic que vivia la ciutat. Per això el 1725, en plena època de redreçament després de la guerra de Successió, i el 1802, any

situat al bell mig d'un moment de pèrdua demogràfica (1793-1815), els percentatges del sector eren els més baixos de tot el període avaluat. En aquest sector destacaven els xocolaters, que a part de gestionar un molí o una llotja per fer xocolata tenien, al mateix temps, la potestat de vendre tota classe de mercaderies d'alimentació.

D'altra banda, els flequers i els forners tenien en comú la possessió d'un forn per coure pa i altres productes de pastisseria, però mentre els primers tenien venda directa dels seus productes (pa, pastissos,...), els segons no ho feien directament i cobraven només per coure o per deixar coure en el forn a una altra persona.

El grup d'adroguers, confiters i sucres confonien sovint les seves atribucions entre ells mateixos i, fins i tot, com s'ha vist unes planes més amunt, amb els apotecaris que es queixaven de llur competència. En les seves botigues es venien tot tipus de productes colonials, espècies, cera, confits i preparats que feien ells directament; essent un dels negocis més fructífers del panorama menestral lleidatà. El ventall de vendes que comprenien era molt ample i els productes que preparaven i venien eren molt apreciats en aquell moment.

En un altre sentit, els carnissers i els pescaters s'encarregaven de subministrar peix i carn fresca a la ciutat segons les necessitats. I els fideuers i semolers, d'altra banda, transformaven el gra dels cereals en sopa o fideus, i eren un grup professional que llavors tenia unes bones perspectives econòmiques. Aquest conglomerat de menestrals, junt amb part dels revedors i comerciants, era l'encarregat d'abastar a la ciutat dels productes alimentaris primordials.

Altrament, el sector de la construcció havia experimentat una bona conjuntura en la primera meitat del XIX, com ho demostrava el fet que els mestres de cases, amb cinquanta-nou membres el 1844, eren el sector menestral amb més individus dedicats, juntament amb els sabaters, amb un 9,59 % del total de treballadors cadascun, amb la qual cosa es palesava que la conjuntura liberal, amb la preocupació urbanística i higienística de la ciutat, afavoria a aquest grup socioprofessional. Aquesta tendència repercutí també, favorablement, en altres grups dedicats a la construcció com els fusters (quaranta-cinc membres), els pintors o els teulers. En altres èpoques el ram de la construcció es

constituí en gremi conjuntament sota el patronatge de Santa Llúcia,<sup>325</sup> però en el XVIII els fusters i els mestres de cases ja anaven per separat en germanors distintes. Com es pot observar, el percentatge relatiu del grup duplicà, pràcticament, el seu nombre en el pas del XVIII al XIX, fruit de l'empenta urbanística potenciada pel liberalisme i pel creixement demogràfic.

El sector que experimentà menys canvis entre el segle XVIII i primera meitat del XIX fou el del treball del ferro i la construcció d'estris (entre el 13 i el 16 %). Els seus professionals abastaven a la ciutat de productes elaborats de ferro i altres minerals, i de recipients d'altres materials (fang o vidre). Aquest sector tenia com a missió furnir a la ciutat i rodalies dels estris primordials per cuinar, enllumenar, emmagatzemar i per a l'equipament de bèsties i persones. Així, els courers eren anomenats també com a "veloners", perquè feien els "velons", que eren llumeneres o llums de coure per enllumenar la llar, mentre que els navallers, clauers, llautoners i quincallers feien estris necessaris per a altres professions o per la vida quotidiana dels ciutadans. En aquest sentit, els vidriers i els terrissaires complien una funció paral·lela com a productors de cànirs, ampelles i altres recipients necessaris per a la resta d'habitants de la ciutat per a l'emmagatzematge de tot tipus de líquids i materials sòlids. Els argenters (sobre els onze individus), d'altra banda, havien experimentat una notable pujada en relació als censos del segle XVIII i tenien la missió de fer productes sumptuosos. La seva projecció econòmica podia anar d'acord amb el moment econòmic que vivia la ciutat. El 1596 instal·laren el seu casal al carrer de la Plateria<sup>326</sup> i estaven constituïts en un col·legi professional, dret que només assoliren ells i els adroguers entre els sectors menestrals de la ciutat. Durant el XVIII era la professió que tenia el percentatge més baix entre mestres i aprenents (el 1802 havia 5 mestres i 9 aprenents), cosa que indicava la dificultat d'accedir a aquell mestratge, que esdevingué, en certa forma, elitista.

Els menestrals del ferro, també els argenters i els manescals, estaven agermanats sota el patronatge de Sant Eloi<sup>327</sup> i tenien una tradició immemorial en la ciutat que es remuntava a l'època medieval. Els clauers, els navallers, els courers, els estanyers, etc. tenien com a pràctica habitual, també altres

---

<sup>325</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 262.

<sup>326</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 408.

<sup>327</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 262.

menestrals i els revenedors, l'exposició dels productes que elaboraven en una taula al carrer, tot just al cantó del seu taller.<sup>328</sup>

Per últim, en el sector d'"altres" s'han comptabilitzat tot tipus de professions de difícil classificació, a conseqüència de la particularitat o especificació concreta que requerien i que complien perfectament amb un seguit de funcions inherents a la vida en comunitat de la població. Totes elles tenien en comú l'agrupament molt reduït de menestrals en cada activitat concreta, car la demanda s'adaptava a les necessitats específiques de la ciutat. En aquest grup es poden trobar els rellotgers, els barbers, els perruquers, els fabricants de carruatges, els saboners, els impressors, els llibrers, els guitarrers, els purgadors, etc.; professions, totes elles, que venien a cobrir necessitats que s'anaven convertint en bàsiques en el transcurs del segle XIX.

En un altre tipus de classificació, quadre 30, s'han agrupat els menestrals que tenien un treball dependent dels productes de l'agricultura i els que el tenien dependent dels productes ramaders.

**- Quadre 30: menestrals dependents del camp i de la ramaderia (1716-1853).**<sup>329</sup>

ANYS	ARTESANAT-MENESTRALS DERIVATS DE LA RAMADERIA	ARTESANAT-MENESTRALS DERIVATS DE L'AGRICULTURA
1716-17	20	21
1758	28	63
1793	66	86
1844	102	185
1853	82	223

Font: pels anys 1716, 1758 i 1793 dades de Ramona Huguet, pels anys 1844 i 1853 dades dels censos corresponents.

Com es pot observar, hi hagué una tendència al distanciament entre el grup de l'artesanat-menestralia dependent de la ramaderia i el de l'agricultura, cosa que era lògica si atenem a les

<sup>328</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 62.

<sup>329</sup> R. Huguet, *Els artesans...*, p. 28. En el primer grup s'ha inclòs als moliners (set pel 1844 i trenta-cinc pel 1853), adroguers (nou i tretze), confiters (cinc pel 1844), xocolaters (trenta i vint), fideuers (cinc i cinc), semolers (quatre i cinc), flequers (vint-i-sis i seixanta-un), fòrners (vint-i-set i divuit), espartenyers-soguers (cinquanta-un i trenta), xufflers (un i dos), bregador (un i un), cisteller (un pel 1844), filadors (dos i un), porgadors (dos pel 1844), teixidors (onze i vuit), sucrer (un pel 1844), licorers (dos i tres), pastissers (dos pel 1853), torronaires (tres pel 1853), fabricants de vi (quinze pel 1853) i fabricant de cervesa (un pel 1853). En el segon grup s'han inclòs: guarnicioners (set pel 1844 i sis pel 1853), sabaters (cinquanta-nou i quaranta-un), saboners (onze i set), adobers (nou i quatre), boter (tres i tres), carmissers (vuit i vint), esquilador (un pel 1844), estamaire (un pel 1844), pescaters (dos i set) i fabricant de pells (un pel 1844).

explicacions d'Antoni Moreno<sup>330</sup> per al cas de Reus durant el segle XVIII. Segons aquest autor, quan hi havia un augment demogràfic en una ciutat el sector professional derivat de l'agricultura pujava en nombre professional quantitatiu en més gran proporció que el derivat de la ramaderia, efecte que continuaria essent vàlid per a la primera meitat del segle XIX, a conseqüència que, com s'ha vist en el capítol 2 dedicat a l'evolució demogràfica de Lleida, la ciutat estava vivint un procés d'expansió poblacional important.

A banda, això aniria lligat al fet que una societat eminentment agrària produïa la matèria prima necessària per a l'elaboració de productes que eren utilitzats pels mateixos pagesos, cosa que propiciava que es produís un “feet-buck”<sup>331</sup> mutu a nivell professional entre tots els sectors de la ciutat.

El grup menestral, en definitiva, venia a cobrir les necessitats bàsiques de la ciutat i, en alguns casos, de les rodalies de productes i funcions inherents al medi urbà, que era on desenvolupaven les seves tasques essencials. La quantitat d'oficis que hem constatat (vuitanta-tres entre els censos dels anys 1844 i 1853) i l'augment de les contribucions que pagava en general tot el grup ens indicava que l'època de la revolució burgesa i de la dècada moderada fou un moment on la conjuntura socioeconòmica que visqueren els hi fou favorable, de forma que no ens ha d'estranyar, com a grup, el seu suport incondicional a la causa liberal, primer, i a la progressista, més endavant.

El grup menestral, l'any 1839, era el més nombrós, quantitativament parlant, de la Milícia Nacional de Lleida amb cent quaranta-sis individus incorporats en aquell cos de defensa ciutadana. L'allistament donava un grau d'adscripció (tenint en compte els sis-cents quinze individus que s'han localitzat com a menestrals) del 23,73 %, per darrera de comerciants, funcionaris i professions liberals (28,15 %, 27,43 % i 24,29 %, respectivament), però amb xifres molt similars a aquests sectors i molt per damunt dels pagesos que tenien un 10,50 %.

La menestralia, en aquell moment històric que situariem de l'any 1834 a l'any 1847, probablement va viure l'última revifada econòmica favorable de tot el segle. La poca evolució tècnica i industrial de

---

<sup>330</sup> A. Moreno, “Transformación socioprofesional, trayectoria demográfica y familia. Un estudio del artesanado reusense a partir de las actas de matrimonio: 1601-1810”, *Pedralbes*, núm. 1, Barcelona, 1981, ps. 77-102.

<sup>331</sup> Retroalimentació entre ambdós ens o dependència de la producció que tenien entre ells.



la ciutat, així com el creixement demogràfic que experimentà i la consolidació que tingué com a centre urbà que oferia serveis a les rodalies possibilità aquest envol, que no tindria, en molts oficis i dedicacions, una capacitat futura de competència vers les noves fórmules professionals organitzades en base al gran capital i la fàbrica.<sup>332</sup>

### ***ECLESIASTICS***

El grup d'eclesiàstics comptava en 1844 amb noranta-tres individus, dels quals quatre eren capellans que desenvolupaven la seva tasca pastoral en les parròquies de la ciutat (Sant Joan, Santa Ma. Magdalena, Sant Llorenç i Sant Andreu), setanta-dos eren eclesiàstics de la Catedral, un era tinent de l'Exèrcit, un era capellà de l'hospital militar, cinc eren professors del seminari conciliar, un era director de l'institut de segon ensenyament i nou eren canonges. Tots ells restaven sotmesos a l'autoritat del bisbe, que llavors era Julian Alonso i estava exiliat a causa de les seves simpaties carlines. Per cobrir la seva deserció es nomenà un vicari general governador, entre els canonges del capítol,<sup>333</sup> que feia les funcions de bisbe interí mentre durés l'absència del titular.

Aquests noranta-tres individus representaven el 3,22 % de la població de veïns de la ciutat. La xifra continuava sent elevada per un municipi com Lleida que vorejava els 13.000 habitants en el període que va del 1840 al 1843, però ni de bon tros era l'habitual del segle XVIII ni tampoc la que fora normal en un període d'estabilitat política durant el XIX. Concretament, durant el segle XVIII el nombre regular de religiosos sobrepassava els 300 individus i en alguns moments els 400. La Catedral, per si sola, tenia una estructura al voltant de 130 eclesiàstics (132 el 1707, 133 el 1747, 129 el 1787 i 72 clergues i 19 empleats el 1838),<sup>334</sup> mentre que el nombre de frares regulars (els que pertanyien a alguna ordre religiosa) fou de 97 (29 eren monges) el 1718, 171 (38 eren monges) el 1747 i 174 (36 eren monges) el 1787.<sup>335</sup> En conjunt, els religiosos que hi havia en el XVIII sumaven 413 individus el 1747 i 312 el 1787, que venia a representar un 16 % de l'estructura socioprofessional dels veïns de la

---

<sup>332</sup> J. Pleyan de Porta, *Memoria...*, s.p.

<sup>333</sup> El Capítol era la reunió dels canonges de la Catedral i, al mateix temps, l'òrgan institucional que dirigia la gestió dels recursos d'aquella institució.

<sup>334</sup> ACL, document anomenat: "Estados remitidos a la Junta Diocesana con fecha 2 de juliol de 1838", prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60. Concretament, segons el document, l'any 1838, hi havia 20 canonges, 25 beneficiats, 6 racioners, 7 capellans i 24 empleats i clergues de baixa categoria. Vegeu les dades dels altres anys a M. À. Chaubel, *La clerecia ...*, p. 103.

ciutat. Altrament, el nombre de religiosos s'estabilitzà en les primeres dècades del XIX (354 religiosos en 1802) fins al sotrac que representà la revolució burgesa (1833-1843) pel grup (supressió de la majoria de convents, persecució dels que eren procarlins i desamortització dels béns eclesiàstics), que féu que el seu nombre baixés fins als 93 individus del 1844.

L'estructura de l'Església estava tremendament jerarquitzada i basava el bon funcionament de la institució en la submissió que havien de tenir tots els religiosos a una dignitat superior. L'organigrama eclesiàstic lleidatà estava controlat pel bisbe, per sota d'aquest es constituïa el Capítol catedralici format per 8 canonges que adquirien categoria de dignitats,<sup>336</sup> seguien la resta dels canonges, els beneficiats i els racioners (tenien un benefici/propietat per exercir les funcions religioses) i els capellans (quadre 31).

D'un altre cantó, fins la supressió de la majoria de convents religiosos a Espanya (a Lleida foren suprimits tots els convents masculins) durant la revolució burgesa, els clergues que allotjaren els grans recintes que tenia cada ordre foren nombrosos. El 1802 hi havia vuit convents de frares i tres de monges. Concretament, entre els homes, el convent dels Caputxins allotjava 11 frares, 2 mossens, 6 llecs i un donat; el dels Carmelites Calçats allotjava 5 frares i 4 llecs; el convent dels Dominics tenia 9 frares, 5 novicis i 3 llecs; el convent de Sant Antoni Abad tenia un comanador, el convent de Sant Agustí tenia 3 frares, 2 llecs i un novici; el convent dels Mercedaris calçats tenia 5 frares i un llec; el convent dels Trinitaris tenia 5 frares, el convent dels Carmelites Descalços allotjava 33 frares, 12 coristes, 5 llecs i un donat, i, finalment, el dels Franciscans tenia 20 frares, 4 llecs i 2 donats.

D'altra banda, entre les dones, el de Santa Teresa de Jesús allotjava 19 monges de cor i 5 llegendes, el de Santa Clara tenia 14 monges de cor i 4 llegendes, i el de les Benites de l'Ensenyança allotjava a 19 monges de cor, 5 llegendes i 18 educadores.<sup>337</sup>

---

<sup>335</sup> M. À. Chaubel, *La clerecia ...*, ps. 67-68.

<sup>336</sup> Vegeu, per un aprofundiment més gran en el coneixement de les funcions de cadascun dels canonges segons el seu ofici, F. Castellón Cortada, "Estructura del Cabildo Catedralicio de Lleida durante el siglo XVIII", dins *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, vol. II, *Comunicacions*, Cervera, 1990, ps. 99-118

<sup>337</sup> AML, estadística del 1802, caixa 1607.

- Quadre 31: estructura de la Catedral de Lleida (1707-1838)

<b>Categoria</b>	<b>1707</b>	<b>1747</b>	<b>1787</b>	<b>1802</b>	<b>1838</b>
Dignitats	8	7	8	6	7
Canonges	24	24	24	27	13
Beneficiats	73	70	70	33	25
Racioners	10	20	10	5	6
Capellans	17	12	17	20	7
Altres	-	-	-	16	24
<b>TOTAL</b>	<b>132</b>	<b>133</b>	<b>129</b>	<b>110</b>	<b>82</b>

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de M.A. Chaubel, *La clerecia...*, p. 103; AML, Estadística del 1802, caixa 1606; i ACL, document anomenat: “Estados remitidos a la Junta Diocesana con fecha 2 de juliol de 1838”, prestatge 1, Secció Cartes, Llibre núm. 60, pel 1838.

Com es pot comprovar, només amb la relació exposada amb anterioritat, la construcció de l'Estat liberal es cobrà, d'entrada, un nombre important d'eclesiàstics que reduí una part important de l'estructura més passiva, econòmicament, de la ciutat. Amb tot i amb això, els eclesiàstics continuaven sent un grup amb moltes prerrogatives vers la resta, malgrat les reformes que es dugueren a terme amb la “revolució burgesa”. Entre d'altres coses, tots els seus membres tenien dret a vot a les eleccions municipals i nacionals, cosa que augmentava molt la força del grup en termes relatius a l'hora d'escollir els membres de l'Ajuntament o diputats a Corts i Senadors.

El grup religiós de la ciutat fou majoritàriament antiliberal, primer, i antiprogressista del 1840 al 1843, però també es distingien alguns clergues liberals i, fins i tot, progressistes com Josep Castel. Aquest mossèn fou diputat a Corts l'any 1836 i nomenat director de l'Institut de Segon Ensenyament l'any 1842; càrrec que compaginà amb el de president de la Societat Econòmica d'Amics del País. Mossèn Castel fou un dels intel·lectuals progressistes més considerats de la ciutat, i el seu exemple demostrava que el progressisme no tenia impediments en treballar amb els clergues si aquests manifestaven una certa adhesió política al moviment que regia els destins de la nació, però la realitat fou molt diferent en termes generals. La desamortització de béns eclesiàstics que dugué a terme el liberalisme, per sanejar la hisenda pública, i la supressió de molts convents de frares predisposà al grup d'eclesiàstics en contra d'aquesta ideologia. Per tant, no ha d'estranyar l'adscripció, durant la guerra civil dels anys que anaren del 1833 al 1840, de molts membres d'aquest grup, inclòs el bisbe, al

sector carlí de forma aclaparadora. Més endavant, (a partir del 1844) en el debat intern liberal entre moderats i progressistes donaren suport obertament als primers, que una vegada varen assolir el poder paralitzaren la venda de béns desamortitzats de l'església.<sup>338</sup> El grup eclesiàstic defensava la tradició i era el que manifestava una actitud més homogènia a l'hora de donar suport al conservadorisme moral, econòmic i social, amb la qual cosa el cas de Castel resultava purament anecdòtic entre la tendència política general que manifestava l'Església. La situació desembocà en un recel compartit entre el grup de religiosos i l'aparell polític liberal progressista, que intensificà els informes secrets sobre aquest sector de la població per tal de tenir-lo controlat. L'Ajuntament, fins i tot, nomenà una comissió del seu si perquè dugués a terme una revisió en el seminari conciliar de la ciutat, per raó que consideraven que era allí on havia d'actuar per evitar l'oposició dels futurs religiosos al progressisme.<sup>339</sup>

En el fons, l'Ajuntament el que pretenia era que els futurs clergues rebessin un tipus d'ensenyament d'acord amb els nous temps que el liberalisme portava inherents amb el segle XIX a Espanya, lluny dels ensenyaments basats en la por i la superstició que predisposaven als religiosos en contra de qualsevol canvi tècnic, moral o social. El grup, com a tal, estava acostumat a tenir el respecte, l'admiració i, fins i tot, la devoció per part de la resta d'habitants. Els canvis liberals que intentaven equilibrar socialment a tots els homes, en base a la seva capacitat, resultaren traumàtics per al grup de religiosos, que en la seva gran majoria no acceptaren les noves idees del liberalisme fins el 1844.

Els abusos de les masses urbanes en els estius calents dels anys 1834 i 1835, que ocasionaren la crema de convents i la mort d'alguns frares en diverses ciutats espanyoles, així com la llei desamortitzadora de béns eclesiàstics foren fets que acabaren de convèncer a una gran part dels religiosos per erigir-se com a grup de pressió i oposició al liberalisme fins el 1840 i al progressisme del 1840 al 1843.

L'arribada dels moderats al poder en 1844, que defensaven la tradició i la permanència dels valors morals conservadors, va resultar determinant perquè l'aparell eclesiàstic els donés suport de forma

---

<sup>338</sup> Vegeu G. Barnosell, *Industrialització...*, ps. 200-201.

majoritària des del mateix moment que assoliren el control polític de la nació. La direcció de l'Església aconseguí una perfecta entesa amb l'organigrama moderat que els permeté continuar com a grup socioprofessional privilegiat dins l'escala social de la nació.

Altrament, durant el període progressista va semblar que hi havia una profunda divisió en la Catedral entre els canonges que la dirigien i els clergues sotmesos a la seva jerarquia. Tanmateix, les tensions no es canalitzaren en un suport a la causa progressista, ja que l'oposició als canonges no era perquè aquests manifestessin un posicionament clarament procarlí. Així, el gran objectiu que varen tenir aquests durant els tres anys de govern progressista fou el d'aconseguir la tornada del "bisbe carlí" Julián Alonso. Una vegada es varen instal·lar els moderats en el poder, a partir de l'any 1844, sembla ser que aquest partit polític aconseguí unir i homogeneïtzar políticament al grup eclesiàstic, que els donà suport de forma majoritària en les eleccions municipals que es varen celebrar en la ciutat a primeries del 1844. D'altra banda, les maniobres del Partit Moderat, durant l'anomenada dècada moderada, per col·locar més clergues dels que eren legals en els censos de les eleccions, perquè estaven segurs del seu suport, mostraren clarament la comunió entre aquest partit i l'aparell eclesiàstic lleidatà.<sup>340</sup> La nova conjuntura moderada, en fi, afavorí l'augment del sector religiós en la ciutat, ja que per l'any 1853 hi havia censats 192 individus, cosa que donava un percentatge del 5,39 % del total de veïns.<sup>341</sup>

### **MILITARS**

El grup de militars caps de família era molt reduït a Lleida, només n'hi havia dos el 1725 (0,15 %), trenta-dos el 1802 (1,09 %), quinze el 1844 (0,52 %) i vint-i-set el 1853 (0,75 %). En els comptes no s'ha considerat el grup de militars que, de forma ocasional, desenvolupaven les seves tasques de defensa de la ciutat. Només s'ha cregut convenient incloure els que eren veïns de la ciutat i en els censos apareixien com a soldats o com a militars retirats. En aquest sentit, el grup d'oficials jubilats,

---

<sup>339</sup> L'acta de la sessió d'aquell dia deia: "Se creó una Comision para que pasen á visitar las aulas y cátedras de latinidad quedando plenamente autorizados para corregir y enmendar cualquier abuso que sobre el plan de enseñanza noten pernicioso al adelanto de los discípulos". AML, Llibre d'acords,...1842-1843, sessió del 25 d'abril de 1843.

<sup>340</sup> J. M. Pons, *El poder polític a Lleida 1843-1854. Eleccions i pronunciaments*, Ajuntament d'Alguaire, Lleida, 1997, ps.114-115.

<sup>341</sup> AML, Cens de contribució de consums de l'any 1851, caixa 1662.

que en el seu dia ocuparen algun càrrec en l'Exèrcit, compartia aquesta condició, que reflectien els censos, amb altres ocupacions professionals com a procuradors, licorers,...etc.

També s'ha detectat que entre els militars retirats n'havia alguns que es trobaven en les relacions de majors contribuents de la ciutat perquè posseïen propietats rústiques i urbanes. El pagament elevat d'impostos confirmaria que era un grup humà que pertanyia a les famílies riques i potents de la ciutat, com ho demostraven els cognoms que duïen alguns d'ells: Domènec Fleix, Benet Surroca o Joaquim Berga.<sup>342</sup>

El grup de militars retirats gaudia en l'antic règim de privilegi i a partir del 1833, amb la revolució liberal, com els professionals liberals i els eclesiàstics, de dret a vot en les eleccions mercès a la seva condició. A part, també gaudien d'una bona consideració social, com ho confirmava el fet que Benet Surroca i Joaquim Berga fossin escollits com alcaldes els anys 1834 i 1840, respectivament, durant el període de la revolució burgesa (1833-1843). Aquest era un grup que ideològicament degué estar dividit entre moderats i progressistes si s'atén a la tradició ideològica familiar de les cases d'on provenien, però tots ells compartien l'adscripció al liberalisme polític. El grup militar veí de la ciutat era molt reduït, però tenia un cert pes en la política local, ja que, com s'ha dit abans, dos militars retirats arribaren a ser alcaldes en l'època de la revolució burgesa, i un d'ells, Joaquim Berga, fou nomenat sotsinspector de la Milícia Nacional de la província en 1841 i secretari de la Societat Econòmica d'Amics del País. Els nomenaments demostraven que es valorava la capacitació de comandament inherent del grup militar, car els càrrecs que desenvoluparen a nivell local foren, sempre, en llocs de direcció i organització, i mai es va veure a un membre d'aquest col·lectiu en un càrrec de segon ordre, fos quina fos la seva adscripció política. Així, en 1844, quan va arribar el canvi polític moderat, un militar retirat, Manuel de Oviedo, fou nomenat alcalde i un altre, Joaquim López, tinent d'alcalde primer, confirmant-se el que s'ha dit més amunt.

---

<sup>342</sup> El seu pare, Josep Xavier Berga, fou regidor de l'ajuntament lleidatà de l'antic règim, del 1816 al 1820. AML, Llibres d'acords, actes, cartuari i escriptures de l'Ajuntament de Lleida de 1816 a 1823. D'altra banda Domènec Fleix pertanyia a la casa-baronia dels Fleix.

## ***ALTRES***

En aquest grup s'han inclòs els individus que d'una forma o altra desenvolupaven tasques dependents d'altres individus o institucions. El 1802, concretament, hi havia 20 criats “de escalera arriba”, 33 criats de pagès, 52 mossos de mules i 167 criades, que feien un total de 272 servents.<sup>343</sup> Destacava, en el nombre, la quantitat de dones que es dedicaven a aquestes tasques, cosa que determinava que aquesta activitat fos una sortida adient per al complement adquisitiu de la família, que cercava ocupar alguna de les seves filles en una de les cases acabalades de la ciutat. De tota manera, les fonts utilitzades per treballar el cens de l'estructura socioprofessional pel 1844 (Llibre de Cadastre i de Contribucions Reials) fa que gairebé la totalitat d'individus que apareguin en aquests documents siguin veïns amb un treball per compte propi a mitjan segle XIX. En conseqüència, el grup amb més dificultat per localitzar els veïns és aquest, que tenia la seva raó de ser en el treball dependent. Tot i que es pot apuntar que el cas lleidatà és el d'un municipi on l'activitat econòmica era de caire familiar o individual, amb la qual cosa el tipus de treball per altri no tenia una representació numèrica molt més elevada que la que s'ha presentat pel 1802 en comparació amb ciutats més grans.

## **DISTRIBUCIÓ MORFOLÒGICA PROFESSIONAL DE LLEIDA EN LA PRIMERA MEITAT DE SEGLE XIX**

En el plànol número 2<sup>344</sup> s'ha distribuït en diferents trames les zones on vivien la majoria dels individus de cada sector professional. En ell es pot apreciar, clarament, que, a part de la zona baixa dels carrers que van de Sant Antoni a Santa Magdalena, la superioritat de zones residencials del camperolat era aclaparadora.

## ***EL SECTOR DEL COMERÇ I LA MENESTRALIA***

La distribució per zones o carrers concrets dels diferents tipus de professions a la ciutat de Lleida l'any 1844, no era tan evident com en l'època medieval on la tradició professional de determinats carrers va acabar per donar-los, fins i tot, el nom, però encara conservava una certa tònica

---

<sup>343</sup> AML, estadística del 1802, caixa 1607.

d'agrupament professional que ha perdurat, en alguns casos, fins als nostres dies. Així, el sector de botiguers de draps, roba, cintes i sedes es concentraven a partir de la Plaça Paeria per anar pujant pels Pòrtics Baixos i Alts, Plaça de Sant Joan, Estereria i Sabaters. La tradició dels botiguers d'instal·lar-se als Pòrtics, entre les places de la Paeria i de Sant Joan, es pot datar, com a mínim, en el segle XIV.<sup>345</sup> En la zona descrita s'han comptabilitzat per mitjan segle XIX fins a trenta-dos botiguers d'aquesta mena de productes (quadre 32), cosa que mostrava, ben clarament, les preferències del sector.

- **Quadre 32:** localització de botigues de roba a la ciutat de Lleida (1844).

UBICACIÓ	NÚM. BOTIGUERS
Pl. Sant Joan	11
Pl. Paeria	5
Pòrtics de baix	7
Pòrtics de dalt	6
Sabaters	4
Adobers	1
Estereria	1
Pl. Sant Francesc	1
Major	1
Redola	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

A part, els menestrals amb tenda oberta que es dedicaven a l'elaboració de productes de vestir com els barreters, els calçoners, etc. també es concentraven en la zona detallada més amunt (quadre 33).

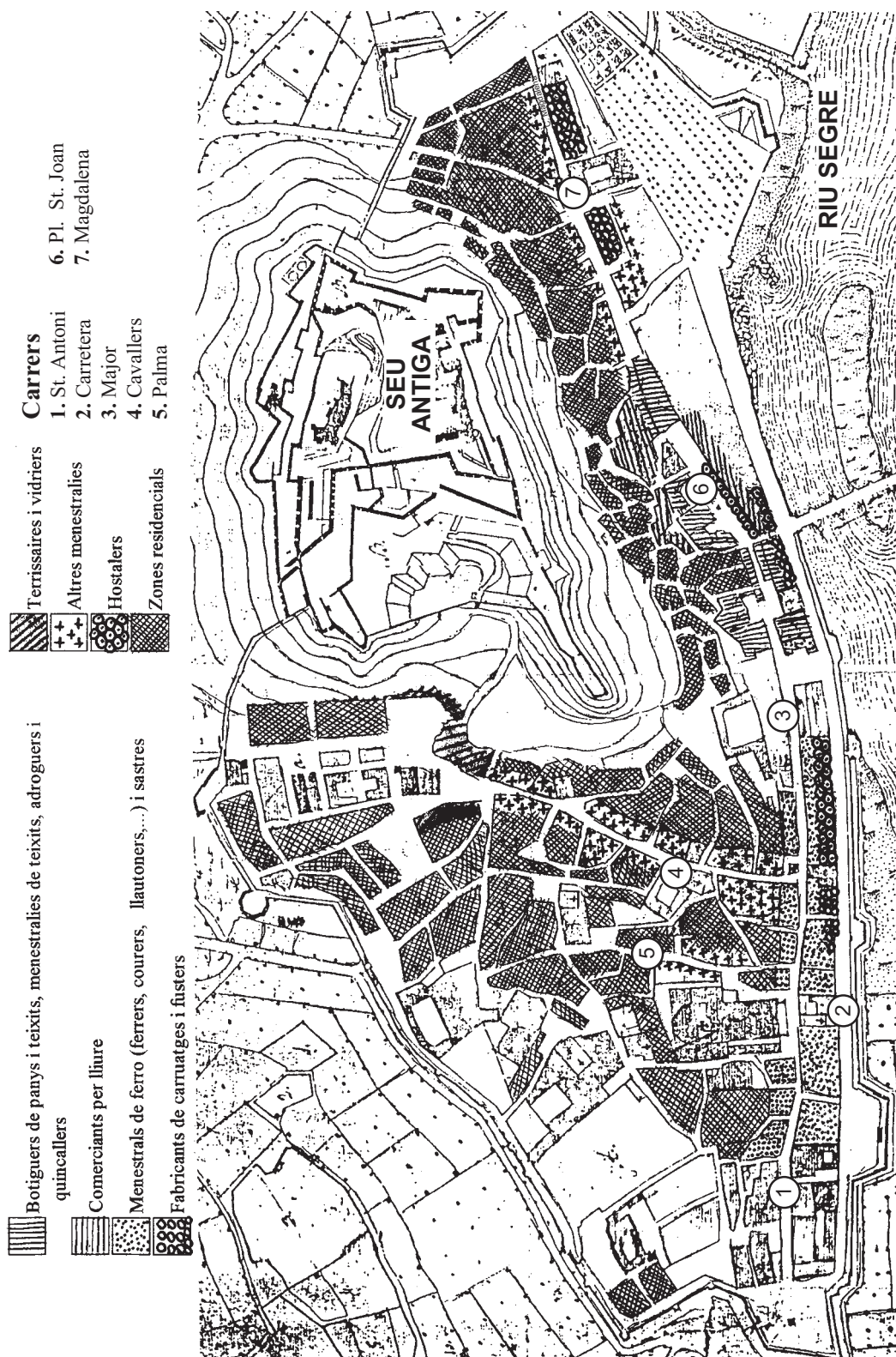
---

<sup>344</sup> Per seguir millor la descripció de carrers vegeu el plànol núm. 1 (relació de carrers de Lleida d'aquesta època) del capítol 1 dedicat a la "descripció urbana" de la Lleida de mitjan segle XIX. Les fonts documentals han estat el cens electoral del 1844, amb 1.018 individus, i el Llibre de Cadastre del 1844. AML, sèrie censos i eleccions, caixa 1.619 i Llibre de Cadastre de 1844, número 1.139.

<sup>345</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 405; i J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 24.



**Plànol 2: Distribució de zones professionals i residencials a Lleida (1844)**



- **Quadre 33:** localització de menestralies dedicades al treball del teixit a Lleida (1844).

PROFESSIONS	UBICACIÓ	NÚM. MENESTRALS
Barreter	Pl. Paeria	1
Calçoners	Sant Francesc	1
	Pòrtics alts	1
Cordoners	Pòrtics alts	1
	Major	1
	Sabaters	1
Teixidor	Quatre Cantonades	1
	Ereta a Cavallers	2
	Ereta a Palma	1
	Nou	1
	S. Gil	1
Tintorer	Pl. de la Sal	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139

D'un altre cantó, els individus que rebien la qualificació de comerciants per lliure concentraven els seus habitatges, majoritàriament, en la Plaça de Sant Joan i adjacents, on dos dies per setmana, dilluns i dijous, es celebrava el mercat de grans<sup>346</sup> (quadre 34).

- **Quadre 34:** localització de les cases dels comerciants a l'engròs a Lleida (1844).

UBICACIÓ	NÚM. COMERCIANTS
Pl. de Sant Joan	8, entre ells: - 2 de gra - 1 de lli i cànem
Pl. de la Sal	4
Estereria	2
Adobers	1
Sant Antoni	2
Cadena	2
Lamarca	1
General	1
Pilota	1
Pòrtics alts	1
Sabaters	1
Companyia	1
Mossèn Amich	1
Boters	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

Finalment, per acabar amb el sector del comerç, cal dir que els hostalers tenien dos llocs de concentració evidents en la ciutat que eren la Plaça de Sant Joan i carrers adjacents – amb quatre

<sup>346</sup> P. Madoz, *El Principado de Cataluña*,..., p. 69.

membres en la mateixa plaça, dos al carrer Fragà i un darrere de Sant Joan – i al carrer Carretera amb tres membres més. La ubicació dels hostalers en aquestes dues zones era lògica si es té en compte que el lloc d'entrada de la ciutat era el pont vell i els carruatges passaven per la carretera, que era l'actual banqueta o carrer Blondel, per sortir per la porta de Sant Antoni.

En l'època medieval, els hostals i fondes es concentraven en el trànsit del carrer Major i de Sant Antoni, perquè era per allí per on passaven els carruatges i els viatgers al no estar urbanitzada, fins a la segona meitat del segle XVIII no es féu l'obra, la “Carretera”.<sup>347</sup>

La menestralia ocupava diferents zones de la ciutat, segons l'especialització professional que tenien. Així, ja s'ha vist com els menestrals dedicats a la confecció de peces de vestuari es confonien en llur ubicació amb els botiguers de roba al detall.

Els artesans del ferro i de l'elaboració d'estris en diferents metalls tenia una majoria de representants en els carrers Sant Antoni, Major i carrerons adjacents a aquests dos principals (quadre 35).

- **Quadre 35:** localització dels menestrals del metall a Lleida (1844).

MENESTRALS FERRO	UBICACIÓ	NÚM. MENESTRALS
Argenters	Major	4
	Sabaters	2
	Correu Vell	1
	Hospital	1
Calderer	Sant Francesc	1
Courer	Major	1
Cuber	General	1
	Adobers	1
	Quatre cantonades	1
Ferrer	Sant Antoni	4
	Adobers	2
	Magdalena	1
	Sant Francesc	1
	Cadena	1
	Cavallers	1
	Carretera	1
	Pl. De Beà	1
Chuseu	1	
Llautoner	Pl. Paeria	1
	Major	1
Relotger	Major	1
	Sabaters	1
Serraller	Hospital	3
	Carretera	1
	Plaça de la Sal	1
	Cavallers	1
	Carne	1
Afilador	Major	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

La tradició del sector del ferro en l'esmentada zona es remuntava a centúries passades posteriors al segle XV, ja que fins llavors la zona preferida es situà al voltant dels barris musulmans de la parròquia de Sant Llorenç,<sup>348</sup> i fou més evident en els argenters que no pas en les altres especialitats. Així, a finals del segle XVI, els argenters de més renom s'instal·laren en el carrer Major i, ensems, construïren el seu casal social al carrer de la Plateria.<sup>349</sup>

Els adroguers i quincallers es situaven, majoritàriament, en l'eix comercial de la ciutat (quadre 36 i 37), reforçant la suposició de l'estreta relació d'aquests dos grups professionals amb el petit comerç de la ciutat.

**- Quadre 36:** ubicacions dels adroguers-cerers-confiters a Lleida (1844)

UBICACIONS	ADROGUERS-CERERS-CONFITERS
Pl. de Sant Joan	5
Major	2
Estereria	2
Hospital	1
Sabaters	1
Pl. Paeria	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

**- Quadre 37:** ubicació dels quincallers a Lleida el 1844

UBICACIÓ	QUINCALLERS
Pl. Sant Joan	3
Pòrtics baixos	2
Pòrtics alts	1
Cavallers	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

El sector de la fusta, en les seves diferents especialitzacions, tenia una majoria d'individus ubicats en el carrer de la Carretera, carrer Magdalena i carrers adjacents a aquests dos (quadre 38). En aquest sentit, destacava el fet que els constructors de carros, que al mateix temps devien ser els mecànics d'aquests medis de locomoció, se situaren en els carrers propers a les sortides emmurallades (Carretera, Magdalena i 4 Cantonades).

<sup>347</sup> J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 24.

<sup>348</sup> J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 23 i 32.

<sup>349</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 408.

**- Quadre 38:** ubicació dels fusters a Lleida en 1844

MENESTRALS FUSTA	UBICACIÓ	NÚM. MENESTRALS
Aladrer	Carretera	1
Fabricant carruatges	Carretera	4
	Magdalena	4
	Quatre cantonades	1
Fusters	Carretera	2
	Magdalena	2
	Adobers	2
	Carme	1
	Hospital	1
	Cavallers	1
	Caldereries	1
	Gairoles	1
	Palma	1
	Pl. de la Sal	1
	Sant Antoni	1
	Pl. de Sant Joan	1
	Quatre cantonades	1
Redola	1	
Guitarrer	Hospital	1
Ebenista	Hospital	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

El sector de terrissaires i vidriers es situaven a la part alta de la ciutat (quadre 39), i era l'únic ram menestral que es desviava de la típica ubicació en la part baixa de la ciutat.

**- Quadre 39:** ubicació dels vidriers i terrissaires a Lleida en 1844

MENESTRALS VIDRIERS- TERRISSAIRES	UBICACIÓ	NÚM. MENESTRALS
Terrissaires	Pla	2
	Dipòsit	1
	Obradors	1
	Travessia Palau	1
Vidriers	Sant Martí	1
	Dipòsit	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

Els adobers continuaven tenint la ubicació que en altres temps donà nom al carrer que els allotjava, ja que tres dels quatre individus que s'han localitzat d'aquest grup es trobaven al carrer Adobers i l'altre a la Plaça de la Sal. En aquest sentit, el carrer adobers tenia una tradició, en el tractament de la pell, que es remuntava al segle XIII. Els pellissers es situaren “vora el portal d'Assaonadors en el carrer anomenat de Curtidors, i pel darrera donaven a l'areny, per on el Noguerola desguassava les aigües del Segre”.<sup>350</sup>

Els apotecaris se situaven al llarg de l'artèria principal de la ciutat, que anava des del carrer Sant Antoni (un), passant pel carrer Major (un), Pòrtics alts (un) i Plaça de Sant Joan (un). La instal·lació de

farmàcies al llarg de l'eix principal de la ciutat no era una novetat, ans al contrari a començaments del segle XV n'hi havia una a la Plaça de la Paeria i una altra al carrer Major.<sup>351</sup>

La resta de menestralies es distribuïen, bàsicament, en el tram que va del carrer Sant Antoni, passant pel carrer Major i pujant pel carrer Cavallers, amb els carrers adjacents que donaven a aquells principals (quadre 40).<sup>352</sup>

- **Quadre 40:** ubicació de la resta de menestrals a Lleida en 1844.

MENESTRALIES	UBICACIÓ	NÚM. MENESTRALS
Escultors	Carnisseries	1
	Sant Martí	1
Espardenyers	Major	2
	Adobers	2
	Carme	1
	Pl. de la Sal	1
	Darrera Sant Joan	1
	Pòrtics alts	1
	Caldereries	1
	Cavallers	1
	Estereria	2
	Pl. Sant Joan	2
	Passeig	1
	Fragà	1
	Nolius	1
	Gairoles	1
	Pla	1
Ereta	1	
Esquilador	Borràs	1
Estamaire	Sabaters	1
Fideuer	Sagarra	1
	Pl. Sant Francesc	1
	Cavallers	1
	Adobers	1
	Redola	1
	Pati Tudela	1
Guarnicioner	Major	3
	Pl. Sant Francesc	1
	Carretera	1
Impressor	Cavallers	1
Mistaire	Pl. de la Sal	1
Paperer	Estereria	1
Sabater	Pl. de la Sal	3
	Major	2
	Cavallers	3
	Estereria	2
	Adobers	1
	Palma	2
	Nolius	1
	General	1
	Quatre cantonades	1
	Sabaters	1
	Hospital	1
	Fragà	1
	Lamarca	1
Carme	1	
Saboner	Clot de les monges	1
	Pl. de Beà	1
	Pl. de la Sal	1
	Cavallers	1

<sup>350</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 267; i J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 33.

<sup>351</sup> J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 59.

<sup>352</sup> En aquest sentit, en l'època baix medieval els oficis menestrals es concentraren, majoritàriament, en la parròquia de Sant Llorenç i la de Sant Joan, sent importants, també, els carrers Cavallers i Palma. J. Bolòs, "Urbanisme...", ps. 44-49.

	Boters	1
	Ereta	1
Sastre	Major	8
	Chuseu	2
	Carme	1
	Cavallers	1
	Pl. de la Sal	1
	Nolius	1
	Parra	1
Semoler	Obradors	1
	Plaça Sant Joan	1
	Borràs	1
Sucrer	Dipòsit	1
Xufler	Major	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

Com es pot observar, l'especialització professional de la Lleida de mitjan segle XIX dibuixava un mapa morfològic de la ciutat prou definit al voltant de l'artèria principal, que anava des del carrer de Sant Antoni fins al de Magdalena. En la primera zona s'hi trobaven ubicats, per diverses zones professionals concretes, els diferents tipus de treball menestral-artesà, per canviar a partir de la Plaça Paeria al sector comercial que arribava fins a la Plaça de la Sal. A partir d'aquest carrer fins al de Magdalena de nou es tornaven a situar diferents menestralies. Només el sector del vidre i de la terrissa semblava distanciar-se de la ubicació al voltant de les artèries principals, situant-se en la part alta de la ciutat (carrers Dipòsit i Pla).

### ***PROFESSIONS LIBERALS:***

El sector de professions liberals (quadre 41) quedava ubicat al voltant de les artèries principals de la ciutat. Els despatxos d'advocats, notaris, procuradors i metges ocupaven els pisos superiors de la zona que anava del carrer Major al carrer Estereria, passant per la Plaça Paeria, els porxos de dalt i de baix i la Plaça de Sant Joan.

La concentració dels oficis liberals al voltant de la parròquia de Sant Joan ja era evident en l'època medieval (segle XV), on 43 individus dels 101 localitzats d'aquest sector per J. Bolòs vivien allí, tot i que la parròquia de Sant Llorenç, en aquell moment una alternativa, concentrava a 25 professionals liberals.<sup>353</sup>

---

<sup>353</sup> J. Bolòs, "Urbanisme...", ps. 44-45.

**- Quadre 41: localització dels professionals liberals de Lleida (1844)**

PROFESSIÓ	UBICACIÓ	NOMBRE
Advocats:	Major	9
	Estereria	5
	Pl. de Sant Joan	4
	Cavallers	2
	Hospital	3
	Palma	2
	Sant Antoni	2
	General	1
	Pl. Paeria	1
	Porxos alts	1
	Porxos baixos	2
	Companyia	1
	Agent negocis:	Pl. Sant Joan
Cavallers		1
Agrimensor:	Sant Antoni	1
Arquitecte:	Major	1
Veterinaris:	Barea	1
	Cavallers	1
	Mossèn Fragà	1
Cirurgians:	Pl. La Sal	1
	Pl. Cadena	2
	Cavallers	1
	Estereria	1
	Major	3
	Quatre cantonades	1
	Palma	1
	Pilota	1
	Hospital	1
Escrivans:	Clot de les monges	2
	Major	4
	Cavallers	1
	Porxos baixos	1
	Estereria	1
Metges:	Sabaters	2
	Major	2
	Hospital	1
	Pl. Sant Joan	1
	Cavallers	1
	Palma	1
Procuradors:	Major	5
	Palma	2
	Estereria	1
	Santa Maria	1
	Fosà	1
	Pl. Sant Joan	1
	Pl. Sant Francesc	1
	Caldereries	1
	Redola	1
	Cavallers	1
	Hospital	1
	Clot de les monges	1
	Pilota	1
Mestres educació:	Companyia	1
	Juseu	1
	Sant Llorenç	1
	Pl. Sant Joan	1
	Adobers baixos	1
	Hospital	1
	Cavallers	3
	Estereria	1
Sant Martí	1	

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

Aquesta zona, que com ja hem vist abans també estava ocupada pel comerç i les menestralies amb més projecció, es confirmava com el rovell d'ou de la vida social i comercial de la ciutat. En ella es desenvolupava l'activitat pública i econòmica essencial, de forma que la podríem qualificar com a centre neuràlgic vital de Lleida.



Només el carrer Cavallers i el de la Palma representaven una certa alternativa a l'atracció i l'influx que significaven, per als lleidatans de mitjan segle XIX, els carrers de la part baixa de la ciutat.

**PROPIETARIS:**

El grup de propietaris tenia les seves residències repartides per tota la ciutat, però hi ha punts concrets on es concentraven gran part dels membres d'aquell grup. Així, el carrer Major amb 9 individus, els carrers de Cavallers amb 7, el de Sant Antoni i el carrer Hospital amb 6 ambdós, el carrer Tallada amb 5 i la Plaça de Sant Joan amb 4 es destacaven per damunt de la resta com els preferits per al grup de propietaris i nobles.

- **Quadre 42:** localització dels propietaris de Lleida (1844).

UBICACIÓ	NÚM. PROPIETARIS
Boters	2
Cadena	2
Caldereries	2
Cavallers	7
Clot de les monges	1
Companyia	2
Estereria	2
General	1
Hospital	6
Juseu	1
Magdalena	1
Major	9
Nou	2
Palau	1
Palma	3
Pilota	1
Pl. Beà	1
Pl. de la Sal	3
Pl. del Dipòsit	1
Pl. Ereta	1
Pl. Paeria	1
Pl. Sant Joan	4
Pla	1
Porxos alts	2
Sabaters	1
Sant Antoni	6
Sant Martí	1
Tallada	5
Tallada	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

Cal destacar el manteniment del carrer Cavallers com artèria on hi havia la residència d'alguns nobles de la ciutat (Marañosa, Casanoves,...) i el paper d'atracció que també ofería per aquest grup la part baixa de la ciutat amb els carrers Major (9), Hospital (6), Plaça de Sant Joan (4), Plaça de la Sal (2), Estereria (2),...etc.<sup>354</sup>

De tota manera, cal dividir aquest nucli de propietaris en dos grups diferenciats. Els nobles o hisendats que no treballaven directament la terra vivien en la part baixa (Major, Sant Joan,...) i en el carrer de Cavallers, mentre que els considerats propietaris però al mateix temps pagesos estaven molt més dispersos per la ciutat, concentrant-se la majoria en les zones habitades preferentment pel camperolat (quadre 42); és a dir, prop de les portes de sortida que tenia la ciutat (Boters, Sant Antoni, Sta. Magdalena i Sant Martí).

### ***PAGESOS:***

Els pagesos ocupaven, de forma majoritària, la resta de carrers alternatius a l'artèria principal que anava de Sant Antoni a Magdalena. El fet que la població activa dedicada exclusivament als treballs del camp fos propera a un 51 % del total fa que apareguin representants d'aquest grup socioprofessional en tots els carrers de la ciutat, però mentre en els de la part baixa i carrer Cavallers eren minoria en la resta succeïa el cas contrari. Així, els carrers de la part alta de la ciutat com eren Sant Martí, Boters, Pla,..., presentaven una majoria, gairebé absoluta, d'habitatges de pagesos. En un mateix sentit, els carrers situats prop de les portes de Magdalena, Sant Antoni, Boters i Sant Martí eren els preferits pels pagesos lleidatans, per raó de tenir una sortida ràpida de la ciutat cap a les seves parcel·les. Finalment, els carrers adjacents al de Cavallers i a l'artèria principal allotjaven a la resta de pagesos de la ciutat.

La configuració d'aquest espai urbanístic no era una novetat i ja es dibuixava amb claredat en el segle XV.<sup>355</sup>

L'habitatge del camperolat, per tant, (annex 6) es situava en els carrers alternatius al centre neuràlgic del comerç i del treball menestral, que es conformava des del carrer Sant Antoni al de

---

<sup>354</sup> La ubicació no havia canviat gaire des dels temps medievals. J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 49.

<sup>355</sup> J. Bolòs, "Urbanisme...", p. 33.

Magdalena. Aquells carrers, al mateix temps, també allotjaven a la majoria de professionals liberals i propietaris en els pisos superiors de les parts baixes ocupades pels comerciants i els menestrals.

### ***LES RESIDÈNCIES DELS MAJORS CONTRIBUENTS***

En la zona baixa també es situaven, majoritàriament, els majors contribuents de la ciutat. La relació següent (quadre 43) mostraria els carrers on vivien els vint-i-cinc majors contribuents de la ciutat.<sup>356</sup>

#### **- Quadre 43: residències dels 25 majors contribuents de Lleida (1844)**

25 MAJORS CONTRIBUENTS	
UBICACIÓ	NÚM. INDIVIDUS
Pl. Sant Joan	7
Pòrtics alts	2
Pòrtics baixos	1
Pl. Paeria	2
Hospital	2
Pl. de la Sal	2
Estereria	2
Major	3
Sabaters	1
Magdalena	1
Pl. Sant Francesc	1
Clot de les monges	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139.

En aquest grup hi havia molts propietaris i advocats, amb la qual cosa es pot apreciar que les preferències dels lleidatans de l'època a l'hora de triar habitatge, si la situació econòmica els ho permetia, es situarien en la zona que va del carrer Major a la Plaça de la Sal, on es concentraven les residències dels majors contribuents de la ciutat de forma majoritària.

La confirmació d'aquesta zona com a centre econòmic i vital fou determinant perquè des de la baixa edat medieval (segle XIV) hi hagués “una centralització de la riquesa”<sup>357</sup> en els carrers que el componien. L'elit social, si podia, triava “el centre” com a residència i com a lloc per instal·lar-hi els seus negocis en un procés que s'havia engegat uns quatre-cents anys enrere. La resta de la ciutat fou, en aquell moment, l'alternativa residencial i empresarial per als grups marginals i poc competitius, econòmicament, en un procés de selecció natural de llarga durada.

---

<sup>356</sup> AML, sèrie censos i rectificacions, cens eleccions 1844, caixa 1619.

<sup>357</sup> J. Bolòs, “Urbanisme...”, p. 42.

## CAPÍTOL 4

### **LA PROPIETAT DE LA TERRA DURANT LA REVOLUCIÓ BURGESA (1834-1844)**<sup>358</sup>

La possessió de propietats rústiques continuava sent, durant la primera meitat del segle XIX, el principal motiu de valoració individual dins l'escala social, de forma que els grups socioprofessionals beneficiats per la conjuntura econòmica liberal foren els que experimentaren una major pujada en la tinença de terres en el Llibre del Cadastre de l'any 1844 en relació amb el de l'any 1834. Això era visible, tant en el nivell de concentració de terres com en l'aparició de més individus d'aquests grups com a posseïdors de terra en el recompte final de propietats. A part, la possessió de la terra, i llur conreu, era una qüestió important en la que hi estaven implicats tots els sectors socioprofessionals de la ciutat. El quadre 7 mostra, clarament, que hi havia quasi un terç de menestrals, que tenien alguna parcel·la de cultiu per complementar els seus ingressos, així com un grup important de comerciants, botiguers i professionals liberals. Tot en conjunt fa que l'estudi de la possessió de la terra, el seu conreu i la seva distribució per sectors professionals sigui un tema essencial per entendre bé la conjuntura econòmica generada per la revolució burgesa.

Per complementar les nostres apreciacions s'ha comptat amb part de la base documental que ens ofereix Montse Moreno en: *La pagesia de Lleida 1808-1840*, treball que donava una completa visió de la vida camperola de la primera meitat del segle XIX en la ciutat de Lleida. Tenint en compte l'existència d'aquest valuós treball de recerca, l'anàlisi concret d'aquest capítol es concentrarà en si el

---

<sup>358</sup> En aquest apartat de la recerca es pretén fer un estudi sobre la propietat de la terra durant l'època en que transcorregué la revolució burgesa, per la qual cosa s'han escollit els Llibres del Cadastre dels anys 1834 i 1844. Les dades se corresponen a les que s'han utilitzat com a base de treball per dur a terme l'estudi de pagament de contribucions dels grups socioprofessionals lleidatans, com s'ha vist en el capítol 3. Ambdós estudis pretenen complementar-se paral·lelament per aconseguir concretar, de forma més clara, la conjuntura econòmica del període cronològic que comprenia la "revolució burgesa" (1833-1844) i la transcendència social que va generar a la ciutat de Lleida. AML, Llibre del Cadastre de la ciutat de Lleida de 1834 (llibre número 1.133) i Llibre del Cadastre de la ciutat de Lleida del 1844 (número 1.139).

procés liberal engegat el 1833 influí d'una forma clara en l'adquisició de propietats per part de determinats grups socioprofessionals de la ciutat de Lleida.

### **ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT**

D'entrada, el quadre 1 (pàgina següent), que recull la informació de la possessió de terra per propietaris sense especificar llur condició professional, indica que la distribució de la propietat restà la mateixa entre el 1834 i el 1844, però en dos ritmes diferents. Del 1834 al 1840 hi hagué una diversificació de la propietat per persona en la ciutat de Lleida, a conseqüència de l'aparició d'un major nombre de propietaris per al segon any estudiat. Així, en el 1834 mil set-cents un propietaris conreaven 10.485,55 jornals de terra, mentre que pel 1840 mil set-cents vuitanta-un propietaris en conreaven 10.341,64. És a dir, en els set anys que durà la guerra civil entre carlins i liberals es deixaren de conrear 143,91 jornals de terra en el terme municipal de Lleida, però, paradoxalment, en el segon any estudiat, 1840, hi havia vuitanta propietaris més que el 1834, com es pot observar en el quadre 2.

- **Quadre 2:** concentració de la propietat en la Lleida liberal (1834-1844).

<b>ANYS</b>	<b>PROPIETARIS</b>	<b>JORNALS CONCREATS</b>	<b>PROP. MITJANA PER PROPIETARI</b>
<b>1834</b>	1.701	10.485,64	6,16
<b>1840</b>	1.781	10.341,64	5,81
<b>1844</b>	1.742	10.736,88	6,16

Font: E. p. a partir de les dades dels Llibres dels Cadastres dels anys 1834 i 1844, AML, Llibres núm. 1.133 i 1.139; i de les que dóna Montse Moreno pel 1840, *La pagesia de Lleida*, p. 155.

El ritme de concentració descrit feia baixar el nivell de propietat mitjana per propietari de 6,16 jornals de l'any 1834 als 5,81 del 1840, la qual cosa era el reflex exacte del que es deia abans, ja que hi havia un nombre superior de propietaris per a un nivell de conreu de terres bastant similar. La pèrdua de 143,91 jornals de conreu entre el 1834 i el 1840 cal considerar-la lògica si es té en compte el desenvolupament de la guerra entre carlins i liberals que paralitzà, aquells anys, l'explotació de la terra.

La situació que es donà de l'any 1840 al 1844 fou contrària a la descrita anteriorment, per raó que entre aquelles dates va haver un augment important en el conreu de terres en el terme de Lleida, ja que

es passà dels 10.341,64 jornals conreats del 1840 als 10.736,88 del 1844.<sup>359</sup> És a dir, entre un i altre any, del 1840 al 1844, es posaren en circulació 395,24 jornals més de terra, però amb una diferència de trenta-nou propietaris menys entre el primer i el segon cas estudiat. El contrast de dades produïa el resultat d'un augment de la concentració de la terra per propietari exactament igual a la pèrdua que s'havia experimentat entre el 1834 i el 1840. Llavors, la propietat mitjana per propietari passava a ser de 6,16 jornals pel 1844; és a dir, exactament la mateixa que es donava pel 1834.

---

<sup>359</sup> En aquest sentit, A. Jové, " Propiedad de...", ps. 117-138, ha notat que del 1844 al 1845 també es produí un important augment de terres conreades en la ciutat de Lleida, ja que es passà dels 10.736 jornals conreats del 1844 als 11.075 jornals del 1845.



- Quadre I estructura de la propietat en jornals per propietari (1834-1844).

Jornals	Núm. Propiet 1834		Núm. Propiet 1844		% 1834	% 1840	Jornals 1834	Jornals 1840	Jornals 1844	% 1834	% 1840	% 1844	Parc. mitjana		
	1834	1840	1834	1844									1834	1840	1844
0--1	136	152	8	8,53	7,63	84,56	84,4	84,4	0,81	0,92	0,79	0,62	0,62	0,63	
1,01--2	372	397	21,87	22,29	20,95	539,78	529,08	529,08	5,15	5,47	4,93	1,45	1,43	1,45	
2,01--3	311	348	18,28	19,54	19,63	749,93	821,51	821,56	7,15	7,94	7,65	2,41	2,36	2,40	
3,01--4	205	205	12,05	11,51	11,88	697,21	698,24	708,75	6,65	6,75	6,60	3,40	3,41	3,42	
4,01--5	139	148	8,17	8,31	8,09	619,01	650,79	624,46	5,90	6,29	5,82	4,45	4,40	4,43	
SUB. 0-5	1163	1250	68,37	70,19	68,20	2690,49	2831,69	2768,25	25,66	27,38	25,78	2,31	2,27	2,33	
5,01--6	94	92	5,53	5,17	5,40	513,33	498,5	507,33	4,90	4,82	4,73	5,46	5,42	5,40	
6,01--7	70	66	4,12	3,71	3,90	453,75	425,2	439,6	4,33	4,11	4,09	6,48	6,44	6,46	
7,01--8	55	52	3,23	2,92	3,33	413,53	386,72	435,23	3,94	3,74	4,05	7,52	7,44	7,50	
8,01--9	34	35	2	1,97	2,07	289,35	293,51	306,42	2,76	2,84	2,85	8,51	8,39	8,51	
9,01--10	26	36	1,53	2,02	1,84	246,83	339,62	303,81	2,35	3,28	2,83	9,49	9,43	9,49	
SUB. 5,01-10	279	281	16,40	15,78	16,53	1916,79	1943,55	1992,39	18,28	18,79	18,56	6,87	6,92	6,92	
10,01--15	102	100	6	5,61	5,51	1249,73	1215,74	1156,56	11,92	11,75	10,77	12,25	12,16	12,05	
15,01--20	56	55	3,29	3,09	3,50	963,81	934,41	1029,33	9,19	9,03	9,59	17,21	16,99	16,87	
20,01--25	35	28	2,06	1,57	2,18	795,93	628,83	855,2	7,59	6,08	7,97	22,74	22,46	22,51	
SUB. 10,01-25	193	183	11,35	10,28	11,19	3009,47	2778,98	3041,09	28,70	26,87	28,32	15,59	15,19	15,60	
25,01--30	18	22	1,06	1,24	1,21	487,55	608,76	572,22	4,65	5,89	5,33	27,09	27,67	27,25	
30,01--35	9	10	0,53	0,56	0,63	293,01	328,99	367,16	2,79	3,18	3,42	32,56	32,90	33,38	
35,01--40	12	10	0,71	0,56	0,80	444,39	364,45	514,51	4,24	3,52	4,79	37,03	36,45	36,75	
40,01--45	5	4	0,29	0,22	0,29	211,47	169,95	209,34	2,02	1,64	1,95	42,29	42,49	41,87	
45,01--50	3	5	0,18	0,28	0,11	143,23	235,08	97,45	1,37	2,27	0,91	47,74	47,02	48,73	
SUB. 25,01-50	47	51	2,76	2,86	3,04	1579,65	1707,23	1760,68	15,07	16,51	16,40	33,61	33,48	33,22	
50,01--60	10	7	0,59	0,39	0,52	553,05	398,2	502,45	5,27	3,85	4,68	55,31	56,89	55,83	
60,01--70	2	3	0,12	0,17	0,23	127,86	198,5	254,9	1,22	1,92	2,37	63,93	66,17	63,73	
70,01--80	3	4	0,18	0,22	0,11	224,39	293,99	143,57	2,14	2,84	1,34	74,80	73,50	71,79	
80,01--90	1	0	0,06	0	0,06	86,03	0	80,74	0,82	0	0,75	86,03	0,00	80,74	
90,01--100	1	2	0,06	0,11	0,06	93,33	190,5	91,41	0,89	1,84	0,85	93,33	95,25	91,41	
SUB. 50,01-100	17	16	1,00	0,90	0,98	1084,66	1081,19	1073,07	10,34	10,45	9,99	63,80	67,57	63,12	
més 100,01	2	0	0,12	0	0,06	204,49	0	101,4	1,95	0	0,94	102,25	0	101,40	
TOTAL	1701	1781	100	100	100	10.485,55	10342,64	10736,88	100	100	100	6,16	5,81	6,16	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres del Cadastre de 1834 i 1844 i de les que dona M. Moreno, *La pagesia de Lleida* per l'any 1840, p. 346.



La lectura de les dades passa, evidentment, pels esdeveniments polítics que es varen produir en la nació. Així, la venda de terres desamortitzades originà la concentració de la propietat entre el 1840 i el 1844, ja que hi havia un grup d'especuladors, pertanyent al nucli de professions liberals, que invertí en la compra de béns desamortitzats subhastats a Lleida. L'adquisició de terra, per part d'aquest grup, originà la concentració de la qual es parlava anteriorment en perjudici del camperolat, que era qui les havia de treballar.<sup>360</sup> La concepció de la propietat rústica, per part d'aquest grup d'especuladors, era la d'un negoci més que explotaven de forma indirecta al posar les terres en arrendament a un altre individu. El contracte els hi produïa uns beneficis econòmics directes des del mateix moment que començava i no necessitava de cap inversió en diners, més que la compra, per tirar-lo endavant.

Seguint la tesi d'Enric Vicedo<sup>361</sup> s'ha elaborat el quadre 3, que distribueix l'estructura de propietat rústica en tres grups diferenciats: el primer que va de 0 a 9 jornals per la petita pagesia que no arribava als límits de subsistència amb l'explotació de la seva propietat i, per tant, havia d'emprar-se a jornal un determinat nombre de dies o dur a terme tasques complementàries, el de 9 a 15 jornals es corresponia a la pagesia mitjana que gaudia d'una situació d'independència en anys normals, acumulava excedents en els bons i vivia precàriament però amb bones possibilitats de defensa en els dolents, i, finalment, el grup de més de 15 jornals, la pagesia benestant, que mitjançant l'explotació de llur propietat podia aconseguir excedents monetaris i, normalment, havia de contractar mà d'obra per al conreu de la seva terra.<sup>362</sup>

- **Quadre 3:** concentració de la propietat rústica de la pagesia de Lleida de l'any 1808 al 1844.

	PROPIETARIS					JORNALS				
	1808	1825	1834	1840	1844	1808	1825	1834	1840	1844
<b>0-5</b>	62,67 %	67,05 %	68,37 %	70,19 %	68,20 %	22,49 %	25,64 %	25,66 %	27,38 %	25,78 %
<b>0-9</b>	79,65 %	82,95 %	83,24 %	83,96 %	82,89 %	38,43 %	42,68 %	41,59 %	42,89 %	41,51 %
<b>9-15</b>	10,24 %	8,70 %	7,53 %	7,63 %	7,35 %	17,01 %	16,53 %	14,27 %	14,03 %	13,60 %
<b>+ 15</b>	10,11 %	8,35 %	9,23 %	8,41 %	9,76 %	44,16 %	40,79 %	44,14 %	43,08 %	44,89 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades que dona Montse Moreno, *La pagesia de Lleida*, per: 1808, 1825 i 1840 (p. 155); i les dels Llibres de Cadastre dels anys 1834 i 1844, AML, Llibres núm. 1.133 i 1.139.

<sup>360</sup> Vegeu C. Solsona, *La desamortització...* Annex biogràfic on especifica els compradors de terres desamortitzades del moment.

<sup>361</sup> E. Vicedo, *Producció...*

<sup>362</sup> Aquesta classificació a vegades pot ser arbitrària, ja que "una mateixa extensió de terra pot proporcionar una determinada producció en funció no solament de l'extensió, sinó també de la qualitat de les terres, el tipus de conreu, les inversions de treballs que es fessin, etc." M. Moreno, *La pagesia...*, p. 152.

Els resultats del quadre 3 mostren la confirmació del que es deia unes línies més amunt. Entre 1834 i 1840 hi hagué un augment de la concentració de terra en mans de la petita pagesia, que passà de conrear el 41,59 % de jornals de terra al 42,89 %, en perjudici de la pagesia benestant, que passà del 44,14 % de jornals en propietat al 43,08 %, mentre la pagesia mitjana mantenia un nivell estable al voltant del 14 % en ambdós casos. En canvi, la situació s'invertí en el període que va de l'any 1840 al 1844, on la petita pagesia passà del 42,89 % de jornals conreats al 41,51 % i la pagesia mitjana també perdé jornals en conreu, ja que passà del 14,03 % al 13,60 % de terres cultivades entre el 1840 i el 1844. Les pèrdues d'aquests dos grups representaven guanys per al dels pagesos i propietaris benestants que passaren de posseir el 43,08 % de terra l'any 1840 al 44,89 % per l'any 1844.

Els tants per cent de propietaris confirmaven exactament les xifres que es donaven abans, de forma que pel 1844 el tant per cent de propietaris benestants assolía el nivell més alt de tota la primera meitat de segle, exceptuant el 1808, amb un 9,76 %. Els percentatges palesaven que en l'època de la revolució burgesa (1833-1843) hi hagué dos ritmes molt diferenciats de concentració: de l'any 1834 al 1840, diversificació de l'estructura agrària, i del 1840 al 1844, concentració de la propietat. Aquest estudi confirma que la desamortització de terres beneficià al grup mitjà i benestant de propietaris en perjudici del que tenia la petita propietat (quadre 4).

- **Quadre 4:** possessió de terres dels majors propietaris de Lleida (1834-1844).

JORNALS	PROPIETARIS		
	1834	1840	1844
9-15	128	136	128
15-20	56	55	61
20-25	35	28	38
25-30	18	22	21
30-35	9	10	11
40-45	5	4	5
45-50	3	5	2
més 50	19	16	18
<b>TOTAL</b>	285	286	298

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres del Cadastre dels anys 1834 i 1844 i de les que dona Montse Moreno, *La pagesia de Lleida*, pàg. 157.

De l'any 1834 al 1844 hi hagué tretze individus que passaren a tenir més de 15 jornals de terra, ja que el grup de propietaris que posseïen de 9 a 15 jornals restà igual en els dos anys estudiats. L'augment es concentrava en el grup d'hisendats que anava de 15 a 40 jornals, mentre que el grup de més de 40 jornals restava pràcticament invariable en els tres cadastres estudiats. En aquest sentit, el salt que es produïa del 1840 al 1844 era important, de forma que pel 1840 hi havia cent trenta-sis propietaris de 9 a 15 jornals, cinquanta-cinc de 15 a 20, i vint-i-vuit de 20 a 25; mentre que pel 1844 n'hi havia cent vint-i-vuit en el grup de 9 a 15, seixanta-un en el de 15 a 20 jornals i trenta-vuit en el de 20 a 25. L'estadística corroborava la hipòtesi que la concentració de terra es produí en el grup de propietaris mitjans i mitjans-alts de la ciutat i entre el 1840 i el 1844. Així, el grup de majors propietaris de la ciutat, els que tenien més de trenta-cinc jornals de terra, romangué, pràcticament, invariable en l'època de la revolució burgesa, ja que en els dos casos estudiats, tant en 1834 com en 1844, hi havia trenta-nou individus en aquell estadi.

### **PARCEL·LACIÓ**

L'estudi de la parcel·lació de la propietat havia de permetre conèixer el grau de concentració de les propietats de cada individu. El quadre 4, pàgina següent, mostra la concentració de parcel·les per individu en tres anys concrets: 1834, 1840 i 1844.

Els resultats de la parcel·lació dels anys esmentats demostren que gairebé la meitat de propietaris tenia només una parcel·la de terra per conrear però, com en el cas de l'anàlisi de l'estructura de la propietat, també en aquest apartat es produïren dos ritmes de concentració diferenciats.

De l'any 1834 al 1840 hi hagué un augment pronunciat dels propietaris amb una parcel·la; de vuit-cents quaranta-quatre per al primer any a vuit-cents noranta per al segon. L'augment que paral·lelament experimentaven els grups de dos, tres i quatre parcel·les, en els mateixos anys, explicaria que durant aquell període el conjunt de terres que es posà en cultiu fou, bàsicament, per als grups de propietaris amb menys parcel·les. El fet que per l'any 1840 es donés el número absolut més alt de propietaris, amb mil set-cents vuitanta-un individus, de tots els casos analitzats, confirma que la terra que es conreà del 1834 al 1840 fou en benefici de la petita pagesia. En els mateixos anys, els grups de propietaris amb cinc, sis i set parcel·les experimentaren una davallada en números absoluts, ja

que varen passar de cent cinquanta-tres propietaris a cent vint-i-set, la qual cosa fa pensar que les terres que perdé aquest grup passaren a mans d'individus amb poques o cap propietat. En un altre sentit, el grup de vuit i més parcel·les es mantenia pràcticament estable. Aquestes dades tornen a corroborar l'augment en la diversificació de la concentració, tant de jornals en conreu per propietari com de parcel·les que posseïen per al període que anava de l'any 1834 al 1840.

Altrament, del 1840 al 1844 es produí un ritme de concentració parcel·laria invers al del període anterior. Així, dels vuit-cents noranta propietaris amb una parcel·la que hi havia el 1840 es va passar als vuit-cents vint-i-sis del 1844. La davallada constata una diferència de seixanta quatre individus menys entre ambdós cadastres. Els grups que van de dos a set parcel·les es mantingueren estacionats, amb un lleuger augment per l'any 1844, en el número absolut d'individus que en formaven part, a conseqüència que l'any 1840 hi havia vuit-cents vint-i-quatre individus i en el 1844 vuit-cents trenta-quatre.

- **Quadre 5.** parcel·lació de la propietat (1834-1844).

Parcel	Núm. Propiet 1834	Núm. Propiet 1840	Núm. Propiet 1844	% 1834	% 1840	% 1844	Jornals 1834	Jornals 1840	Jornals 1844	% 1834	% 1840	% 1844	Parc. mitjana 1834	Parc. mitjana 1840	Parc. mitjana 1844
1	844	890	826	49,62	49,97	47,42	1932,91	1977,61	1894,63	18,43	19,12	17,65	2,29	2,22	2,29
2	387	412	425	22,75	23,13	24,40	1731,8	1705,57	1890,58	16,52	16,49	17,61	4,47	4,14	4,45
3	163	172	173	9,58	9,66	9,93	1167,49	1217,66	1204,61	11,13	11,77	11,22	7,16	7,08	6,96
4	89	113	108	5,23	6,34	6,20	786,19	1042,15	1038,62	7,50	10,08	9,67	8,83	9,22	9,62
5	67	57	57	3,94	3,20	3,27	916,36	806,63	747,27	8,74	7,80	6,96	13,68	14,15	13,11
6	51	42	43	3,00	2,36	2,47	709,7	678,37	656,21	6,77	6,56	6,11	13,92	16,15	15,26
7	35	28	28	2,06	1,57	1,61	809,3	584,35	566,18	7,72	5,65	5,27	23,12	20,87	20,22
8	16	17	20	0,94	0,95	1,15	494,64	407,7	490,11	4,72	3,94	4,56	30,92	23,98	24,51
9	11	13	12	0,65	0,73	0,69	286,62	302,55	321,43	2,73	2,93	2,99	26,06	23,27	26,79
10	8	8	17	0,47	0,45	0,98	214,88	256	537,7	2,05	2,48	5,01	26,86	32	31,63
11	5	5	10	0,29	0,28	0,57	143,63	148,45	233,94	1,37	1,44	2,18	28,73	29,69	23,39
12	6	7	6	0,35	0,39	0,34	231,08	230,49	234,37	2,20	2,23	2,18	38,51	32,93	39,06
13	3	3	2	0,18	0,17	0,11	118,07	113,7	62,71	1,13	1,10	0,58	39,36	37,90	31,36
14	2	2	3	0,12	0,11	0,17	134,78	147,58	144,02	1,29	1,43	1,34	67,39	73,79	48,01
15	3	4	5	0,18	0,22	0,29	145,47	237,2	303,81	1,39	2,29	2,83	48,49	59,30	60,76
16	3	2	1	0,18	0,11	0,06	156,11	74,54	26,83	1,49	0,72	0,25	52,04	37,27	26,83
17	1	0	1	0,06	0	0,06	39,36	0	37,2	0,38	0	0,35	39,36	0	37,20
18	0	1	1	0	0,06	0,06	0	72,14	21,04	0	0,70	0,20	0	72,14	21,04
19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	3	2	2	0,18	0,11	0,11	228,5	142,2	153,47	2,18	1,38	1,43	76,17	71,10	76,74
més 20	4	3	2	0,24	0,17	0,11	238,66	196,75	172,15	2,28	1,90	1,60	59,67	65,58	86,08
TOTAL	1701	1781	1742	100	100	100	10485,5	10341,6	10736,8	100	100	100	6,16	5,81	6,16
							5	4	8						

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres del Cadastre de 1834 i 1844 i de les que dona M. Moreno, *La pagesia de Lleida*, per l'any 1840, pàg. 329 .

Finalment, el grup de vuit o més parcel·les per propietari fou el que experimentà una pujada més espectacular, tenint en compte el volum de terres que es mogueren de mans entre les dues dates assenyalades, ja que va passar dels seixanta-set individus de l'any 1840 als vuitanta-dos del 1844, amb la qual cosa es confirmava l'augment de la concentració de parcel·les en menys propietaris per dues raons concretes:

1.- La pèrdua de la propietat en el grup de petits propietaris amb només una parcel·la en benefici de propietaris benestants.

2.- La compra de terres desamortitzades, entre el 1840 i el 1844, per part del grup mitjà i mitjà-alt de propietaris de l'any 1840.

La conclusió seria que el grup de petits propietaris, la majoria pagesos-jornalers, notà els efectes de la reforma liberal molt més en el període que anà de l'any 1840 al 1844, que no pas en els anys inicials que anaren del 1834 al 1840. El procés d'empobriment del grup de petits propietaris, que degué patir dos males collites a conseqüència dels durs hiverns dels anys 1840-1841 i 1841-1842, fou determinant en aquell període per confirmar la pèrdua d'un bon nombre de parcel·les del grup de petits propietaris, que només en tenia una, en benefici del grup de propietaris benestant. Aquell ritme cronològic confirmava, al mateix temps, que el procés de concentració de la terra (quadre 6), per raó de la reforma liberal, fou més accentuat en el període que va de l'any 1840 al 1844 que no pas en l'anterior, que anà del 1834 al 1840.

- **Quadre 6:** parcel·lació mitjana per propietari (1834-1844).

ANYS	TOTAL PARCEL·LES	TOTAL JORNALS	PARCEL·LA MITJANA PER PERSONA
<b>1834</b>	4.122	10.485,55	2,54
<b>1840</b>	4.178	10.341,64	2,48
<b>1844</b>	4.273	10.736,88	2,51

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres del Cadastre de 1834 i 1844 i de les que dona M. Moreno, *La pagesia de Lleida*, per l'any 1840, p. 323 .

Els ritmes de diversificació i de concentració que hi hagué entre el 1834 i el 1840 no perjudicaren l'augment constant de parcel·les posades en conreu en les tres dates estudiades. No obstant això, el

creixement de parcel·les posades en cultiu no significava que hi hagués més jornals treballats. Així, en el primer any (1834) hi hagué menys parcel·les però més jornals conreats que en el segon (1840) en què passava tot el contrari, circumstància que donava a entendre que l'augment de parcel·les anava lligat a la diversificació de la propietat en base a les vendes, transferències o heretats, però no a un major conreu de terres. Aquesta situació era lògica si es té en compte que la guerra entre carlins i liberals paralitzà, en certa forma, el desenvolupament normal de l'economia lleidatana a nivell global. Per l'any 1844 la situació era ben diferent, per raó de la recuperació de les terres que s'havien deixat de cultivar i, al mateix temps, perquè se'n conrearen de noves. Tanmateix, això es va fer amb un ritme de concentració parcel·laria molt més elevat, com ho demostra el resultat de 2,51 jornals de terra que donava la parcel·la mitjana per propietari de l'any 1844, que superava els 2,48 jornals per propietari de l'any 1840.

### **QUI POSSEIA LA TERRA<sup>363</sup>**

L'anàlisi de la propietat de la terra per grups socioprofessionals, quadre 7<sup>364</sup> (pàgina següent), mostra una gran diversificació de propietaris entre els diversos grups professionals de la ciutat en aquell moment.

El grup amb el nombre més elevat de propietaris era, evidentment, el dels pagesos amb set-cents cinquanta-set individus per l'any 1834 (un 44,5 %) i set-cents quaranta-quatre (un 42,71 %) per l'any 1844. El grup agrari posseïa el 35,72 % de terra en el 1834 i el 33,32 % el 1844, amb la qual cosa donava una concentració de propietat per individu de 4,95 jornals pel 1834 i de 4,81 pel 1844. La situació, doncs, tenint en compte que era un grup dedicat específicament al conreu i explotació de la terra, era que, del 1834 al 1844, els caps de família del sector dedicat a l'activitat agrària havien baixat el seu nombre absolut i relatiu i, fins i tot, els que quedaven tenien un grau de possessió de terra inferior.

---

<sup>363</sup> Per fer-ho possible s'ha inclòs en el cens socioprofessional que s'havia elaborat anteriorment les propietats dels individus en els anys 1834 i 1844, amb la qual cosa, a part de saber la possessió de terra per categories socioprofessionals, es podia esbrinar el ritme de concentració de terres dels mateixos. S'ha de remarcar, de nou, que el cens que s'ha elaborat està basat en el cens electoral del 1844, rectificacions del 1845, estadística professional del 1844, Subsidi de Comerç i d'Indústria del 1843-1844 i Llibres del Cadastre i Contribucions del 1844. AML, caixes, 1619, 1623, 1661 i 1662.

Després dels pagesos venia el grup de vídues i dones, que mantenia uns percentatges similars en els dos anys d'estudi i tenia una relació directa amb el sector camperol. En aquest sentit, moltes d'elles passaren a ser caps de família després de la mort dels seus marits, i els fills continuaren explotant la terra com a pagesos. Més endavant, quan moria la vídua o es casava el fill i formava una família, aquest passava a ser el cap de l'explotació, per la qual cosa els seus percentatges podrien ser perfectament acumulables al grup de pagesos de la ciutat.<sup>365</sup>

---

<sup>364</sup> Per a les dades d'aquest quadre i de la resta d'estudis estadístics per professions concretes del que resta de capítol les fonts són: elaboració pròpia a partir dels Llibre de Cadastre del 1834 i el 1844, i per a l'any 1840 les dades de la tesi de llicenciatura inèdita de M. Moreno, *La pagesia...*

<sup>365</sup> El fet que en el quadre 7 apareguin diferenciats els grups de pagesos i vídues entre ells ha estat amb la intenció de respectar les dades de la font original d'on han estat recuperades.





- **Quadre 7.** estructura socioprofessional i propietat (1834-1844)

Grups Prof.	Núm. Propiet		% 1834	% 1844	Jornals 1834	Jornals 1844	% 1834	% 1844	Jornals mitjans 1834	Jornals mitjans 1844
	1834	1844								
Menestrals	172	187	10,11	10,73	826,69	983,59	7,88	9,16	4,81	5,26
Comerciants	53	67	3,12	3,85	237,14	332,57	2,26	3,10	4,47	4,96
Funcionaris	17	13	1,00	0,75	99,89	58,28	0,95	0,54	5,88	4,48
Pagesos	757	744	44,5	42,71	3744,8	3577,12	35,72	33,32	4,95	4,81
Militars	4	6	0,24	0,34	21,03	61,7	0,20	0,57	5,26	10,28
Prof. Liberals	49	70	2,88	4,02	571,31	803,55	5,45	7,48	11,66	11,48
Propietaris	72	76	4,23	4,36	1986,85	2045	18,95	19,05	27,60	26,91
Eclesiàstics	25	26	1,47	1,49	145,39	170,95	1,39	1,59	5,82	6,58
Altres	8	7	0,47	0,40	21,66	23,87	0,21	0,22	2,71	3,41
Forasters	222	253	13,05	14,52	939,18	1107,41	8,96	10,31	4,23	4,38
Hereus	26	17	1,53	0,98	202,76	118,65	1,93	1,11	7,80	6,98
Institucions	19	18	1,12	1,03	254,08	162,6	2,42	1,51	13,37	9,03
Vídues i dones	277	258	16,28	14,81	1434,77	1291,59	13,68	12,03	5,18	5,01
TOTAL	1701	1742	100	100	10485,55	10736,88	100	100	6,16	6,16

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres del Cadastre dels anys 1834 i 1844 i del cens socioprofessional especificat en el capítol 3.

El següent grup era el de forasters que en 1834 representava el 13,68 % del total de propietaris de la ciutat i el 1844, amb trenta-un membres més, tenia el 14,52 %. L'augment a nivell absolut i relatiu vingué generat per la més que probable compra, per part d'individus d'altres poblacions, de béns desamortitzats de l'església.

En quart lloc es situava el grup de menestrals, que tenia uns percentatges del 10,11 % i del 10,73 % ens els anys 1834 i 1844, respectivament, del total de propietaris. Tenint en compte el total de menestrals que hi havia en la ciutat, se n'han comptabilitzat sis-cents quinze per l'any 1844, es confirmaria que gairebé un terç d'individus d'aquell grup tenia propietat de terra i aquesta, en terme mitjà, era d'una extensió molt similar a la dels pagesos. Això reafirmava que l'explotació agrària era un complement imprescindible per als ingressos adients per viure d'una gran quantitat de membres d'aquell grup socioprofessional.

En cinquè lloc es situaven els hisendats i els nobles, que representaven el 4,23 % del total de propietaris el 1834 i el 4,36 % el 1844. Els percentatges no variaren pràcticament en els dos anys, a causa que era el grup que gaudia de l'estabilitat econòmica més gran de la ciutat. Els individus que el componien tenien per característica comú la concentració del major nombre de jornals per persona, amb una proporció mitjana de 27,60 jornals per individu per l'any 1834 i de 26,91 pel 1844. Això representava que el quatre i escaig per cent de propietaris concentrava al voltant del 19 % del total de jornals, la qual cosa donava una idea exacta de la potència econòmica del grup que solia reflectir-se en llur influència en els òrgans de poder i decisió locals.

Després seguien, amb uns percentatges molt igualats, els grups de comerciants i professions liberals, que representaven un 4 % de propietaris cadascun el 1844. Ambdós grups experimentaren una pujada bastant forta del 1834 al 1844, més remarcable en el grup de professions liberals, tant en nombre de propietaris com en el de jornals adquirits en propietat.

Els comerciants passaren de tenir 237,14 jornals en possessió el 1834 a tenir-ne 332,57 pel 1844, mentre que els professionals liberals passaren de tenir-ne 571,31 el 1834 als 803,55 del 1844. Les xifres mostraven, tenint en compte el nombre reduït d'individus d'aquests grups socioprofessionals en comparació amb la resta dels que hi havia en la ciutat, l'espectacular pujada que experimentaren en aquell període. L'explicació, en el cas dels comerciants, era que vivien una conjuntura econòmica

favorable que provocà que part dels guanys econòmics que aconseguïen els empresin en adquirir terres, mentre que en el cas dels professionals liberals la pujada va venir determinada per la compra de béns desamortitzats, d'un cantó, i l'adquisició de terres de pagesos empobrits, d'un altre.

La resta dels grups analitzats estaven formats per molt pocs individus i, en conseqüència, l'entrada d'un individu amb moltes o poques terres podia fer canviar substancialment la tendència general.

La conclusió general de l'anàlisi de les dades de propietats per categories socioprofessionals ens diu que els grups laborals que experimentaven una conjuntura econòmica favorable en l'època de la revolució burgesa (palesable en l'estudi que s'ha fet dels pagaments de rendes entre el 1834 i el 1853); experimentaven, paral·lelament, una pujada considerable en la concentració de propietats rústiques. En aquest sentit, els resultats del quadre 8 mostren que l'augment de rendes d'un grup socioprofessional comportava l'adquisició d'un major nombre de propietats. Així, els menestrals, els comerciants, i els militars eren grups que augmentaren el seu poder adquisitiu i degueren dedicar gran part dels seus guanys a la compra de terres, com ho mostrava l'augment de concentració de terra per propietari a costa de la progressiva minva de la propietat pagesa, que perdé nombre de propietaris i volum de terres posseïdes.

- **Quadre 8:** comparació propietat-renda per sectors socioprofessionals.

	Lliures per persona 1834	Jornals per persona 1834	Lliures per persona 1844	Jornals per persona 1844	Diferència en lliures 1834-1844	Diferència en jornals 1834-1844
Propietaris	64,33	27,60	56,16	26,91	- 8,17	- 0,69
Prof. Lib.	25,18	11,66	26,82	11,48	+ 1,64	- 0,18
Eclesiàst.	20,56	5,82	16,95	6,58	- 3,61	+ 0,76
Militars	11,44	5,26	28,80	10,28	+ 17,36	+ 5,02
Pagesos	9,79	4,95	10,53	4,81	+ 0,74	- 0,14
Comerc.	8,87	4,47	15,82	4,96	+ 6,95	+ 0,49
Menestrals	8,34	4,81	13,02	5,26	+ 4,68	+ 0,45
Func.	6,52	5,88	6,31	4,48	- 0,21	- 1,4
Altres	3,80	2,71	5,53	3,41	+ 1,73	+ 0,7

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres del Cadastre dels anys 1834 i 1844 i dels Llibres de Contribucions dels anys 1834 i 1844.

En aquest mateix ritme s'hauria d'incloure el sector de les professions liberals, tot i que tenien un lleuger retrocés en el grau de concentració de terra per individu; a conseqüència que la propietat mitjana per persona que acumulaven era molt gran (al voltant dels 11,50 jornals). De tota manera, si es té en compte que l'any 1834 eren censats quaranta-nou individus d'aquest grup com a propietaris de terra i que el 1844 eren setanta, s'ha de valorar que els vint-i-un nous individus que s'incorporaren entre el 1834 i el 1844 com a propietaris ho feren sense rebaixar, pràcticament, el grau de concentració del grup. El fet era prou remarcable, ja que després del grup de propietaris aquest era el sector que presentava la concentració de jornals per individu més gran de l'any 1834.

En l'altre cantó de la balança, els pagesos i els propietaris manifestaven una situació d'estabilitat del poder adquisitiu amb una pèrdua de concentració de terres per persona, que era anecdòtica per al grup dels propietaris i dramàtica per al dels pagesos-jornalers.

## **INFLUÈNCIA POLÍTICA I PROPIETAT**

Un altre tret important que ens ha semblat interessant d'abordar (quadre 9) és el de l'evolució de les propietats dels polítics locals durant el període de la revolució burgesa (1833-1843). Un dels retrets que feren els polítics moderats als seus homòlegs progressistes és que els consideraven un grup ambiciós, que només volia utilitzar el domini polític en els consistoris del període 1837-1843 en profit seu.<sup>366</sup> Tot i que la propietat de la terra no era l'únic paràmetre mesurable per copsar l'evolució de la riquesa personal de l'elit política liberal de Lleida i que probablement la projecció econòmica individual ja venia marcada amb anterioritat per llur tasca professional, és interessant fer una aproximació al tema quantificant la propietat en els anys 1834 i 1844 (època de la revolució burgesa) de tots els individus que passaren per l'Ajuntament de Lleida durant aquells anys, diferenciant-los per la seva filiació política.

---

<sup>366</sup> Els moderats opinaven dels progressistes que eren un grup "sin más opinion política que su ambicion y la hidrópica sed de acumular mandos y riquezas lograron alucinar á las masas proletarias, y hacerse con su apoyo dueños de la situacion de aquel país; gobernándolo bajo el nombre del partido progresista, con una altamería insufrible y con la audacia que inspira tener en su favor á las masas jornaleras de aquella capital (Barcelona), sosteníase y fomentábase por la pandilla dominante un inveterado rencor en las clases proletarias contra las personas pudientes, era un crimen, un anatema de insulto y befa el ser monárquico constitucional ó moderado; y todos los hombres de arraigo de Barcelona, todos aquellos que poseen algunos bienes de fortuna, fueron rechazados de toda representacion, y mirados por el vulgo alucinado como una rara fermentada y proscrita". AML, sèrie correspondència, caixa 1471, nota de Josep Nicolau Milà de la Roca i Guilà anomenada: "El Director redactor de la Prosperidad, periódico de Barcelona, a sus suscriptores y al público".

**- Quadre 22: filiació política i propietat (1834-1844)**

<b>NOMS</b>	<b>PROF.</b>	<b>PROP. 1834</b>	<b>PARCEL·LES 1834</b>	<b>PROP. 1844</b>	<b>PARCEL·LES 1844</b>
<b>MODERATS</b>					
Pere Fleix	Prop. noble	54,87	8	difunt	difunt
Antoni Ferrer	Cirurgià	3,37	1	difunt	difunt
Antoni Benet de Queraltó	Advocat	54,16	7	54,16	7
Joaquim Canalda	Advocat	48,24	15	37,29	12
Joan Sans	Advocat	0,49	1	0	0
Benet Surroca	Militar	6,20	2	7,66	3
Ramon Mestres	Comerciant	4,49	2	3,49	1
Josep Tarragó	Mestre d'obres	3,20	2	2,91	1
Pau Fontanet	Metge	0	0	0	0
Josep Boer	Botiguer	101,41	15	difunt	difunt
Antoni Nivella	Propietari	4,41	2	4,41	2
Joaquim Sales	Adroguer	0	0	0	0
Marià Pocerull	Propietari	35,99	6	32,37	5
Pere Jordà	Propietari	86,03	29	94,41	32
Josep Morera	Tractant bestiar	9,70	6	15,87	7
<b>LIBERALS - TRADICIONALS</b>					
Marià Gigó	Advocat	23,66	9	35,83	10
Ventura Vidal	Propietari	1,45	1	3,58	3
Ramon Corselles	Escultor	5,33	4	4,08	3
Ramon Vicens	Farmacèutic	5,91	4	9,41	5
Manuel Fuster i Vaquer	Escrivà	2,45	2	2,45	2
Antoni Abadal	Farmacèutic	0	0	0,91	1
Jaume Carrera	Propietari	24,37	2	24,37	2
JA Corts	Propietari	30,61	12	25,29	10
Pere Reixachs	Comerciant	1,58	2	1,58	2
Lluís Agulló	Comerciant	0	0	1,62	1
Ramon Piquer	Comerciant	0	0	7,83	2
Manuel Ballespi	Saboner	13,53	6	16	7
Ramon Vila	Comerciant	0	0	0	0
Miquel Gort	Pagès	17,66	4	37,58	9
Tadeu Carreny	Fuster	0	0	0	0
Ramon Sureda	Pagès	4,58	1	7,08	2
Joaquim Mensa	Propietari	78,61	22	80,74	23
Marià Batiste	Propietari	18,91	7	13,41	5
Josep Biguera	Xocolater	7,53	1	difunt	difunt
Francesc Blàvia	Ferrer	4,83	4	4,863	4
Josep Pinós	Advocat	26,91	8	26,91	8
Franc. Moragues	Farmacèutic	4,08	3	13,08	10
<b>PROGRESSISTES</b>					
Domènec Bigorra	Advocat	0	0	7,20	3
Joan Bergés (menor)	Metge	3,54	3	8,99	5

JA Ribé	Propietari	38,28	11	34,12	10
Marià Olives	Propietari	6,45	3	6,45	3
Llorenç Faidella	Cirurgià	1,79	2	14,16	6
Pau Balaguer	Adroguer	1,95	1	33,04	6
Manuel Olives	Adroguer	20,16	9	22,62	9
J. Soldevila	Escrivà	0	0	5,33	2
Bat. Faidella	Propietari	0,74	1	1,49	2
Andreu Oms	Comerciant	0	0	0,49	1
Josep Fusté	Pagès	0	0	0	0
Jaume Nadal	Metge	15,53	6	21,25	10
Josep Prim	Saboner	0	0	0,58	1
Josep Farran	Sabater	4,33	2	2,33	1
Josep Vidal	Pagès	0	0	4,45	1
Pere Portabella	Comerciant	0	0	2	2
Marià Hostalrich	Escrivà	0	0	0	0
Josep Tubau	Agent negoc	4,45	1	0	0
Jaume Sala	Propietari	0	0	10,62	3
Francesc Florensa	Cirurgià	0	0	10,08	3
Toribi Herrero	Tresorer	0	0	0	0
Domènec Tey	Comerciant	0	0	0	0
Ramon Miquel	Metge	21,16	4	21,16	4
Joaquim Berga	Militar	16,23	7	16,23	7
Joan Biguera	Xocolater	0	0	34,37	13
Josep Lamarca	Propietari	0	0	0	0
Joan Oms	Comerciant	0	0	4,79	1
Manuel Tubau	Escrivà	0	0	12,75	6
JA Morlius	Comerciant	0	0	2,74	2
Domènec Latorre	Cirurgià	0	0	0	0
Manuel Fàbregues	Sastre	1,62	1	1,37	1
Antoni Soteres	Revenedor	0	0	0	0
Leopold Bellmunt	Agent negocis	0	0	0	0
Ramon Mestres	Propietari	4,49	2	3,49	1
Manuel Fuster i Arnaldo	Advocat	0	0	16,66	5
Josep Hostalrich	Advocat	0	0	0	0
Ramon Porqued	Procurador	0	0	0	0
AAnastasi Poch	Sastre	0	0	0	0
Marià Reixach	Comerciant	0	0	0	0
Batista Capdevila	Pagès	12,28	5	12,28	5
Antoni Sol (menor)	Cirurgià	0	0	0	0
Josep Vicens Achon	Cirurgià	0	0	0	0
Sebastià Gaspar	Cirurgià	0	0	0	0
Joaquim Sanmartí	Propietari	14,16	6	14,16	6
Camil Boix	Procurador	0	0	0	0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels Llibres d'acords, actes, cartuari i altres documents de l'Ajuntament de Lleida dels anys 1833-1844 i Llibres del Cadastre dels anys 1834 i 1844.

Com es pot observar, el grup de polítics moderats no canvià el grau de concentració de propietats en el període que anà del 1834 al 1844. En el grup de liberals tradicionals (càrrecs en el període liberal 1820-1823 i 1833-1843) hi va haver individus que adquiriren més terres i altres que en vengueren, però ja es denota una tendència a una major concentració de propietats del grup en general. Finalment, el grup de polítics progressistes, que en el seu si contemplava el relleu generacional del grup de liberals tradicionals del trienni 1820-1823, experimentà en la majoria de casos una pujada important en el grau de concentració de terres individuals, amb la qual cosa es feia evident que varen aprofitar la conjuntura política de govern progressista en llur benefici. Així, del 1837 al 1843, anys en què es posaren en venda part de les terres desamortitzades, aquest grup se n'aprofità, de forma individual i en conjunt, del moment històric que es va viure, que els fou favorable ideològicament, en què controlaren les institucions de govern de la ciutat.

Tot i que l'adquisició de terres fou modesta, només Pau Balaguer i Joan Biguera n'adquiriren en gran quantitat i es destacaven de la resta; en el grup trobem a especuladors i compradors de terres desamortitzades d'aquell moment i d'anys successius com Manuel Tubau, Josep Antoni Morlius, Manuel Fuster i Arnaldo, Llorenç Faidella, Camil Boix, Josep Antoni Ribé, Josep Soldevila i Jaume Sala.<sup>367</sup> El grup tenia en comú la joventut dels seus membres, una diversificació creixent dels seus negocis, que no supeditaven a la seva tasca professional, i una gran activitat social i política. Fou un grup activador de tota una època, que fugia de la immobilitat i era ambiciós en profit seu i de l'organització sociopolítica que representava.

---

<sup>367</sup> C. Solsona, *La desamortització...*. Annex amb recull biogràfic i compres de cadascun dels membres.



## **CONCLUSIÓ FINAL**

La consolidació comercial i la diversificació administrativa feren Lleida “més urbana”, tant estèticament, com mentalment, socialment i econòmicament. Així, s’aprofitaren els antics convents de frares, que eren edificis grandiosos, per ubicar-hi diversos serveis que necessitaven grans espais (educació, teatre, oficines...etc.), s’afrontaren nombroses obres públiques i, fins i tot, s’intentaren regular les construccions privades. Tot en conjunt pretenia una organització burgesa de la ciutat, fruit, en part, de la punyent força que anaven adquirint, tant numèricament com econòmicament, els grups laborals eminentment urbans. Ja s’ha parlat de la projecció del comerç, però també fou important l’embranzida numèrica dels funcionaris i dels professionals liberals, per raó de la reforma administrativa liberal que féu més necessària la seva presència per nodrir els llocs de treball de les oficines instal·lades i dels negocis particulars inherents a aquest tipus d’activitats (advocats, procuradors...etc.).

L’exemple de Lleida pogué arribar a ser comú al d’altres municipis catalans i espanyols que dinamitzaren la seva evolució econòmica i social arran dels canvis liberals consolidats per la revolució burgesa (1833-1843). També, durant les dècades centrals del segle XIX, hi hagué un augment demogràfic important, d’acord amb els percentatges globals que es donaven per Catalunya i, en menor mesura, a Espanya. En aquest sentit, tot i que les petites viles rurals mantingueren nivells similars al de la capital, si que fou important el trencament en relació a un cert estancament demogràfic que s’havia donat en el municipi en els primers quaranta anys decimonònics i al que estaven patint els següents nuclis urbans més poblats que hi havia en la província (Cervera, Balaguer i Tàrraga).

A pesar que l’excedent de població nodrí laboralment de forma sistemàtica el sector agrari, també es cert que s’anava produint un cert canvi en la perspectiva d’ocupació professional dels lleidatans, com ho corrobora el fet que els sectors laborals urbans doblesin (comerç, serveis, funcionaris) o mantinguessin (menestrals) els percentatges de veïns dedicats a aquestes activitats en relació als del segle XVIII. Lleida, del 1833 al 1843 (anys de la revolució burgesa), es convertí en un municipi d’economia tradicional, més del 50 % de veïns dedicats al sector agrari, però amb la intenció d’arribar

a ser un centre urbà, en certa manera, diferent al que havia estat fins llavors. La voluntat del nou Estat liberal de potenciar administrativament a indrets concrets (les capitals de província) per fer arribar una sèrie de serveis (educació, comunicacions, hisenda, seguretat...etc.), dels quals s'intensificà o es potencià la seva projecció, degué canviar l'estructura urbana de moltes ciutats espanyoles i la concepció i les possibilitats laborals dels seus habitants, que fins llavors havien estat subjectes a la rígida cotilla socioeconòmica de l'antic règim. No s'ha d'oblidar, tampoc, que econòmicament el liberalisme portà inherent el capitalisme, tot i que fou en aquest camp on menys notà "la ciutat" els seus efectes. Efectivament, en l'apartat econòmic el liberalisme no canvià en tot el segle XIX la dedicació i la producció bàsica del municipi que continuà sent de tipus agrari, tot i que era molt diferent, sobretot en les relacions de treball entre propietari i explotador directe del conreu, el sentit que tenia l'explotació camperola sota els dictats econòmics capitalistes (el treball es féu més insegur perquè els contractes d'arrendament entre propietari i arrendador es feren més curts en anys i amb pitjors condicions per a qui ho treballava directament, però no era propietari de la terra), que no pas sota els d'un sistema estamental o feudal d'antic règim (els contractes eren de per vida amb un pagament que en el transcurs dels anys es convertia en molt avantatjós per a qui tenia l'ús útil de la terra).

Altrament, fou en el camp social on es notaren més canvis pel triomf de la revolució burgesa, ja que en primer terme la legislació que s'aprovà en aquest terreny pretenia igualar a tots els individus davant la llei, tot i que cal fer alguna matisació al respecte. A diferència de l'antic règim, que tenia catalogades a les persones per la seva categoria social de per vida (si un naixia noble, normalment amb un bon nivell econòmic, estava considerat per damunt d'un plebeu, encara que es donés el cas que aquest tingués més propietat), la revolució burgesa introduí un nou element per determinar el lloc de l'individu en la societat: el diner. A partir de llavors, qui en tenia més tenia més drets, sobretot polítics, que el qui en tenia menys, i que en molts casos venien a ser les mateixes persones que durant els anys de domini polític absolutista manaren.

L'elecció s'efectuava en base al pagament dels majors contribuents per percentatges; és a dir, segons el partit que governés votaven més o menys habitants, però sempre es començava pel més gran contribuent fins al llindar estimat per llei. Concretament, en la primera època liberal dominada per un

sistema progressista (1837-1843) en les eleccions municipals votava un 77% de veïns masculins de la ciutat; mentre que amb el sistema moderat (1844-1854) només ho feia un 12 %.

Però el nou sistema polític liberal deixava oberta la porta a què altres individus, mitjançant l'enriquiment amb els seus negocis, poguessin adquirir els mateixos drets polítics de l'oligarquia que provenia de l'antic règim. Així, a Lleida, del 1833 al 1853, es produí un canvi substancial entre els majors contribuents que foren els qui, en la majoria de períodes històrics de l'època liberal, controlaren el poder. D'aquesta manera, el 1833, en què l'economia agrària tradicional tenia un pes absolut en la ciutat, hi havia majoria de propietaris i pagesos en aquest sector de privilegiats, un 58,8 %; mentre que en el 1853 les dades s'havien invertit i era el sector comercial, amb un 33,2 %, i les professions liberals, un 19,2 %, els grups majoritaris entre els 250 majors contribuents de la ciutat. La consolidació d'un nucli important de comerciants (és interessant seguir la projecció socioeconòmica dels botiguers de roba al detall, però també dels hostalers, dels comerciants a l'engròs, dels cafeters, etc.), confirmava a la ciutat de Lleida com el centre més important d'intercanvi de Ponent. Això no era cap novetat, però la major intensificació de vendes i l'augment en la demanda i en l'especialització dels productes que es posaven en intercanvi si que ho era.

Aquest fet, sens dubte, canvià la mentalitat dels governants, fossin del partit que fossin, que modificaren la infraestructura urbana del municipi, d'acord amb els canvis que anava demanant el segle i la població que allí hi habitava. Lleida, del 1840 al 1860, visqué una etapa expansionista motivada per la seva confirmació com a capital de la província, per la intensificació i instal·lació d'una sèrie de serveis que amb l'assumpció del liberalisme es consideraven bàsics, i pel creixement econòmic global català motivat per l'augment demogràfic i la potenciació de l'intercanvi.

Tanmateix, cal limitar el creixement ilerdense a la seva sobirania administrativa i comercial en la zona de Ponent, però quan l'expansió, sota aquesta fórmula, assolí el seu sostre Lleida s'estancà fins a començaments del segle XX. En conseqüència, la projecció de la ciutat, en les dècades centrals del XIX, anava lligada a la seva capacitat de generar serveis (educació, seguretat, obres públiques...), d'acord amb les ordenances dels diversos governs liberals que es succeïren, tant en la nació com en el municipi, i al fet de trobar-se en una situació geogràfica privilegiada, en terra de ningú, que feia que cap altre indret li pogués discutir la primacia urbana de Ponent (sobretot es notà en l'aspecte comercial

i de comunicacions). En contra del seu desenvolupament urbà tingué la nul·la "modernització" de gran part del teixit social de la ciutat, que continuà treballant, majoritàriament, en el conreu de la terra i diversificà molt poc els seus negocis privats, sobretot en l'aspecte manufacturer. A pesar d'aquest fet, nous oficis i empreses (de transports, de comerç de bacallà, botigues més especialitzades...etc.) s'afegiren als existents en l'antic règim, denotant que el canvi començava a ser perceptible.

A mitjan segle XIX, Lleida va començar a donar les primeres passes, en la concepció moderna del terme, cap al seu afermament com a centre urbà. Però cura amb l'afirmació, només en aspectes puntuals de l'administració, de l'intercanvi comercial, com a centre de comunicacions i serveis, i, potser el més important, en un cert canvi de mentalitat dels seus habitants. L'apartat tècnic, d'empresa i de dedicació laboral continuà, a grans trets, tal com estava el 1833 un cop s'engegà el canvi polític de l'antic règim al nou Estat liberal. Lleida quedà, per tant, a mig camí entre la projecció que li demanava el segle, com a ciutat, i la pervivència, en certa manera, de la seva tradició econòmica i social immemorial.

## ANNEXOS (PART 1)

- **Annex 1:** els 50 majors contribuents de l'any 1834 al 1853 per professions

PROFESSIONS	1834	1844	1845	1847	1851	1853
Adroguer	2	3	3	3	1	1
Advocat	9	9	9	6	10	12
Botiguer	0	1	6	9	7	7
Cafeter	0	0	0	1	-	-
Carreter	0	0	1	0	-	-
Comerciant	0	0	2	3	7	10
Cuatropea	0	1	0	2	2	-
Adober	0	0	1	0	-	-
Eclesiàstic	1	2	1	0	-	-
Escrivà	1	0	1	1	-	-
Espardenyer	0	0	0	1	-	1
Funcionari	0	1	0	0	-	-
Hostaler	0	0	0	1	2	-
Pagès	8	3	2	0	-	-
Metge	2	1	3	1	2	1
Militar	0	1	1	1	-	-
Procurador	1	3	1	1	1	1
Propietari	22	22	15	20	15	12
Saboner	2	1	2	0	2	1
Impressor	-	-	-	-	-	1
Quincaller	-	-	-	-	1	2
Xocolater	2	2	2	0	-	1
Total	50	50	50	50	50	50

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents

- **Annex 2:** pagament d'impostos dels 200 contribuents situats entre el lloc 51 i el 250 de l'any 1834 al 1853 per professions

PROFESSION	1834		1844		1845		1847		1851		1853	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Adober	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
Adroguer	2	1	2	1	1	0,5	7	3,5	5	2,5	5	2,5
Advocat	4	2	9	4,5	10	5	11	5,5	14	7	12	6
Bregador	0	-	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Agrimensor	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5
Argenter	0	-	1	0,5	1	0,5	7	3,5	2	1	3	1,5
Botiguer	3	1,5	14	7	16	8	18	9	15	7,5	19	9,5
Cafeter	0	-	0	-	0	-	6	3	5	2,5	7	3,5
Calderer	0	-	0	-	1	0,5	0	-	0	-	0	-
Calçoner	0	-	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Carreter	1	0,5	1	0,5	1	-	2	1	1	0,5	1	0,5
Cirurgià	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5
Carromater	0	-	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5	2	1
Comerciant	3	1,5	10	5	12	6	15	7,5	24	12	21	10,5
Cordoner	1	0,5	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
Cuatropea	1	0,5	2	1	2	1	1	0,5	1	0,5	4	2

Curs. Notaries	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	0	-	0	-
Daurador	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-
Eclesiàstic	4	2	0	-	1	0,5	2	1	2	1	4	2
Escrivà	1	0,5	3	1,5	4	2	5	2,5	3	1,5	3	1,5
Escultor	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	0	-	0	-
Escrivent	2	1	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	1	0,5
Espardenyer	5	2,5	3	1,5	4	2	2	1	2	1	2	1
Farmacèutic	0	-	2	1	2	1	3	1,5	2	1	4	2
Guarnicioner	0	-	0	-	1	0,5	0	-	0	-	0	-
Ferrer	3	1,5	3	1,5	2	1	1	0,5	4	2	2	1
Fideuer	1	0,5	1	0,5	1	0,5	2	1	1	0,5	1	0,5
Flequer	2	1	0	-	0	-	1	0,5	2	1	0	-
Forner	5	2,5	3	1,5	3	1,5	0	-	0	-	0	-
Func. Correus i altres	3	1,5	0	-	1	0,5	0	-	0	-	2	1
Majoral Dilig.	1	0,5	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
Carnisser	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5
Fuster	1	0,5	1	0,5	1	0,5	2	1	0	-	2	1
Hostaler	1	0,5	1	0,5	0	-	2	1	1	0,5	7	3,5
Impressor	0	-	0	-	0	-	1	0,5	2	1	1	0,5
Pagès	96	48	87	43,5	76	38	30	15	29	14,5	23	11,5
Mestre cases	4	2	4	2	1	0,5	0	-	0	-	1	0,5
Mestre educació	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5
Metge	3	1,5	4	2	1	0,5	2	1	3	1,5	5	2,5
Militar	3	1,5	2	1	2	1	2	1	1	0,5	1	0,5
Moliner	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5	1	0,5
Mistaire	0	-	0	-	0	-	1	0,5	0	-	0	-
Procurador	5	2,5	5	2,5	9	4,5	8	4	6	3	6	3
Propietari	21	10,5	22	11	20	10	31	15,5	40	20	31	15,5
Paperer	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5	0	-
Quincaller	0	-	0	-	1	0,5	5	2,5	3	1,5	4	2
Sabater	3	1,5	0	-	3	1,5	0	-	0	-	1	0,5
Saboner	2	1	1	0,5	4	2	4	2	1	0,5	3	1,5
Sastre	2	1	1	0,5	2	1	1	0,5	0	-	1	0,5
Serraller	2	1	1	0,5	1	0,5	0	-	1	0,5	0	-
Taverner	2	1	1	0,5	2	1	8	4	5	2,5	4	2
Teuler	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5	0	-
Terrissaire	1	0,5	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	0	-
Semoler	0	-	0	-	0	-	0	-	1	0,5	0	-
Xocolater	4	2	3	1,5	4	2	7	3,5	7	3,5	4	2
Revenedor	1	0,5	0	-	0	-	3	1,5	4	2	2	1
Veterinari	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-	0	-	0	-
Vidrier	0	-	1	0,5	1	0,5	1	0,5	0	-	0	-

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents

- Annex 3: els 250 majors contribuents de la ciutat de Lleida (1834-1853) per professions

	1834	1844	1845	1847	1851	1853
Adober	2	2	2	2	2	2
Adroguer	4	5	4	10	6	6
Advocat	13	18	20	17	24	24
Afilador	0	1	1	1	1	1
Agrimensor	0	0	0	0	1	1
Argenter	0	1	1	7	2	3
Botiguer	3	15	19	27	22	26
Cafeter	0	0	0	7	5	7
Calderer	0	0	1	0	0	0
Calçoner	0	0	0	1	1	1
Carreter	1	1	1	2	1	1
Cirurgià	0	0	1	1	1	1
Carromater	0	0	0	1	1	2
Comerciant	3	10	13	18	31	31
Cordoner	1	2	2	2	2	2
Cuatropea	1	3	3	3	3	4
Cursant notar.	1	1	0	0	0	0
Daurador	1	1	1	1	0	0
Eclesiàstic	5	2	2	2	2	4
Escrivà	2	3	4	6	3	3
Escultor	1	1	0	0	0	0
Escrivent	2	1	1	0	0	1
Espardenyer	5	3	4	3	2	3
Farmacèutic	0	2	2	3	2	4
Guarnicioner	0	0	1	0	0	0
Ferrer	3	3	2	1	4	2
Fideuer	1	1	1	2	1	1
Flequer	2	0	0	1	2	0
Forner	5	3	3	0	0	0
Funcionaris	3	1	1	0	0	2
Majoral Dilig.	1	0	0	0	0	0
Carnisser	0	0	0	0	0	1
Fuster	1	1	1	2	0	2
Hostaler	1	1	0	2	3	7
Impressor	0	0	0	1	2	2
Pagès	104	90	78	30	29	23
Mestre cases	4	4	1	0	0	1
Mestre educ.	1	1	0	0	1	1
Metge	5	5	4	3	5	6
Militar	3	3	3	3	1	1
Moliner	0	0	0	0	1	1
Mistaire	0	0	0	1	0	0
Procurador	6	8	11	9	7	7
Propietari	43	44	40	51	55	43
Paperer	0	0	0	0	1	0
Quincaller	0	0	1	5	4	6
Sabater	3	0	3	0	0	1
Saboner	4	2	5	4	3	4
Sastre	2	1	2	1	0	1
Serraller	2	1	1	0	1	0

Taverner	2	1	2	8	5	4
Teuler	0	0	0	0	1	0
Terrissaire	1	1	1	0	0	0
Semoler	0	0	0	0	1	0
Xocolater	6	5	6	7	7	5
Revenedor	1	0	0	3	4	2
Veterinari	1	1	0	0	0	0
Vidrier	0	1	1	1	0	0

Font: elaboració pròpia a partir dels censos corresponents

**- Annexos 4 i 5: contribucions 1834 i 1844 per professions (en lliures catalanes).**

PROF. 1834	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100	100-150	150-200	+ 200	TOTAL
Adroguer	1	1	1				1	1						5
Advocat	1		2	1		2	2	1		1	3			13
Ag. Negocis		1												1
Bregador	1													1
Aladrer	1			1										2
Veterinari	4	1												5
Afilador	1													1
Argenter	8													8
Arrier	1													1
Barber	3													3
Barreter	1													1
Boter	1													1
Botiguer	9	4			1									14
Cadirer	1													1
Cafeter	4													4
Calderer	3													3
Calsoner	2													2
Captaire	1													1
Carnisser	3													3
Carreter	4	1												5
Cirurgià	3	1												4
Claver	3													3
Comerciant	11	6	1		1									19
Cordoner	3			1										4
Courer	4													4
Cuatropea	2			1										3
Cuber	2	1												3
Cursant not			1											1
Adober	3	1		1										5
Daurador	1	1												2
Eclesiàstic	7	4	2	1							1			15
Empleat	2													2
Escolà	3													3
Escrivà	7		2					1						10
Escrivent	1	1	1	1										4
Escultor	1		1											2



Espardenyer	46	3	3												52
Esquilador	1														1
Estamaire	1														1
Estanquer	1														1
Farmacèutic	3	2													5
Ferrer	3		2	1											6
Fideuer	2	1													3
Filador	2														2
Flequer	12	2	2	1											17
Forner	11	6	1	1											19
Funcionari	14	3	1												18
Fuster	15	4													19
Guarnicion.	2	1													3
Hisendat	1	1													2
Hostaler	10	1	1												12
Licorer	1														1
Pagès	387	101	40	12	6	5	2		1						554
Llautoner	1														1
Marxant	1														1
Mestre cases	21	7	2												30
Mestre	1														1
Metge	1	2	1			2	1								7
Militar	1	1													2
Moliner	3	1													4
Mosso	2														2
Músic	1														1
Navaller	2														2
Pastor	3														3
Pescador	2														2
Pintor	1	1													2
Purgador	2														2
Procurador	8	2		2	1	1									14
Propietari	3	8	4	10	6	6	2	5	4	1	8	2	3		62
Rellotger	1														1
Revenedor	2	1													3
Sabater	33	10	1												44
Saboner	4	1		1						2					8
Sagristà	1														1
Salnitrer	1														1
Sastre	27	2	1												30
Semoler	3		1												4
Enterramort	2														2
Serrador	2														2
Serraller	6	3	1												10
Soldat	1		1												2
Surer		1													1

Taverner	6		2											8
Teixid	12	1												13
Terrissaire	3	2	1											6
Tintorer	2													2
Traginer	1													1
Vidrier	3													3
Xocolater	6	2	4			2								14
TOTAL	784	193	80	35	15	18	8	8	5	4	12	2	3	1167

PROF 1844	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100	100-150	150-200	+ 200	TOTAL
Adroguer	3	2	2	1				1		1	1			11
Advocat	5	3	2	4	2	3	2	2	2		4			29
Ag. Negocis		2	2											4
Bregador	1													1
Agrimensor	1													1
Aguardenter	1													1
Aladrer	1													1
Veterinari	3	1	1											5
Afilador				1										1
Argenter	2	5		1										8
Arquitecte		1												1
Arrier	1													1
Barreter		1												1
Botiguer	7	16	8	5	2	2	1							41
Butllaire	1													1
Cafeter	1	1	2	1							1			6
Calderer	1	2												3
Calsoner	1	1												2
Campaner		1												1
Carnisser	1													1
Carreter	7	4		1	1									13
Cirurgià	3	2												5
Claver	1													1
Com bestiar		1	1											2
Comerciant	12	17	4	3	1	1								38
Contralor	1													1
Cordoner		1	1		1									3
Courer	1	1												2
Cuatropea						1	1							2
Cuber	2	1												3
Cursant			1											1
Adober	4	2		1	1									8
Daurador		1												1
Eclesiàstic	11	5	1							1	1			19
Escolà	1													1
Escrivà	3	3	3			1								10

Escrivent	4	2	1											7
Escultor	1	1												2
Espardenyer	10	5	3	1										19
Esquilador	1													1
Estamaire	1													1
Estanquer	3													3
Farmacèutic	1	1	1	1										4
Ferrer	8	2	1	1	1	1								14
Fideuer	2	2	1											5
Flequer	14	4	1											19
Forner	11	2	3	1										17
Funcionari	14	4	1											19
Fuster	10	6	2											18
Guarnicion.	3	1	1											5
Guitarrer	1													1
Hisendat	1													1
Hostaler	11	6	1											18
Impressor				1										1
Jornaler	7													7
Leridor	1													1
Llauner	1	1												2
Pagès	457	148	64	26	13	3	1							712
Majoral		1												1
Mest cases	15	3	4											22
Mest cordel	2													2
Mest portes		1												1
Mestre	3		1											4
Metge	2		3	1						1				7
Militar			1					1				1		3
Mistaire	1													1
Moliner	1	1			1									3
Mosso cord	2													2
Músic	1													1
Paperer	1													1
Pastor	1													1
Pescador		1												1
Pintor	1	1												2
Procurador	5	4	3	2		1	1	1						17
Propietari	2	10	6	12	10	6	2	3	2	3	6	4	1	67
Quincaller	3	2			1									6
Rellotger		1	1											2
Revenedor	8	4	1											13
Sabater	12	9	2											23
Saboner	1	2	1		1						1			6
Sastre	11	2	1											14
Semoler	3	1												4
Enterramort	3													3

Serrador	1														1
Serraller	5	1	1												7
Soldat			1												1
Sucrer	1														1
Surer	1														1
Taverner	6	3	1												10
Teixid	6														6
Terrissaire	5			1											6
Teuler	3														3
Tintorer		1													1
Vidrier	1		1												2
Xocolater	9	4	3	3	1	1	1								22
Xufler	1														1
TOTAL	755	311	139	68	36	20	10	8	4	5	15	4	1		1376

- **Annex 6:** ubicació dels habitatges camperols a Lleida el 1844.

UBICACIÓ	NÚM. PAGESOS
Bafart	2
Borràs	25
Boters	26
Boters a Palau	1
Boters a S. Martí	8
Cadena	10
Caldereries	5
Carme	42
Carnisseria	2
Carretera	2
Cases del Colom	1
Cavallers	23
Clavell	2
Clot de les monges	3
Companyia	16
Costa Magdalena	1
Casernes	10
Adobers	11
Adobers baixos	3
Daniel	3
Darrera Cadena	1
Darrera casa Soldevila	1
Darrera Maranyosa	2
Darrera Palau	1
Darrera Roser	6
Darrera S. Andreu	2
Darrera Seminari	2
Dipòsit	6
Dolors	3
Empresari	1
Ereta	15
Ereta a Cavallers	10
Escales S. Llorenç	2
Escorxador	1
Estereria	2
Fosà	4
Fragà	5
Gairoles	31
Guitarré	5
Horta	11
Hospital	4
Juseu	8
Lamarca	5
Llengua de Serp	3

Magdalena	21
Major	3
Nolius	23
Nou	18
Obradors	22
Paeria	1
Palau	2
Palau a Ereta	4
Palau a Tallada	1
Palma	11
Palma a Ereta	1
Parra	16
Peixateria	4
Pilota	1
Piques	1
Pl. Beà	1
Pl. de la Sal	3
Pl. S. Joan	2
Pla	22
Plateria	24
Quatre cantonades	22
Quatre cantonades a Cadena	2
Redola	29
S. Andreu	2
S. Antoni	24
S. Cristòfol	5
S. Gil	7
S. Josep	2
S. Llorenç	2
S. Martí	28
S. Pau	1
Sagarra	2
Scala Dei	3
Seminari Vell	2
Tallada	16
Tallada a Boters	4
Travessia Ereta	1
Travessia Palau	6
Travessia Boters	6
Travessia Carme	1
Travessia Caserna	1
Vilaseca	1

Font: elaboració pròpia a partir dels cens de les eleccions municipals de l'any 1844 i el Llibre del Cadastre del 1844, AML, caixa 1.619 i llibre núm. 1.139

